



T.C.

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**EL-MEYDÂNÎ'NİN MECMA'U'L-EMSÂL ADLI ESERİNDE
TEDVİN YÖNTEMİNİN İNCELENMESİ**

(Doktora Tezi)

Ramazan ASLAN

**Danışman
Prof. Dr. İlyas KARSLI**

**RİZE
2025**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. İlyas KARSLI danışmanlığında, Ramazan ASLAN tarafından hazırlanan *El-Meydânî'nin Mecma' u'l-Emsâl Adlı Eserinde Tedvin Yönteminin İncelenmesi* adlı bu tez çalışması, 31/07/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Dr. İlyas KARSLI	
Üye	: Prof. Dr. Bayramali NAZIROĞLU	
Üye	: Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN	
Üye	: Doç. Dr. Rıfat Resul SEVİNÇ	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KİŞMİR	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Doktora Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “El-Meydânî’nin Mecma‘u’l-Emsâl Adlı Eserinde Tedvin Yönteminin İncelenmesi” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

15/08/2025

Ramazan ASLAN

ÖN SÖZ

Klasik Arap edebiyatının en önemli unsurlarından biri mesellerdir. Kùltürlerarası geçişlerin, dilsel değışimlerin ve edebî zevklerin yansıması olan meseller birçok kapsamlı araştırma ve incelemeye konu olmuştur. Bu alandaki ilk çalışmalar Hicrî I. asırdan itibaren başlamış; Hicrî V. asrın sonlarında alanın öncü ismi Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-emsâl* adlı eseriyle zirve noktasına ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren Meydânî'nin eseri alanın en seçkin kitabı olarak kabul görmüş ve sonraki çalışmalar onun etrafında şekillenmiştir. Eserin bu önemine binaen biz de çalışmamızda *Mecma'u'l-emsâl*'i merkeze alarak, Arap mesel geleneğini daha yakından incelemeyi, Meydânî'nin bu gelenek içindeki yerini ve katkılarını tahlil etmeyi amaçladık. Bu bağlamda araştırma süreci boyunca eleştiri ve önerileriyle önemli katkılar sunarak akademik bakış açımı derinleştiren, bana her aşamada yol gösteren ve çalışmamın hem konusunun belirlenmesinde hem de nihai haline ulaşmasında beni daima destekleyen kıymetli Danışman Hocam Prof. Dr. İlyas KARSLI'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Tezin ilk aşamalarından itibaren kıymetli görüş ve yönlendirmeleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Bayramali NAZIROĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KİŞMİR hocalarıma şükranlarımı arz ederim. Tezimi baştan sona okuyarak yapıcı değerlendirmelerini benimle paylaşan Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN'e, Doç. Dr. Mahmut AYYILDIZ'a, Dr. Öğr. Üyesi Zahir ASLAN'a ve tez savunmama katılarak tezimin iyileştirilmesine katkı sağlayan Doç. Dr. Rıfat Resul SEVİNÇ'e katkıları için gönülden teşekkür ederim. Ayrıca süreç boyunca tez üzerinde yaptıkları okumalarla desteklerini esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi İsmail ARAZ, Dr. Öğr. Üyesi Emrah BAŞ, Arş. Gör. Dr. Ömer YILDIZ, Arş. Gör. Muhammet Ali TUZLU, Arş. Gör. Abdulkadir DURAL, Arş. Gör. Selçuk GEZGİN ve Arş. Gör. Dr. Şemsettin UÇKAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Hayatım boyunca maddî ve manevî desteklerini her daim yanımda hissettiğim sevgili aileme ise en derin şükranlarımı sunarım. Son olarak, ilmî birikimi ve örnek şahsiyetiyle üzerimde derin izler bırakan, Arapçayı öğrenmemde büyük emeği olan, merhum hocam Prof. Dr. Mehmet Reşit ÖZBALIKÇI'yı rahmet ve minnetle yâd ediyorum.

Ramazan ASLAN
RİZE/2025

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. MEYDÂNÎ VE MECMA ‘U’L-EMSÂL ADLI ESERİ.....	10
1.1. Meydânî’nin Hayatı ve Eserleri	10
1.2. Meselin Tanımı ve Çeşitleri	18
1.2.1. Meselin Sözlük Anlamı	18
1.2.2. Meselin Terim Anlamı	19
1.2.3. Mesel Çeşitleri.....	22
1.3. Arap Meselinin Tarihi ve İlk Tedvin Çalışmaları	29
1.4. Mecma ‘u’l-Emsâl’in Genel Özellikleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri.....	36
2. MEYDÂNÎ’NİN MESELLERDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR	44
2.1. Eser ve Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar	45
2.2. Sadece Eser Adını Belirttiği Kaynaklar	48
2.3. Sadece Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar.....	49
2.4. Kaynakları Kullanma Yöntemi.....	55
3. MESELLERİN ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİLİ	63
3.1. Mesel Tahlillerinde Kullanılan Rivayet ve Şerh Lafızları	70
3.2. Mesel Tahlillerinde Yapılan Alıntılar	77
3.3. Mesellerde Geçen Kelimelerle İlgili Açıklamalar.....	88
3.3.1. Kelimenin Köküyle/İştikâkıyla İlgili Tahliller.....	90
3.3.2. Kelimenin Vezin ve Sigasıyla İlgili Tahliller.....	93
3.3.3. Eşanamlı ve Zıt Anamlı Kelimelerle İlgili Tahliller	94
3.3.4. Garip ve Mübhem Kelimelerle İlgili Tahliller	96
3.3.5. Müşterek (Çok Anamlı) Lafızlarla İlgili Tahliller	98
3.3.6. Müzekker ve Müennes Kelimelerle İlgili Tahliller	100

3.3.7. Müfred ve Cemi Kelimelerle İlgili Tahliller	101
3.3.8. Kelimelerin Tasğiriyle İlgili Tahliller	104
3.3.9. Ezdâdla İlgili Tahliller.....	106
3.4. Mesellerde Geçen Şahıslarla İlgili Açıklamalar.....	107
3.4.1. Meselin Kim ve Ne İçin Söylendiğini Açıklama	107
3.4.2. Meselin Muhatabını Açıklama	108
3.4.3. Meselin Kim Tarafından Söylendiğini Açıklama.....	109
3.4.4. Meselin Kimler Tarafından Kullanıldığını Açıklama	111
3.4.5. Kıssada Geçen Kişilerin Kimliğini Açıklama	112
3.5. Mesel Metinlerini Analiz ve Yorumlama Yöntemi.....	113
3.5.1. Meselin Anlamını Açıklama.....	117
3.5.2. Mesel Tahlillerinde Detay Verme	118
3.5.3. Meselin Söylendiği Zamanı Açıklama	120
3.5.4. Meselin Nerede ve Ne Amaçla Kullanıldığını Açıklama.....	121
3.5.5. Meseli Meselle Açıklama	122
3.5.6. Meselin Farklı Rivayetlerini Açıklama	123
3.5.7. Meselin Hikâyesini Açıklama	125
3.5.8. Kendi Tercihini Açıklama	127
3.5.9. Mesel veya Şerhindeki Tekrarları Açıklama	129
3.5.10. Şerh Sırasında Meseli Yarıda Kesme	131
3.5.11. Meselin Türünü Açıklama	131
3.5.12. Meselde Geçen Beyitleri Açıklama	133
3.5.13. Meseli Kullanan Yöre ve Kabileyi Açıklama	135
3.5.14. Halk Arasındaki Kullanımları Açıklama	137
3.5.15. Yaygın ve Şâz Kullanımları Açıklama.....	138
3.5.16. Nahiv ve Sarf Konularını Açıklama	139
3.5.17. Belâgat Konularını Açıklama	144
3.6. Muhtevaya Yönelik Açıklamalar	145
3.6.1. Kitapta Geçen İlk Kavramı ve Öncü Olaylar	146
3.6.2. Arap Savaşlarını (Eyyâmü'l-Arab) Açıklama	147
3.6.3. Tarihi Olayları Açıklama.....	148
3.6.4. Arapların İnanış ve Hurafelerini Açıklama	150

3.6.5. Gündelik Hayatla İlgili Bilgiler Verme	151
3.6.6. Arapların Örf ve Kültürel Değerlerini Açıklama	152
3.6.7. Coğrafi Bölgeleri Açıklama	153
3.6.8. Hayvanlarla İlgili Bilgiler Verme.....	155
3.6.9. Bitkilerle İlgili Bilgiler Verme	159
3.6.10. Astronomi ve Atmosfer Olaylarıyla İlgili Bilgiler Verme	161
4. SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA.....	170



Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Tez Türü : Doktora Tezi

Danışman : Prof. Dr. İlyas KARSLI

Hazırlayan : Ramazan ASLAN

Yıl : 2025

Sayfa Sayısı : 183

ÖZET

EL-MEYDÂNÎ'NİN MECMA'U'L-EMSÂL ADLI ESERİNDE TEDVİN YÖNTEMİNİN İNCELENMESİ

Ebü'l-Fazl el-Meydânî, Arapça mesel tedvini geleneğinin en önemli temsilcilerindendir. Yazdığı Mecma' u'l-emsâl adlı eseri filolojik, edebî, tarihi, kültürel ve sosyal açıdan kapsadığı konular gereği sadece dilbilimciler ve edebiyatçılar için değil, aynı zamanda sosyologlar ve tarihçiler için de önemli bir başvuru kaynağıdır. Eser haiz olduğu önem ve şöhretine binaen yazıldığı dönemden itibaren Arap-Türk ve Batı edebiyatçılarının araştırmalarına konu olmuştur. Bu çalışma da söz konusu araştırmalardan biri olup Meydânî'nin meselleri inceleme metoduna dairdir. Muhteva ve biçim yönünden incelenen çalışmada öncelikle müellifin hayatı ve eserleri üzerinde durularak alandaki konumuna dikkat çekilmiştir. Daha sonra konunun doğru anlaşılması amacıyla mesel literatürünün gelişim aşamalarına temas edilmiştir. Yine müellifin başvurduğu kaynaklar değerlendirilmiş ve bu kaynaklar alanlara göre tasnif edilmiştir. Bundan sonra örnek meseller üzerinden Meydânî'nin takip ettiği metodu belirlemeye çalışmak suretiyle bir atasözü veya deyimın hangi yönleriyle incelenebileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı Meydânî'nin, meselleri şerh ederken takip ettiği yöntemin incelenmesidir. Bu bağlamda Meydânî'nin mesel anlayışı ve alanda sahip olduğu şöhretin arka planında yatan sebeplerin dayanakları irdelenmiştir. Yapılan bu araştırmanın sonucunda muhtevaya bağlı olarak zengin bir kaynak yelpazesinden istifade ettiği ve bunları çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz ettiği görülmüştür. Müellifin mesellere olan bu yaklaşımı kendisinden sonraki çalışmaların şekillenmesinde etkili olmuş ve temel kaynak olarak kullanılmasında önemli rol oynamıştır. Müellif odaklı yapılan bu çalışmayla “atasözleri veya deyimler konusunda yapılacak bir araştırmada veya yazılacak müstakil bir eserde nelere dikkat edilmelidir? şeklinde sorulacak temel bir soruya kılavuzluk edecek cevaplar metot merkezli verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Mesel, Meydânî, Mecma' u'l-emsâl.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Basic İslamic Sciences

Thesis Type : Doctorate Thesis

Supervisor : Prof. Dr. İlyas KARSLI

Author : Ramazan ASLAN

Year : 2025

Pages : 183

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE TADDWIN METHOD IN EL-MEYDANI'S WORK CALLED MAJMA' AL-AMTHĀL

Abū al-Faḍl al-Maydānī is regarded as one of the most significant figures in the tradition of Arabic proverbs. His work *Majma' al-Amthāl* is a valuable reference not only for linguists and literary scholars but also for sociologists and historians, due to the philological, literary, historical, cultural, and social dimensions it encompasses. Owing to its scholarly importance and widespread renown, the work has been the subject of numerous studies by Arab, Turkish, and Western scholars since its composition. This study is one such contribution, focusing specifically on al-Maydānī's methodology in analyzing proverbs. The research begins with an overview of the author's life and works to highlight his scholarly significance in the field. In order to ensure a clearer understanding of the topic, the historical development of proverbial literature is also briefly outlined. Furthermore, the sources utilized by the author are examined and categorized according to their respective fields. Subsequently, by analyzing selected proverbs, the study seeks to identify the method followed by al-Maydānī and to determine the various dimensions through which a proverb or idiomatic expression may be examined. Thus, the primary aim of this research is to investigate the method employed by al-Maydānī in his commentary on proverbs. In this context, the foundations of his approach and the reasons behind his enduring reputation in the field are critically assessed. The findings of this study reveal that al-Maydānī drew upon a rich and diverse range of sources and analyzed them from a multidimensional perspective, depending on the content of the proverbs. His methodological approach significantly influenced subsequent scholarship and contributed to his work's status as a foundational reference. By centering on the author, this study also aims to provide methodological guidance in response to a fundamental question: "What should be considered when conducting a study or composing an independent work on proverbs and idiomatic expressions?"

Keywords: Arabic Language and Literature, Proverb, al-Maydānī, *Majma' al-Amthāl*.

KISALTMALAR

bk.	:	Bakınız
b.y.	:	Basım yeri yok
b.	:	Bin, ibn
çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
h.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
hz.	:	Hazret, hazreti
nşr.	:	Neşreden
no.	:	Numara
ö.	:	Ölüm tarihi
ts.	:	Tarihsiz
tdv.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik eden
vb.	:	Ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	:	Ve devamı, ve diğerleri
yy.	:	Yüzyıl
y.y.	:	Yayıncı yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Meseller, bir milletin kültürel mirasını ve yaşam tecrübelerini sonraki nesillere aktaran bilgi araçlarından biridir. Bu veciz ifadeler, farklı kalıplarla nesilden nesile taşınarak toplumun ortak bilincini oluşturur. Veciz yapıları nedeniyle meseller, şiirden daha etkili ve hitabetten daha üstün kabul edilmiştir. Endülüslü âlim ve şair İbn Abdirabbih (ö. 328/940) hiçbir sözün meseller kadar yaygın kullanılmadığını ve onlar kadar geniş etkiye sahip olmadığını ifade eder.¹ Zira sıradan bir söz, mesel haline geldiğinde anlam netleşir, kelimeler estetik ve hoş bir biçim kazanır ve ifadeler daha kapsayıcı hale gelir.² Bu nedenle özlü ve maksadı açık bir şekilde dile getiren mesel, sıradan bir söze kıyasla daha etkili ve tercih edilir bir anlatım biçimi olmuştur. Başka bir ifadeyle; Arapların mesele başvurmasının temel nedeni sözdeki karmaşıklıkla gidermek ve anlatımı daha da açık ve anlaşılır hale getirmektir.³ Dolayısıyla yalnız Araplar değil bütün milletler, günlük hayatta karşılaştıkları ihtiyaçlar ve olaylar neticesinde mesellere yönelmiştir. Özellikle de zor taleplerin karşılanması, hüznü ve çetin durumların aşılması gibi hallerde mesellere başvurulması, bu türün üstlendiği önemli işlevi ortaya koyar niteliktedir.

Tanımlar bir kenara bırakıldığında Arap meselleri üzerine yapılan müstakil çalışmaların nitelik ve nicelik açısından köklü bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar arasında en önemli eserlerden biri olan *Mecma'u'l-emsâl* sahip olduğu hacim ve müellifin kapsamlı bir muhteva sunma biçimi açısından tez konusu olarak çalışılmaya değer görülmüştür.

Çalışmanın kapsamı Meydânî'nin meselleri inceleme ve değerlendirme yöntemiyle sınırlıdır. Araştırmanın odak noktası müellifin meselleri hangi açılardan incelediği, ne gibi yöntemler kullandığı, bu yöntemlerin yeterli olup olmadığıdır. Eseri incelemeye başlamadan önce lügat, nahiv, sarf, mesel ve şiir gibi birçok alanda öncü kabul edilen Meydânî'nin dağınık halde bulunan biyografisi ve eserleri özetlenerek

¹Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1404/1983), 3/3.

²Ebû Muhammed Abdullah İbnü'l-Mukaffa, *el-Edebü's-sağîr*, thk. Vâil b. Hâfız b. Halef (İskenderiye: b.y., ts.), 38.

³Şemsüddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Saîd Muhammed Nemir el-Hatîb (Beyrut: Daru'l-Marife, 1981), 173-174.

değerlendirilmiştir. Çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı olarak nakledilen bilgiler ve bazı ihtilaflı hususlara değinilmiştir. Ayrıca günümüze ulaşan eserlerinin neredeyse tamamı Türkiye ve Avrupa'daki kütüphanelerden temin edilerek incelenmiş, bunların muhtevası hakkında kısa bilgiler sunulmuş, eser ve nüshaların hangi ülkelerde ve kütüphanelerde yer aldığı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra asıl konumuz olan *Mecma'u'l-emsâl* eseri detaylı olarak incelenmiştir.

Meydânî bu eserinde meselleri tahlil ederken yalnızca bir nakilci olarak hareket etmemiştir. Aksine meselleri incelerken kendi yorumlarını da ekleyerek özgün değerlendirmelerde bulunmuş ve bu yönüyle kendisinden sonraki araştırmacılara farklı bakış açıları sunmuştur. Bu durum, onun yalnızca bir derleyici değil, aynı zamanda bir münekkid (eleştirmen) ve müfessir olarak da değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Bu çerçevede tezimizin temel sorusu “Meydânî meselleri nasıl yorumlamaktadır?” şeklinde belirlenmiş araştırmanın amacı Meydânî'nin mesellere yaklaşımı ve yorumlarını analiz etmek olarak şekillenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Arap dili ve edebiyatı alanında araştırma yapan akademisyenler tarafından ismi sıkça anılan Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl* adlı eseri şimdiye kadar yöntem odaklı bir çalışmaya konu edilmemiştir. Eserin Arap atasözleri üzerine yazılmış en kapsamlı çalışma olması, erken dönemlerden itibaren birçok yabancı dile çevrilmesi, üzerinde çeşitli araştırmalar yapılması ve Osmanlı döneminde *Menbaü'z-Zülâli Meânî fî Tercemeti Mecma'u'l-Emsâli Meydânî* adlı Türkçe bir şerh çalışmasının el yazması olarak bulunması, onun literatürdeki belirleyici yerini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada öncelikli hedefimiz, Meydânî'nin mesellere yaklaşımını incelemek, Türkiye'de Arap meselleri üzerine yapılan akademik çalışmalara katkıda bulunmak ve mesel tahlillerine yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu doğrultuda araştırmanın sonucunda aynı dönemde veya farklı zaman dilimlerinde yaşayan mesel alanındaki müellif ve ediplerin yöntemlerini inceleme ve mukayese etme imkânı doğacaktır. Ayrıca gerek Türk gerekse Arap mesellerine dair müstakil eserler kaleme almak isteyen araştırmacıların nasıl bir yöntem izleyeceklerine de doğrudan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü söz konusu eserin metodolojik bir bakış açısıyla

ele alınması sadece dilbilim ve edebiyat değil aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan kaleme alınan benzer çalışmalara da geniş bir bakış açısı sunacaktır.

Araştırmanın Önemi ve Özgünlüğü

Arap edebiyatında mesel konusuna yönelik birçok müstakil eser yazıldığı ve bunların *Mecma'u'l-emsâl* ile zirveye ulaştığı görülmektedir. Bu eser mesellerin kapsamı, içerdiği detaylı bilgiler ve ele aldığı geniş yelpazedeki konular sayesinde diğer çalışmalardan ayrılmakta ve günümüze dek kendisine özgün konumunu korumaktadır. Araştırmamızı diğer çalışmalardan ayrıcalıklı kılan temel unsur bu kitap hakkında yöntem merkezli bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Şimdiye kadar eser üzerine yapılan araştırmalar genellikle belirli bir tema veya bir gramer ya da belâgat konusu çerçevesinde şekillenmiştir. Bu minvalde *Mecma'u'l-emsâl* üzerine yapılan akademik araştırmalar taranmış, ulaşılan eserler detaylıca incelenmiş; yalnızca bir çalışmanın araştırmamızla kısmen bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; bunlardan *Zavâhir nahviyye fi'l-emsâli'l-Arabiyye: dirâse fi Mecmai'l-emsâl li'l-Meydânî* adındaki eser meselleri nahiv yönünden, *el-Hasâisü'l-üslûbiyye li'l-mesel fi kitâb Mecmai'l-emsâl li'l-Meydânî* adlı tez belâgat kaideleri yönünden ve *el-Melâmihü'l-ictimâiyye fi kitâbi Mecmai'l-emsâl li'l-Meydânî* tezi ise eseri sosyolojik yönden ele almıştır. Bu ve benzeri çalışmalar konu merkezli ve mesel odaklı bir yaklaşım sergilerken; bizim çalışmamız, müellif odaklı olup Meydânî'nin meselleri hangi bakış açılarıyla değerlendirdiği ve onları hangi yöntemlerle açıkladığı sorusuna odaklanmaktadır. Bununla beraber konumuza yakın olan *Mecma'u'l-emsâl: dirâse fi menhecih ve tâife min emsâlih* adlı bir makale tespit edilmiş, bu çalışma konumuzla bağlantılı olup olmadığı yönünden irdelenmiştir. Makalede ele alınan yarım sayfalık iki alt başlığın tezimizle ilişkili olduğu görülerek incelenmiş ancak geri kalan kısımlar konumuzun dışında kalmıştır. Söz konusu makalenin yazarı bu iki başlığı oldukça yüzeysel incelemiştir. Örneğin, Meydânî'nin mesellerde kıssaları zikrettiğini ifade ettiği bir başlıkta, makale yazarı yalnızca bir örnek vermekle yetinmiş, herhangi bir tahlil veya yorum sunmamıştır. Buna karşın çalışmamızda bu başlık ileride geleceği üzere detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Makalede aynı zamanda eleştiriye açık bazı noktalar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi yazarın, Meydânî'nin eserinde meselin sâdır olduğu kişilere çok nadir yer verdiği iddiasıdır. Ancak durum böyle değildir. Zira Meydânî, meselleri aktarırken

birçok yerde sözü/meseli söyleyen kişiyi açıkça belirtmiş ve ona dair önemli bilgiler sunmuştur.

Araştırmanın Literatür Değerlendirmesi

Çalışma bağlamında öncelikle Meydânî'nin hayatı ve eserleri incelenmiş, bahse konu olan bilgiler terâcim ve tabakât kitapları, ansiklopedi maddeleri, tezler, makaleler ile yerel ve uluslararası dijital kaynaklardan faydalanılarak geniş bir literatür taramasının neticesinde bir araya toplanmıştır. Bunlardan terâcim ve tabakât kitapları ile müellifin çalışmaları ana kaynak, geri kalanlar ise tali kaynaklardır. Yine hocaları ve öğrencilerinden muhaddis, müfessir ve fakih olanların biyografi ve görüşlerini konu edinen alana mahsus tabakât kitapları başvurulmuş kaynaklardır.

Tezin asıl konusu olan *Mecma'u'l-emsâl* üzerine yapılan çalışmalara değinecek olursak; Arap atasözleri ve deyimlerine dair klasik çalışmaların başında gelmesi bu eserin kendisinden sonraki çalışmalara yön vermesini ve hakkında birçok araştırma yapılmasını sağlamıştır. Bu konuda ilk çalışma Meydânî'nin öğrencilerinden Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî (ö. 549/1154) tarafından, hocasının ölümünden yaklaşık 14 yıl sonra yapılmıştır. Hûyî, mesellerin dağılımında sistematik bir yöntem takip etmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, çalışmasına *Mecma'u'l-emsâl*'de yer almayan yeni meseller ekleyerek eserin içeriğini genişletmiştir. Ancak Hûyî, bu noktada Meydânî'den farklı bir yol izlemiş ve yalnızca yaygın olup halk arasında kullanılmaya devam eden meselleri tercih etmiştir. Hocası Meydânî'yi bir yandan överken, diğer yandan eserinin çok uzun olduğunu ve artık halk arasında kullanılmayan, hatta bazıları uydurma olan meselleri de içermesi nedeniyle eleştirilmeye açık hale geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca, bazı mesellerin hikâyesi konusunda hocasıyla tamamen ya da kısmen ihtilafa düşmüştür.⁴

Mecma'u'l-emsâl üzerine yapılan bir diğer önemli çalışma Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Bakracî el-Halebî'ye (ö. 1169/1756) aittir. Eseri muhtasar şekilde telif eden Bakracî, sadece Meydânî'yi esas almış ve başka kaynakları zikretme gereği duymamıştır. Yöntem olarak Meydânî'yi takip etmesine rağmen, ihtisar edilen mesellerin dağılımlarında herhangi bir metot izlemediği görülmektedir.⁵ Bunların yanı

⁴Detaylı bilgi için bkz. Ebû Yakûb Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî, *Ferâidü'l-harâid fî'l-emsâli ve'l-hikem*, thk. Abdürrezzâk Hüseyin (Ammân: Dârü'n-Nefâis, 2000), 5-8.

⁵Detaylı bilgi için bkz. Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Bakracî, *ed-Dürrü'l-müntahab min emsâli'l-Arab*, thk. Bessâm Misbâh el-Ağber (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2021), 15-16.

sıra Akşemseddîn ve İbrâhîm b. Ali et-Trablusî (ö. 1308/1891) tarafından yapılan çalışmalar da *Mecma‘u‘l-emsâl*’in etkisini ve mesel edebiyatındaki önemini ortaya koyan diğer kıymetli eserler arasında yer almaktadır.

Osmanlı döneminde eser üzerine çalışma yapan edip ve müellifler arasında Diyarbekirli Said Paşa (1832-1891) ve esere kapsamlı bir şerh yazan Şâkir b. İbrâhîm Hilmî Ayıntâbî (1829-1911) öne çıkmaktadır.⁶

Batı’da ise eser üzerine yapılan çalışmalar Latince, Fransızca ve İngilizce ağırlıklı olduğundan bu kaynaklar tespit edilerek ilgili dillere hâkim olan uzmanlarla beraber incelenmiş ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. İngiliz Oryantalist ve İncil alimi Edward Pococke (1604-1691), Alman Oryantalist Johann Jacob Reiske (1716-1774), Hollandalı Oryantalist ve filolog Everard Scheidius (1742-1794) ile Henry Albert Schultens (1749-1793), Alman Oryantalist ve Protestan ilahiyatçı Ernst Friedrich Karl Rosenmüller (1768-1835), Fransız Oryantalist Étienne Marc Quatremère (1782-1857) ve Alman Oryantalist Georg Wilhelm Freytag (1788-1861) gibi birçok ismin eser üzerine inceleme yaptığı görülmektedir. Bu müelliflerin *Mecma‘u‘l-emsâl* üzerine yaptığı çalışmalar ileride detaylıca ele alınacağından burada detaylarına girilmeyecektir. Ancak klasik dönemde ve günümüzde eser üzerine yapılan çalışmalar genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Abdurrahmân et-Tikrîtî. “Masâdirü‘l-Meydânî fî kitâbihi Mecma‘u‘l-emsâl - el-Kismü‘l-evvel-”. *Mecelletü‘l-Mevrid* 3/2 (1974), 11-32.
- Abdurrahmân et-Tikrîtî. “Masâdirü‘l-Meydânî fî kitâbihi Mecma‘u‘l-emsâl - el-Kismü’s-sânî-”. *Mecelletü‘l-Mevrid* 3/3 (1974), 99-122.
- Abu-l Fadl Ahmed Ebn Mohammend al-Meidani. *Meidanii Proverbiorum Arabicorum*. çev. Henry Albert Schultens. Lugduni Batavorum (Leiden): Sumptibus Auctoris, 1795.
- Abu-l Fadl Ahmed Ebn Mohammend al-Meidani. *Meidanii proverbiorum Arabicorum pars*. çev. Albert Schultens. Lugdunum Batavorum: Sumptibus Auctoris, 1795.
- Arnoud Vrolijk. “Entirely Free From the Urge to Publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-Century Attempts at an Edition of the Arabic Proverbs of al-Maydani”. *From codicology to technology Islamic Manuscripts*

⁶Söz konusu müellif ve eserlerle ilgili detaylı bilgiler ileride verilecektir.

and their place in scholarship. ed. Stefanie Brinkmann - Beate Wiesmüller. Berlin: Frank & Timme, 2009.

- Ahmad Ibn-Muhammad al-Maidānī. *Meidanii Aliquot proverbial arabica*. çev. Christian Maximilian Habicht. Vratislaviae: Typis Universitatis, 1826.
- Ahmed Cāsir Abdullah. *Mecma'u'l-emsāl li'l-Meydānī "dirāse luğaviyye delāliyye"*. Ammān: Cāmiatü'ş-Şarki'l-Evsat, Külliyyetü'l-Âdâb, Kismü'l-Luğati'l-Arabiyye, Yüksek Lisans, 2010.
- Ahdeb/İbrâhîm b. Ali et-Trablusî. *Ferâidü'l-leâli fî nazmi Mecmai'l-emsâl*. thk. Kusay el-Hüseyn. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, 2003.
- Ali Ebû Zeyd. "Kırâe fî menheci Mecmai'l-emsâl li'l-Meydānī ve'l-Mükerrer fih". *Türâsü'l-İnsāniyye* 86-87 (2002), 278-290.
- Ahmed Habîb ed-Dubayb. "Meydānī ve Kitābühü (el-Emsāl)". *Mecelletü'l-Arab* 10 (1969), 882-904. <https://www.alukah.net/library/7/358/>
- Abdullah Avde el-Fukahâ. *Zavâhir savtiyye ve sarfiyye fî'l-emsâli'l-Arabiyye "Mecma'u'l-emsâl li'l-Meydānī" ün müzecen*. Mûte: Cāmiatü Mûte İmâdetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans, 2007.
- Bâsim Abdülhamîd Hammûdî. "el-Hikâyetü'ş-şa'biyye'l-kadîme fî Mecmai'l-emsâl li'l-Meydānī". *Türâsü'l-İnsāniyye* 107 (1990), 22-25.
- Bin Sâlih Nevâl. *Hitâbü'l-müfâraka fî'l-emsâli'l-Arabiyye "Mecma'u'l-emsâl li'l-Meydānī ün müzecen"*. Cezayir: Cāmiatü Biskra Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Luğâ, Kismü'l-Âdâb ve'l-Luğati'l-Arabiyye, Doktora, 2011.
- Christian Friedrich Schnurrer vd. *Bibliothecae Arabicae specimen II*. Tubingae: Literis Hopferianis, 1800.
- Claire Gallien. "Orientalist Pococke : Brokering Across Borders, Disciplines and Genres." *The Internationalization of Intellectual Exchange in a Globalizing Europe 1636–1780*. Bucknell University Press, 1-30. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01658481>
- Dâvûd Selmân Halef ez-Zübeydî. *el-Melâmihi'l-ictimâiyye fî kitâbi Mecmai'l-emsâl li'l-Meydānī*. Bağdad: Cāmiatü Bağdâd, Külliyyetü't-Terbiye, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Fatih Öz. *Arap Emsâlinin Oluşumunda Âyet ve Hadislerin Etkisi (El-Meydānī'nin Mecma'u'l-Emsâl Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili Ve Belâğatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2015.

- Hasan Taşdelen. “Meydânî’nin Mecma‘u’l-Emsâl’i Çerçevesinde Arap Deyim Ve Atasözlerinde Bitkiler”. *Bilimname* 7/17 (2009), 265-280.
- İbtisâm Habîb Mîrğânî Avz el-Kerîm. *el-Asvât ve eserühâ fî tağyîri bünyetü’l- kelimetî’l-Arabîyye “dirâse vasfîyye luğavîyye fî Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî”*. Sudan: Câmiatü Omdurman, Külliyyetü’d-Dirâsâtî’l-Ulyâ el-İslâmiyye, Külliyyetü’l-Luğatî’l-Arabîyye, Kismü’d- Dirâsâtî’n-Nahviyye ve’l-Luğavîyye, Yüksek Lisans, 2009.
- İbrâhîm Muhammed İbrâhîm ez-Zehrânî. *el-Ensâkû’s-sakâfiyye fî Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî*. Yermük: Câmiatü’l-Yermük, İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî ve’d-Dirâsâtî’l-Ulyâ, Kismü’l-Luğatî’l-Arabîyye, Yüksek Lisans, 2012.
- İsmail Akcaoğlu. Arapça İsim Tamlamalarında Ögeler Arası Semantik İlişkiler-Mecma‘u’l-Emsâl Örnekliğinde. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı / Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2023.
- İnâs Adnân Kattân Multân. *Eserü’t-tevâziyyi’t-terkîbî fî delâleti’l-mesel “Mecma‘u’l-emsâl li’l-Meydânî ünümûzecen”*. Dîvâniye: Câmiatü’l-Kâdisiyye, Külliyyetü’l-Âdâb, Kismü’l-Luğatî’l-Arabîyye, Yüksek Lisans, 2016.
- Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Bakracî. *ed-Dürrü’l-müntahab min emsâli’l-Arab*. ed. Bessâm Misbâh el-Ağber. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2021.
- Mahdi Shakoore Mohammed. “The Proverbs on the Tongue of Animal’s in Al - Maidani on the ((Proverbs Collection)) Book - A Comparative Study of the Turkmanish Proverbs”. *Journal of Language Studies* 6/4 (2023), 56-72.
- Muhammed Ahmed Hadîr. *Zavâhir nahviyye fî’l-emsâli’l-Arabîyye: dirâse fî Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî*. Muntedâ Sûru’l-Özbekiyye, 2006.
- Muhammed Abdülğânî Hasan. “Mecma‘u’l-emsâl li’l-Meydânî”. *Türâsü’l-İnsâniyye* 10 (1965), 741-751. <https://archive.alsharekh.org/Articles/35/3095/91162>
- Meyser es-Sârî. “Hurûcû’l-emsâl ala’l-kâideti’n-nahviyye min hilâli emsâli’l-Meydânî”. *Türâsü’l-İnsâniyye* 472 (2009), 23-40. <https://archive.alsharekh.org/Articles/219/18632/421599>

- Semîr Kâzım Halîl. “Mecma‘u’l-emsâl: dirâse fî menhecîh ve tâife min emsâlih”. *Mecelletü’l-Mevrid* 12/3 (1983), 161-178.
- Sâlim Abdürrab Sâlih es-Selefi - Hilâl Mâhir el-Mehdî. *el-Hasâisü’l-üslûbiyye li’l-mesel fî kitâb Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî*. Aden: Câmiatü Aden, Külliyyetü’t-Terbiye, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Şener Şahin. “Mecmau’l-Emsâl’de Yer Alan أفعل Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 177-191.
- Ubeyd b. Muhammed ed-Devserî, *Safvetü’l-ahmâl min Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî*. Riyad: Dârü Tuvayk, 1. Basım, 2006.
- Vefâ Kâsımî vd. *Bünyetü’t-tezâdd fî emsâli’l-Arabiyyeti’l-kadîme delâletüha ve cemâliyyâtüha -Mecma‘u’l-emsâl li’l-Meydânî ünümüzen-*. Cezayir: Câmiatü’s-Şehîd Hama li-Hadir, Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-Lüğa, Kismü’l-Lüğa ve’l-edebî’l-Arabî, Lisans Tezi, 2019.
- Yûsuf Mahmûd Muhammed Yûnus Şahin. *el-Cümletü’l-fi’liyye ve delâletühâ fî Mecmai’l-emsâl li’l-Meydânî*. Ürdün: el-Câmiatü’l-Ürdüniyye, Külliyyetü’d-Dirâsâtî’l-Ulyâ, Doktora, 1996.

Zikredilen bu çalışmalar, *Mecma‘u’l-emsâl*’i farklı yönleriyle incelemektedir.

Ancak tezimizde bu çalışmalardan sadece konumuzla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz eserler üzerinde durduk. Bu tercihin temel amacı, *Mecma‘u’l-emsâl* üzerine yapılacak sonraki araştırmalara zemin hazırlayacak yeni sonuçlara ulaşmak ve eserin incelenmesine yönelik daha geniş bir bakış açısı sunmaktır. Ayrıca geçmiş çalışmalara atıf yapılırken salt alıntılar yerine özgün bir üslup takip edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir çalışma olması hasebiyle yöntem için şunlar zikredilebilir: Çalışma ana hatları itibariyle açıklayıcı ve analiz araştırma modellerini içermektedir. Araştırmanın başlangıç aşamasında literatür taraması yapılmıştır. Farklı çalışmalarda yapılan değerlendirmeler ve kütüphane taramalarıyla ilk veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Türkiye, Arap ülkeleri ve Avrupa’daki kütüphanelerde yer alan yazılı ve dijital veriler incelenmiştir. Gerek edebiyat gerekse akademik alanlarda tarama yapılırken yazılı belge incelemesi yapılmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda

müellifin hayatını ve eserlerini konu edinen çalışmalar araştırılmıştır. Daha sonra gerek kaynaklardan hareketle gerekse doğrudan yapılan tarama yöntemiyle müellifin eserleri tespit edilmiş ve incelenmiştir. Ayrıca nitel bir yöntemle eserin Türkiye ve Batı akademisindeki yeri ile müellifin bu sahadaki öncülüğü konusu farklı veri kaynakları kullanılarak ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında çalışmanın okuması yapılarak Meydânî'nin metodolojik yöntemi ve konuları ele alışı tetkik edilmiştir. Söz konusu metodoloji çerçevesinde ilgili eserin tetkik edilecek olması, çalışmanın ana özgün değerini oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan eserin bu türden bir okumayla inşa edilmesi, Türk ve Arap mesellerinin geniş bir bakış açısıyla yorumlanmasına fırsat verecektir.

Son olarak tezimizin yazım aşamasında şu adımları takip ettiğimizi belirtmek isteriz:

1. Tezde yer verilen Arapça meseller lafzi tercümeyle Türkçeye aktarılmıştır. Bununla birlikte birçok meselin Türkçe karşılıklarını veya benzerlerini dipnotlarda vermeye gayret gösterilmiştir.

2. Anlamı verilen mesellerin anlaşılmasının tarihi arka plana vukufiyeti gerektirdiği aşikar olmakla beraber kıssalarına değinilmemiştir. Zira her meseli detaylıca açıklamak çalışmanın amacına ters düşmekle beraber hacim olarak da genişlemesine sebep olacaktır.

3. Gerek müellif gerekse eser isimleri Arapça okundukları gibi yazılmıştır. Örneğin; *İbn Abdürabbih* yerine *İbn Abdirabbih* şeklinde yazılmış, dilbilgisi hatalarına düşmeden doğru şekilde telaffuz edilmeye gayret gösterilmiştir.

4. Kolay ulaşılması açısından kütüphanelerdeki el yazmaları ve diğer erişim adreslerindeki yabancı eserler, ilgili yerlerde nasıl yazılmışsa tezde o şekilde gösterilmiştir.

1. MEYDÂNÎ VE MECMA‘U‘L-EMSÂL ADLI ESERİ

Bu başlıkta, Arapça mesel geleneğinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Meydânî'nin hayatı, eserleri, mesel kelimesinin sözlük ve terim anlamı, mesel çeşitleri, ilk tedvin çalışmaları ve *Mecma‘u‘l-emsâl*'in Arap edebiyatındaki konumu ele alınacaktır.

1.1. Meydânî'nin Hayatı ve Eserleri

Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbü'rî, 21 Rebûlevvel 434/1043 tarihinde İran'nın Nişabur şehrindeki Meydân-ı Ziyâd b. Abdurrahmân semtinde⁷ dünyaya gelmiş ve 25 Ramazan 518/1124'te bu semtte vefat etmiştir.⁸ Kaynaklarda nesebi hakkında kayda değer bir bilgi

⁷Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Halîfetü'n-Nisâbü'rî, *Terceme-i târîh-i Nîşâbü'rî*, thk. Behmen Kerîmî (Tahran: Kitâbhâne-i İbn-i Sînâ, ts.), 122; Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *et-Tekmile ve 'z-zeyl ve 's-sıla*, thk. İbrâhîm İsmâil el-İbyârî (Kâhire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb, 1971), 2/347; Merzûk b. Hiyâs ez-Zehrânî, *Nisbetün ve mensûb* (b.y.: y.y., 2014), 779; Yakût el-Hamevî, Meydân kelimesinin Acemce olduğunu ve bu kelimenin aslını bilmediğini zikreder. Bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 5/241; Bu semt daha sonra yıkılıp harap olmuştur. Bk. İbn Nâsirüddîn Şemsüddîn Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Kaysî ed-Dımaşkî, *Tavzihü'l-müştebih fî zabti esmâ'i'r-ruvât ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhum*, thk. Muhammed Naîm el-Ârkusî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993) 8:313; Bu semtin yukarı tarafında *el-Câmiu's-sahîh* eseriyle meşhur olan Müslim b. Haccâc (ö. 261/875) adında bir mezarlık vardır. Bk. Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *et-Tahbîr fî'l-mu'cemi'l-kebîr*, thk. Munîre Nâcî Sâlim (Bağdat: Rîâsetü Dîvânî'l-Evkâf, 1975), 2/164-165.

⁸Detaylı için bk. Ebü'l-Berakât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhamed el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî, (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1985), 288; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 2/511; Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid el-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1986), 1/156; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Müntehab min Mu'cemi şüyûhi's-Sem'ânî*, thk. Muvaffak b. Abdillâh Abdulkâdir (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 1996), 269-272; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 1/148; Ebü'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût (Dımaşk - Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1993) 6:94; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*, (İstanbul: Matbaa-i Behiyye - Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1/82; Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs ed-Dımaşkî, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrebe* (Mısır: Mektebetü Serkîs, 1928), 2/1824; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/214; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1957), 2/63; Martijn Theodoor Houtsma vd., *Mucezü dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, thk. İbrâhîm Zekî Hürşîd vd. (Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezi's-Şârîka li'l-İbdâi'l-Fikrî, 1998), 31/9822; Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Abdillâh ed-Delcî, *el-Felâke ve'l-meflûkûn* (Ürdün: Matbaatü's-Şa'b, 1993), 99; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1990), 12/194; Ebü'l-Abbâs İbn Fazlullâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr fî memâliki'l-emsâr*, thk. Kâmil Süleymân el-Cebûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 7/55; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-

bulunmamaktadır. *en-Nîsâbü'rî* ve *el-Meydânî* nisbelerinden hareketle onun İran'da doğup büyüdüğü ve ömrü boyunca burada ikamet ettiği sonucuna varılabilir. Batı literatüründeki bazı çalışmalar da onun İran asıllı olduğunu destekler niteliktedir.⁹ Bununla birlikte Meydânî'nin Arap asıllı olduğunu belirten kaynaklar da vardır.¹⁰

Meydânî'nin ilmi hayatı doğum yeri olan Nişabur'da başlamıştır. Edebiyat sahasında temayüz eden Meydânî aynı zamanda fıkıh usûlünde ve ahkâm konularında da sıkı bir eğitim almıştır. İlk dönem çalışmalarında, kendisinden önce telif edilen birçok eseri yeniden ele alarak müelliflerin eksik bıraktığı konuları tamamlamış, hatalarını tashih etmiş ve bunları sistematik bir düzende tahkik etmiştir. O, ilmî hayatına *el-Vâhidî* nisbesiyle meşhur Ebü'l-Hasen en-Nîsâbü'rî'ye (ö. 468/1076) intisap ederek başlamış, ondan hadis rivayet etmiş, lügat, tefsir ve nahiv derslerine iştirak etmiştir. 470/1078 yılında ise Gazne'den Nişabur'a gelen Ali b. Faddâl el-

Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî), 1/356; Christian Gottlieb Jöcher vd., *Allgemeines gelehrten-lexicon. 3:M-R* (Leipzig: y.y., 1751), 47; Christian Friedrich Schnurrer vd., *Bibliothecae Arabicae specimen II* (Tubingae: Literis Hopferianis, 1800), 30; Étienne Marc Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani* (Paris: Imprimerie Royale, 1828), 4; Vefâ Kâsımî vd., *Bünyetü't-tezâdd fî emsâli'l-Arabiyyeti'l-kadîme delâletüha ve cemâliyyâtüha - Mecma'u'l-emsâl li'l-Meydânî ünümûzen-* (Câmiatü's-Şehîd Hama li-Hadir, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lüğa, Kismü'l-Lüğa ve'l-edebî'l-Arabî, Lisans Tezi, 2019), 23; Ahmed Safâ Abdulazîz, "Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf li'l-İmâm Ebi'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî -dirâse ve tahkîk-", *Mecelletü't-Türâsi'l-İlmiyyi'l-Arabî* 46/3, 2020, 4-6.

⁹Arnoud Vrolijk, "Entirely free from the urge to publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-century attempts at an edition of the Arabic proverbs of al-Maydani", *From codicology to technology Islamic Manuscripts and their place in scholarship*, ed. Stefanie Brinkmann-Beate Wiesmüller (Berlin: Frank & Timme, 2009), 59; Marek Marian Dziekan, "Abū al-Faḍl Aḥmad an-Naysābūrī al-Maydānī "Nazwy Dni Arabów (Asmā Ayyām al-‘Arab)", *Studia Arabistyczne I Islamistyczne* 10 (2002), 99.

¹⁰Houtsma vd., *Mücezü dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, 31:9822.

Mücâşîî'den (ö. 479/1086)¹¹ nahiv dersleri almıştır.¹² Ayrıca Ömer b. Ahmed el-Cûrî (ö. 469/1077)¹³ ve Abdullah b. Muhammed el-Herevî (ö. 481/1088)¹⁴ gibi dönemin önde gelen âlimlerinden de istifade etmiştir.

Meydânî'nin ilmi yolculuk yaptığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu durumun temel nedeni; müellifin yaşadığı dönemde Nişabur'un âlimlerin toplandığı bir ilim merkezi olmasıdır.¹⁵ Bu sayede o sadece tek bir alanda değil, dil ve

¹¹Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizâmülmülk (ö. 485/1092) ile arkadaş olan Mücâşîî'nin Nişabur'da kurduğu ders halkasına ünlü edip Ahmed b. Muhammed el-Meydânî de katılmış ve hocası Mücâşîî'den nahiv ve sarf dersleri almıştır. Hayatı, görüşleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bk. Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâtî'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 2:183-184; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1:425-426; İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfinî, *el-Müntehab min Kitâbi's-siyâk li-târîhi Nisâbûr*, thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 395; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 2/341; Sâlihî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, 5:345; Ebû Muhammed Abdullah et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme el-Yemenî el-Adenî eş-Şâfiî, *Kilâdetü'n-nahr fî vefeyâtî a'yânî'd-dehr*, nşr. Bû Cum'a Mükri-Hâlid Zevârî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2008), 3/477; Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakân fî ma'rifeti ma'yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 3:480; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî-Abdulfettâh Ebû Ğudde, *Lisânü'l-mîzân* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 6/6; Altundağ, "Mücâşîî", 31/444; Şiiri için bk. Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyüddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr-Aksâm uhrâ-* (b.y.: y.y., ts.), 2/874-875.

¹²İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, 1:156.

¹³Ebû Mansûr, Meydânî'nin hadis hocasıdır. Meydânî kendisinden semâ yoluyla hadis almış ve rivâyet etmiştir. Hayatı, görüşleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâtî'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettâh b. Muhammed el-Hulv (Cîze: Dârü Hicr, 1993), 2:633-634; Ebû'l-Hasen İbnü'l-Esir İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb*, (Beyrut: Dârü Sâdir, 1980), 1:307-308; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 18:357-358; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 10:282; Ebû Bekr İbn Nukta Muînuddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şucâ' el-Bağdâdî, *İkmâlü'l-İkmâl (Tekmiletü'l-İkmâl)*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbînnebi (Mekke: Câmîatü Ümmî'l-Kurâ, 1989), 2/390.

¹⁴Hayatı, görüşleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18:503-518; Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *ez-Zeyl alâ Tabakâtî'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymin (Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 2005), 1:113-153; Ahmed b. Muhammed el-Ednevî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Süleymân b. Sâlih el-Hizzî (Suûdi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997), 137-138; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1:255-256; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1976), 57-58; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 17:307; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 16:278; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 10:489-495; Ednevî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 138; Süleyman Uludağ - Tahsin Yazıcı, "Herevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/222.

¹⁵Abdulazîz, "Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf", 4.

edebiyatın birçok farklı alanında şöhret kazanmış ve sahip olduğu ilmî birikim, Arap dili ve edebiyatı alanında çalışan birçok alim için önemli bir kaynak teşkil etmiştir.¹⁶

Nahiv ve dil alanındaki derin bilgisi sebebiyle *Şeyhü'l-Arabiyye*,¹⁷ *en-Nahvî*,¹⁸ *el-Lügavî*¹⁹ gibi nisbelerle anılan Meydânî, ağırlıklı olarak filoloji alanında eserler telif etmiştir. Erken yaşlarda lügat ve nahiv dersleri alan müellif daha sonra Mücâşî'nin Nişabur'da kurduğu ders halkasına katılarak ondan nahiv ve sarf,²⁰ Ebû Yûsuf el-Kârî el-Kürdî'den (ö.447/1055)²¹ de Arap dili ilimlerine dair eğitim almıştır.²² Bu nedenle Meydânî'nin eserlerinde nahiv ve sarf konularının ağırlık kazandığı görülmektedir. Müellif bu alanlardaki çalışmalarını özetleyici bir metotla kaleme almayı tercih etmiştir. Özellikle nahiv risalesinde bunu son derece başarılı bir şekilde uyguladığı görülmektedir. Zira o, risalede nahiv ilmin temeli olan Kelamü'l-Arab'ın üç kısma ayrıldığını belirtmiş ve örneklerle açıklamıştır. Akabinde bu üç kısmın kendisine has alametlerini izah edip irab bahsine geçmiş, bu fasılda ise irabın alametlerini ve bu alametlerin mahsus olduğu kelimeleri veciz bir şekilde sunmuştur. Kavramları ele alırken gerekli gördüğü yerlerde lügavî ve ıstılâhî tanımlar yapmış ve konuyu alt başlıklarına ayırmıştır.²³

Meydânî, İranlı olması sebebiyle halkın Arap dilini daha kolay kavrayabilmesi için Farsça bir gramer kitabı da kaleme almış ve nahiv konularını anlaşılır bir üslupla

¹⁶Bk. Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Cafer el-Müsevî el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâlî'l-ulemâ ve's-sâdât*, (Kum: Mektebetü'l-İsmâiliyân, ts.), 1:291.

¹⁷Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tebîrü'l-müntebih bi tatrîri'l-müştebih*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebü'l-İlmiyye, ts.), 4/1398-1399; Dimaşkî, *Tavzihü'l-müştebih fî zabti esmâ'i'r-ruvât ve ensâbihim ve elkâbihim ve künahum*, 8:314.

¹⁸Mustafa b. Abdillâh Hacı Halîfe Katip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Muhammed b. Abdülkâdir el-Arnaût (İstanbul: Merkezü'l-Ebhâsi't-Târih ve'l-Fünûn ve's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2010), 1/198; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lügaviyyîn ve'n-nühât*, 1:356; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tezkiretu'l-huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 4/45.

¹⁹Sâlihî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, 6/94; Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût- Türkî Mustafa (Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 7/213; Ali Rıza Karabulut- Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Dârü'l-Akabe, 2001), 1:409.

²⁰Mustafa Altundağ, "Mücâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/444-445.

²¹Hayatî, görüşleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hasen) Ali b. el-Hasen b. Ali b. Ebi't-Tayyib Bâharzî, *Dümyetü'l-kasr ve usratü ehli'l-asr*, thk. Muhammed Altuncu (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1930), 3:1525; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20:102; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-Ensâb*, 3:441; Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, 4:1664.

²²Houtsma vd., *Mücezû dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, 31:9822.

²³Müellifin ele aldığı konular ve yöntemi hakkında detaylı bilgi için bk. Mahmûd Fevzî Abdullâh el-Kubeysî, "Risâletü'l-i'râb fî'n-nahv li'l-İmâm Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-

açıklamıştır.²⁴ Onun nahiv alanındaki bu ilmî birikimle telif ettiği eserler, Zencânî (ö. 660/1262)²⁵ ve Çârperdî (ö. 746/1346) gibi dilciler için önemli bir kaynak olmuştur.²⁶

Sarf ilminde de nahivdeki kadar önemli eserler telif eden Meydânî, eserlerini kaleme alırken muteber kaynaklardan istifade etmiş ve bu kitaplardaki bilgileri mezcetme yöntemine başvurmuştur. Bu suretle Arapçayı yeni öğrenenlere bir kolaylık sunmuş ve önemli temel kaidelerin kolayca öğrenilmesini sağlamıştır.²⁷ Onun bu bağlamda izlediği yöntemi *Muhtasarü'l-Meydânî fî ilmi't-tasrîf* ile *Nüzhetü't-tarf fî ilmi's-sarf* eserlerinde müşahade etmek mümkündür. Meydânî'nin nahiv ve sarf ilimlerinde kaleme aldığı bu eserlerin tafsilatlı gramer konularına giriş mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz.

Meydânî lügat/sözlük bilimi sahasında da önemli bir konuma sahiptir. Arap dilinin en meşhur ve kapsamlı sözlüklerinden olan *Tâcü'l-luğa* ve *et-Tehzîb fî'l-luğa*'nın nakledilmesinde, bilhassa Cevherî'nin *Tâcü'l-luğa* sözlüğünün günümüze ulaşmasında en önemli kanallardan biri olmuş ve bu sözlüğü talebelerine okutmuştur. Bu talebelerden Tâcüddîn el-Havârî (ö. 580/1184[?]) ve Beyhakî, Meydânî vasıtasıyla bu eseri ezberlemiştir. Aynı şekilde Ezherî'nin *et-Tehzîb*'inin muhafazası ve yayılmasında önemli bir rol oynayan Meydânî, bu eserin müellif nüshasına sahip olmuş ve yayılmasında kendisine başvurulmuş kaynak olmuştur.²⁸ Lügatlere hâkim olan müellif, Cevherî ve Ezherî'nin sözlüklerinde tetkiklerde bulunarak onlarda tespit ettiği noktalama, sîga, mana, sarf, müfred ve cemideki ihtilaflar ile rivayet edilen hadis ve şiirlerdeki farklılıkları tashih etmiş ve bu konuda ayrı bir eser kaleme almıştır.²⁹

Meydânî -dirâse ve tahkîk-", *Mecelletü Câmiati Filistîn li'l-Ebhâs ve'd-Dirâsât* 1/4 (2020), 437-470.

²⁴Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Abdulhalîm en-Neccâr (Kâhire: Dârü'l-Meârif, ts.), 5/213-214;

²⁵Zülfikar Tüccar, "Meydânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/502; Davut İltaş, "Zencânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/254.

²⁶Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâli'l-ulemâ ve's-sâdât*, 1:291.

²⁷Aboul-Fazl Mohammad al-Nâisabouri al-Mâidani, *Nouzhât al-tarf fî ilm al-sarf* (Fransa: Bibliothèque nationale de France-Département des Manuscrits, Arabe 5938), 4a-4b.

²⁸Sâmiye Abdurrahmân Sindî, *Kaydû'l-evâbid mine'l-fevâid* (Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Külliyyeti'l Lügati'l-Arabiyye, Kismü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Fer'ü'l-Lügaviyyât, Yüksek Lisans Tezi, 1985), ط - ع (Girişteki sayfa numaraları rakam yerine harfle belirtildiği için bu şekilde aslına bağlı kalınarak kaynak verilmiştir.).

²⁹Detaylı bilgi için bk. Sindî, *Kaydû'l-evâbid mine'l-fevâid*, ط - هـ.

Meydânî, Arapça kelimeleri İranlılara öğretmek maksadıyla Farsça-Arapça bir sözlük de kaleme almıştır. *es-Sâmî fi'l-esâmî* adını verdiği bu sözlükte -konularına göre tasnif yöntemini kullanarak- geniş bir kelime hazinesine değinmiştir.³⁰

Eserleri: Meydânî, telif çalışmalarını genellikle lügat, nahiv, sarf, mesel ve az da olsa şiir şerhleri üzerine yapmıştır. Nitekim Sem'ânî (ö. 562/1166),³¹ Hamevî (ö. 626/1229), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), Zehebî (ö. 748/1348), Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) Süyûtî (ö. 911/1505) gibi Meydânî ve eserlerini konu edinen müellifler, kendisinden nahvî, edip ve lügavî nisbeleriyle bahsetmişlerdir. Meydânî'nin nahiv ve sarf konularını derli toplu ele alması ve okuyucuya sunacağı bilgileri özet bir şekilde sunması onun temayüz ettiği bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte *Mecma'u'l-emsâl* kitabını telif ederken daha önceki eserlerin aksine hacim ve muhtevasını oldukça geniş tuttuğu görülmektedir.

Mevcut kaynaklarda Meydânî'nin eserlerinin sayısı ve kendisine aidiyeti hususunda bazı ihtilaflar söz konusudur. Bu türden ihtilafların temel sebebi kanaatimizce bazı çalışmaların benzer isimleri taşıması veya bazı meçhul eserlerde kendisine atıfta bulunulmasıdır. Bu başlık altında çalışmanın hacmini genişletmemek için müellifin sadece kendisine aidiyeti kesin olan eserlerine değinmekle yetinilecektir.

1. *Câmi'u'l-emsâl (el-Emsâl/Mecma'u'l-emsâl)*: Altı bini aşkın meseli çoğunlukla hikâyeleriyle birlikte naklettiği kapsamlı bir çalışmadır.³²

³⁰Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *es-Sâmî fi'l-esâmî*, çev. Seyyid Cafer Şehîdî (Tahran: Bonyâd-i Ferheng-i İran, 1345), 1-2 (Fihrist); Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât fi ahvâlî'l-ulemâ ve's-sâdât*, 1/291-292; Tahsin Yazıcı, "Sözlük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/402.

³¹Sem'ânî'nin ders halkasına katıldığı hocalarından biri de Meydânî'dir. Sem'ânî 509/1116 yılında Meydânî ile görüşüğünü ve onun semâ ederek kendi hattıyla yazdığı notları ve çalışmaları nakletmesi için kendisine icâzet verdiğini zikretmektedir. Hayatı, görüşleri ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Sem'ânî, *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr*, 1:19-65; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*, thk. Ahmed Abdurrahmân Muhammed Mahmûd (Cidde: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1993), 1/14-75; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20:456-460; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târîhi'l-mülûk ve'l ümem*, 18:178-179; Ebû's-Sıdk İbn Kâdî Şuhbe Takiyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dimaşkî, *Tabakâtü's-şâfiyye*, thk. el-Hâfız Abdulalîm Hân (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 2/55-56; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fi tehzîbi'l-ensâb*, 1:13-16; Mehmet Efendioğlu, "Sem'ânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 36/461-462.

³²Eserin farklı baskı ve tahkikleri mevcut olup bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955).
- Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1978).

2. *es-Sâmî fi'l-esâmi*: Meydânî'nin 497/1104 yılında telif ettiği Arapça-Farsça sözlüktür.³³
3. *en-Nahvu'l-Meydânî*: Fransız müsteşrik Étienne Marc Quatremère (1782-1857) bu eserin bir dilbilgisi çalışması olduğunu kaydetmekle iktifa etmiştir.³⁴
4. *el-Ünmûzec fi'n-nahv*: Quatremère, bunun da bir dilbilgisi çalışması olduğu şeklinde kısa bir açıklama yapmakla yetinmiştir.³⁵
5. *el-Hâdî li'ş-Şâdî (el-Hâdî fi'l-hurûfî ve'l-edevât)*: Meydânî'nin, nahiv ilmini yeni öğrenenlere yönelik Farsça telif ettiği bir kitaptır.³⁶
6. *el-Masâdir*: Masdarlarla ilgili bir çalışmadır.³⁷
7. *Nüzhetü't-tarf fi' ilmi's-sarf*: Eser, Arapçadaki kelimelerin tasrifini incelemektedir.³⁸
8. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*: Meydânî'nin telif ettiği ancak günümüze kadar ulaşamayan³⁹ bu şerhin konu ve muhtevasında bir ihtilaf söz konusudur. Quatremère, bunun şiir râvisi ve eleştirmeni Mufaddal ed-Dabbî'nin (ö. 178/794) *Mufaddaliyyât* eserinin şerhi olduğunu söylerken⁴⁰ Katip Çelebi ve Bağdatlı İsmâil Paşa, bu kitabın ism-i tafdillerle ilgili olduğunu nakletmektedirler.⁴¹

-
- Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Cân Abdullah Tûma (Beyrut: Dârü Sâdır, 2002).
 - Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Naîm Hüseyin Zerkûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010).
 - Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Ali Ebû Zeyd (Abu Dabi: Merkezü Abu Dabi li-Luğati'l-Arabiyye, 2022).

³³Nihat Mazlum Çetin, "Meydânî", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), "Meydânî", 8/178.

³⁴Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 7.

³⁵Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 6-7.

³⁶Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/213-214; Eserin nüsha, şerh ve neşri hakkında bilgi için ayrıca bk. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/214; Eserin kütüphanelerdeki bazı nüshaları için bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Hade's-sadi fi'n-nahv* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 953/2); Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *el-Hâdî li'ş-şâdî* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi-Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 204); Aboul-Fazl Mohammad al-Naïsabouri al-Maïdani, *Al-Hadi lil-shadi* (Fransa: Bibliothèque nationale de France-Département des Manuscrits, Arabe 6066).

³⁷Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 6.

³⁸Çetin, "Meydânî", 8/178.

³⁹İsâm b. Abdullah el-Hatîb, *el-Emsâlü'l-Arabiyyeti'l-kadîme elleti hâlefeti'l-kavâide'n-nahviyye ve't-tasrifîyye* (Câmiatü Melik Suûd, Külliyyetü'l-Edeb, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 210.

⁴⁰Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 6.

⁴¹Mustafa b. Abdillâh Hacı Halîfe Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 2:1043; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve*

9. *Münyetü'r-râzî fî resâili'l-Kâdî*:⁴² Herat kadısı Ebû Ahmed Mansûr el-Ezdî el-Herevî'nin (ö. 410/1020) risalelerini bir araya toplamak suretiyle telif ettiği çalışmadır.⁴³
10. *Şerhu Kasîdeti'n-Nâbiğa*: “يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعِلْيَاءِ فَالَسْتَدِ” beytiyle başlayan ve her beytin birkaç cümle ile izah edildiği Nâbiğa ez-Zübyanî'nin kasidesinin şerhidir.⁴⁴
11. *Me'va'l-ğarîb ve mer'a'l-edîb*: Eserin nüsha veya konusu hakkında herhangi bir kaynağa ulaşamamakla birlikte Katip Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1920) ve Ebû'l-Meâlî (ö. 1167/1753) gibi müelliflerin eserlerinde kitabın sadece isminin zikredildiği görülmektedir.⁴⁵
12. *Kaydû'l-evâbid mine'l-fevâid fî nakdi kâmûsi'l-Cevherî*:⁴⁶ Eser Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *es-Sihâh fî'l-luğa* ile Ezherî'nin *et-Tehzîb fî'l-luğa* (ö. 370/980) adlı eserlerinin karşılaştırılması ve kısmen de tenkidini ele almak üzere telif edilmiştir.⁴⁷
13. *Risâletü'l-i'râb fî'n-nahv*: Risale, Meydânî'nin Arap nahvine dair telif ettiği eserlerinden biridir. Risaleye kelimenin tanımıyla başlayan Meydânî, ismin alâmetleri, irab alâmetleri, mübteda-haber, kane ve benzerleri, inne ve

âsârü'l-müsannifîn, 1:82; Ezzedîn İbrahim Mustafa hazırladığı “The Methods and Techniques of The Early Arab Anthologists” adlı doktora tezinde her ne kadar Kâtip Çelebi'nin, Meydânî'ye ait olan bu eseri Mufaddal ed-Dabbî'nin şiir antolojisinin bir şerhi olduğunu ifade ettiğini söylese de bu bilgi doğru değildir. Zira Keşfu'z Zunûn'da bu eserin ism-i tafdillerle ilgili olduğu açıkça aktarılmaktadır. Bk. Ezzedîn İbrahim Mustafa, *The Methods and Techniques of The Early Arab Anthologists* (University Of The London Faculty Of Arts School Of Oriental And African Studies, Doktora Tezi, 1963), 47.

⁴²İbnü'l-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, 1:159; Ebû Tâlib Tâcuddîn Ali b. Enceb b. Osmân el-Hâzin el-Bağdâdî İbnü's-Sâî, *ed-Dürrü's-semîn fî esmâi'l-musannifîn*, thk. Muhammed Saîd Haneşî-Ahmed Şevkî Benbîn (Tunus: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2009), 290; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 7:213; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 11:286.

⁴³Tüccar, “Meydânî”, 29/502; Ayrıca bk. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Münyetü'r-râzî fî resâili'l-Kâdî*, thk. Muhammed Yûsuf Abdulâl (Kâhire: Dârü'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2007), 43-44.

⁴⁴Abou Abd Allah al-Hosaîn ibn Ahmad ibn al-Hosaîn al-Zauzani, *Şerhi Abou Abd Allah al-Hosaîn ibn Ahmad ibn al-Hosaîn al-Zauzani -Commentaire sur les sept Moallakas-* (Fransa: Bibliothèque nationale de France-Département des Manuscrits, Arabe 6022), 155a-162a.

⁴⁵Kâtip Çelebi, *Keşfu'z Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2:1576; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâi'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*, 1:82; Şemsüddîn Ebû'l-Meâlî Muhammed Abdurrahmân b. el-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm ve bi-hâşiyetihi esmâ-i kutubi'l-a'lâm*, thk. Seyyid Hasan Kisrevî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 4/206.

⁴⁶Houtsma vd., *Mücezû dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, 31:9822-9823.

⁴⁷Tüccar, “Meydânî”, 29/502; Ayrıca bk. Sindî, *Kaydû'l-evâbid mine'l-fevâid*, 1.

benzerleri ile medih-zem fiillerine kadar neredeyse nahiv konularının tamamına değinerek gramere dair genel bir özet sunmaktadır.⁴⁸

14. *Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf*:⁴⁹ Meydânî'nin, sarf konularını özet bir şekilde ele aldığı risaledir.⁵⁰

15. *Şerhu kasîdeti Ru'be b. el-Accâc (Şerhu kâfiyeti'r-Ru'be/Şerhu dîvânî İbni'l-Accâc)*: Arap şiirinde recez türünün en büyük temsilcisi kabul edilen Ru'be b. Accâc'ın (ö. 145/762) *Kasîde-i kâfiye*'si üzerine yapılan şerhtir.⁵¹

16. *Risâle fî'l-cumû'*: Nüsha yaklaşık üç varaktan oluşmaktadır. Meydânî, risalesine ismin geldiği kalıplara göre cemilerinin geleceği kalıpları sunmakla başlamakta, bu kalıpların her biri için ayrı ayrı örnekler vermektedir.⁵²

1.2. Meselin Tanımı ve Çeşitleri

Mesel kavramını daha iyi bir biçimde değerlendirebilmek için öncelikle kelimenin lügavî ve ıstîlâhî anlamları ile tarihsel gelişimine dair bir çerçeve çizmek gerekmektedir. Zira bir kavramın anlam zenginliğini, kültürel zeminini ve edebî değerini doğru yorumlayabilmek, onun dil içindeki serüvenini ve farklı bağlamlardaki kullanım biçimlerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Bu çerçevede, meselin anlamı ve çeşitleri alt başlıklar altında etraflıca ele alınacaktır.

1.2.1. Meselin Sözlük Anlamı

Mesel kelimesi “م-ث-ل” kök harflerinden meydana gelen bir isim olup çoğulu “أمثال” şeklindedir. Anlam itibarıyla “bir şeyin başka bir şeye benzemesi” demektir. Dolayısıyla “مَثَلْتُ كَذَا وَكَذَا” cümlesindeki “مَثَلْتُ” kelimesi “شَبَّهْتُ” anlamındadır. Kelime “شَبَّهْتُ” ve “شَبَّهْتُ”de olduğu gibi “مَثَلْتُ” ve “مِثْلُ” şeklinde de gelebilmektedir.⁵³ Bu

⁴⁸Müellifin ele aldığı konular hakkında detaylı bilgi için bk. Kubeysî, *Risâletü'l-i'râb fî'n-nahv li'l-İmâm Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî -dirâse ve tahkik-*, 437-470.

⁴⁹Abdulazîz, “Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf”, 6.

⁵⁰Nüşalar ve müellifin ele aldığı konular hakkında detaylı bilgi için bk. Abdulazîz, “Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf”, 21-36.

⁵¹Karabulut-Karabulut, *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem*, 1:410.

⁵²Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Risâle fî'l-cumû'* (Ankara: Milli Kütüphane- Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi, 55 Vezirköprü 491/5), 37a-38a.

⁵³Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987), “slm”, 1/432.

bağlamda mesel, bir şeyi veya olayı başka bir duruma benzetme ve o konu hakkında örnek getirme anlamına gelir. Bu şekilde benzetme ve alıntı yapan kimse için “تَمَثَّلَ” Falanca delil getirdi/Örnek verdi.” anlamında “ضَرَبَ مَثَلًا/Mesel söyledi/Örnek getirdi.” denilmektedir.⁵⁴ Meselin “benzemek” dışında sıfat, haber, ibret, alamet, hadis-söz, hüccet, miktar, denk olmak, eşit olmak, ayakta dikilmek, yere yapışmak, ortadan kaybolmak, gitmek, şarkı söylemek, organların bir parçasını kesmek gibi birbirinden farklı birçok anlamı vardır. Aynı zamanda fazilet sahibi, seçkin ve örnek kimse için kullanılan “مِثْلٌ”; aynı, benzer, denk, yatak ve kısas anlamında kullanılan “المِثَالُ”; hayırlı ve iyi kimse veya şey için kullanılan “أَمْتَلُ”; peşinden gitmek ve kısas yapmak anlamındaki “إِمْتَلُ” ve kısas gereği öldürmek anlamındaki “أَمْتَلُ” kelimesi “mesel”in farklı form ve kalıplarda gelerek kazandığı diğer anlamlardır. Bunun dışında benzemek anlamında “تَمَثَّلَ”; benzetmek ve tasvir etmek manasında “تَمَثَّلَ”; ceza, gözdağı, işkence, musibet ve azap manasındaki “مَثَلَةٌ” ve “مُثَلَّةٌ”; fazilet anlamındaki “المِثَالَةُ” bu kelimedenden türetilen diğer anlamlardır.⁵⁵

1.2.2. Meselin Terim Anlamı

İnsanlık tarihi boyunca her topluluk ve milletin, kendisine has özellikleri taşıyan bir dili olmuştur. Dilin önemli unsurlarından biri de mesellerdir. Bu veciz sözler eğitici ve öğretici olmasının yanı sıra insanların yaşadıkları dönemlere göre

⁵⁴Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâlüddîn b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1993), “msl”, 11/612; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed İvaz Mur'ib, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), “slm”, 15/71.

⁵⁵Detaylı bilgi için bk. Ezherî, “slm”, 15/70-74; Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988), “msl”, 8/228-229; İbn Düreyd, “slm”, 1/432; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987), “msl”, 5/1816; İbn Manzûr, “msl”, 11/610-616; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mücmelü'l-luğa* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), “msl”, 823; Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd et-Tâlekânî, *el-Muhîd fi'l-luğa*, nşr. Muhammed Hasan Âlû Yâsîn (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1994), “slm”, 10/150-151; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1979), “msl”, 5/296-297; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnû's-Sevd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/193-194; Neşvân b. Saîd el-Yemenî el-Himyerî, *Şemsü'l-ulûm ve devâü kelâmi'l-Arab mine'l-kulûm*, thk. Hüseyin b. Abdillâh el-Umerî vd. (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1999), “msl”, 9/6220-6224; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008), “msl”, 3/2067-2068.

şekillenerek ahlaki, sosyal ve kültürel hayata dair sözlü bir vesika olma rolünü üstlenmektedir. Bu önemine binaen meseller lügat, hitâbet, tefsir, hadis, şiir ve belâgatı içine alan birçok edebî ve dinî metinde kullanılmışlardır. Mesellerin bu özellikleri zaman içinde birçok eser ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu eserlerin bir kısmı meselleri doğrudan incelemeye odaklanırken, diğer bir kısmı ise Kur’ân-ı Kerîm, hadis ve şiir gibi farklı alanlarla olan ilişkisini ele alarak konuyu dolaylı bir şekilde işlemiştir. Bu doğrultuda her müellif konuya kendi bakış açısıyla yaklaşarak farklı tarifler yapmıştır. Genel bir perspektiften bakıldığında gerek klasik gerek modern dönem müelliflerinin mesel tarifleri büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Bununla birlikte yapılan açıklamalarda mesellerin bazı temel unsurlarına özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir. Örneğin, İranlı ünlü düşünür ve edebiyatçı İbnü’l-Mukaffa‘ (ö. 142/759) meseller hakkında şöyle demektedir: “Söz, mesel yapıldığında ifadeyi daha iyi açıklar, manayı daha iyi izah eder, kulağa daha hoş gelir ve sözün ayrıntılarını daha kapsayıcı kılar.”⁵⁶ Bu açıklama, meselin tanımından ziyade söz içindeki işlevine ve sağladığı faydaya odaklanmaktadır. İbnü’l-Mukaffa‘ın; “söz, mesel olarak kullanıldığında ifadeyi daha iyi açıklar” açıklaması, muhatabın zihninde soyut bir düşünceyi somut bir resimle daha net ve iyi anlaşılacağını belirtmektedir. Zira insan akli somut olanı soyut olana göre daha kolay kavrar. Dolayısıyla bir anlatımda meselin kullanılması, -tüm meseller için geçerli olmasa bile- kaynak ve alıcı arasındaki iletişimi kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda meselin kullanımı düz ve sıradan bir lafız ve cümleye nazaran daha hoş ve daha zarif bir özellik taşır. Bu nedenle veciz, maksadı açık bir şekilde izah eden bir mesel sıradan sözlerle tercih edilmektedir.

Kitâbü’l-emsâl müellifi Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) ise meselin amacı ve unsurlarına dikkat çekmektedir. Ona göre meseller Câhiliye ve İslâm döneminde yaşayan Arapların, istedikleri şeylere sözü kinâyeli bir şekilde ifade etmekle ulaştıkları bir türdür. Bu kinâyeli sözde şu üç şey bulunurdu; a) Lafzın veciz olması, b) Mananın yerinde olması, c) Benzetmenin güzel yapılması.⁵⁷

⁵⁶İbnü’l-Mukaffa, *el-Edebü’s-sağîr*, 38; Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, thk. Naîm Hüseyin Zerzûr (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2010), 1/34.

⁵⁷Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitâbu’l-emsâl*, thk. Abdulmecîd Katâmiş, (Dımaşk- Beyrut: Dârü’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1980), 34; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Müzhir fî ulûmi’l-luğa ve envâihâ*, thk. Fuâd Ali Mansûr (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1418/1998), 1/374; Ebü’t-Tayyib Muhammed b. Hasen

Kâsım b. Sellâm'ın bu açıklamasında bir sözün mesel olarak kabul edilmesinin üç şarta bağlı olduğu görülmektedir. Bu şartların başında îcâz gelmektedir. Îcâz meseli diğer edebî türlerden ayıran en önemli unsurdur. Nitekim Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094) meselin tanımını yaparken onu îcâz, ihtisar ve hazf sanatlarının üzerine bina eder.⁵⁸ İbn Sellâm, îcâz vurgusundan sonra “mananın yerli yerine oturması”⁵⁹ sözüyle belâgat tanımına yakın bir açıklama yapmakta ve meselleri belîğ söze örnek göstermektedir. İbn Sellâm'ın bahsettiği üçüncü unsur ise hüsnü't-teşbîh'tir.⁶⁰ Onun bu unsura değinmesinin arka planında aklî olanı hissî kalıplara dökerek sözü muhatabın zihnine yerleştirme maksadı yer almaktadır. Bu da ancak teşbîh yoluyla mümkündür. Zîrâ İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) de meselin belâgatına değinirken; “meseller hislerle idrak edilmeyen şeylerin idrak edilen şeylerle açıklanması için kullanılır” açıklamasıyla meselin bu yönüne vurgu yapmaktadır.⁶¹ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de benzer şekilde mesel kullanımını kelimadaki karmaşıklığı gidermek ve sözü daha da açıklayıcı hale getirmek olarak görmektedir. Ona göre mesel; “bir şeyi hükmen başka bir şeye benzetmek, zihni olanı hissi olana veya iki somut durumu birbirine yaklaştırmaktan ibarettir.”⁶²

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) mesel tarifi İbn Sellâm'ın açıklamasına yakındır. Ona göre mesel: “Dilleri bozulmamış saf Arapların sahip oldukları fesahatin en zirve noktasıdır. Arapların az sözle çok mana ifade ettikleri ve hikmetlerini barındırdıkları nadir sözlerindendir. Mesel sözün özü, konuşmanın en önemli yeri ve belâgatıdır.”⁶³ Zemahşerî bu ifadeyle meselin fasih, veciz ve anlaşılır bir söz olduğunu ortaya koymaktadır. O, aynı zamanda Arap kelimada meselin rolüne dikkat çekerek muhatabın zihnindeki gizli manaları açığa çıkarmada ve hakikatlerin üzerindeki

el-Kannûcî Sıddîk Hasen Hân, *el-Bulğa ilâ usûli'l-luğa*, thk. Suhâd Hamdân Ahmed es-Sâmerrâî (b.y.: y.y., ts.), 124.

⁵⁸Mesel-îcâz ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü'l-makâl fi şerhi kitâbi'l-emsâl*, thk. İhsân Abbâs - Abdülmecîd Âbidîn (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 51; Emîl Bedî Yakûb, *Mevsûatü'emsâli'l-Arab* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1995), 1/49-51; Abdülmecîd Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1988), 256-260.

⁵⁹Mesel-isâbetü'l-mana ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 260-262; Yakûb, *Mevsûatü'emsâli'l-Arab*, 1/51-52.

⁶⁰Mesel-hüsnü't-teşbîh ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Yakûb, *Mevsûatü'emsâli'l-Arab*, 1/52-53; Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 263-267.

⁶¹Yakûb, *Mevsûatü'emsâli'l-Arab*, 1/47.

⁶²İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 173-174.

⁶³Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fî'emsâli'l-Arab* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 1/2-4.

örtüyü kaldırmada etkili olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁴

Fârâbî (ö. 339/950) ise mesellerin iletişimdeki önemli rolüne dikkat çekmektedir. Özellikle zor taleplerin karşılanması, hüznün ve çetin durumların mesellerle aşılması bu türün işlevini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca meseller sadece belli bir tabakaya has değil, bilakis her kesimden insanın ortak kullandığı bir türdür. Cevâd Ali bu bağlamda benzer bir görüş ileri sürerek mesellerin bazen sıradan veya ahmak birinin ağzından dahi çıkabileceğini ifade etmektedir. Ona göre meselde önemli olan asıl unsurlar şunlardır: a) Hayatın herhangi bir sahasına değinmesi, b) Hakiki manada meydana gelmesi, c) Veciz olması, d) Yayılması ve kalıcı hale gelmesidir.⁶⁵

Yukarıda mesel hakkındaki tarif ve açıklamalar dikkate alınarak şöyle bir tanım yapılabilir: “Mesel; nesilden nesile aktarılan, insanlığın geçirdiği tecrübeleri bütün toplumlara yayarak onları eğitime ve yönlendirme işlevi gören somut, kinâyeli ve kalıplaşmış veciz sözlerdir.”

1.2.3. Mesel Çeşitleri

Arapçada mesellerin tasnifleri çeşitli olmakla birlikte genel olarak üç kısma ayrıldığı görülmektedir:

1. Yapılarına göre meseller
2. Çıkış yerlerine göre meseller
3. Çıkış zamanına göre meseller

Yapılarına göre mesellerin üç türü vardır: Sâir/Mûcez meseller, Kıyâsî meseller ve Hurâfî meseller.

⁶⁴Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/72.

⁶⁵Cevâd Ali'nin mesel görüşleri hakkında detaylı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssâl fi târihi'l-Arab kable'l İslâm* (b.y.: y.y., 2001), 15/354-370; Mesele dair daha detaylı bilgi için şu eserlere de bk. İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 3/3; Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ ed-Dabbî, *Emsâlu'l-Arab* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2004), 5; Süyûtî, *el-Müzhir fi ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, 1/374-375; Kannûcî, *el-Bulğa ilâ usûli'l-luğa*, 124; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah el-Askerî, *Cemheretü'l-emsâl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/3; Ebü'l-Feth İbnü'l-Esîr Diyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Havfi - Bedevî Tabâne (Kahire: Dârü Nahdati Mısır, ts.), 1/54-55.

Sâir/Mûcez Meseller: Bu meseller belirli bir münasebet sebebiyle söylenen ve daha sonra yaygınlık kazanan sözlerden ibarettir.⁶⁶ Mesel denince akla ilk gelen ve mesel müdevvinlerinin derleyip şerh ettiği ilk türdür. Sâir mesellerin kapsamı oldukça geniştir. Veciz olmaları sebebiyle insanlar arasında yayılarak mesel olma özelliği kazanan hikmetli sözler de (الحَرْبُ غَشُومٌ/Savaş acımasızdır.) bu türün içinde yer alır. Ayrıca şiirden doğan meseller; أَعْلَمُهُ الرَّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ ... فَلَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي/Her gün ona ok atışını öğretir dururum...ne var ki o, isabetli atışlar yapmaya başlayınca (ilk) beni vurdu.) ve “أَفْعَلُ مِنْ” vezninde (الكَذَابُ مِنْ مُسَيِّمَةِ الْكَذَّابِ/Müseyleme’den daha yalancı.)⁶⁷ gelerek teşbihte mübalağa bildiren meseller de yine bu türe dahildir.⁶⁸

Kıyâsî Meseller: Herhangi bir fikri açıklamak yahut bir konuyu delillendirmek amacıyla teşbih veya temsiller kullanılarak yapılan anlatımlardır. Bu meseller soyut olanı somuta veya iki somut olandan birini diğerine yaklaştırarak te’dîb, uyarı, açıklama veya tasvir yapmayı hedefler.⁶⁹ Kıyâsî mesellerde soyut kavramlar tasvir, teşbih ve temsil yoluyla açıklanırken “كَمَا، كَأَنَّ، كَمَثَلٍ، مَثَلٌ” gibi teşbih edatları sıkça kullanılır.⁷⁰ Bu türün en önemli özelliği itnâb sanatının yoğun kullanımıdır. Yapılan bu itnâb bir hikâyeden özet, iktibas veya ona işaret etmeksizin doğrudan hikâyenin tamamını ifade etmekle olur. Kıyâsî meseller klasik edebiyat kitaplarında yok denecek kadar az olup bunlara ancak Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde rastlanmaktadır. Sonraki dönemlerde bazı hikmet sahibi kimseler Kur’ân ve sünnetin usulüne uygun olarak bu tür meseller ihdas etmişlerdir.⁷¹ Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) bu meselleri *el-Emsâl mine’l-kitâb ve’s-sünne* adlı eserinde toplamıştır.⁷² Binaenaleyh söz konusu

⁶⁶Ebû Ali Muhammed Tevfik, *el-Emsâlü’l-Arabiyye ve’l-asru’l-câhilî (dirâse tahlîliyye)* (Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 1988), 56-57.

⁶⁷Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Yalancılıkta Yesârizâde’ye rahmet okutur/taş çıkarır. Numan Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 160.

⁶⁸Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü’l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 28-30; Ayrıca bk. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 34-35.

⁶⁹Cevziyye, *el-Emsâl fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 19.

⁷⁰Durmuş, “Mesel”, 29/293.

⁷¹Katâmiş, *el-Emsâlü’l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 30;

⁷²Kamran Abdullayev, *Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî’nin ez-Zahir fî Maânî Kelimâtî’n-Nâs adlı Kitabındaki Sözlerin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2015), 43.

hikâyeleri mesel olarak isimlendirmek yerine temsili veya tasviri anlatım şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır.

Kurân'ı Kerîm'in şu âyeti bu türe örnektir:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ.

Onların durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.⁷³

Hz. Peygamber'in şu hadisi bu türe örnektir:

إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ النَّاسِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ جَعَلَ الْفَرَاشُ وَهَذِهِ الدَّوَابُّ الَّتِي تَقَعُ فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا، فَجَعَلَ يَنْزِعُهُنَّ وَيَغْلِبْنَهُ فَيَقْتَحِمْنَ فِيهَا، فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ عَنِ النَّارِ، وَأَنْتُمْ تَقْحُمُونَ فِيهَا.

Benim durumumla insanların durumu ancak şu adamın durumu gibidir: o, bir ateş yakar da ateşin ışığı etrafını aydınlattığı zaman küçük kelekler ve şu hayvancıklar onun içine düşmeye başlarlar. O adam da bu hayvancıkları geri çekmeye başlar. Fakat onlar bu davetçiye galip gelip hepsi de ateşin içine düşerler. İşte ben de sizlerin izar bağlarınızdan tutuyor ve sizleri ateşten çekip kurtarmaya çalışıyorum. Sizler ise onun içine atılıyorsunuz!⁷⁴

Hurâfî Meseller: Arapların hayvan veya cansız varlıkların dilinden aktardıkları veya hurafe bir hikâye üzerine bina ettikleri sembolik hikâyelerdir. Bu mesellerin temel amacı güzel ahlaka teşvik etmek, nasihat vermek ve aynı zamanda mizah ve eğlence sağlamaktır.⁷⁵ Dış dünya ile bir bağlantısı olmayan bu söz ve hikâyeler dildarlar ve edipler tarafından *ekâzîbü'l-Arab*, *ekâzîbü'l-A'râb* veya *rumûzü'l-Arab* olarak adlandırılmıştır. Hurâfî meseller bedevî hayatın sürdürüldüğü bir ortamda doğmuşlardır. Bedevilerin mantık ve medeniyetten uzak, hayvanlarla iç içe olan basit yaşam tarzları bu türün oluşmasında belirleyici olmuştur. Mesel müdevvinleri hurâfî meselleri toplarken tamamını mesel olarak kabul etmezler. Aksine sadece hikâyede

⁷³Kur'ân Yolu (Erişim 23 Haziran 2025), el-Bakara 2/259.

⁷⁴Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Sahîhü'l-Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr-Dârü'l-Yemâme, 1414/1993), "Rikâk", 26 (No. 6118).

⁷⁵Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabîyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 46; Cevziyye, *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 20.

geçen bir sözü veya bir kelimeyi alıntılarla yetinirler.⁷⁶ Buna üç öküz hikâyesinden iktibas edilen “إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ الْثَوْرِ الْأَسْوَدُ”/Gerçek şu ki; siyah öküzün yenildiği gün ben de yenildim.” sözünü örnek verebiliriz.⁷⁷

Meseller çıkış sebeplerine göre ise şu başlıklar altında sınıflandırılabilir:

Bir Hâdise veya Kıssaya Dayanan Meseller: “إِيَّاكَ أَعْنِي وَاسْمِعِي يَا جَارَةً”/Sevdiğim sana söylüyorum, komşu sen işit.”⁷⁸ sözü gibi herhangi bir olay sonunda söylenip yaygınlaşan mesellerdir.⁷⁹

Teşbîhe Dayanan Meseller: Bir şahıs, eşya veya olayın başka bir şeye benzetilmesiyle ortaya çıkan mesellerdir.⁸⁰ Bu tür mesellerde özellikle “أَفْعَلُ مِنْ...” kalıbı yaygın olarak kullanılır.⁸¹ Örnek: “أَبْصَرَ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ”/Zerkâü’l-Yemâme’den daha keskin gözlü.”⁸² Burada uzak mesafeleri keskin gözleriyle gören bir kimsenin gözleri, bu özelliğiyle meşhur olan Zerkâü’l-Yemâme adındaki bir bedevi kızının gözlerine benzetilmektedir.

Hikmetli Sözlere Dayanan Meseller: Peygamberler, sahabeler, filozoflar ve şairler gibi üst konumda bulunan kişilerin söyledikleri hikmetli sözlerin daha sonra insanlar arasında yaygınlık kazanarak mesel haline gelmesidir. Örnek: “مَقْتَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ”⁸³ ve “الْمَعَاذِرُ”/İnsanın ölümü iki çenesi (dudak) arasındaki dilindedir.”⁸³

⁷⁶Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 31-35; Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 35-36.

⁷⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/25, Mesel no: 81; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bana dokunmayan yılan bin yaşasın. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2007), 4.

⁷⁸Mesel Sehl b. Mâlik el-Fezârî tarafından söylenmiştir. Sehl kendisini misafir eden Tay kabilesinden bir kıza aşık olmuş ve evlenme isteğini ona bildirmek için çadırın dibinde oturarak yüksek sesle içinde söz konusu meselin geçtiği bir şiir okumuştur. Bu hitaptaki mesaj sevgiliye, lafızlar ise başkasına yöneliktir. Meselin hikayesi hakkında detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997), 1/49, Mesel no: 187; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle/anla. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 20.

⁷⁹Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 44.

⁸⁰Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 44.

⁸¹Durmuş, “Mesel”, 29/293-294.

⁸²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/114, Mesel no: 574.

⁸³Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Laf ola torba dola./Laf ola beri gele./Bülbülün çektiği dil belasıdır. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 201.

مَكَاذِبُ/Mazeretler yalanlardan ibarettir.”⁸⁴

Şiire Dayanan Meseller: Bir şiirde yer alan tam beytin, mısrasının veya mısradan bir kesitin mesel olarak yaygınlaşıp kullanılmasıdır. Bu tür mesellerde üç özellik bulunmalıdır:

1. Kendi içerisinde ölçülü olması.
2. Kulağa hoş gelip tekellüften uzak olması.
3. Doğruluğu araştırılıp manasının yerli yerinde ve güzel olması.⁸⁵

قَدْ قِيلَ مَا قِيلَ إِنَّ حَقًّا وَإِنْ كَذِبًا فَمَا اعْتَدَارُكَ مِنْ شَيْءٍ إِذَا قِيلًا

İster doğru olsun ister yalan, söylenen söylendi bir kere...Bir şey söylendikten sonra mazeret sunsan da artık fark etmez.

Beyitteki “قَدْ قِيلَ مَا قِيلَ إِنَّ حَقًّا وَإِنْ كَذِبًا” kısım mesel halini alarak yaygınlaşan söze örnektir.⁸⁶

Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflere Dayanan Meseller: Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerden yapılan iktibaslarla kullanılan mesellerdir. Örnek: كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ “...karanlık gecede bir ateş yakan kimse misalidir.” âyeti ile الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ/Kişi sevdiğiyle beraberdir.”⁸⁷ ve مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ/Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”⁸⁸ hadis-i şerifleri bu tür mesellere örnektir.

Meseller çıkış zamanına göre ise dörde ayrılır:

Kadim/Klasik Meseller: Bu tür meseller dilcilerin Hicrî II. ve III. asırdan itibaren tedvin ettikleri⁸⁹ Câhiliye, Sadru’l-İslâm ve Emeviler dönemini kapsamaktadır. Bunlar fesahat ehli Arapların dillerinde kullanılmaları dolayısıyla klasik Arap şiirinde olduğu gibi, istişhâd malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu nedenle

⁸⁴Katâmiş, *el-Emsâlû'l-Arabîyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 19; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Balık çok konuşurum ama ağzım su dolu demiş./Geline oyna demişler, yerim dar demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 82, 130.

⁸⁵Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabîyye ve 'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 45.

⁸⁶Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Su akarken testiği doldurmalı./Geçti Bor’un pazarı sür eşiğini Niğde’ye. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 38, 114-115.

⁸⁷Ebü’l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü’rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1374/1955), “el-Birr ve’s-sıla ve’l-âdâb”, 50 (No. 2640).

⁸⁸Ebü İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Şeriketü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “el-Birr ve’s-sıla”, 12 (No. 1911).

⁸⁹Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabîyye ve 'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 43; İleride geleceği üzere bu tarihi Hicrî I. asırdan başlatacağız.

raviler, nahivciler ve dildiler Arap mesellerini toplamak için özel bir çaba harcamışlardır.⁹⁰

Müvelled/Muhdes Meseller: Hicrî IV. asırdan itibaren tedvin edilen⁹¹ yani dile dair şevâhidlerin toplanmaya başlandığı dönemden sonra ortaya çıkan mesellerdir. *Müvelled* ismini alması daha önce konuşulan ve istişhâd konusu olan kelimadan türetilmemesi ve sonradan ortaya çıkması sebebiyle alıştır. Müvelled meselleri ilk defa diğer mesellerden ayıran ve onların muhdes olduklarına değinen kişi Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî (ö. 360/971'den önce)'dir. Kendisi bu tür için ayrı bir bab açmış ve 440 tane müvelled meseli ele almıştır. Daha sonra gelen Meydânî bu türe en çok önem veren isimlerdendir. O, kitabındaki her bölümün sonunda bu meseller için bab açmakta ve 1000 civarında müvelled meseli *el-muvelledûn* başlığı altında nakletmektedir.⁹² Bu türe örnek meseller şunlardır: “تَاجُ الْمُرُوءَةِ التَّوَّاضِعُ/Yiğitliğin tacı tevazudur.”⁹³ “الْجَمَلُ فِي شَيْءٍ وَالْجَمَالُ فِي شَيْءٍ/Deve başka, deveci ise başka bir şey düşünüyor.”⁹⁴ “الْحَرَكَةُ بَرَكَةٌ/Harekette bereket vardır.”⁹⁵ “دَوَاءُ الدَّهْرِ الصَّبْرُ عَلَيْهِ/Zaman musibetinin ilacı ona karşı sabırdır.”⁹⁶

Modern Meseller: Avrupalıların 19. ve 20. yüzyıllardan itibaren Suriye, Filistin ve Mısır gibi Arap ülkelerinden toplayarak neşrettikleri mesellerdir. Saîd Abbûd, Martin Thilo ve Georg Kampffmeyer'in ortaklaşa hazırladıkları ve 1937 yılında Berlin'de basılan *5000 arabische Sprichwörter aus Palästina* (Filistin'den 5000 Arap Atasözü) adlı eser modern mesel çalışmalarından biridir.⁹⁷

⁹⁰Abdumecîd Katâmiş kadim meselleri kendi içerisinde Câhiliye, Sadru'l-İslâm ve Emeviler dönemi olarak taksim ettikten sonra. Sadru'l-İslâm'ı yine kendi içerisinde Kur'ân-ı Kerîm meselleri, Peygamber meselleri, Sahabe ve Tâbiîn meselleri olmak üzere üç kısımda ele alır. Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlû'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 125-174.

⁹¹Rudolf Sellheim, *el-Emsâlû'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, çev. Ramazan Abdüttevâb (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 43; Tefîk, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahliliyye)*, 43.

⁹²Müvelled meseller hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlû'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 175-189.

⁹³Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar./Başak büyüdükçe boynunu eğdi. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 62, 83.

⁹⁴Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Biri başka telden çalıyor, öteki başka telden, Biri bağdan bahsediyor, öteki dağdan.

⁹⁵Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Nerde hareket, orda bereket. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 179.

⁹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, Müvelledûn: 1/150, 190, 230, 274; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Altın ateşte, insan mihnette belli olur./Sabır acıdır, (acı ise de) meyvesi tatlıdır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 66, 188.

⁹⁷Sellheim, *el-Emsâlû'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 43.

Halk/Âmmî Meseller: Halk arasında kullanılıp yaygınlık kazanan mesellerdir. Bunlara yerel veya bölgesel meseller de diyebiliriz. Bu meseller Hicrî III. ve IV. asırlarda lahndan uzak fasih bir dille ifade edilmekteydi. Abdulazîz el-Ahvânî bu mesellerin aslında melhûn olduklarını ancak daha sonra rivayet eden alimlerce fasih kalıplara aktarıldıklarını iddia etmektedir. Aksi halde ona göre bu mesellerin gramer kaidelerine uygun olarak gelmesinin iki sebebi olabilir:

1. Bu meseller önce melhûn ve kaide dışı gelmiş olup daha sonra raviler tarafından şeklen değil manen nakledilmiş ve uygun bir forma aktarılmıştır.

2. Halk veya avâm kelimesiyle kastedilen, sıradan halk olmayıp aksine entelektüel ve kültürlü bir tabakadan sadır olan gramere uygun mesellerdir.

Abdûlmecîd Katâmiş ise bu görüşe karşı çıkarak âmmî mesellerin olduğu gibi rivayet edildiklerini ve herhangi bir değişikliğe uğramadıklarını savunmaktadır. Katâmiş, Abdulazîz el-Ahvânî'nin bu görüşü savunmasının arkasında *avâm* kelimesine yüklediği “sıradan, değersiz ve ayaktakımı insanlar” anlamının yattığını belirtmektedir.⁹⁸

Bu tür bölgesel ve şehir merkezli mesellere Mekkelilerin *أَكْسَى مِنْ* “Akreb lakaplı kişiden daha tacir.”,⁹⁹ Medînelilerin *أَتَجَرُّ مِنْ عَقَرَبٍ*/Akreb lakaplı kişiden daha tacir.”,¹⁰⁰ Yemenlilerin *أَوْفَرُ فِدَاءٍ مِنْ الْأَشْعَثِ*/Eş‘as’ın verdiği fidyeden daha çok.”,¹⁰¹ Ummanlıların *أَظْلَمُ مِنَ الْجُلُنْدَى*/Culundâ’dan daha zalim”,¹⁰² Şamlıların *عَيْرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ*/Sultan ölünce yerine başka bir sultan geçer, bize de fazlalık on dirhem düşer.”¹⁰³ sözlerini örnek verebiliriz.

Bazen kalıpları birbirine yakın olmakla birlikte kelimelerin bölgeden bölgeye değiştiği de görülmektedir. Örneğin; Basralılar *حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ*/Neşîr Merv’den

⁹⁸Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlû'l-Arabîyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 190-194.

⁹⁹Ebû Bekir Muhammed b. Abbâs el-Hârizmî, *el-Emsâlû'l-müvellêde*, nşr. Muhammed Hüseyin el-A‘racî (Abu Dabi: el-Mecmau’s-Sekâfi, 2003), 196; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Güne göre kürk giyinmek gerek./Dokuz keçe, su geçe; bir deri, soğuk geri./Soğuk; kırk kat keçe, ben ondan geçe; bir kat deri, ben ondan geri demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 135, 112, 194.

¹⁰⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/147, Mesel no: 754.

¹⁰¹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/380, Mesel no: 4443.

¹⁰²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/446, Mesel no: 2373.

¹⁰³Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/13, Mesel no: 2419; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Gelen ağam, giden paşam. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 150.

dönünceye kadar.” meselini kullanırken, Kûfeliler “حَتَّى يَرْجِعَ مَصْفَلَةٌ مِنْ طَبْرِسْتَانَ/Meskale, Taberistan’dan dönünceye kadar.” meselini kullanmaktadırlar.¹⁰⁴

Hicrî III. ve IV. asırlardan itibaren bize nakledilen bu fasih mesellerin yerini toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel şartların değişmesiyle bugün *el-Emsâlû’l-Âmmiyye* dediğimiz lehçeli kullanımın aldığını görmekteyiz.

1.3. Arap Meselinin Tarihi ve İlk Tedvin Çalışmaları

Arap dilinde mesel türünün en eski örnekleri Câhiliye döneminden başlayıp Birinci Abbasi Asrı’na kadar uzanan süreci kapsamaktadır. Câhiliye döneminin sonlarına doğru bazı mesellerin bir sahifeye yazıldığı ve Hz. Peygamber’in de bu meselleri Hz. Lokman’a nispet ettiği bilinmektedir.¹⁰⁵ Cevâd Ali ve Ahmed Emin, *Emsâlû Lokmân* adıyla bilinen bu sahifenin Câhiliye devrinde yazılı olduğunu nakletmekte ve Hz. Peygamber’in Süveyd b. Sâmî¹⁰⁶ ile görüşüp onu İslâm’a davet etmesi olayını aktarmaktadırlar.¹⁰⁷

Emeviler dönemine gelinceye kadar diğer birçok alanda olduğu gibi şifahi kültürün yazıya geçirilmesi pek mümkün olmamıştır. Arap edebiyatında mesellerin tedvini Emevi asrının ilk dönemlerinden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların başını çeken isim varlığı tartışmalı olan ve raviler tarafından uydurulduğu ifade edilen Ubeyd b. Şerîyye el-Cürhümî’dir (ö. 67/686 [?]). Durum ne olursa olsun mesel derleme çalışmalarının bu dönemde başladığı bir hakikattir. Emevi döneminin başlangıç sayılması ise iki temel sebebe dayanmaktadır:

1. Özellikle Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) başta olmak üzere Ümeyyeoğulları’nın Arapların tarihine ve haberlerine ilgi göstermeleri.

¹⁰⁴Katâmiş, *el-Emsâlû’l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 195-196; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu everir./Arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 60, 69.

¹⁰⁵Sellheim, *el-Emsâlû’l-Arabiyyetü’l-kadîme*, 44.

¹⁰⁶Süveyd b. Sâmî’in Hz. Lokman’a nisbet ettiği eser hakkında detaylı bilgi için bk. Mevlüt Poyraz, “Süveyd b. Sâmî’in Hayatı ve Kişiliği”, *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2022): 47-57.

¹⁰⁷Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssâl fi târihi’l-Arab kable’l-İslâm*, 15/341-342, 18/289; Ahmed Emîn, *Fecrü’l-İslâm* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1969), 63; Katâmiş, *el-Emsâlû’l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 39-40.

2. Hicrî II. asra gelindiğinde Abbasi döneminde yaşayan Mufaddal ed-Dabbî ile bir anda -tekamülünü tamamlamış ve herhangi bir ön çalışma olmaksızın- ortaya çıkmasının imkânsız olduğu düşüncesi.¹⁰⁸

Emevi döneminde *Kitâbü'l-emsâl* adını taşıyan ve her biri Suhâr b. Ayyâş el-Abdî (ö. 60/680'den önce), Ubeyd b. Şerîyye el-Cürhümî ve İlâka b. Kürşüm el-Kilâbî'ye (ö. 64/684'ten önce) ait üç kitap telif edilmiştir. Bu müelliflerden özellikle Ubeyd b. Şerîyye el-Cürhümî ismi üzerinde durmak isteriz. Zira bu isim İslam tarihi kaynaklarında çokça geçtiği üzere Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Yemen'den getirterek ona Arapların kıssaları, haberleri ve kralları hakkında sorduğu ravidir. Muâviye b. Ebî Süfyân bu görüşmeden sonra kendisine bu kıssaları tedvin etmesini emretmiş, o da *Kitâbü'l-mulûk ve ahhârû'l-Mâdin* ile *Kitâbü'l-emsâl* adında iki kitap telif etmiştir. Müellifin *Kitâbü'l-emsâl* eseri İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995 [?]) başta olmak üzere Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), İbn Hallikân (ö. 681/1282) ve Meydânî gibi birçok müellif tarafından zikredilmektedir.¹⁰⁹ Her ne kadar kaynaklarda bu kitaplar ve müellifleri zikredilse de erken dönemde kayboldukları için gerek muhteva gerekse yöntemlerinden neredeyse hiç bahsedilmemekte ve bilgi verilmemektedir.¹¹⁰ Bu eserler hakkındaki nadir bilgilerden biri Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl* adlı kitabının mukaddimesinde yer alan şu açıklamadır: “Ubeyd b. Şerîyye, Atâ b. Mus'ab ve eş-Şarkî b. el-Kutâmî'nin derlemiş olduğu mesellerin her birinde kapalı olan ifadeleri açıkladım ve irabı zikrettim, kıssaları ve sebeplerini amacına uygun ve kolay bir şekilde anlaşılması için açıklığa kavuşturdum.”¹¹¹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* eserinde bu kitabın yaklaşık elli sayfa olduğunu nakletmektedir.¹¹²

Abbasilerin ilk döneminde devlet merkezinin Şam'dan Irak'a taşınmasıyla Basra ve Kûfe, sonraki dönemlerinde ise Bağdat önemli ilim merkezleri haline gelmiş ve buralarda ilmi açıdan büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Diğer birçok sahada olduğu gibi mesel alanında da tedvin çalışmaları bu dönemde artmaya başlamış¹¹³ ve

¹⁰⁸Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 51.

¹⁰⁹Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlû'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 41-43; Abdulmecîd Âbidîn, *el-Emsâl fî'n-nesri'l-Arabiyyi'l-kadîm* (Mısır: Mektebetü Misr, ts.), 31-34.

¹¹⁰Sellheim, *el-Emsâlû'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 44-45.

¹¹¹Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma'u'l-emsâl*, 1/32.

¹¹²Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân (Beyrut: y.y., 1417/1997), 118.

¹¹³Sellheim, *el-Emsâlû'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 71; Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 51-52.

Hicrî VI. asrın başlarına yani Meydânî ve Zemahşerî'nin dönemine kadar devam etmiştir.¹¹⁴ Özellikle fetihlerin ilk yıllarında Basra ve Kûfe'ye gelen bedeviler kendileriyle beraber dilsel mirası ve özelde İslâm öncesine ait meselleri taşımışlardı. Ancak İslâm'ın getirdiği yenilikler ve fethedilen yerlere yerleşen Arapların sosyal, siyasal ve ekonomik hayatlarındaki hızlı değişim zamanla mesellerin aslına da sirayet etmeye başlamıştı.¹¹⁵ Bu bağlamda mesel çalışmalarında ilk adımlar atılmış ve Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771) ile Şarkî b. el-Kutâmî (ö. 155/772 [?]) bu çalışmaların başını çeken iki isim olmuştur. Bu iki müellif ve *Kitabü'l-emsâl* adlı eserleri her ne kadar bazı kaynaklarda zikredilse de bunlar da Emevi dönemi eserleri gibi ortadan kaybolmuştur.¹¹⁶ Bu dönemde Kûfe'de Kelb kabilesi ve Benî Dabbe kabilesi olmak üzere iki tane mesel mektebi/ekolünün ortaya çıktığı görülmektedir. Yukarıda ismi zikredilen Şarkî b. el-Kutâmî, Kelbî ekolün öncülüğünü üstlenmiştir. Kendisi gibi Kelb kabilesine mensub olan Hişâm b. el-Kelbî (ö. 204/819 [?]) ile Avâne el-Kelbî (ö. 147/764 [?]) emsal ravilerinin ve müdevvinlerinin kendilerine başvurdıkları en önemli kaynaklardan olmuşlardır. Diğer bir ekol olan ed-Dabbiyye ekolünün temsilcisi ise Beni Dabbeye mensup Mufaddal ed-Dabbî'dir. Onun evlatlığı olan Ebû Abdillah Muhammed b. Ziyâd İbnü'l-A'râbî de (ö. 231/846) mesel alanında bir eser telif etmiş ancak bu eser günümüze ulaşamamıştır. Yine bu ekolün bir diğer temsilcisi ve aynı zamanda İbnü'l-A'râbî'nin öğrencisi Mufaddal b. Seleme (ö. 290/903'ten sonra), bugün basılmış bir halde bulunan *el-Fâhir fî lahni'l-âmmе* adında bir kitap kaleme almış ve bu kitapta doğrudan olmasa da büyük ölçüde mesellere değinmiştir.¹¹⁷

Görüldüğü üzere mesel alanında tedvin edilen kitaplar Mufaddal ed-Dabbî'ye gelinceye kadar bu şekilde kaybolup gitmiştir. Ancak Mufaddal'ın yazmış olduğu *Kitâbü emsâli'l-Arab* varlığını koruyarak günümüze ulaşan ilk eski mesel kitabı olmayı başarabilmiştir. Eser kendisinden sonra kaleme alınan kitaplara nispetle hacim bakımından küçük olup sadece yüz yetmiş meseli muhtevidir ki bunlardan sekiz tanesi “أَفْعَلُ مِنْ...” veyninde gelmektedir.¹¹⁸

¹¹⁴Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 45.

¹¹⁵Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 45-46.

¹¹⁶Bu iki müellif ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 45-48.

¹¹⁷Âbidîn, *el-Emsâl fî'n-nesri'l-Arabiyyi'l-kadîm*, 35.

¹¹⁸Mufaddal ed-Dabbî ve *Kitabu'l-emsâl* adlı eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 48-52; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 72-77.

Basra'ya baktığımızda önemli bir isim olan Yunus b. Habîb'in (ö.182/798) bu alanda çalışmalar yaptığını ve günümüze ulaşamamakla birlikte bir mesel kitabı telif ettiğini görmekteyiz. Müellifin bu kitabı bize her ne kadar ulaşmasa da Meydânî, Ebû İkrime ed-Dabbî (ö. 250/864) ve Hamza el-İsfahânî gibi kendisinden sonra mesel telif eden birçok edip, mesellerin şerhinde onun görüşlerinden alıntılar yapmış ve ona atıfta bulunmuşlardır.¹¹⁹

Bu alanda çalışma yapan ve Mufaddal ed-Dabbî'den sonra kitabı bize ulaşan bir diğer ikinci isim Basralı nahivci Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî (ö. 195/810-11)'dir. Sedûsî'nin *el-Emsâl* adlı kitabı, beslendiği kaynakları zikretme ve meselleri şerh ederken şiir istişhâdına çokça başvurma yönünden Mufaddal ed-Dabbî'nin eserinden ayrılmaktadır.¹²⁰ O, Mufaddal'ın aksine mesellerin açıklamasına geçmeden önce çokça lügavi tahliller yapmakta ve bazen de konu dışına çıkacak kadar izahlarda bulunmaktadır. Kitap hacimce küçük olup yaklaşık yüz dört meseli ve bunların istişhâdında kullanılan yüz kırk beyit ile bazı mesellerin kıssalarını ihtiva etmektedir.¹²¹

Bu türün Hicrî III. asırdaki en önemli temsilcilerinden biri Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'dır. Elbette telif halkası genişleyen mesel çalışmaları Kâsım b. Sellâm'a gelinceye kadar Mufaddal ed-Dabbî, Nadr b. Şumeyl (ö. 204/820), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/824 [?]), Ebû Zeyd Saîd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî (ö. 215/830), Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö. 216/831) ve İbnü'l-A'râbî ile hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.¹²² Ancak İbn Sellâm ise bu çalışmalardan farklı olarak *Kitâbü'l-emsâl* adlı eserini konularına ve bablara

¹¹⁹Yunus b. Habîb ve *Kitabu'l-emsâl* adlı eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 52-54.

¹²⁰Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve 'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 52.

¹²¹Detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 80-83; Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 55-60.

¹²²Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, çev. Arefe Mustafa vd. (Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1988), 1/142; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 14/392; Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâlüddîn el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 23/364; Bu müellifler ve mesel çalışmaları hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 62-71; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 101-107.

ayırarak tasnif etmektedir.¹²³ O, kitabına bir mukaddime ile giriş yapmakta,¹²⁴ daha sonra Hz. Peygamber'in mesellerinden bazılarını sunmakta ve sonra da on dokuz büyük ve on bir tane de küçük bölüm olmak üzere toplamda otuz bölüme ve her bölümü de kendi içerisinde bablara ayırmaktadır. Müellif, mesellerin şerhinde detaya inmekte, kapalı ve garip lafızları açıklamakta ve bolca istişhâdda bulunmaktadır.¹²⁵ İbn Sellâm'ın bu eserinin yöntem ve muhteva açısından kendi dönemine kadar telif edilen en iyi kitap olduğunu ifade edilebiliriz. Zira zaman içerisinde bu kitabın şöhreti her tarafa yayılmış ve üzerinde birçok şerh yapılmıştır ki bunların en meşhuru Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 487/1094) *Faslu'l-makâl fi şerhi Kitabi'l-emsâl*¹²⁶ adlı çalışmadır.¹²⁷

Abbasilerin II. Asrı'ndan (yani Hicrî III. asır) itibaren emsâl çalışmaları Ebû Yûsuf Yakûb b. İshâk es-Sikkât (ö. 244/858), Ebû Cafer Muhammed b. Habîb el-Hâşimî (ö. 245/860), Ebû İshâk İbrahim b. Süfyân ez-Ziyâdî (ö. 249/863) ile başlayıp Ebû İkrime ed-Dabbî ile devam etmiştir.¹²⁸ Bu isimlerden Ebû İkrime'nin *Kitâbü'l-emsâl* isimli kitabı her ne kadar meseller ile ilgili olduğu düşünülse de eser tamamen böyle değildir. Kitap yaklaşık olarak yüz kırk mesel ve meseller dışında insanlar arasında yaygın olarak kullanılan sözleri ihtiva etmektedir. Müellif bu sözleri ayırt etmeksizin sunmakta¹²⁹ ve ne harf ne de konu yöntemli herhangi bir sırayı takip etmemektedir.¹³⁰

Ebû İkrime ed-Dabbî'nin eserinden sonra günümüze ulaşan bir diğer kitap ise Hicrî III. asır müelliflerinden Mufaddal b. Seleme'nin *el-Fâhir fi'l-emsâl* adlı kitabıdır. Eser Sedûsi ve Ebû İkrime'nin kitaplarında olduğu gibi bir kısmı mesel diğer bir kısmı ise günlük yaşantıdaki sözleri kapsamaktadır. Mufaddal bu geniş kitapta iki yüz yetmiş tanesine yakını mesellerden oluşan halk arasındaki beş yüz yirmi bir ifadeyi bir araya toplamıştır. O, tıpkı zikri geçen diğer iki müellif gibi mesel ve yaygın sözlerin

¹²³Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 52.

¹²⁴Mukaddime için bk. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitâbu'l-emsâl*, thk. Abdülmecîd Katâmiş, (Dimaşk- Beyrut: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1980), 33-38.

¹²⁵İbn Sellâm ve *Kitâbu'l-emsâl* eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 72-77; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 95-101, 115-129.

¹²⁶Şerh hakkında detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 134-155.

¹²⁷Eser ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Sezgin, *Târihu't-türâsi'l-Arabî*, 1/142-144.

¹²⁸Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 81-86.

¹²⁹Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 86-88; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 158-162.

¹³⁰Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 52-53.

ayrımını yapmaksızın kelimeleri aktarmaktadır. Bununla birlikte onun bu kelimeleri veya meselleri izah etmediği sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine o, kapalı ve garip olan lafızları ustaca izah etmekte ve bunları şehâvidle desteklemektedir.¹³¹

Hicrî IV. asrın ilk çeyreğine geldiğimizde Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940) ve onun *ez-Zâhir fî meânî kelimâti'n-nâs* adlı eserini görmekteyiz. Günümüze ulaşmayı başaran mesel kaynakları arasında yer alan bu kitapta da herhangi bir harf veya konu yöntemli bir tertip yoktur. Bununla birlikte eser bir mesel kitabından ziyade halk arasında kullanılan ifadelerin ağırlıkta olduğu bir kitaptır. Bu da ona günlük kullanılan kalıplara dair bir sözlük izlenimi vermektedir.¹³²

Bu asrın diğer bir ismi Ebû Abdillâh Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî'dir. Müellifin *ed-Dürretü'l-fâhire fî'l-emsâli'lleti ala ef'alü* adlı çalışması “أَفْعَلُ مِنْ...” vezninde gelen mesellere yönelik yapılan en geniş ve en eski çalışmadır. Müellif, eserine bir mukaddime ile başlamakta ve daha sonra kendi zamanına kadar mesel alanında yapılan çalışmalara değinmektedir. İsfahânî aynı zamanda Arap mesellerinin çoğunun hayvanlar üzerinden yapıldığını ileri sürmekte ve bu iddiasını örneklerle desteklemektedir. Mukaddimededen sonra “أَفْعَلُ مِنْ...” vezninde gelen meselleri alfabetik olarak yirmi sekiz babda açıklayan müellif yirmi dokuzuncu babı müvelled meseller, otuzuncu babı da mesel gibi aktarılan kelimelere ayırmakta ve eserin en sonunda bedevilerin bazı batıl inanışlarına değinerek kitabını tamamlamaktadır. İsfahânî'nin bu kitabı ileride Ebû Hilâl el-Askerî, Meydânî ve Zemahşerî gibi üç büyük mesel müellifi için temel kaynak olacaktır.¹³³

Hicrî IV. asrın sonlarına doğru mesel tedvin çalışmalarında öne çıkan önemli bir diğer edebiyatçı alim Ebû Hilâl el-Askerî ve onun *Cemheretü'l-emsâl* adlı mesel koleksiyonudur. Kitap alfabetik sıraya göre dizilmiş yirmi dokuz bölümden oluşmaktadır. Müellif yirmi sekizinci bölümü “ل” ile başlayan mesellere tahsis

¹³¹Detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 167-175; Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 95-97; Ayrıca bk. Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 53.

¹³²Detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 176-183; Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*, 53-54.

¹³³Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 102-105; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 184-198.

etmektedir. Ayrıca her bölümde “أَفْعَلُ مِنْ...” veyninde gelenler dahil olmak üzere ele alacağı meselleri önceden liste halinde¹³⁴ sunmakta ve daha sonra bunları tek tek ele almaktadır. Kitap üç bin meseli kapsayacak kadar geniş bir çalışmadır. Askerî, eserine bir mukaddime¹³⁵ ile başlamaktadır. Mukaddime meselin Arap kelimelerindeki konumuna, Araplar arasındaki değerine ve diğer edebi türlerden farklılığına dikkat çekmektedir. Ona göre meselleri anlamak garîbü'l-lugaya vukufiyeti gerektiren bir iştir. Ayrıca o, meselin mevrîd ve madribi bilinmeden bu ilmin anlaşılmayacağını da vurgulamaktadır. Ebû Hilâl bir belâgatçı olması dolayısıyla mesellere bir münekkît gibi yaklaşmakta, mesellerin lafzının güzelliği, çirkinliği, mananın yerli yerinde olup olmadığı gibi belâgî özellikleri göz önünde bulundurarak onlar hakkında yorumlar yapmaktadır. Bu da eseri diğer kitaplardan farklı kılan önemli bir özelliktir.¹³⁶

Hicrî V. asrın sonlarına doğru mesel alanında günümüze kadar değerini kaybetmeyecek iki büyük eser telif edildiği görülür.¹³⁷ Bunlardan en önemlisi ve hakkında detaylı bilgiyi ileride aktaracağımız *Mecma'u'l-emsâl* diğeri ise Zemahşerî'nin *el-Mustaksa fî emsâli'l-Arab* adlı eseridir. *el-Mustaksa* alfabetik sıraya göre yirmi sekiz bab ve üç bin dört yüz altmış bir meselden oluşmaktadır. Zemahşerî bu eserinde mesellerin madrib ve mevrîdi konusunda oldukça hassas davranmaktadır. Ayrıca nahvî ve lügavî açıklamaların yanı sıra şiir istişhâdına başvurarak meselleri zenginleştirmesiyle eserini diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır. Ancak müellif nakilde bulunduğu alimlerin ismini zikretmeksizin rivayetleri “قيل/Denildi.” ve “يُقال/Denilir.” gibi sigalarla aktartmaktadır. Bu da bazı ediplerce kitap için bir kusur sayılmıştır.¹³⁸

Meydânî ve Zemahşerî ile kadim mesel çalışmalarının zirveye ulaştığı bu dönemden itibaren derleme ve tedvin çalışmaları yerine daha çok ihtisar, şerh, nazma çekme veya tür bağlamında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Günümüze

¹³⁴Bk. Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/8-13.

¹³⁵Mukaddime için bk. Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/3-7.

¹³⁶Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 108-112; Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 200-204.

¹³⁷Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 112-118; Tevfik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahliliyye)*, 55.

¹³⁸Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 118-120; Ayrıca detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü'l-Arabiyyetü'l-kadîme*, 210-218.

gelindiğinde ise “mesel tarihi” ve “tedvin dönemlerini” ele alan çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Bu alanda en önemli çalışmayı yapan ve klasik bazı mesel kitaplarını tahkik eden müelliflerin başında Abdulmecid Katâmiş ve onun *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye* eseri gelmektedir. Ayrıca Ebû Ali Muhammed Tevfik'in *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî*, Abdülmecîd Âbidîn'in *el-Emsâl fî'n-nesri'l-Arabiyyi'l-kadîm*, Muhammed Abdüllatif Ebû Suffe'nin *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve masâdirüha mine't-Türâs* adlı eseri ile Alman müsteşrik Rudolf Sellheim'in kaleme alıp Ramazan Abdüttewvab'ın tercüme ve tahkik ettiği *el-Emsâlü'l-Arabiyyetu'l-kadîme* gibi birçok çalışma mesel tarihine ışık tutan eserlerin başında gelmektedir.

1.4. Mecma' u'l-Emsâl'in Genel Özellikleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri

Mecma' u'l-emsâl, iki cilt ve otuz bölümden oluşmaktadır. Meydânî, söz konusu eseri telif ederken incelediği meselleri alfabetik sıraya göre sunmuştur. Dolayısıyla kitap, alfabenin ilk harfi olan elif ile başlayıp son harfi olan yâ ile bitmektedir. Meydânî'nin toplamda incelediği mesel sayısı altı binden fazladır.¹³⁹ O, yirmi sekizinci bölüme gelene kadar meselleri harf sıralamasına göre zikretmiş, daha sonra ilgili bölümde harf sırasıyla zikrettiği mesellerden sonra yine o aynı bölümde “أَفْعَلٌ” ism-i tafdil kalıbından gelen meselleri aktarmış ve en sonunda müvelled olanları zikrederek bölümü bitirmiştir. Bu mesellerin tamamında gerekli gördüğü takdirde kapalı ve garip bir kelime varsa onu tahlil edip irabını yapmış ve daha sonra meselin ortaya çıkmasına sebep olan olayı aktarmıştır. Yirmi dokuzuncu bölümü ise sadece Eyyâmü'l-Arab'a ayırmıştır.¹⁴⁰ Şevkî Dayf'ın belirttiğine göre o, bu bölümde yüz otuz iki savaşı ismiyle vermekle birlikte bu savaşlara katılan kabilelere de değinmiştir.¹⁴¹ Müellif, otuzuncu bölümü ise Hz. Peygamberin hadisleri, dört halifenin sözleri ile bazı önemli şahsiyetlerin hikmetli sözlerine tahsis etmiştir.¹⁴²

Meydânî'nin başvurduğu kaynakların sayısı kendi ifadesine göre elliden fazladır.¹⁴³ Eserin mukaddimesinde, başvurduğu bazı isimleri doğrudan zikretmiş bazı

¹³⁹Tüccar, “Meydânî”, 29/501.

¹⁴⁰Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma' u'l-emsâl*, 1/32.

¹⁴¹Şevkî Dayf, *Târihü'l-edebi'l-Arabî* (Kâhire: Dârü'l-Meârif, 1995), 1/65.

¹⁴²Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma' u'l-emsâl*, 1/32.

¹⁴³Detaylı bilgi için bk. Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma' u'l-emsâl*, 1/28-32.

isimlere ise sadece atıfta bulunmuştur.¹⁴⁴

Meydânî, eserin girişinde kitabın adı ve telif edilme sebebi hakkında bilgiler vermiştir. Ardından kitabında olabilecek bir kusur ve hatadan dolayı okuyucudan özür dilemiş ve yaşlılığından kaynaklanan muhtemel kusurlar için üç beyitlik bir şiir yazmıştır. Bu girizgahtan sonra İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759), Ebû İshâk İbrâhîm en-Nazzâm (ö. 231/845), İbnü's-Sikkât (ö. 244/858) ve Müberred'in (ö. 286/900) yaptığı mesel tariflerini nakletmiş ve ardından meseller hakkında detaylı açıklamalar yapmıştır.¹⁴⁵

Meydânî, kitabına *Mecma 'u'l-emsâl* ismini verme sebebini şöyle açıklamıştır:

“Ben bu kitaba geniş ve bolca mesel ihtiva etmesi sebebiyle -ki bunların sayısı 6000'den fazladır- *Mecma 'u'l-emsâl* ismini verdim. Geriye kalan mesellerin sayısını Allah bilir. Zira insan nefesinin sınırı yoktur ve zaman tükenmedikçe de tükenmez.”¹⁴⁶

Meydânî'yi Arap meselleri konusunda böylesi bir eseri telif etmeye teşvik eden kişi Şeyh Ebû Ali Muhammed b. Arslan'dır (ö. 536/1141).¹⁴⁷ Bu bağlamda o, eseri telif etme sebebini şöyle açıklamıştır:

“Şeyh Ebû Ali Muhammed b. Arslan'ın divanından ayrılma zamanı takdiri ilahi olunca -Allah o divanı daim kılsın- benden kullanımı nadir ve yaygın, Cahiliye ve İslâmî dönemi haiz tüm meselleri kapsayacak bir kitap telif etmemi istedi. Bunun üzerine kıymetli elbisesini kıvrarak koşan kimse gibi hızlıca memleketime döndüm ve (vezirin) yüce emrini yerine getirmek üzere kollarımı sıvadım.”¹⁴⁸

Abdullah b. Abbâs'ın (ö. 68/687-88): “*Şiir Arapların divanıdır.*”¹⁴⁹ sözüyle Arap kültür hazinesine vurgu yaptığı gibi mesellerin de aynı ölçüde bir divan görevi

¹⁴⁴Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/29-31. Meydânî'nin *Mecma 'u'l-emsâl* eserinde kaynak olarak başvurduğu kişi ve eserler hakkında detaylı bilgi için bk. Abdurrahmân et-Tikrîti, *Masâdirü'l-Meydânî fî kitâbihi Mecma 'u'l-emsâl -el-Kismü'l-evvel-*, *Mecelletü'l-Mevrid* 3/2 (1974): 11-32; Abdurrahmân et-Tikrîti, *Masâdirü'l-Meydânî fî kitâbihi Mecma 'u'l-emsâl -el-Kismü's-sânî-*, *Mecelletü'l-Mevrid* 3/3 (1974): 99-122.

¹⁴⁵Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/32-33.

¹⁴⁶Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/32.

¹⁴⁷Ebû Ali Muhammed b. Arslan, son büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in veziridir. Kendisi fesahat ehli, belîğ ve edip bir şahsiyet olup şiir ve nesirde son derece önemli bir konuma sahipti. Evi bir ilim meclisi olan Ebû Ali hadis halkalarında ders okuturdu. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Sem'ânî, *el-Müntehab min mu'cemi şüyûhi's-Sem'ânî*, 1412-1413; Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, 5:1959-1960; Ebû'l-Fazl Kemâluddîn Abdürrezzâk b. Ahmed İbnü'l-Fuâtî, *Mecma 'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed el-Kâzım, (İran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-İslâmî, 1995), 6/518.

¹⁴⁸Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/28.

¹⁴⁹Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Misrî, (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1981), 1/30.

üstlendiğini söylemek yerinde olacaktır. Özellikle mesellerin arka planındaki olaylar ve kullanım sebepleri edebî olduğu kadar tarihi bir belgedir. Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl* eseri bu bağlamda günümüze ulaşan en kapsamlı kitap olması sebebiyle önemli bir konuma sahiptir. Kaynaklarda *Câmi'u'l-emsâl*,¹⁵⁰ *Kitâbü'l-emsâl*,¹⁵¹ *Mu'cemu'l-emsâl*¹⁵² ve *Mecma'u'l-emsâl*¹⁵³ gibi farklı isimlerle de anılan bu kitap, döneminde başta Latince olmak üzere birçok Avrupa diline tercüme edilen alanındaki tek ve nadir eserlerdendir.¹⁵⁴ Kaynaklarda bu eserden bahsedilirken “Bugüne kadar bir benzeri yazılmadı.”,¹⁵⁵ “Hiç kimse böyle bir eser telif etmedi.”¹⁵⁶ ve “Alanında bugüne kadar böylesi bir eser telif edilmedi.”¹⁵⁷ şeklindeki ifadelerle bu kitabın değerine atıfta bulunulmuştur.

Eser Arap ve Acemler arasında oldukça değer görmüş ve başta Meydânî'nin öğrencileri olmak üzere birçok edip, üzerinde çalışmalar yapmıştır. İlk dönemlerde Doğu'da yapılan çalışmalar daha çok kitabın kapalı kalan kısımlarını izah ve bazen de halk arasında kullanılan güncel meselleri tespit etme şeklinde başlamıştır.

Kitap Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de ilgi görmüştür. Örneğin Abdullah Kudsi (ö. 1130/1717) tercüme ettiği *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı mesel koleksiyonunda Ebû Ubeyd, Meydânî ve onun öğrencisi Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî'nin kitabını incelediğini ve çalışmasını bu eserleri esas alarak telif ettiğini

¹⁵⁰Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 2:511; Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât* (Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1986), 1:159; İbnü's-Sâi, *ed-Dürri's-semîn fî esmâi'l-musannifîn*, 290.

¹⁵¹İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 1:148; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti ma'yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, 3:170; Sâlihî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, 6:94; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 7:213; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, 1:157; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, thk. Hasan Nûreddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3:8.

¹⁵²Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Envâ fî Mevâsimi'l Arab* (b.y.: y.y., 2009), 199.

¹⁵³Ziriklî, *el-A'lâm*, 1:214; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, 1:199; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 2:63.

¹⁵⁴Houtsma vd., *Mücezû dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, 31:9822.

¹⁵⁵Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19:489; Sâlihî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, 6:94; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 1:148; Adenî, *Kilâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr*, 4:51; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti ma'yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, 3:170.

¹⁵⁶Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 11:286.

¹⁵⁷Ziriklî, *el-A'lâm*, 1:214.

belirtmektedir.¹⁵⁸ Yine Mütercim Âsım Efendi'nin oğlu Âsımzâde Hâmid (ö. 1258/1842) tarafından telif edilen *Tercüme-i Mezâminü'l-Emsâl* veya bir diğer adıyla *Şerh-i Mezâminü'l-Emsâl* de Arapça mesellerin Türkçeye tercüme/şerh edildiği geniş çalışmalardan biridir.¹⁵⁹ Eseri doktora tezi olarak çalışan Rabbaa Rababa, Âsımzâde Hâmid'in Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl*'inden yaptığı alıntıların farkedildiğini, hatta şarihin kullandığı metot, bölüm sayısı, şerh ve telif yöntemi bakımından ciddi bir benzerliğin olduğunu belirtmektedir. Rababa, Hâmid Efendi'nin de bu duruma sık sık atıfta bulunduğunu ve Meydânî'den büyük ölçüde faydalandığını söylediğini ifade etmektedir.¹⁶⁰ Mehmed Şâkir İbn el-Hâc İbrâhîm Hilmî Ayıntabî (1829 -1911) adındaki başka bir Osmanlı müellifi eseri *Menbaü'z-Zülâli Meânî fî Tercemeti Mecma'u'l-Emsâli Meydânî* adıyla Osmanlıcaya tercüme ve şerh etmiştir. Yazma nüshaları İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan çalışma dört cildi muhtevi olup *Kef* harfi ile son bulmaktadır.¹⁶¹ Osmanlı dönemi devlet adamlarından Diyarbekirli Said Paşa da eseri ihtisar ederek *Muhtasar-ı Mecma'u'l-Meydânî* veya bir diğer adıyla *Nuhbetü'l-Emsâl* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁶² Bu çalışmaların yanı sıra günümüzde Türkçe-Arapça deyim ve atasözleri konularında eser telif eden yazarlar, sözlük müellifleri, edebiyatçılar, tefsir, hadis ve gramer gibi sahalarda uzman kişiler *Mecma'u'l-emsâl*'den alıntılar yapmakta ve Meydânî'yi kaynak göstermektedirler.¹⁶³ Eserin nüshalarının çoğaltılması, ihtisar edilmesi, üzerinde şerh yapılması, tercüme edilmesi ve günümüzde birbirinden farklı alanlarda kendisinden alıntılar yapılması sahip olduğu değeri ortaya koyar niteliktedir. Bu bağlamda Doğu edebiyatında *Mecma'u'l-emsâl* üzerine yapılan çalışmalardan öne çıkan bazı önemli eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁵⁸Rabbaa Rababa, *Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 41-44.

¹⁵⁹Rababa, *Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâminü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)*, 34-46.

¹⁶⁰Rababa, *Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâminü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)*, 40.

¹⁶¹Nühsa için bk. Mütercim es-Seyyid Hâfız Mehmed Şâkir İbnü'l-Hâc İbrâhîm Hilmi el-Ayıntâbî, *Menbaü'z-zülâli meânî Mecma'u'l-emsâli Meydânî* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: NEKTY00167, NEKTY00168, NEKTY00169, NEKTY00170).

¹⁶²Tüccar, "Meydânî", 29/501-502; Eser 1872 yılında Diyarbekir Vilâyeti Matbaası'nda basılmıştır. Diyarbekirli Said Paşa, *Nuhbetü'l-emsâl*, sad. Uğur Boran (İstanbul: Büyüyen Ay, 2017), 40.

¹⁶³Burada hangi eserlerin *Mecma'u'l-emsâl*'den nakilde bulunduğunu belirtmeye gerek yoktur. Zira alıntı yapan eserlerin sayısı binleri bulacak kadar geniştir.

ed-Dürrü'l-müntahab min emsâli'l-Arab: Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Bakracî el-Halebî tarafından *Mecma'u'l-emsâl*'in muhtasarı şeklinde telif edilen çalışmadır. Eser Bessâm Misbâh el-Ağber tarafından tahkik edilmiş ve yayımlanmıştır.¹⁶⁴

Muhtasar: Akşemseddîn veya Carl Brockelmann'ın aktardığı şekilde Abdülkadir Şemseddin tarafından telif edilen muhtasar bir çalışmadır. Yazmanın Mısır'da el-Kâhire sâni, 3/389 numaralı bir nüshada olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁵

Ferâidü'l-harâid fi'l-emsâl ve'l-hikem: Meydânî'nin öğrencilerinden Ebû Yakûb Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî¹⁶⁶ tarafından hocasının ölümünden yaklaşık 14 yıl sonra ihtisar edilmiştir. Çalışmaya *Mecma'u'l-emsâl*'de olmayan meselleri de ilave eden Hûyî, hocası Meydânî'nin aksine sadece yaygın olan ve halk arasında kullanılmaya devam eden meselleri almayı tercih etmiştir.¹⁶⁷ Eser, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde *Muhtasaru Mecmai'l-emsâl li'l-Meydânî* adıyla yer almaktadır.¹⁶⁸

Ferâidü'l-leâli fi nazmi Mecmai'l-emsâl: Eser Ahdeb lakabıyla meşhur İbrâhîm b. Ali et-Trablusî tarafından altı bin beyit halinde nazmedilmiştir.¹⁶⁹ Ahdeb, mukaddimesinin sonlarına doğru Sultan II. Abdülhamid'e (ö. 1918) övgü ve senada bulunduktan sonra eserini ona takdim etmiştir.¹⁷⁰ Kusay el-Hüseyn'in tahkik ettiği eser Mektebetü'l-Hilâl Yayınevi tarafından 2003 yılında basılmıştır.

Müntehabât min Mecmai'l-emsâl li'l-Meydânî: Ziriklî, Étienne Marc Quatremère'nin muhtasar olan bu kitabı *Müntehabât min emsâl li'l-Meydânî* adıyla Arapça neşrettiğini belirtirken¹⁷¹ Ömer ed-Desûkî (ö. 1976) ise Quatremère'nin

¹⁶⁴Dr. Bessâm Misbâh el-Ağber'in 2021 yılında tahkik ettiği bu eser, yaklaşık 800 sayfalık bir hacme sahip olup Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından neşredilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Bakracî, *ed-Dürrü'l-müntahab min emsâli'l-Arab*, 1-16.

¹⁶⁵Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, 5:213.

¹⁶⁶Meydânî'nin ders halkasında bulunan öğrencilerindendir. Hayatı, görüşleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 8:235; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 13:306; Sem'ânî, *el-Müntehab min mu'cemi şîyûhi's-Sem'ânî*, 1859; Sem'ânî, *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr*, 2:389.

¹⁶⁷Detaylı bilgi için bk. Hûyî, *Ferâidu'l-harâid fi'l-emsâli ve'l-hikem*, 5-8.

¹⁶⁸Nühsa için bk. Ebû Yakûb Yûsuf b. Tâhir el-Hûyî - Şihabüddin Kudai, *Muhtasaru mecmai'l-emsâl li'l-meydani* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 34 Nk 4238).

¹⁶⁹Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Ahdeb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/509.

¹⁷⁰Detaylı bilgi için bk. İbrâhîm b. Ali et-Trablusî Ahdeb, *Ferâidü'l-leâli fi nazmi Mecmai'l-emsâl*, thk. Kusay el-Hüseyn, (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2003), 1/29-30.

¹⁷¹Ziriklî, *el-A'lâm*, 1:83.

Arapça ve tercümesiyle birlikte neşrettiğini söylemektedir.¹⁷² İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu 11/1624'te ise eserin anonim olduğu ifade edilmektedir.¹⁷³

Nazmü'l-emsâl: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan eserin ismi *Nazmü emsâli'l-Meydânî* şeklinde olup toplamda elli üç varaktan müteşekkildir. Eserini 1079/1668 yılında tamamladığını belirten müellif, o esnada Osmanlı ordusunun Girit'i kuşattığını not düşmüş ve İslâm ümmeti için fetih duasında bulunarak eseri tamamlamıştır.¹⁷⁴

Mecma'u'l-emsâl üzerinde yapılan çalışma ve araştırmalar sadece Doğu ile sınırlı değildir. Batı'daki birçok şarkiyatçı, kitabın öneminin farkına varmış ve eseri incelemeye koyulmuştur. Oxford Üniversitesi'nin ilk Arapça profesörü, teolog ve şarkiyatçı Edward Pococke (1604-1691)¹⁷⁵ Avrupa'da eser üzerinde çalışma yapan ve esere filolojik notlar ekleyerek çeviren ilk isimdir.¹⁷⁶ Pococke, Doğu'ya yaptığı seyahatlerin birinde Suriye'ye gider ve 1635 yılında orada kitabı Latinceye çevirir. Pococke, Batılı meslektaşlarının esere olan ilgisinden dolayı 1637 yılında Halep'ten kitabın Arapça nüshasıyla birlikte geri döner. 1637'de ikinci kez Orta Doğu'ya seyahat ederken eseri yayınlamadan Oxford'daki Bodléienne Kütüphanesi'ne bırakır.¹⁷⁷

Şarkiyatçılığın öncülerinden Johann Jacob Reiske (1716-1774), 1741-1745 yılları arasında Leiden Kütüphanesi'ndeki el yazmasının bir nüshasını istinsah eder.¹⁷⁸ Reiske, *Mecma'u'l-emsâl*'in tamamını yayınlamayı planlar, ancak böylesine maliyetli bir girişim için hiçbir destek bulamayınca vazgeçer ve bunun yerine meselleri seri halinde yayımlar.¹⁷⁹

¹⁷²Ömer ed-Desûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs* (Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2000), 1/379.

¹⁷³Eserin yazma nüshası ve muhtevası hakkında detaylı bilgi için bk. Ebü'l Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Müntehabât min Mecmeu'l-emsâl li'l-Meydânî* (İzmir Milli Kütüphanesi, Yazma Eserler, 11/1624), 119a-166a.

¹⁷⁴Eserin yazma nüshası ve muhtevası hakkında detaylı bilgi için bk. *Nazmü'l-Emsâl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, nr. 1953), 1a-53b.

¹⁷⁵Şenol Korkut, "Edward Pococke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/305.

¹⁷⁶Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 17.

¹⁷⁷Claire Gallien, "Orientalist Pococke: Brokering Across Borders, Disciplines and Genres." *The Internationalization of Intellectual Exchange in a Globalizing Europe 1636–1780*, *Bucknell University Press* (2017), 19-21; Vrolijk, "Entirely free from the urge to publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-century attempts at an edition of the Arabic proverbs of al-Maydani", 59-60.

¹⁷⁸Ahmad ibn Muḥammad al-Maydānī, *Collection Proverbiorum Arabicorum (Majma' al-amthāl)* nşr. Johann Jacob Reiske (Deventer: Stadsarchief & Athenaeum Bibliotheek, 10 O 11).

¹⁷⁹Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 17-18.

Hollandalı filolog ve oryantalist Everard Scheidius (1742-1794) da Meydânî'nin çalışmalarına oldukça ilgi duyar ve eserden sadece yüz mesel ve yirmi dört sayfalık bir parçayı yayımlar. Öyle ki hacmi küçülterek yirmi dört sayfaya sığdıran nâşir, mesellerin muhtevasını daraltır ve onları tarihi olaylardan soyutlayıp sadece Meydânî'nin verdiği gramer açıklamalarını bırakır.¹⁸⁰

Scheidius ile aynı dönemde yaşayan ve Pococke'un Latince çevirisinin¹⁸¹ bir nüshasına¹⁸² sahip olan Henry (Hendrik) Albert Schultens, Londra'da Meydânî'nin mesellerinden yüz yirmi meseli yayımlar ve Scheidius'a göndererek eser üzerinde çalışmayı bırakmasını ve elindeki nadir nüshaları kendisine göndermesini talep eder. Önce bu teklifi reddetse de 1790'lı yıllara gelindiğinde Scheidius, aniden Meydânî ile ilgili tüm planlarından vazgeçer ve Schultens'e, elindeki nüshaları yazma izni verir.¹⁸³ Henry Albert Schultens, 1795 yılında eserdeki bazı meselleri seçerek Latinceye tercüme eder.¹⁸⁴ Scheidius'a karşı kazandığı mücadeleden sonra Schultens, eseri tarihsel ve dilsel açıdan şerh ederek üç cilt halinde yayımlamak ister ancak aniden ölmesiyle projesi yarım kalır.¹⁸⁵

1796 yılında Ernst Friedrich Karl Rosenmüller (1768-1835), J.C. Krüger'in (ö. 1772) Alman dilbilimci Johann Jakob Reiske'nin nüshasından derlediği yeni nüshadan hareketle on yedi meseli kapsayan bir seçki yayımlar ve bunları edebî bir zevkle izah eder.¹⁸⁶ Fransız Oryantlist Étienne Marc Quatremère de batılı meslektaşlarının

¹⁸⁰Detaylı bilgi için bk. Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 19-21.

¹⁸¹1806 yılında, ölümünden yıllar sonra, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, Pococke'un çevirisinin nüshasını Schultens'un dul eşinden satın almak için pazarlık yaptığında eşi, bu tek nüshanın Schultens'un İngiltere'ye yaptığı tüm yolculuğa bedel olduğunu ifade etmiştir. Vrolijk, "Entirely free from the urge to publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-century attempts at an edition of the Arabic proverbs of al-Maydani", 69.

¹⁸²Nüsha için bk. Aḥmad ibn Muḥammad al-Maydānī, *Specimen proverbiorum Meidanii : ex versione Pocockiana*, çev. Edward Pococke, nşr. Henry (Hendrik) Albert Schultens (Londra: Apud Joannem Richardson, 1773); Schultens'in bu eserinin nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bk. Maydānī, Aḥmad ibn Muḥammad. *Specimen proverbiorum Meidanii: ex versione Pocockiana*, nşr. Henry (Hendrik) Albert Schultens (Hollanda: Leiden University Library, Or. 1368, f. 1r)

¹⁸³Detaylı bilgi için bk. Vrolijk, "Entirely free from the urge to publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-century attempts at an edition of the Arabic proverbs of al-Maydani", 63-77.

¹⁸⁴Schnurrer, *Bibliothecae Arabicae specimen II*, 32.

¹⁸⁵Eser için bk. Abu-l Fadl Ahmed Ebn Mohammed Ebn Ahmed Ebn Ibrahim Al Meidani, *Meidanii proverbiorum Arabicorum pars*, çev. Albert Schultens (Lugduni Batavorum: Sumptibus Auctoris, 1795).

¹⁸⁶Eser için bk. Abu al-Fadl Ahmad ibn Muhammad, *Sententiae Ali ebn Abi Talebi: arabice et latine*, nşr. Cornelis van Waenen (Manchester: John Rylands Library, Special Collections SC297.531); Abu al-Fadl Ahmad ibn Muhammad, *Sententiae Ali ebn Abi Talebi: arabice et latine*, nşr. Cornelis van Waenen (Manchester: John Rylands Library, Special Collections 14217).

başlayıp da bitirmedikleri bu eserin tamamını çalışmayı planlar.¹⁸⁷ Ancak o da sadece bir kısmını yayımlar¹⁸⁸ ve selefleri gibi çalışmayı tamamlayamaz.

Nihayet Alman şarkiyatçı Georg Wilhelm Freytag (1788-1861), eserin harekeli metnini tercümesiyle birlikte Arapların mesel konusundaki nakillerinden garip ilavelerde de bulunarak kitabı dört cilt halinde neşretmeyi başarır.¹⁸⁹



¹⁸⁷Detaylı bilgi için bk. Quatremère, *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*, 24-26.

¹⁸⁸Rızkullah b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Yakûb Şeyho el-Yesûî, *Târîhu 'l-âdâbi 'l-Arabiyye fî 'l-karni 't-tâsi ' aşer ve 'r-rub 'u 'l-evvel mine 'l-karni 'l-işrîn* (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1991), 115.

¹⁸⁹Yesûî, *Târîhu 'l-âdâbi 'l-Arabiyye fî 'l-karni 't-tâsi ' aşer ve 'r-rub 'u 'l-evvel mine 'l-karni 'l-işrîn*, 118-119.

2. MEYDÂNÎ'NİN MESELLERDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

Meydânî'nin eserde kullandığı kaynaklara genel bir bakış açısıyla bakıldığında onun oldukça geniş ve çerçevesini sınırlamadığı görülmektedir. Öyle ki; onun *Mecma'u'l-emsâl* gibi büyük bir eseri telif etmesi mesel, ahabâr, nesep, tarih, şiir, lûgat, nahiv, edebiyat ve tarih gibi ilimlere vakıf olmasını gerektirmiştir. Bu türden bir ilmî birikime sahip olan Meydânî'nin meselleri şerh ederken ilgili eserler ve alanlardan çokça alıntılar yaptığı görülmektedir. O, genel olarak kitabında kullandığı kaynakların isimlerini zikretmek yerine bu kaynakları telif eden müelliflerin ismini vermeyi tercih etmiştir. Bu yüzden alıntı yaptığı bir müellifin -şayet var ise- hangi eserinden nakilde bulunduğunu tespit etmek oldukça zordur. Bununla birlikte müellif ve eser ismini beraber verdiği yerler de vardır. Ancak bu şekilde kaynak belirtmesi çok nadirdir. Bunun dışındaki bazı kaynaklar ise doğrudan yaptığı alıntılarının içerisinde geçmektedir. Tüm bunların yanında onun dolaylı olarak kullandığı kaynaklar da vardır. Örneğin o, Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî'den alıntı yaparken Hamza'nın kaynak olarak kullandığı ve onun senediyle ulaştığı eseri de zikretmektedir.¹⁹⁰ Ancak bu son yönteme eserin sadece birkaç yerinde başvurmaktadır. Meydânî'nin asıl kaynak yöntemi sadece “müellif adını” verme ve “kapalı lafızlarla alıntılar” yapma üzerine kuruludur.¹⁹¹

Eser üzerinde yapılan tafsilatlı incelemeler neticesinde Meydânî'nin kullandığı kaynakları şu başlıklar altında ele alınmıştır:

1. Eser ve Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar
2. Sadece Eser Adını Belirttiği Kaynaklar
3. Sadece Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar

Müellifin kaynak yöntemi bu sıralamaya göre ele alınacak ve gerekmedikçe şahıslar veya eserler üzerinde detaya girilmeyecektir. Bununla birlikte Meydânî'nin

¹⁹⁰Meydânî *“قَالَ حَمَزَةُ: هَذَا مَثَلٌ مَوْلَدٌ حَكَاهُ الْمُفَضَّلُ بْنُ سَلَمَةَ فِي كِتَابِهِ الْمُتَرْجِمِ بِالْكِتَابِ الْفَاخِرِ فِي الْأَمْثَالِ”* şeklinde Hamza senediyle Mufaddal b. Seleme'nin *el-Fâhir fi'l-emsâl* eserine, *“أَزُكِّنُ مِنْ إِيَّاسٍ”* meselinde *“قَالَ حَمَزَةُ: وَنَوَادِرُ إِيَّاسٍ”* sözünü ile Medâinî'nin *Kitabü Zeken-i İyâs* eserine atıfta bulunmuştur. Söz konusu meseller hakkında detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/116, 325, Mesel no: 582, 1754.

¹⁹¹Meydânî'nin, mukaddimesinde istifâde ettiğini belirttiği bu türden bazı isimler vardır. Bu isimler müellifin, girişte sunduğu bir senet listesi mahiyetindedir. Detaylı bilgi için bk. Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma'u'l-emsâl*, 1/28-32.

meselleri ele alırken kaynakları hangi açılardan kullandığı ve hangi noktalara vurgu yaptığı tahlil edilecektir. Kaynak incelemesinde bir başlık altında zikredilen eser veya müellif hakkındaki bilgi diğer başlıkta -gerekli görülmedikçe- ele alınmayacak, bunun yerine her biri kendi başlığı altında verilecektir.

2.1. Eser ve Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar

Meydânî, eserinde geçen kelimelerin anlamını izah etmek için lügatlere büyük önem vermiştir. Bu bağlamda Arap dilinin ilk klasik sözlüğü olması sebebiyle Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin *Kitâbü'l-ayn*'ı onun başvurduğu kaynaklar arasında olmuştur. Kitabın sadece bir yerinde eseri müellifiyle beraber zikreden¹⁹² Meydânî geri kalan mesellerin tamamında “Bunu Halîl söyledi.” lafzıyla sadece ismini vermiştir.¹⁹³

Ebû Hâmîd el-Büşî el-Harzencî'nin *Kitâbü'l-ayn* eserinde eksik kalan yerleri tamamlamak amacıyla kaleme aldığı *Tekmiletü'l-Ayn* kitabı¹⁹⁴ kullanılan diğer bir kaynaktır. Meydânî sadece “الْأَمُّ مِنْ ابْنِ قَرْصَعٍ/Süt sağıcısından daha cimri.” meselinde geçen “قَرْصَعٍ” kelimesinin şerhinde müellif ve eserini “el-Harzencî'nin *Tekmile*'sinde...” şeklindeki açıklamayla vermiştir.¹⁹⁵

Diğer bir sözlük yazarı Ezherî daha çok kelimelerin anlamı ve harekelenmesinde,¹⁹⁶ Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) ise çoğunlukla harekeyi tespit etme¹⁹⁷ ve kelimenin anlamını belirtme¹⁹⁸ konularında referenas gösterilmiştir.

Meydânî'nin, mukaddimesinde Hamza b. el-Hasen¹⁹⁹ şeklinde tanıttığı tarihçi ve edip Hamza el-İsfahânî onun en çok değindiği kaynakların başında gelir. Onun Hamza'dan yaptığı alıntıların çoğu “أَفْعُلُ مِنْ...” kalıbında gelen mesellerdir. Bunun nedeni ise müellifin bu kalıpta gelen mesellerle tanınmış olup onları *Kitâbü ef'alü* veya

¹⁹²İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/350, Mesel no: 1884.

¹⁹³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/24, 428, Mesel no: 79, 1798.

¹⁹⁴Bk. Fuat Sezgin, *Târihu't-türâsi'l-Arabî*, çev. Arefe Mustafa vd. (Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1988), 1/348-350; Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*, 1/142-154; Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, 1/461-462.

¹⁹⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/251, Mesel no: 3719; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Beleş kefen bulsa mezara girer./Günahını bile vermez. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 155-156.

¹⁹⁶İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/259, Mesel no: 1367.

¹⁹⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/309, Mesel no: 1654.

¹⁹⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/233, Mesel no: 3610.

¹⁹⁹Meydânî *Mecma'u'l-emsâl*, 1/5-7.

ed-Dürretü'l-fâhire fi'l-emsâlilleti ala ef'alü adıyla bilinen kitabında toplamıştır. Meydânî, mukaddimesinde Hamza'nın bu kitabından yaptığı alıntılardan bahsederken kendisinin, sihirli boncuklar (tılsımlar ve hurafeler) ve bedevilerin bazı batıl inanışlarından yaptığı nakilleri dışarıda tuttuğunu ve bunları kitabına almadığını belirtmiştir.²⁰⁰

Mecma'u'l-emsâl'de kullanılan kaynaklardan biri de Ebû Hâtim es-Sicistânî ve onun develerle ilgili kayıp kitabı *Kitâbü'l-ibil* eseridir. Eser adından da anlaşılacağı üzere develerle ilgili bir çalışmadır. Meydânî *يَوْمَ بَيْتِ الْحَفْصِ الْمَجُورِ*/"Bugün, darmadağın edilen çadır gününün intikamıdır." meselinde *الْحَفْصِ* kelimesinin anlamını aktardıktan sonra hikayesini müellifin bu kitabından nakletmiştir.²⁰¹

Kûfe dil ekolü mensubu Mufaddal b. Seleme'nin ismi ise yaklaşık seksen meselde geçmektedir. Meydânî, mukaddimede diğer isimlerle karışmaması için sadece *Mufaddal* ismini kullandığı yerde Mufaddal b. Seleme'yi kastettiğini belirtmiştir.²⁰² Bir yerde doğrudan²⁰³ diğer bir yerde ise dolaylı²⁰⁴ olarak müellif ve kitabını birlikte zikreden Meydânî geriye kalan mesellerin tamamında sadece *Mufaddal* ve az da olsa *Mufaddal b. Seleme* demekle yetinmiştir.

Kitapta bahsi geçen kaynaklardan bir diğeri Asmaî'nin *Kitâbü'l-emsâl* eseridir. Bu eser mefkûd mesel çalışmaları arasında yer almaktadır. Meydânî'nin atıf yaptığı

²⁰⁰Meydânî *Mecma'u'l-emsâl*, 1/5-7.

²⁰¹"*الْحَفْصِ*"; eşya, çadır, çadır direği ve örtüsünün tamamı, ev eşyasını taşıyan deve anlamına gelir. "*الْمَجُورِ*" ise ters çevrilen, düşen ve altı üstüne getirilen şey demektir. Bu mesel başkasına yaptığı kötü işin bir zaman sonra kendi başına geldiği kimse için kullanılır. Detaylı bilgi için bk. Abdülvehhâb b. Hureys Ebû Müshil, *Nevâdirü Ebî Müshil* (b.y.: y.y., ts.), 41; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdülkerîm el-Ğirbâvî (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1979), "hfd", 18/299; Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2000), "hfd", 3/133-134; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 2/433, Mesel no:1965; Aynı zamanda bir şeyin başka bir şeye bedel olması anlamında da kullanılır. Nitekim mesel Hz. Hüseyin'in şehit edildiği gün Ebû Ukbe Amr b. Saîd b. el-Âs el-Umevî (ö. 13/634) tarafından *هَذَا* "bu *يَوْمَ بَيْتِ عُثْمَانَ* veya *يَوْمَ عُثْمَانَ*" Bu Osman'ın öldürüldüğü güne bedeldir." anlamında kullanılmıştır. Ayrıca bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, 20:473; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/415, Mesel no: 4662; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Çalma elin kapısını, çalarlar kapını./Rüzger eken Fırtına biçer./Etme bulma dünyası. Yazıcı, Arapça-Türkçe/Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler, 125.

²⁰²Meydânî (thk. Naîm Hüseyin Zerzûr), *Mecma'u'l-emsâl*, 1/32.

²⁰³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/268, Mesel no: 1404.

²⁰⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/116, Mesel no: 582.

eser²⁰⁵ Hamza el-İsfahânî'nin belirttiğine göre on sayfadan oluşan küçük bir kitapçıktır. Oryantalist Rudolf Sellheim ise bunun Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü 'l-emsâl* eserinin dörtte biri kadar bir hacme sahip olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁶ Meydânî doğrudan ve dolaylı olmak üzere Asmaî'nin görüşlerinden yüz otuz üç yerde nakilde bulunmuştur.²⁰⁷

Ebû Ubeyd ve *Ğarîbü 'l-hadîs* kitabına gelince; Meydânî sadece “أَخْتُ مِنْ هَيْتِ/Hît'den daha kadınsı.” meselinde ismi ve eserine yer vermiştir.²⁰⁸ Ancak Meydânî'nin “غَرِيْبِهِ” lafzıyla onun *el-Ğarîbü 'l-musannef* mi yoksa *Ğarîbü 'l-hadîs*'i mi kastettiği muammadır. Bununla beraber meselde geçen bir hadisten sonra İbn Sellâm'ın bu eserinden alıntı yapılması ve söz konusu eserde aynı konunun geçmesi bizi onun *Ğarîbü 'l-hadîs* eseri olduğu sonucuna götürmektedir. İbn Sellam'ın eser ismiyle birlikte zikredildiği tek yer burasıdır.

Bunların dışında Meydânî'nin eserleriyle beraber zikrettiği diğer isimler Nadr b. Şumeyl,²⁰⁹ Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830),²¹⁰ Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987),²¹¹ Ebû Bekr el-Hârizmî (ö. 383/993),²¹² İbn Fâris (ö. 395/1004)²¹³ ve Ebû'l-Hüseyin es-

²⁰⁵İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/315, Mesel no: 1703.

²⁰⁶Detaylı bilgi için bk. Sellheim, *el-Emsâlü 'l-Arabiyyetül-kadîme*, 101-103.

²⁰⁷Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 2/42, 68, 202, Mesel no: 2593, 2726, 3427.

²⁰⁸İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/249-250, Mesel no: 1337.

²⁰⁹İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/107, 338, 407, 424, Mesel no: 545, 1806, 2158, 2247.

²¹⁰Ebû Zeyd el-Ensârî ve onun *Kitâbü 'n-nevâdir*'i sadece “دُعَا دُرَيْنَ سَعْدُ الْقَيْنِ/Ey demirci Sa'd! Batılı batıl ile cem eyledin.” meselinde “Ebû Zeyd, Nevâdir'inde şöyle dedi.” sözüyle kendisi referans gösterilmiştir. “دُعَا دُرَيْنَ”; yalan ve batılla meşhur olan kimseden kinayedir. “سَعْدُ” bir adamın ismidir. “الْقَيْنِ” ise demirci anlamındadır. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1266, Mesel no: 1400; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Aslı atarı yok./Atma Recep din kardeşiyiz./Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Yazıcı, Arapça-Türkçe/Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler, 133-134.

²¹¹Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/335, 2/17, 2/277, Mesel no: 1794, 2435, 3842.

²¹²Müellif sadece bir meselde “Hârizmî'nin *Emâlî*”side/anekdotlarında gördüm.” sözüyle onun öğrencilerine yazdırdığı lügavi bilgileri muhtevi “emâlî” türünden notlarını zikretmiştir. Bk. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/156, 190, 2/190, 239, 357, Mesel no: 803, 1015, 3325, 3649, 4339; Taberî adı, ilk bakışta tarihçi ve aynı zamandan dayısı olan Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923) olduğu izlenimini verse de yapılan nakillerin lügavi tahlillerden oluşması bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Bk. Hârizmî, *el-Emsalü 'l-müvellade*, 53-59.

²¹³İbn Fâris'in eseriyle birlikte geçtiği tek yer “نُكِلَتْكَ الْجَنَلُ/Uzun saçlı kadın (anan) seni yitirsin.” meselidir. Meydânî “الْجَنَلُ” kelimesinin anlamını verirken İbn Fâris'in *Mu'cemü mekâyîsi 'l-luğa* sözlüğüne müracaat ederek ondan kelimenin asıl anlamı ve Arap kelimelerindeki kullanımını nakletmiştir. İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma' u 'l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 790; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsi 'l-luğa*, “csl”, 1/505.

Sellâmî'dir.²¹⁴

2.2. Sadece Eser Adını Belirttiği Kaynaklar

Meydânî'nin eserinde kullandığı kaynak türlerinden biri de kitaplara isnaddır. Ancak bu, eserinde yaygın kullandığı bir yöntem değildir. Zira kitabın tamamı incelendiğinde onun sadece birkaç yerde eser ismi verdiği görülecektir. Meydânî'nin atıfta bulunduğu bu eserler yer yer konuya veya naklettiği görüşün kaynağına yönlendirmeyi amaçlamaktadır. O, bu şekilde eserin hacminin daha fazla genişlemesinin önüne geçmekte ve detaylara girmeyerek asıl maksadın dışına çıkmayı engellemektedir. Örneğin; “أَزْكُنْ مِنْ إِيَّاسٍ/İyâs'tan daha firasetli/öngörülü.” meselinde İyâs b. Muâviye hakkında bilgi verdikten sonra meseli şerh etmiş ve daha detaylı bilgi için İyâs'ın firâseti ve zekasıyla ilgili hikâyeleri bolca ihtiva eden eserini zikretmekle yetinmiştir.²¹⁵

Meydânî çoğu defa müellifleriyle beraber naklettiği eserleri kitabın farklı yerlerinde tek başına zikretmiştir. Örneğin; “أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ/Gözün kırılmasından daha hızlı.” meselinde müellif ve kitabına isnadda bulunurken²¹⁶ “أَبْرَدُ مِنْ عَضْرَسٍ/Dolu tanesinden daha soğuk.” meselinde sadece eseri vermiştir.²¹⁷

Ayrıca ileride ayrıntılı geleceği üzere kapalı ve mübhem lafızlar kullanarak da isnadda bulunmaktadır. Örnek verecek olursak o; “سَحَابَةٌ خَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ/Yağmur bulutu belirdi ama şimşeğe bakan yok.” meselinde geçen “خَالَتْ” fiilinin lügat kitaplarında zikredilmediğine dair bir açıklamada bulunarak herhangi bir eser ismi vermek yerine *Kütübü'l-luğa* diyerek alanın tümünü kapsayan eserlere atıfta bulunmuştur.²¹⁸ Bu örnek bağlamında müellifin “خَالَتْ” kelimesini açıklamak için bir

²¹⁴Ebü'l Fazl'ın, kaynakları arasında zikrettiği Sellâmî sadece “لَا تَجْعَلَنَّ بِجَنِّكَ الْأَسَدَةَ/Sakın canını sıkıp da sağır, kör ve dilsiz gibi cevap vermemezlilik etme!” meselinde referans gösterilmiştir. İsmi ve eserinin geçtiği yer için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/233, Mesel no: 3610.

²¹⁵Hamza: İyâs hakkındaki nevadirler çoktur. Medâinî bu konuda *Kitâbü Zekeni İyâs* adını verdiği bir kitap telif etmiştir. Bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/325, Mesel no: 1754.

²¹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/350-351, Mesel no: 1884.

²¹⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/116, Mesel no: 585.

²¹⁸Bu mesel parası çok olup yiyecek kimsesi olmayanlar için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/344, Mesel no: 1860.

veya iki eser zikretmek yerine genel ve çoğul bir ifade kullanması onun bu alandaki tüm eserlere vakıf olduğunu göstermektedir.

2.3. Sadece Müellif Adını Belirttiği Kaynaklar

Meydânî, *Mecmâ'u'l-emsâl* eserinde istifade ettiği kaynakların çok az bir kısmını eser-müellif şeklinde vermekte, geriye kalan kaynakların çoğunda ise sadece müellif ismini kullanmaktadır. Meydânî mesel alanında istifade ettiği önemli isimleri mukaddimesinde zikrederken lügat, ahbar, ensab, tarih, şiir, tefsir, hadis ve fıkıh gibi alanlarda önde gelen müelliflerden ise ilgili yerlerde “falanca şöyle dedi” diyerek bahsetmektedir. Onun nakilde bulunduğu bu isimler bazen sadece bir veya iki bazen de birçok meselde geçmektedir. Bu başlık altında, herhangi bir tasnif yapılmaksızın karışık ve dağınık bir şekilde zikredilen söz konusu isimler alanlarına göre tasnif edilecek ve genel bir bilgi sunulmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken müelliflerin sayısı oldukça fazla olduğundan bu isimlerden sadece bazıları hakkında kısa bilgiler verilecek, Meydânî'nin nasıl ve hangi noktalarda kendilerinden rivayette bulunduğu aktarılacaktır.

Nahiv ve Sarf Alimleri: Meydânî'nin başvurduğu bazı müellifler her ne kadar nahiv ve sarf alanında öncü kabul edilseler de bu isimlerin aynı zamanda gerek bedevilerle olan yakın münasebetleri ve gerekse de rivayet silsilesinde bulunmaları onları aynı zamanda Arap kelimasında yüksek bir seviyeye taşımıştır. Meydânî'nin kaynak olarak kullandığı bu isimleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sîbeveyhi (ö. 180/796),²¹⁹ Yûnus b. Habîb (ö. 182/798),²²⁰ Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805),²²¹ Ali b. el-Mübârek/el-Ahmer (ö. 194/810),²²² Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822),²²³ Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 213/828 [?]),²²⁴ Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]),²²⁵ Ebû Ömer el-Cermî (ö. 225/840),²²⁶ Ebü'l-Fazl er-Riyâşî (ö.

²¹⁹Bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/150, 1/161, 2/84, 2/102, 2/271, Mesel no: 763, 840, 2672, 2805, 3810.

²²⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/55, 67, 102, 2/181, Mesel no: 240, 340, 506, 3263.

²²¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/18, 2/159, Mesel no: 36, 3126.

²²²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/282, 2/197, 308, Mesel no: 1489, 3373, 4047.

²²³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/47, 245, 270, 2/6, Mesel no: 184, 1306, 3800, 2393.

²²⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/188, 385, 2/46, Mesel no: 1002, 2044, 2614.

²²⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/65, 329, 330, 389, Mesel no: 324, 1771, 1774, 2064.

²²⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/147, Mesel no: 3054.

257/871),²²⁷ Sa‘leb (ö. 291/904),²²⁸ ez-Zeccâc (ö. 311/923),²²⁹ İbnü’s-Serrac (ö. 316/929),²³⁰ İbn Şukayr en-Nahvî (ö. 317/930),²³¹ İbnü’l-Enbârî (ö. 328/940),²³² Zeccâcî (ö. 337/949),²³³ İbn Cinnî (ö. 392/1002),²³⁴ Ebû Ali el-Merzûkî en-Nahvî (ö. 421/1030).²³⁵

Lügat Alimleri: Meydânî’nin kullandığı kaynakların başında hiç şüphesiz sözlük ve lügatler gelmektedir. O, hemen hemen her meselde kelimenin köküne inmiş ve detaylı tahliller yapmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda sözlük, lügat, nevadir, ğaribü’l-luga ve kalamü’l-Arab gibi sahalarda uzman olan birçok dilciden istifade eden Meydânî çoğu meseldeki kelimeleri tafsilatlı inceleme imkanı bulmuştur. O, şerh sırasında bu alanın öncülerinden tespit edebildiği herkesten alıntılar yapmaya gayret göstermiş ve bu şekilde eserin gerek edebî ve gerekse de filolojik değerinin yanı sıra kaynak açısından da güvenilirlik derecesini arttırmıştır. Dolayısıyla eseri okuyan herkesin karşılaşacağı en önemli noktalardan biri zengin alıntılarla yaptığı lügavi tahliller olacaktır.

Bu doğrultuda Meydânî lügat alanındaki çalışmalarıyla tanınan İbn Düreyd’den (ö. 321/933) “أَجْرًا مِنْ فَارِسٍ خَصَافٍ/Hâsâf atının süvarisinden daha cesur.” meselindeki “خَصَافٍ” kelimesi²³⁶ ve “أَرَعَنْ مِنْ هَوَاءِ الْبَصْرَةِ/Basra’nın havasından daha dengesiz.” meselindeki “أَرَعَنْ” kelimesinin anlamını izah etmek için alıntılar yapmış;²³⁷ İbn Sîde’yi (ö. 458/1066) ise sadece “وَرَدُّوا حَيَاضَ غَتِيمٍ/Ölüm havuzunun başına geldiler/öldüler.” meselinde referans göstermiştir.²³⁸

²²⁷Bk. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/309, 435, 2/422. Mesel no: 1654, 2303, 4716.

²²⁸Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/197, 330, 338, 418, 2/96, 368, Mesel no: 1043, 1774, 1806, 2199, 2852, 4384.

²²⁹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/330, Mesel no: 1774.

²³⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/282, 2/394, Mesel no: 1489, 4545.

²³¹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/84, 87, Mesel no: 2805, 2817.

²³²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/161, Mesel no: 838.

²³³Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/330, Mesel no: 1774.

²³⁴Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/433, 2/169, Mesel no: 2289, 3206.

²³⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/174, 2/159, Mesel no: 927, 3126.

²³⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/181, Mesel no: 971.

²³⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/317, Mesel no: 1720.

²³⁸“حَيَاضٌ”; havuz, gölet, “غَتِيمٌ” ise ölüm demektir. Bk. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/434, Mesel no: 4384.

Bunların dışında meşhur bedevilerden Ebü's-Semh et-Tâî,²³⁹ *Mes'elletü'z-zünbûriyye*'de Sîbeveyhi'ye karşı Kisâî'yi destekleyenler arasında yer alan Ebü'l-Cerrâh el-Ukaylî (ö.?),²⁴⁰ Basra'da kurulan Mirbed panayırına gelen bedevilerden Zeyd b. Kesve el-Anberî (ö. 200/816'dan sonra),²⁴¹ İbn Kuteybe (ö. 276/889),²⁴² Nusayr b. Yûsuf er-Râzî (ö.240/),²⁴³ Ebü'l-Hasen el-Lihyânî²⁴⁴ ve Ebû Nasr Hâtem el-Bâhilî (ö. 231/846)²⁴⁵ gibi müellifler Meydânî'nin lügavi tahlillerde istifade ettiği isimlerdendir.

Mesel Râvileri: Arap edebiyatında mesel çalışmalarının tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Meydânî ve onun *Mecma'u'l-emsâl* eserine gelinceye kadar bu sahada birçok eser telif edilmiş, bunların bazıları kaybolmuş bazıları ise günümüze ulaşmayı başarabilmiştir. Binaenaleyh Meydânî çalışmasını telif ederken bu sahadaki birçok eseri gözden geçirmiş, kendisinden önce kaleme alınmış ve bugün elimizde mevcut olmayan bazı kitapları dahi inceleyerek mesel koleksiyonunda bunları kaynak olarak kullanmıştır. Meydânî, istifade ettiğini belirttiği bu türden bazı isimleri mukaddimesinde bir kaynakça niteliğinde vermektedir.²⁴⁶ Örneğin bunlardan Ebü'n-Nedâ el-Ğundecânî en-Nahvî'nin *Kitâbü'l-emsâl*'i sadece Meydânî tarafından zikredilmiş ve kendisi sadece Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Cemheretü'l-emsâl*'inde²⁴⁷ geçen bir meselde kaynak olarak gösterilmiştir.²⁴⁸ Meydânî'nin toplam yirmi bir meselde ona atıfta bulunması ve emsâl konusunda eser yazan diğer müelliflerce kendisinden bahsedilmemesi eserin nadir nüshalarından birinin sadece Meydânî'nin elinde olduğunu göstermektedir. Diğer bir isim Mufaddal ed-Dabbî'dir. *Kitâbü'l-*

²³⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/199, Mesel no: 3402.

²⁴⁰Şemsüddîn Muhammed b. Abdülmün'im el-Cevcerî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmil-Arab*, thk. Nevâf b. Cezâ' el-Hârisî (b.y.: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1423/2004), 2/852; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî, *İcâzü't-ta'rif fî ilmi't-tasrif*, thk. Muhammed el-Mehdî Abdulhayy Ammâr Sâlim (Medine: y.y., 1422/2002), 76; Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnü's-Sikkît, *Islâhu'l-mantık*, thk. Muhammed Mar'ab (b.y.: y.y., 1423/2002), 115; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/245, Mesel no: 1306.

²⁴¹Micval Mahmûd Veheb el-Luhaybî, "Merviyyâtü Zeyd b. Kesve el-Anberî fî türâsina'l-lügavî", *Mecelletü Külliyyeti'l-Yermûk* 20/7 (2023), 595-622; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/123, Mesel no: 620.

²⁴²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/153, 2/346, Mesel no: 778, 4284.

²⁴³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/291, Mesel no: 3965.

²⁴⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/138, Mesel no: 686.

²⁴⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/257, 2/38, Mesel no: 1364, 2562.

²⁴⁶Detaylı bilgi için bk. Meydânî (thk. Nâim Hüseyin Zerzûr), *Mecma'u'l-emsâl*, 1/28-32.

²⁴⁷Bk. Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 2/132, Mesel no: 1396.

²⁴⁸Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 107-108.

emsâl adında yüz yetmiş meseli haiz küçük hacimli bir eseri bulunan²⁴⁹ müellif, Meydânî'nin kaynakları arasında yer alsa da kendisine çok az yer verilmiştir. Meydânî, sadece meselin hikayesini nakletme noktasında ed-Dabbî'den rivayette bulunmuştur.²⁵⁰

Meydânî'nin, mukaddimesinde kendisinden istifade ettiğini belirttiği İbn Sellâm *Kitâbü'l-emsâl* adlı eseriyle mesel sahasında ilk telifleri yapanlar arasındadır.²⁵¹ Eserde sadece İbn Sellâm'dan yapılan nakiller yaklaşık yüz bir, başka isimlerle beraber yapılan alıntılar ise altmış üç tanedir.²⁵² İbn Sellâm'ın ismi mesellerin şerhi,²⁵³ anlamı,²⁵⁴ îrâd edilme sebebi,²⁵⁵ hikayesi,²⁵⁶ kelime tahlili,²⁵⁷ hangi konularda,²⁵⁸ hangi durumlarda²⁵⁹ ve kim için²⁶⁰ söylendiği gibi birçok konuda öne çıkmıştır. Bu da Ebû Ubeyd'in Meydânî nezdindeki konumunu göstermesi açısından önemlidir. Meselleri zikreden Meydânî kendisi bir açıklama yapmadığı çoğu yerde İbn Sellâm'a öncelik vermiştir.

Meydânî meşhur mesel müelliflerinin yanı sıra eserleri zaman içerisinde kaybolduğundan nadir bilinen isimlere de başvurmaktadır. Örneğin Abdülmecîd Katâmiş, Meydânî'nin “سَهْمُكَ يَا مَرْوَانُ لِي شَيْعْ/Ey Mervân okun beni öldürdü.” meselinde²⁶¹ “Bunu sadece el-İstahrî'nin *Emsâl* eserinde gördüm.” şeklinde açıklamasına işaret ederek İstahrî'nin bu alandaki herhangi bir çalışmasına rastlamadığını ifade etmektedir.²⁶² *Atâ b. Mus'ab b. el-Mulitt el-Basrî* (ö. 170/786)'de de aynı durum söz konusudur.²⁶³ Fuat Sezgin onu Meydânî'nin kaynakları arasında

²⁴⁹Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 48-52.

²⁵⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/28, 192-193, 198, 405, Mesel no: 103, 1025, 1047, 2132.

²⁵¹Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 72-77.

²⁵²Abdurrahmân et-Tikrîti, *Masâdirü'l-Meydânî fî kitâbihi Mecma'u'l-emsâl -el-Kismü'l-evvel-*, 3/2 (1974): 20.

²⁵³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/133, Mesel no: 662.

²⁵⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/22, Mesel no: 63.

²⁵⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/190, Mesel no: 3319.

²⁵⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/309, Mesel no: 4054.

²⁵⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/47, Mesel no: 180.

²⁵⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/16, Mesel no: 2431.

²⁵⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/167, Mesel no: 876.

²⁶⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/17, Mesel no: 33.

²⁶¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/331, Mesel no:1777; Mesel, senden göreceğim zulmün ve kötülüğün tamamını gördüm, artık doyma noktasına geldim, bu ok da sonuncusu oldu anlamındadır.

²⁶²Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 105-106.

²⁶³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/135, 265, 329, 2/102, 416, Mesel no:675, 1397, 1770, 2874, 4670.

zikrederken,²⁶⁴ Ebû Ubeyd el-Bekrî, Meydânî'den başka kimsenin bu konuda Atâ b. Mus'ab'ın ismini zikretmediğini ifade etmektedir.²⁶⁵ Meydânî'nin bugün elimizde bulunmayan bu nadir kaynakları kullanması eserin özgünlüğünü ve diğer çalışmalardan daha zengin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ahbar ve Şiir Ravileri: Meydânî'nin en önemli kaynaklarından bir diğeri ravilerden yaptığı nakillerdir. Bunlardan biri “إِنَّ عَلَيْكَ جُرْشًا فَتَعَشَّهْ”/Akşam yemeğini ye ve acele etme, önünde hâlâ gece var.” meselinde adı geçen Ebû Dukeyş el-A'râbî,²⁶⁶ diğeri ise meselin şerhi²⁶⁷ ve hikâyesinde²⁶⁸ adı geçen Ma'mer b. el-Müsennâ'dır.²⁶⁹

Bunların dışında Abdullah b. Saîd el-Ümevî (ö.?),²⁷⁰ Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771),²⁷¹ Yezîd b. el-Hurr el-Kilâbî (ö. 184/800),²⁷² İbnü'l-A'râbî (ö. 231/846),²⁷³ İbn Sikkî (ö. 244/858)²⁷⁴ ve Ebü'l-Heysem er-Râzî (ö. 276/890)²⁷⁵ ve Ebü'l-Fazl el-Münzirî (ö. 329/941)²⁷⁶ Meydânî'nin nakilde bulunduğu diğer râvilerdir.

Nesep Uzmanları ve Tarihçiler: Meydânî'nin bu alanda zikrettiği isimlerin başında nesep, tarih, ahbar ve eyyâmü'l-Arab alanında şöhret bulan Hişâm b.

²⁶⁴Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/90.

²⁶⁵Bekrî, *Faslü'l-makâl fi şerhi kitâbi'l-emsâl*, 2.

²⁶⁶Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *ez-Zâhir fi ġarîbi elfâzi's-Şâfiî*, thk. Mes'ûd Abdülhamîd es-Sa'denî (Kahire: y.y., ts.), 39; İsmiinin geçtiği mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/12, Mesel no: 22; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Acele etme eteğin dolaşır./Acele eden ecele gider./Acele yürüyen yolda kalır. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 79; Acele ile menzil alınmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 49.

²⁶⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/71, Mesel no: 2734.

²⁶⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/66, Mesel no: 2712.

²⁶⁹Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 62-65.

²⁷⁰Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Bulġa fi terâcimi eimmeti'n-nahv ve'l-luġa*, thk. Muhammed el-Mısri (Dimaşk: Dârü Sa'düddîn li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000), 170; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî *el-Ġarîbü'l-musannef*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Medine: Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1414/1993-1417/1996), 1/278; Adının geçtiği mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/305, 2/239, Mesel no: 1627, 3649.

²⁷¹Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 46; Adının geçtiği mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/140, Mesel no: 696.

²⁷²Kâsım b. Sellâm, *el-Ġarîbü'l-musannef*, 1/278; Adının geçtiği mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/266, 349, 2/216, 398, Mesel no: 1400, 1878, 3520, 4573.

²⁷³Âbidîn, *el-Emsâl fi'n-nesri'l-Arabiyyi'l-kadîm*, 35; Tikritî, “Masâdirü'l-Meydânî fi kitâbihi *Mecma'u'l-emsâl -el-Kismü'l-evvel-*”, 24-26.

²⁷⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/56, Mesel no: 252.

²⁷⁵Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahliliyye*, 93; Adının geçtiği mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/245, 2/39, 58, 68, Mesel no: 1306, 2575, 2671, 2724.

²⁷⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/358, Mesel no: 1915.

Muhammed el-Kelbî (ö. 204/819 [?]) gelmektedir.²⁷⁷ Müellif *نَارٍ مِنْ نَارِ* "أَخْلَفُ مِنْ نَارٍ" "إذا ما القَارِظُ" ve *إِذَا مَا الْقَارِظُ* "Hubâhib'in yaktığı ateşten daha yalancı." meselindeki tarihi²⁷⁸ ve *العَنْزِيَّ* "Kâriz el-Anezî dönünceye kadar." meselindeki biyografik bilgileri İbnü'l-Kelbî'den nakletmiştir.²⁷⁹ Hristiyan nesep uzmanı Ebû Damdam en-Nessâbe el-Bekrî²⁸⁰ ise *آفَةُ الْعِلْمِ النَّسِيَانُ* "İlmin afeti onu unutmaktır." meselinde zikredilmiştir.²⁸¹

Bunun dışında esere genel bir bakış açısıyla bakıldığında Meydânî'nin İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742),²⁸² Ebû Amr eş-Şa'bî (ö. 104/722)²⁸³ gibi muhaddisler ile Katâde (ö. 117/735), Süddî (ö. 127/745) ve Mücâhid (ö. 103/721) gibi müfessirlerden de az da olsa alıntı yaptığı görülmektedir.²⁸⁴

Şairler: Meydânî'nin eserde yer verdiği şairlerin sayısı açık isnadlarla yaptığı nakillerden tespit edebildiğimiz kadarıyla 145'ten fazladır. İmru'lkays b. Hucr (ö. 540 dolayları),²⁸⁵ Tarafe b. el-Abd (ö. 564 [?]),²⁸⁶ Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]),²⁸⁷ Zühayr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?])²⁸⁸ ve el-A'sâ (ö. 629 [?])²⁸⁹ gibi kırk iki Câhiliye şairinden rivayette bulunan Meydânî, muhadram şairlerden ise yaklaşık otuz sekiz ismi kaynak vermiştir. Bunlardan Lebîd b. Rebîa (ö. 40/660),²⁹⁰ Hutay'e (ö. 59/678 [?])²⁹¹

²⁷⁷Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 27/212-214; Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, 6/2779-2781; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 14/418-420.

²⁷⁸Mesel Hubâhib adındaki bir adamın cimriliğine atfen söylenmiştir. Zira kendisi cimriliği sebebiyle ateş yakmaz, yaktığı zaman ise aydınlığı fazla olur da misafir gelir diye hemen söndürdü. Bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/253, Mesel no: 1343; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Beleş kefen balsa mezara girer./Günahını bile vermez. Yazıcı, Arapça-Türkçe/Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler, 155-156.

²⁷⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/75, Mesel no: 371; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu evirir. Arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 60, 69.

²⁸⁰Ebû Zeyd Bekr b. Abdillâh, *Tabakâtü'n-nessâbîn* (Riyad: Dârü'r-Rüşd, 1987), 42-43; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 16/213-214; Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, 4/1453-1454; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 117.

²⁸¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/59, Mesel no: 268.

²⁸²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/52, Mesel no: 210.

²⁸³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/18, Mesel no: 37.

²⁸⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/256, Mesel no: 1360; Çalışmamızın hacmini genişleteceğinden *Mecma'u'l-emsâl*'de ismi geçen diğer müellifler hakkındaki bilgi için "Masâdirü'l-Meydânî fî kitâbihi Mecma'u'l-emsâl" adlı makaleye müracaat edilebilir.

²⁸⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/398, 2/41, Mesel no: 2109, 2590.

²⁸⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/294, 2/427, Mesel no: 1557, 4765.

²⁸⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/114, 2/158, Mesel no: 574, 3116.

²⁸⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/160, 2/363, Mesel no: 830, 4360.

²⁸⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/111, 2/210, Mesel no: 567, 3478.

²⁹⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/155, 2/139, Mesel no: 795, 320.

²⁹¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/26, 2/325, Mesel no: 88, 4178.

ve Nâbiğa el-Ca'dî (ö. 65/685 [?])²⁹² en fazla alıntı yaptığı isimlerdir. İslâmî dönem şairlerine gelince; Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728 [?]),²⁹³ Ferezdak (ö. 114/732),²⁹⁴ Zürrumme (ö. 117/735)²⁹⁵ ve Kümeýt b. Zeyd el-Esedî (ö. 126/744)²⁹⁶ gibi şairler başta olmak üzere bu gruptan elli üç şairin şiirinden şevâhid getirmiştir.

Bununla beraber “Şair şöyle dedi.”, “Bu, şairin sözünden alınmıştır.”, “Buna benzer bir söz de şairin şu sözüdür.”, “Şairin şu sözüyle ihticâc etti.”, “Şair bunu anlatarak şöyle dedi.” gibi mübhem senetlerle toplamda iki yüzden fazla rivayette bulunmuştur.²⁹⁷

Yine ismini açıkça zikretmekle beraber kim olduğunu tespit edemediğimiz Vâil b. Süleym el-Yeşküri (قَالَ وَائِلُ بْنُ سُلَيْمٍ الْيَشْكُرِيُّ),²⁹⁸ en-Necâşî (قَالَ النَّجَاشِيُّ),²⁹⁹ Dırâr b. Amr es-Sa'dî (وَأَنْشَدَنِي قَوْلَ ضِرَارِ بْنِ عُتْبَةَ السَّعْدِيِّ),³⁰⁰ Masâd b. Züheyr (قَالَ مَصَادُ بْنُ زُهَيْرٍ) ve Ebû Avsece (وَقَالَ أَبُو عَوْسَجَةَ)³⁰¹ gibi şairler de vardır.

2.4. Kaynakları Kullanma Yöntemi

Meydânî meselleri tahlil ederken bunları kaynaklara dayandırmaya gayret göstermektedir. Bu bağlamda şahıslara, eserlere ve kabilelere dayandırdığı senetleri zaman zaman açık, zaman zaman kapalı veya şüpheli ifadelerle vermektedir. Yine bazı mesellerde birden fazla senet kullanırken bazılarında bir senet kullanmaktadır. Meydânî'nin birbirinden farklı kullanımlara başvurmasının arkasında yatan sebepleri incelemek onun yöntemini tespit açısından önemlidir. Binâenaleyh bu başlık altında söz konusu senetler açıklık-kapalılık ve sayısı bakımından incelenecek ve bunların hangi metotlarla kullanıldığı değerlendirilecektir. Daha önceki başlıklarda açık lafızlı senetler ele alındığından tekrara düşmeme adına burada ayrıca değinilmeyecektir.

²⁹²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/215, 2/292, Mesel no: 1165, 3968.

²⁹³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/379, 2/421, Mesel no: 2033, 4714

²⁹⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/363, 2/414, Mesel no: 1947, 4658.

²⁹⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/349, 2/404, Mesel no: 1878, 4600.

²⁹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/186, 2/323, Mesel no: 991, 4167.

²⁹⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/12, 24, 111, 114, 115, 157, 185, 203, 2/44, 53, Mesel no: 22, 72, 568, 571, 575, 812, 981, 1077, 2603, 2642.

²⁹⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/199, Mesel no: 3393.

²⁹⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/121, Mesel no: 2926.

³⁰⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/277, Mesel no: 3842.

³⁰¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/387, Mesel no: 4496.

2.4.1. Kapalı Senetler

Meydânî, mesellerin kaynağını ve mesellerin şerhi esnasında naklettiği rivayetlerin senetlerini zikretmeye büyük önem vermektedir. Ancak gerek eserin muhtevasının ve gerekse de rivayet zincirinin geniş olması her meselin şerhinde nakledilen görüşlerin açıkça sahiplerine nispet edilmesini zorlaştırmaktadır. Onun bu şekilde kapalı senetleri zikretmesini şu gerekçelere dayandırabiliriz:

- Rivayetin kim tarafından söylendiğinin tespit edilememesi,
- Rivayetin nisbetinde ihtilaf olması,
- Sözü uzatmaktan kaçınma arzusu,
- Aynı metinde daha önce açık ifadelerle zikrettiği senetleri tekrar etme gereği duymaması.

Meydânî'nin bu tür durumlarda kullanmayı tercih ettiği lafızların başında “قَالَ” ve türevleri gelir. Hem açık hem de mübhem senetler için kullanılan “قَالَ” en fazla başvurduğu fiillerin başında gelmektedir. Meydânî “أَنَا ابْنُ جَلَّ”/Ben tanınmış biriyim.” meselinde “قَالُوا: وَلَيْسَ لَهُ فِي الْبَيْتِ حُجَّةٌ”/Dediler: Bu beyitte onun için bir delil yoktur.” şeklinde “قَالُوا” fiiliyle nakilde bulunmuştur. Ancak “قَالُوا”dan maksadın şiir münekkitleri mi, dilciler mi veya muayyen bir grup mu olduğunu belirtmemiştir.³⁰² Aynı durum “أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُنْصَلَيْنِ”/Unsuleyn yolunu tuttular.” meselinde geçen “قَالُوا: طَرِيقُ الْعُنْصَلِ هُوَ طَرِيقُ”/Müellif “قَالُوا: طَرِيقُ الْعُنْصَلِ هُوَ طَرِيقُ” kelimesinin şerhinde de söz konusudur. Müellif “قَالُوا: طَرِيقُ الْعُنْصَلِ هُوَ طَرِيقُ”/Dediler: Unsul yolu, Yemâme'den Basra'ya kadar olan yoldur.” cümlesini naklederken “قَالُوا” senedini zikretmiş ancak bununla ravileri mi, tarihçileri mi yoksa coğrafyacıları mı kastettiğini belirtmemiştir.³⁰³

“قَالَ” fiili, mazinin yanı sıra muzari ve ismi fail formlarıyla da kullanılmıştır. Bize göre “قَالَ” ve farklı sigalarıyla zikredilen mübhem senetler her ne kadar belirsiz olsalar da çoğu zaman Araplara/Bedevilere -özellikle de “قَالُوا” ve “يَقُولُونَ” sigaları- ve bazen de cümlenin bağlamına göre ilgili alanın uzmanlarına işaret etmektedir.

³⁰²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/31, Mesel no: 120; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Görünen köy kılavuz istemez. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 133.

³⁰³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 264.

Örneğin; بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ/Kuskuğuk adındaki kuşu bahane ederek hurmaları kendi yiyor.” meselinde geçen إِنَّهُ يُشَبِّهُ الْفَارَّ شَكْلًا/”Derler ki muşân; şeklen fareye benzer.” cümlesindeki ”يَقُولُونَ” senedini bu tür hurmayı iyi bilen Araplara veya yerel bir tür olması halinde bölge halkına döndürmemiz mümkündür.³⁰⁴

Kısım, parça, bölüm, biri gibi anlamlara gelen ”بَعْضٌ” lafzı da kullanılan yaygın senetlerdendir. ”بَعْضُ أَهْلِ الْبَصْرَةِ”³⁰⁵ ”بَعْضُ الصَّحَابَةِ”/Sahabeden bazıları/biri.”³⁰⁶ ”بَعْضُ السَّلَفِ”/Seleften bazıları/biri.”³⁰⁷ ve ”بَعْضُ الشُّعْرَاءِ”/Şairlerden bazıları/biri.”³⁰⁸ gibi örneklerden anlaşılacağı üzere her ne kadar mübhem olarak kullansa da bunlar tam bir kapalılık ifade etmez. Zira Meydânî, ”bazı şairler/bir şair” ve ”bazı sahabeler/bir sahabe” senedinde bir yandan bashedtiği kişinin şairlerden veya sahabeden olduğunu belirtmiş diğer yandan ise tam olarak hangi şair veya sahabe olduğunu söylememiştir.

”رَجُلٌ” ve ”امْرَأَةٌ” kelimeleri müellifin gerek meselin hikâyesinde gerekse de şerhinde sıkça başvurduğu iki yaygın lafızdır. Meydânî özellikle hikâyelerde bahsi geçen kişilerin isimlerini bilmediği yahut tespit edemediği durumlarda ”bir adam” veya ”bir kadın” senetlerini kullanmayı tercih etmiştir. Bu kullanıma ”إِلَيْكَ يُسَاقُ” ”رَعَمُوا”/Söz senin için söyleniyor.” meseli bağlamında bakıldığında Meydânî; ”زَعَمُوا”/İddia ederler ki bir adam bir kadını istemeye geldi.” şeklinde bu iki kapalı lafzı kullanmış ve her ikisinin kim olduğunu, kabilelerini, soy veya şehirlerini belirtmemiştir.³⁰⁹ ”أَغْيَرَةً وَجُبْنًا”/Hem kıskanıyor hem de korkuyor musun?” meselinde ise ”قَالَتْهُ امْرَأَةٌ مِنَ الْعَرَبِ”/Bu sözü Arap kadınlarından biri söyledi.” şeklinde

³⁰⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/92, Mesel no: 441; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Ele verir talkını, kendi yutar salkımı. Yazıcı, Arapça-Türkçe/Türkçe- Arapça Atasözleri ve Deyimler, 227-228.

³⁰⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, Sahabe Sözü: 2/456.

³⁰⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/216, Mesel no: 1166.

³⁰⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, Sahabe Sözü: 2/456.

³⁰⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/252, Mesel no: 1340.

³⁰⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/48, Mesel no: 185; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Değirmene gelen nöbet bekler./Düş uykudan sonra olur. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 105, 117.

bir cümle kullanarak sözün sâdır olduğu kişinin Arap/bedevi bir kadın olduğunu belirtmiş ancak adına ve diğer biyografik bilgilerine değinmemiştir.³¹⁰

Meydânî'nin mesellerde mübhem olarak kullandığı bu lafızları daha sonra izah etmeye çalıştığı da görülmektedir. Örneğin; “رُوَيْدَ الْغَزْوِ يَنْمِرُقُ/Çocuk doğuncaya kadar savaşı ertele.” meselinin³¹¹ bir kadına ait olduğunu belirtmekte ve daha sonra şerhe devam ederek “وَتُسَمَّى رَقَاشَ/Bu kadının adı Rakâşi'dir.” şeklindeki açıklamayla ismini vermektedir. Yine “مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ/Su, ancak Saddâ kuyusunun suyu kadar tatlı olmayan bir su.” meselinde³¹² “وَسَأَلْتُ عَنْهُ رَجُلًا فِي الْبَادِيَةِ/Bunu çöldeki bir adama sordum.” cümlesinde kullandığı *bir adam* lafzını daha sonra “مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ” ifadesiyle güçlendirip kabileye isnad ederek mübhemliği gidermeye çalışmaktadır.

Meydânî izah ettiği mesellerde bazen kitap ismi vermek yerine o kitabın ait olduğu alana işaret etmeyi tercih etmektedir. Örneğin; “Lügat kitaplarında bundan bashedildiğini - Leys'in söyledikleri hariç- görmedim.”³¹³ cümlesiyle sözlüklere, “Bu bazı hikmet kitaplarında geçmektedir.”³¹⁴ cümlesiyle de hikmet ve nasihat türü kitaplara isnadda bulunmuş ancak bu kitapların isimlerini vermemiştir.

عَيْرُ lafzına gelince; Meydânî bu lafzı, açık senetlerle verdiği rivayetleri biraz daha detaylandırmak veya ihtilafli konulardaki farklı görüşleri belirtmek için kullanmaktadır. Bu da onun yöntemsel olarak açık senetleri mübhemlik bildiren senetlere tercih ettiğini göstermektedir. Örneğin; “أَبْصَرَ مِنْ عُقَابٍ مَلَاعَ/Melâ kartalından daha keskin gözlü.” meselinde “مَلَاعَ” kelimesinin anlamını şerh etmek için önce Muhammed b. Habib'in görüşünü nakletmekte, sonra kelimenin anlamına yönelik farklı rivayeti “وَقَالَ عَيْرُهُ” senediyle vermektedir.³¹⁵ Yine o نَارٍ مِنْ

³¹⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 2670.

³¹¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/288, Mesel no: 1528; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Sabah ola, hayrola. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 200.

³¹²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/277, Mesel no: 3842; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Adam adam, amma pehlivan başka adam./Yer damar damar, insan soy soydur. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 50.

³¹³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/62, Mesel no: 307.

³¹⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/374, Mesel no: 2022.

³¹⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/115, Mesel no: 577.

Hubâhib'in yaktığı ateşten daha yalancı.” meselinde “الحَبَابِ” kelimesinin anlamını İbnü'l-Kelbî'den rivayette bulunarak açıklamakta, daha sonra “وَقَالَ غَيْرُ ابْنِ” senediyle farklı bir görüşü ele almaktadır.³¹⁶

Meydânî mübhem senetleri meçhul sigalarla da kullanmaktadır. Onun bu doğrultuda başvurduğu en yaygın fiil yaklaşık 240 yerde “قِيلَ” şeklinde mazi ve 1190 yerde “يُقَالُ” şeklinde muzari sigayla kullanılan “قَالَ” fiilinin meçhul sigasıdır. Bununla birlikte bir diğer fiil “يُرْوَى”nın yaklaşık 400 yerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ulaştığımız bu istatistiksel analizler Meydânî'nin malum senetlerin yanı sıra büyük ölçüde meçhul senetler kullandığını da göstermektedir. Elbette onun bu meçhul senetleri kullanması her zaman senetin meçhul olduğu anlamını taşımamaktadır. Örneğin; “وَهَذَا الْمَثَلُ يُرْوَى عَنْ أَبِي كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا”/Paça iken kol oldu.” meselinde “مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ” Bu mesel Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından söylenmiştir.” cümlesinde görüldüğü üzere her ne kadar fiil meçhul olsa da kendisinden sonra zahir bir isim gelmesiyle senet açık olmuştur.³¹⁷

2.4.2. Açık ve Kapalı Senetler

Meydânî ileri sürülen görüşün doğruluk derecesini arttırmak, aynı görüşü tekid etmek, söz konusu meseleye ilavelerde bulunmak gibi birçok sebepten dolayı açık senetlerle beraber kapalı senetler kullanmıştır. Örneğin; “ثَكِلَتْكَ الْجَنَلُ”/Uzun saçlı kadın (anan) seni yitirsin.” meselinde İbn Faris ve Sa'leb'den nakilde bulunduktan sonra kapalı bir senetle “وَقَالَ غَيْرُهُمَا: هُوَ الْجَنَلُ”/Onların dışındakiler الْجَنَلُ olarak okudular.” şeklindeki görüşü naklederek şerhe ilavede bulunmuştur.³¹⁸

³¹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/253, Mesel no: 1343; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Beleş kefen bulsa mezara girer./Günahını bile vermez. *Yazıcı, Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 155-156.

³¹⁷Önceleri zelil ve hakir olup sonradan şan ve şeref elde eden kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/131, Mesel no: 2981.

³¹⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 790.

Meydânî'nin bu metodu “أَشَاءُ مِنْ مَنْشِيمٍ/Menşim'den daha uğursuz.” meselinde daha net görülmektedir. O, farklı yönleriyle tahlil ettiği bu meselde senetleri birbirine mezc ederek kullanmıştır. Örneğin; “مَنْشِيمٍ” kelimesinin anlamına yönelik yaptığı açıklamada önce Ebû Amr'ın görüşünü vermiş daha sonra bu konuda “وَزَعَمَ آخَرُونَ”/Başkaları şöyle iddia ettiler.”, “قَالُوا/Şöyle dediler.”, “وَقَالَ بَعْضُهُمْ”/Bazıları şöyle dedi.” ve “وَزَعَمَ قَوْمٌ/Bir grup şöyle dedi.” şeklindeki dört farklı rivayeti mübhem senetlere dayandırarak nakletmiştir.³¹⁹

2.4.3. Şüphe ve İhtimal Bildiren Senetler

Meydânî naklettiği rivayetlerde veya kendisinin belirttiği bazı görüş ve çıkarımların kesinlik taşımadığı durumlarda kaynak belirtmemiştir. Kendisi bu tür yerlerde “Belki”, “İddia etti/iddia ederler.”, “Zannediyorum.”, “Söylendiğine göre.”, “Muhtemelen”, “İleri sürdükleri üzere...” gibi şüphe ve ihtimal bildiren ifade ve fiiller kullanmayı tercih etmiştir. Binâenaleyh “تَتَزَوُّوْا وَتَلِينُ”/Gururlanıp zıplıyorsun sonra da yumuşayıp çöküyorsun.” meselinde Arapların bunu farklı bir formda kullanmış olabileceklerini “وَرُبَّمَا قَالُوا” şeklinde ifade ederek ihtimal bildirmiştir.³²⁰ Yine “صَرَّحَتْ”/Olay Cilzân'da açıkça ortaya çıktı.” meselinde “جَلْدَانٌ” kelimesinin farklı kullanımlarını naklettikten sonra “وَأَظُنُّ الْجَوْهَرِيَّ نَقَلَ عَنْهُ”/Sanıyorum Cevherî ondan nakletti.” şeklinde ihtimal bildiren cümle ile Cevherî'nin bu kullanımı Hamza el-İsfahânî'den nakletmiş olabileceğini ileri sürmüştür.³²¹

³¹⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/381, Mesel no: 2038; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bastığı yerde ot bitmez./Altına yapışsa bakır olur. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 164-166; Bundan doğan “عِطْرُ مَنْشِيمٍ” deymi zamanla savaştan kinaye olarak kullanılmıştır. Bk Şahabettin Ergüven, *Arapça Deyimler Lafız, Mana ve Kullanım Özellikleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 47.

³²⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/125, Mesel no: 634.

³²¹Herkes tarafından açıkça bilinen bir durum için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/405, Mesel no: 2143; Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Gözlüye gizli yoktur./Laf torbaya girmez. Güneş balçıkla sıvanmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 134, 135, 174.

2.4.4. Tekli Senetler

Meydânî mesellerde gerek açık gerekse de mübhem ve meçhul lafızlarla olsun detaylı ve geniş bir kaynak taraması yapmaktadır. Zira o, rivayette bulunduğu her bilgiyi sahibine nispet etme konusunda oldukça titizdir. Dolayısıyla bir mesel hakkında birden fazla kaynak zikretmesi asıl yöntemidir. Bununla beraber bazı mesellerde sadece tek bir senetle yetindiği de olmuştur. Onun bu şekilde sadece bir kaynakla yetinmesinin sebeplerini tespit etmek zor olmakla beraber bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Mesel hakkında yeterli bilgisinin olmaması,
- Meselin sadece kelimesi, hikâyesi, anlamı veya kullanıldığı yer ve kişiyi zikretmeyi yeterli görmesi,
- Meseli sadece kendi yorumlarıyla şerh etmeyi tercih etmesi,
- Meselle ilgili kaynakların aynı bilgileri ihtiva etmesi sebebiyle sözü uzatmaktan kaçınma isteği.

Onun bu minvalde takip ettiği yönetime “إِنَّ الْمَقْدَرَةَ تَذْهَبُ الْحَفِظَةَ”/Kudret öfkeyi giderir.” meseli örnek verilebilir. Müellif meselin izahına kelime tahliliyle başlamış daha sonra “Ebû Ubeyd şöyle dedi” şeklinde tek bir kaynak vererek meselin kim tarafından söylendiğini belirtmiştir.³²²

2.4.5. Çoklu Senetler

Müellif, bazen aynı veya benzer görüşleri bazen de bir konudaki farklı görüşleri rivayet ediyorsa metni iki defa nakletmek yerine iki veya daha fazla senedi birleştirerek arka arkaya vermektedir. “اسْتَأْصَلَ اللَّهُ عَرْقَاتَهُ”/Allah onların kökünü/soyunu kazısın.” meselinde “عَرْقَاتَهُ” kelimesini tahlil ederken İbn Fâris ve Ezherî senedini beraber kullanmıştır.³²³ “أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ”/Ebû Leheb’in karısından daha ziyankar.” meselinde Ebû Leheb’in hanımı hakkındaki aynı rivayeti üç müfessire nisbet ederek Katâde, Mücâhid ve Süddî senetlerini peşi sıra zikretmiştir.³²⁴

³²²Hasmına karşı öfkenin dinip affetmenin söz konusu olduğu yerde kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 27.

³²³Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/62, Mesel no: 307; Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Kökünü kazımak.

³²⁴Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/256, Mesel no: 1360.

Bu senet zincirinde açık ve mübhem senetlerin beraber kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin; “لَوْلَا الْوَيْئَامُ لَهْلَكَ الْأَنَامُ/Uyum, uzlaşısı olmasaydı insanlar helak olurdu.” meselinde³²⁵ kelime ve anlam analizi yaptıktan sonra “Bu, Ebû Ubeyd ve onun dışındaki ulemanın görüşüdür.” şeklinde açık ve kapalı senetleri peşi sıra kullanmış ve ardından “Ebû Ubeyde’ye gelince...” şeklinde yeni bir senetle başka bir konuya geçiş yapmıştır.

Müellifin aynı mesel içinde aynı senedi tekrar ettiği de olmuştur. O, iki farklı izah yapacağı zaman açıklamayı aynı senet altında vermektense yerine göre senedi tekrar etmeyi uygun görmüştür. Örneğin; “أَخَذَهُ بِأَبْدَحَ وَدُبَيْدَحَ/Malını kolaylıkla alıp yedi.” meselinde³²⁶ Asmaî senedi meselin kullanıldığı yeri ve “دُبَيْدَحَ” kelimesinin aslını açıklamak için iki defa kullanılmıştır.

Bunların yanı sıra bazı mesellerde uzun senetlere başvurduğu da olmuştur. Örneğin; “أَفْرَسُ مِنْ بَسْطَامَ/Bistâm’dan daha cengaver.” meselinde rivayeti naklederken şu uzun senedi zikretmiştir:³²⁷

قَالَ حَمَزَةُ: وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ شَقِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْأَصْمَعِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنِي خَلْفُ الْأَحْمَرِ أَنَّ عَوَانَةَ بْنَ الْحَكَمِ رَوَى أَنَّ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ سَأَلَ يَوْمًا.

Hamza: Ebû Bekr b. Şukayr bana anlattı ve dedi: Ebû Ubeyde bana anlattı ve dedi: Asmaî bana anlattı ve dedi: Halef el-Ahmer bana haber verdi ki Avâne b. el-Hakem şöyle rivayet etmiştir: Abdülmelik b. Mervân bir gün şöyle sordu...

³²⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/176, Mesel no: 3234.

³²⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/63, Mesel no: 308.

³²⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/84, 87, Mesel no: 2805, 2817.

3. MESELLERİN ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN TAHLİLİ

Mesellerin maksadı, söylenme sebebi, kim ve ne için söylendiği, arka planındaki hikâyeler, kelimelerin lügavi tahlilleri, gramer bilgileri, konuyla bağlantılı olarak şevâhid ve şahsiyetlerin tespiti gibi bir çok konuyu ele alan Meydânî bunları tahlil ederken sabit bir yöntemle bağlı kalmamakta; her bir meseli farklı açılardan ele almaktadır. Bilgileri verirken yeri geldiğinde çok fazla detaylara girmekte ve okuyucunun aklında kapalı veya anlaşılmayan bir nokta bırakmamaya gayret göstermektedir. Bununla beraber onlarca meselde tam tersi bir üslup takındığı görülmekte, bazen bir cümleyi geçmeyen açıklamalar yapmakta bazen de müvelled mesellerde olduğu gibi sadece meseli zikretmekle yetinmektedir. O, birinde takip ettiği yöntemi diğer bir meselde bazen takdim tehir yaparak bazen de birbirine mezc ederek uygulamaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak; Meydânî'nin mesel şerhinde takip edeceği sabit bir yöntemi yoktur. Onun konuyu farklı açılardan ele alması bazı yerlerde detaya girip bazı yerlerde ise hiç bilgi vermemesi kapalılık arz eden bir noktadır. Şöyle ki bazı meselleri açıklaması mümkün ve tekellüf gerektirmeyen bir durum iken onları kapalı bıraktığı görülmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak; bir meselde sadece kelime tahlili yapıp başka herhangi bir açıklama yapmayan Meydânî aynı derecede anlaşılmayan benzer bir meselde kelime tahlili yapmak yerine sadece ravisini, hikâyesini veya darb edildiği yeri açıklamaktadır. Onun her meselde aynı metodu takip etmesini beklemek doğru bir yaklaşım olmamakla beraber bu türden ortak noktalara sahip mesellerde farklı metod izlemesi Meydânî'nin sistematik hareket etmediğini göstermektedir. Bununla beraber onun her meselde açıklamaya çalıştığı temel sorular vardır. Bunlar; meselin lügavi anlamı, maksadı, hikâyesi, nerede kullanıldığı, kim tarafından söylendiği gibi sorulardır. Meydânî bunlara kimi zaman cevaplar verirken kimi zaman bazılarına değinmekle yetinmektedir. Onun bu tarz bir tutum sergilenmesinin başında hiç şüphesiz mesellerin tümünü kuşatacak kaynakların kısıtlı olması gelmektedir. Bu tür kaynak sınırlılığının yanında şu gerekçelerin de müellifin yönteminin şekillenmesinde etkili olması muhtemeldir:

1. Meselin son derece açık ve anlaşılır olması sebebiyle izaha gerek duyulmaması,

2. Kelimelerde lügavi tanımların yapılmasıyla meselin anlamının anlaşılacağı düşüncesi,
3. Meselin anlamı veya hikâyesine daha önce değinilmiş veya daha sonra değinilecek olması,
4. Hikâyenin nakledilmesiyle meselin maksadının da anlaşılacağı fikri,
5. Bazı mesellerin çok önemli görülmemesi ve bu nedenle açıklanmaya ihtiyaç duyulmaması,
6. Birbirine benzeyen veya yakın anlamlı mesellerin açıklanmasıyla kitabın hacminin genişleyeceği düşüncesi.

Bu bilgilerden hareketle Meydânî'nin mesel tahlilinde kullandığı farklı metotlar ve bu metotlarda ne tür bir sırlama takip ettiği tespit edilecektir. Örnek verecek olursak Meydânî bir meselde kelimelerin tahlilini başta yaparken başka bir meselde en sonunda yapmaktadır. Yine bir meselde sözün niçin kullanıldığını izah ederken başka bir meselde kimden sâdır olduğunu, hikâyesini, maksadını ve bunu destekleyen şevâhidi zikretmektedir. Binâenaleyh burada söz konusu mesellerin kaç farklı açıdan ve hangi sıralamaya göre analiz edildiği kısaca ele alınacak ileride ise detaylıca incelencektir.

1. *Darb Yeri - Şerh - İstişhâd - Lügavi Tanım:* Meydânî “إِنْ اِطْلَاعًا قَبْلَ اِيْنَاسٍ/Emin olmadan önce araştırmak gerekir.” gibi bazı mesellerde önce sözün kullanıldığı yeri açıklamakta daha sonra meselin ifade ettiği anlam ve maksada değinmektedir. Müellif meselin ifade ettiği söz konusu anlamı tekid etmek için şair veya başka bir yerden istişhâdda bulunduktan sonra meselde geçen kelimeleri tahlil ederek ilgili açıklamayı bitirmektedir.³²⁸

Darb Yeri: يُضْرَبُ فِي تَرْكِ الثَّقَةِ بِمَا يُورِدُ الْمَنْهِيَّ دُونَ الْوُقُوفِ عَلَى صِحَّتِهِ

Şerh: يَعْنِي أَنْ نَظَرًا وَمُطَالَعَةً بِصِحَّةٍ مَعْرِفَتِكَ قَبْلَ إِشْعَارِكَ التَّيَقُّنِ

İstişhad: أَنشَدَ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ...

Lügavi Tanım: الْإِطْلَاعُ: النَّظَرُ، وَالْإِيْنَاسُ: التَّيَقُّنُ

³²⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/66, Mesel no: 334.

2. *Lügavi Tanım - Şerh*: Burada müellif “إِنَّمَا يُهْدَمُ الْحَوْضُ مِنْ عُقْرِهٖ/Su yalağı ancak temelinden yıkılır..” meselinde görüldüğü gibi lügavi tanımı en başta yapmakta ve sonra meselin maksadını izah etmekle yetinmektedir.³²⁹

Lügavi Tanım: مُؤَخَّرُ الْحَوْضِ: الْعُقْرُ

Şerh: يُرِيدُ يُؤْتِي الْأَمْرَ مِنْ وَجْهِهٖ

3. *Lügavi tanım - İstişhâd*: Müellif “أَمْرَقُ مِنَ السَّهْمِ/Oktan daha delici.” meselinde olduğu gibi bazı mesellerde kapalı olan kelimeyi açıklamakta ve anlamı güçlendirmek için şevâhid getirmekle iktifa etmektedir.³³⁰

Lügavi Tanım: مُرَوِّقُهُ: مُضِيَّةٌ وَذَهَابَةٌ

İstişhâd: وَفِي الْحَدِيثِ ...

4. *Lügavi Tanım - İstişhâd - Darb Yeri*: Meydânî “أَفَلَتْ وَلَهُ حُصَاصٌ/Arkasında husâsını bırakarak (yellenerek) kaçtı.” meselinde şerhe lügavi tanım yaparak başlamakta sonra şairin sözüyle istişhâd etmekte ve en sonda meselin kullanıldığı yeri açıklayarak meseli bitirmektedir.³³¹

Lügavi Tanım: الْحُصَاصُ: الْحَبَقُ

İstişhâd: وَفِي الْحَدِيثِ ...

Darb Yeri: يُضْرَبُ فِي ذِكْرِ الْجَبَانِ إِذَا أَفَلَتْ وَهَرَبَ

5. *Darb Yeri*: Meydânî “لَنْ يَعْدَمَ الْمُشَاوِرُ مُرْشِدًا/Danışan kimse rehbersiz kalmaz.” meselinde sadece kullanıldığı yeri vermektedir.³³²

Darb Yeri: يُضْرَبُ فِي الْحَثِّ عَلَى الْمُشَاوَرَةِ

³²⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/67, Mesel no: 335.

³³⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/323, Mesel no: 4170.

³³¹Korkak kimse kaçıp kurtulduğu zaman söylenir. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/70, Mesel no: 2732.

³³²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/198, Mesel no: 3378; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Danışan dağı aşmış, danışmayan yolu şaşmış. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 104.

6. *Şerh*: Müellif “رَمَاهُ اللَّهُ بَلِيلَةً لَا أُخْتَ لَهَا”/Allah ona benzeri olmayan bir gece yaşatsın/canını alsın.” gibi bazı mesellerde sadece anlamı açıklamakla yetinmektedir.³³³
Şerh: أَيِّ بَلِيلَةٍ يَمُوتُ فِيهَا
7. *Yakın Anlamı Zikretme*: Meydânî “ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ”/Açıkça azarlama, gizlice kin tutmaktan daha hayırlıdır.” meseli gibi birçok meselde ise sadece yakın anlamlı meseller kullanmaktadır.³³⁴
Yakın Anlamı: هَذَا قَرِيبٌ مِنْ قَوْلِهِمْ: يَبْقَى الْوُدُّ مَا بَقِيَ الْعِتَابُ
8. *Şerh - Lügavi Tanım*: “عَلَى شَصَاصَاءَ تَرَى عَيْشَ الشَّقِيِّ”/Bahtsız kişiyi en zor şartlarda yaşarken görürsün.”³³⁵
9. *Darb Yeri - Lügavi Tanım - İstişâd - Şerh*: “تَعْتَرِمُ إِنْ لَا تَجِدَ عَارِمًا”/Anne, göğsünü emecek çocuk bulamazsa kendisi emer!”³³⁶
10. *Darb Yeri - Lügavi Tanım*: “عَلِقَتْ بِتَعْلَبَةِ الْعُلُوقِ”/Ölüm Sa‘leb’e yapıştı.”³³⁷
11. *Lügavi Tanım - Şerh - Darb Yeri*: “لِكُلِّ جَابِهٍ جَوْزَةٌ، ثُمَّ يُؤَدَّنُ”/Bizde her gelene bir içimlik su verilir sonra yolcu edilir.”³³⁸
12. *Şerh - Darb Yeri*: “شِفَاؤُهُ نَكْءُ الدَّبْرِ”/Uyuzlu kişinin tedavisi uyuzu kaşımakla olur.”³³⁹
13. *Şerh - İstişâd - Şerh*: “أَتَى عَلَيْهِمْ دُوْ أَتَى”/Başlarına gelen geldi.”³⁴⁰

³³³Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/310, Mesel no: 1655; Mesel “رَمَاهُ اللَّهُ بَلِيلَةً لَا أُخْتَ لَهَا”/Allah ona eşi benzeri olmayan bir bela versin.” şeklinde de rivayet edilmiştir. Bk. Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü’l-üdebâ ve muhâverâtü’ş-şuarâ ve’l-büleğâ* (Beyrut: Şeriketü Dâri’l-Erkam, 1420), 1/491.

³³⁴Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/445, Mesel no: 2364.

³³⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/31, Mesel no: 2507; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bahtsızın başına yağmur, ya taş yağar ya dolu. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 81.

³³⁶Gereksiz yere kendisini külfet altına koyan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/67, Mesel no: 340.

³³⁷Zor ve sıkıntılı bir duruma düşen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/67, Mesel no:2477.

³³⁸Uzun süre bir yerde konaklayan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/201, Mesel no: 3415.

³³⁹İltifata ehil olmayıp mezellele alışkın olan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/366, Mesel no: 1965.

³⁴⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/68, Mesel no: 348. Bir kavmin başına gelen musibet için kullanılır.

14. *Lügavi Tanım - Darb Yeri*: “أُزِدَّتْ رَغْمًا، وَلَمْ تُدْرِكْ وَغَمًا”/Çok sinirlendin ancak intikamını alamadın.”³⁴¹
15. *Lügavi Tanım - Kıssa - Şerh - İstişhâd*: “قَدْ يَبْلُغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ”/Ağız dolusu yemek için dişlerle parçalamak gerekir!”³⁴²
16. *Lügavi Tanım - Darb Yeri - Şerh*: “قَرَّبَ الْحِمَارَ مِنَ الرِّدْهَةِ وَلَا تَقُلْ لَهُ سَاءً”/Eşeği yalağa yaklaştı ve ona iç deme!”³⁴³
17. *Lügavi Tanım - Darb Yeri - İstişhâd*: “لَا يُسْمَعُ أَدْنَى خَمْسًا”/Nasihat istemeyen kulağa kimse bir şey işittiremez.”³⁴⁴
18. *Lügavi Tanım*: “هَلَكُوا فَصَارُوا حُتًّا بَتًّا”/Helak olup gittiler.”³⁴⁵
19. *Lügavi Tanım - Kıssa - Şerh*: “أَفَلَتْ وَأَنْحَصَّ الذَّنَبُ”/Kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.”³⁴⁶
20. *İsnad - İstişhâd*: “رَدَدْتُ يَدِي فِي فِيهِ”/Ellerini ağzına bastırdım.”³⁴⁷
21. *İstişhâd*: “لَا يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غِمْدٍ”/İki kılıç bir kına sığmaz.”³⁴⁸
22. *Darb Yeri - Yakın Anlam*: “ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ”/İki aydır yoktu, sonra iki köpek geldi.”³⁴⁹
23. *Lügavi Tanım - Yakın Anlam*: “عَنْ مُهْجَتِي أَجَاحِشُ”/Kanım (canım) için mücadele veriyorum.”³⁵⁰

³⁴¹Hayal kırıklığı için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/323, Mesel no: 1735.

³⁴²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/93, Mesel no: 2845.

³⁴³Ne yaptığını/yapacağını bilen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/94, Mesel no: 2848; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Sinek pekmezciyi tanır./Tatarın kılavuza ihtiyacı yoktur. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 193, 200.

³⁴⁴İnsanların nasihatini kabul etmeyip cevap vermeyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/216, Mesel no: 3520.

³⁴⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/405, Mesel no: 4612.

³⁴⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/70, Mesel no: 2733.

³⁴⁷Öfke duyulan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/290, Mesel no: 1542.

³⁴⁸Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/230, Mesel no: 3589; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: İki arslan bir posta sığmaz./İki karpuz bir koltuğa sığmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 146, 147.

³⁴⁹İşi ağırdan alıp sonunda da hata yapan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/63, Mesel no: 2697.

³⁵⁰Kendisini müdafa eden kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/30, Mesel no: 2501.

24. *Lügavi Tanım - Darb Yeri - Yakın Anlam*: “عَجَّجَ لَمَّا عَضَّهُ الطَّعَانُ”/Hevdecin ipini sıkınca bağırdı.”³⁵¹
25. *Kıssa - Darb Yeri*: “فَدُ عَلَقَتْ دَلُوكَ دَلُوكَ أُخْرَى”/Kovana başka kova takıldı.”³⁵²
26. *Lügavi Tanım - Darb Yeri - Kıssa*: “بَخِ بَخِ سَاقُ بِخَلْخَالٍ”/Halhalla süslenmiş ayak ne güzeldir!”³⁵³
27. *Kaynağını Belirtme*: “أَبْخَلُ مِنَ الضَّيْنِ بِنَائِلٍ غَيْرِهِ”/Başkasının eliyle nail olacağı cömertliği kıskanıp iki eliyle birden engellemeye çalışandan daha cimri.”³⁵⁴
28. *İstişhâd - Darb Yeri*: “أَتَبِعَ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا”/Kötülüğün peşine iyilik tak ki onu silsin.”³⁵⁵
29. *Darb Yeri - İstişhâd*: “قَلْبَ لَهُ ظَهَرَ الْمِجَنُّ”/Ona kalkanın sırtını döndürdü.”³⁵⁶
30. *Darb Yeri - Şerh*: “يَا كَلْبَ الدَّوْمِ قَدْ كُنْتَ نَبَاحًا فَمَا لَكَ الْيَوْمَ”/Ne oluyor sana ey devamlı havlayan köpek! Eskiden çok havlardın, bugün neyin var?”³⁵⁷
31. *Şerh - Senet*: “تَضَرَّعَ إِلَى الطَّبِيبِ قَبْلَ أَنْ تَمْرَضَ”/Hastalanmadan önce doktora yakar.”³⁵⁸
32. *Kıssa*: “تَغَافَلُ كَأَنَّكَ وَاسِطِي”/Vâsîti gibi görmezden gel.”³⁵⁹
33. *Kıssa - Şerh - Darb Yeri*: “لَوْ كُنْتَ مِنَّا حَذَوْنَاكَ”/Bir parçamız olsaydın sana ayakkabı giydirdirdik.”³⁶⁰

³⁵¹Haklı olduğu bir konuda bağırın kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/31, Mesel no: 2510.

³⁵²Bir işin giderilmesi sırasında başka bir işin ona engel olması üzerine kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/102, Mesel no: 2875.

³⁵³Alay ve küçümsemenin yapılmaması gereken bir yerde yapılması üzerine kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/110, Mesel no: 566.

³⁵⁴Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/114, Mesel no: 571; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Beleş kefen bulsa mezara girer./Günahını bile vermez. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 155-156.

³⁵⁵Günahtan sonra tövbe etme konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/145, Mesel no: 735.

³⁵⁶Dostluğu bitiren kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/101, Mesel no: 2869.

³⁵⁷Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/288, Mesel no: 3929.

³⁵⁸Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/145, Mesel no: 738.

³⁵⁹Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/145, Mesel no: 739.

³⁶⁰Bir sebepten dolayı kendisine ikram edilmeyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/175, Mesel no: 3232.

34. *Darb Yeri - Kıssa*: “كَالْكَبْشِ يَحْمِلُ شَفْرَةً وَزَنَادًا”/Boynunda keskin bıçak ve çakmak demirini taşıyan koç gibi.”³⁶¹
35. *Hareke - Şerh*: “جَاءَ فُلَانٌ كَالْحَرِيقِ الْمُشْعَلِ”/Falan kişi kızgın ateş gibi geldi.”³⁶²
36. *İstişhâd - Kıssa - Şerh*: “أَجْنَاوُهَا أَبْنَاوُهَا”/Evi yıkanlar onu inşa edenlerdir.”³⁶³
37. *Kıssa - İstişhâd*: “أَعْجَزُ عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الثَّعْلَبِ عَنِ الْعُنُقُودِ”/Üzüm salkımına uzanmada tilkiden daha aciz.”³⁶⁴
38. *Şerh - İstişhâd*: “أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا”/Yayı okçuya ver./İşi ehline bırak.”³⁶⁵
39. *Şerh - İstişhâd - Darb Yeri*: “يَأْتِيكَ بِالْأَمْرِ مِنْ فَصِّهِ”/İşi sana özünden/aslından getirir.”³⁶⁶
40. *Şerh - Temessül Edeni Bildirme*: “حَدَّثُ مِنْ فِيكَ كَحَدَثٍ مِنْ فَرْجِكَ”/Ağzından çıkan fercinden çıkan atığa benziyor.”³⁶⁷
41. *Şerh - Sâdır Olduğu Kişiyi Bildirme*: “لَا أَكُونُ كَالضَّبْعِ تَسْمَعُ اللَّدْمَ فَتَخْرُجُ حَتَّى تُصَادَ”/Hafif bir ses işitince av sanıp yuvadan çakar çıkmaz avlanan sırtlan gibi olmayacağım.”³⁶⁸
42. *Temessül Edeni Bildirme - İstişhâd*: “لَا قَرَارَ عَلَى زَارٍ مِنَ الْأَسَدِ”/Aslanın kükreyişi karşısında durulamaz.”³⁶⁹

³⁶¹Helak olmak üzere olan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/143, Mesel no: 3040.

³⁶²Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/165, Mesel no: 867; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Küplere binmek, nevri dönmek, tepesi atmak, zıvanadan çıkmak, burnundan solumak.

³⁶³Bir işi düşünmeden yaptıktan sonra tersini yaparak onu bozan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/167, Mesel no: 878.

³⁶⁴Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/53, Mesel no: 2642; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Kedi uzanamadığı (yetişemediği) ciğere, pis (murdar) der./Tilki benim için demem ama üzüksüz bağın kökü kurusun demiş./Tilki erişemediği üzüme hevengim olsun demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 161, 202.

³⁶⁵Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/23, Mesel no: 2445; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bin bilsen de bir bilene danış./Ustanın çekici bin altın. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 87, 204.

³⁶⁶Olayların iç yüzünü bilen kimseler için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/418, Mesel no: 4687.

³⁶⁷Kötü ve çirkin söz söyleyen kimseler için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/119, Mesel no: 1038.

³⁶⁸Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/307, Mesel no: 1265.

³⁶⁹Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/226, Mesel no: 3554.

43. *Sâdır Olduğu Kişiyi Bildirme*: “أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي”/Hurmamı yediniz emrime isyan ettiniz.”³⁷⁰
44. *Sâdır Olduğu Kişiyi Bildirme - Darb Yeri*: “أَنْفَقَ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ”/Ey Bilâl! Para harca ve Allah’ın paranı azaltmasından korkma!”³⁷¹
45. *Şerh - Senet - Kıssa - İstişâd - Şerh*: “فَدَّ اسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ”/Erkek deve dişi deveye dönüştü.”³⁷²
46. *Şerh - Lügavi Tanım - Darb Yeri*: “الرَّشْفُ أَنْقَعُ”/Suyu yavaş yavaş içmek faydalıdır.”³⁷³
47. *Meselin Farklı Rivayetleri*: “أَزْهَى مِنْ طَاوُسٍ”/Tavus kuşundan daha parlak.”³⁷⁴
48. *Meselin Farklı Rivayetleri - Darb Yeri*: “مَا أَبَالِي عَلَى أَيِّ قُتْرِيهِ وَقَعَ”/Hangi deliğe düştüğü beni ilgilendirmiyor.”³⁷⁵
49. *Meselin Kıssasının Daha Önce Geçtiği Yeri Zikretme*: “أَشْرُهُ مِنْ وَافِدٍ”/Berâcimin elçisinden daha aç gözlü.”³⁷⁶
50. *Meselin Daha Önce Geçtiği Yeri Zikretme*: “لَا يُطَاعُ لِقَصِيرِ أَمْرُهُ”/Kasîr’in sözüne itaat edilmez.”³⁷⁷
51. *Sadece Meseli Zikretme*: “الْأَمُّ مِنْ ذَنْبٍ”/Tilkiden daha alçak.”³⁷⁸

3.1. Mesel Tahlillerinde Kullanılan Rivayet ve Şerh Lafızları

Meydânî’nin, nakilde bulunurken kullandığı lafızların başında *Revâ* fiili gelmektedir. Müellif bu fiili mazi-malum (رَوَى), mazi-meçhul (رُويَ عَنْ...), muzari-

³⁷⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/77, Mesel no: 399.

³⁷¹Zengin olduktan sonra cimriliği terk etme konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/341, Mesel no: 4248.

³⁷²Bir işteki karışıklığı ve hatayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/93, Mesel no: 2846.

³⁷³Aceleyi terk etme konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/303, Mesel no: 1607.

³⁷⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/327, Mesel no: 1761.

³⁷⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/267, Mesel no: 3780; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Dünya yıkılsa umurunda değil.

³⁷⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/388, Mesel no: 2055.

³⁷⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/238, Mesel no: 3646.

³⁷⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/256, Mesel no: 3741.

malum (يُرَوِّي), muzari-meçhul (...عَنْ) ve cemi ismi fâil (رُؤَاة) sigalarında kullanılmaktadır. Bunlardan en çok tercih ettiği siga yaklaşık seksen yedi meselde geçen “يُرَوِّي” ve seksen altı meselde geçen “رَوَّى” sigasıdır. “رَوَّى”, “يُرَوِّي” ve “رُؤَاة” sigalarını ise çok az tercih etmektedir. Revâ fiili, yukarıda zikredilen sigalarla beraber genel olarak hareke ihtilafı,³⁷⁹ harf ihtilafı,³⁸⁰ meselin veya şerhindeki bir bilginin kimden rivayet edildiği,³⁸¹ meselin kimden sâdır olduğu,³⁸² meselin nerede geçtiği,³⁸³ meseldeki rivayet farklılığı³⁸⁴ gibi konularda zikredilmiştir.

Meydânî’nin kullandığı diğer bir lafız *Hakâ*’dır. *Mecma’u’l-emsâl*’de “حَكَّى”, “يَحْكِي”, “يُحْكِي” ve “حَكَاهُ” gibi sigalarda gelen fiil, revâ fiiline nisbetle daha az kullanılmıştır. Yaklaşık elli meselde geçen “حَكَّى” çoğu defa “عَنْ” harfi cerri veya “أَنَّ” ile ve bazen de tek başına zikredilmiştir. Meydânî bu fiili meselin veya ona dair bir bilginin kim tarafından söylendiği durumlarda tercih etmektedir. Örneğin; “أَدُلُّ مِنْ”/Huneyf el-Henâtîm’den daha iyi yol gösterici.” meselinde müellif bu meselin Ebû Ubeyde tarafından nakledildiğini “حَكَّى هَذَا الْمَثَلُ أَبُو عُبَيْدَةَ”/Bu meseli Ebû Ubeyde anlatmıştır.” sözüyle izah etmektedir.³⁸⁵

Meydânî, bu fiili muzari formunda kullanacağı zaman ise daha çok meçhul sigayı tercih etmektedir. Ancak çok nadir de olsa “خَلَعَ الدَّرْعَ بِيَدِ الزَّوْجِ”/Zırhın çıkarılması kocanın eliyledir.” meselindeki “كَانَ الْمُفَضَّلُ يَحْكِي أَنَّ الْمَثَلَ لِرَقَاشٍ”/Mufaddal meselin Rekâş tarafından söylendiğini anlatır.”³⁸⁶ ve “رُبَّ عَجَلَةٍ تَهَبُ رِيثًا”/Nice aceleci istekler vardır ki kişiyi yavaşlatıp geride bırakır.” meselindeki “فِيمَا يَحْكِي” – “وَأَوَّلُ مَنْ قَالَ ذَلِكَ” – “الْمُفَضَّلُ”/Mufaddal’ın anlattığına göre bunu söyleyen ilk kişi...” sözünde görüldüğü

³⁷⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/40, Mesel no: 148.

³⁸⁰Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/83, Mesel no: 2800.

³⁸¹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/75, Mesel no: 371.

³⁸²Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/291, Mesel no: 1546.

³⁸³Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/280, Mesel no: 1471.

³⁸⁴Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/342, Mesel no: 4256.

³⁸⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/273, Mesel no: 1446.

³⁸⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/240, Mesel no: 1271.

üzere malum sigalara da başvurmaktadır.³⁸⁷

Mecma 'u'l-emsâl'de geçen diğer bir lafız “ذَكَرَ” fiilidir. Meydânî'nin bu fiil ve türevlerini daha çok atıfların isnadında kullandığı görülmektedir. Örneğin; “أَكُلُ لَحْمِي”/Etimi yerim de başkasının yemesine izin vermem.” meselinde yaptığı bir nakilde bunu “وَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ فِيمَا ذَكَرَ الْمُفَضَّلُ”/Mufaddal'ın zikrettiğine göre onun söylediği şu söz...” şeklinde Mufaddal'a nisbet etmektedir.³⁸⁸ Yine “أَجْنُ مِنْ”/Dukke'den daha deli.” meselinde “ذَكَرَ هَذَا الْمَثَلَ مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ”/Bu meseli Muhammed b. Habîb zikretti.” sözüyle Muhammed b. Habîb tarafından nakledildiğine değinmektedir.³⁸⁹

Müellif söz konusu fiili “أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُصْلَيْنِ”/Unsuleyn yolunu tuttular.” meselinde geçen “الْفَرَزْدَقُ ذَكَرَ فِي شِعْرِهِ إِنْسَانًا”/Ferezdak şiirinde bir insanı zikretti...” şeklindeki açıklamada “قال” anlamında da kullanılmaktadır.³⁹⁰

“حَدَّثَ” fiiline gelince; *Mecma 'u'l-emsâl*'de tüm sigalarıyla beraber kullanımı son derece nadirdir. Müellif doğrudan veya dolaylı naklettiği bazı rivayetlerde *falan falancadan nakletti, falan kişi şöyle aktardı, falan şöyle söyledi* gibi anlamlara gelen bu fiile başvurmaktadır. Örneğin; “عِي الصَّمْتِ أَحْسَنُ مِنْ عِي الْمُنْطَقِ”/Susmanın yorgunluğu konuşmanın yorgunluğundan daha iyidir.” meselinde “حَدَّثَ الْمُتَذَرِّبِيُّ عَنِ الْأَصْمَعِيِّ قَالَ:”/Münzirî Asmaî'den yaptığı nakilde şöyle diyerek bana anlattı: İlim ehlinde bir şeyh bana şöyle haber verdi...” şeklinde meselin hikâyesinin kim tarafından söylendiğini *haddese* fiili ile nakletmiştir.³⁹¹ Yine “الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ”/Önce komşu sonra ev.” meselinde geçen “كَانَ بَعْضُ فُقَهَاءِ أَهْلِ الشَّامِ يُحَدِّثُ بِهَذَا الْحَدِيثِ”/Şam fakihlerinden biri bu hadisi rivayet ediyordu.” sözüyle Şam halkından bazı fakihlerin

³⁸⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/294, Mesel no: 1555; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Acele ile menzil alınmaz./Acele yürüyen yolda kalır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 49.

³⁸⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/42, Mesel no: 165.

³⁸⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/187, Mesel no: 997.

³⁹⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 264.

³⁹¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/25, Mesel no: 2470; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Söz gümüşse sükut altındır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 195.

bunu rivayet ettiklerini belirtmiştir.³⁹²

Meydânî'nin kullandığı şerh lafızlarına gelince; bunların başında darb kelimesi gelmektedir. Kaynaklarda mesel hakkında yapılan en yaygın tariflerden biri; *madribi mevrîdine benzeyen yaygın özdeyiş*'tir tanımıdır.³⁹³ Darb kelimesinden türeyen madrib, meselin ilk haline benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci durumdur. Mevrîd ise meselin ilk defa hakkında söylendiği aslî halidir.³⁹⁴ Râğıb el-İsfahânî “ضَرْبٌ” kelimesinin “إِيقَاعُ الشَّيْءِ عَلَى شَيْءٍ/Bir şeyin başka bir şeye uygulanması, üzerine konulması.” anlamını taşıdığını ve dolayısıyla darb edilen şeye göre mananın oluştuğunu ifade etmektedir.³⁹⁵ Bu yüzden mesel için *darbu'l-mesel* kavramının kullanılma sebebi hakkında farklı görüşler söz konusu olmuştur.

- Bunlardan biri *yeryüzünde yürümek, derinliklerine dalmak ve en uçtaki yerine gitmek* anlamındaki “الضَرْبُ فِي الْأَرْضِ” cümlesinden alındığı şeklindeki görüştür. Bu görüşü savunanlara göre meseller, tıpkı insanlar gibi sınır tanımaksızın yer yüzünü dolaşıp en uzak bölgelere ulaştıkları için bu ismi almıştır. Hatta sürekli yerinden sökülüp çıkarıldığı ve yer değiştirdiği için de büyük çadırlara “مِضْرَبٌ” (ç. مَضَارِبُ) denilmektedir.
- Bir diğer görüş *çadır kurmak, direğini dikmek ve ipini sabitlemek* anlamındaki “ضَرْبُ الْخِيَاءِ”den türetildiği şeklindedir. Zira insanlar delil getirmek veya bir şeyi göstermek için meselleri tıpkı çadırın direklerini dikip sabitledikleri gibi hafızalarda da sözlerini mesel olarak sabitlemektedirler.
- Üçünü bir görüşe göre *darbu'l-mesel; dirhem in kalıba dökülerek basılması* anlamındaki “ضَرْبُ الدَّرْهَمِ” cümlesinden türetilmiştir. Çünkü meseller de

³⁹²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/172, Mesel no: 908; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Ev alma, komşu al. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 25; Ergüven, *Arapça Deyimler Lafız, Mana ve Kullanım Özellikleri*, 25.

³⁹³Ebü'l-Mevâhib el-Hasen b. Mesûd el-Yûsî, *Zehrû'l-ekem fi'l-emsâli ve'l-hikem*, thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar (Beydâ: Dârü's-Sekâfe, 1981), 1/20; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*, 1/72; Abdullah b. Abdurrahmân Cerbûî, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyyetü'l-kiyâsiyyetü'l-medrûbe li'l-îmânî billâh* (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye Umdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2003), 1/42; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr: Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beyzâvî* (Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1424/2005), 1/416.

³⁹⁴Cevziyye, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 19; Katâmiş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*, 14.

³⁹⁵Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk-Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, 1412), 505-506.

çekicinin dirheme şekil verdiği gibi insanın nefisini ve duygularını etkileme özelliğine sahiptirler.

- Dördüncü görüş *sütü ve yağını ayırmak* anlamına gelen “ضَرْبُ اللَّبَنِ” veya *duvara çamur/sıva atmak* manasındaki “ضَرْبُ الطِّينِ عَلَى الْجِدَارِ”den türetildiğidir.³⁹⁶ Bu konuda *Arap Dilinde Meselin Darbı* adıyla makale kaleme alan Yakup Kızılkaya “ضَرْبُ اللَّبَنِ” ile darbu’l-mesel arasındaki ilişkiyi şu şekilde değerlendirmektedir: “Bu işlem sütün en değerli kısmı olan yağın çıkarmak için yapılır. Buradan hareketle darbu’l-mesel ile sözün birtakım işlemlerden geçirilerek ondan en değerli kısmın seçilip alındığı söylenebilir.”³⁹⁷ Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) “ضَرْبُ الطِّينِ عَلَى الْجِدَارِ” ile darbu’l-mesel ilişkisine; “sıvama esnasında sıvanın tamamen duvara yapıştırılması gibi meseli kullanan kimse de onu madribine sağlam bir şekilde yapıştırmış olduğundan ondan asla ayrılmaz”³⁹⁸ şeklinde yorum getirmektedir.

Meselin darb kelimesiyle olan bu ilişkisine *Mecma’u’l-emsâl*’de rastlamak mümkündür. Meydânî yaklaşık iki bin meselde *yudrabu* fiiliyle onların kullanıldıkları yer, zaman, kişi, konu ve durumlar hakkında bilgiler nakletmektedir. Örneğin; “إِنَّ” *البُغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ*/Lori kuşu bizim yurdumuzda kartal kesilir.” meseline sözün kim için kullanıldığını (يُضْرَبُ لِلضَّعِيفِ يَصِيرُ قَوِيًّا، وَلِلذَّلِيلِ يَعْزُزُ بَعْدَ الذُّلِّ)³⁹⁹ “أَسَائِرُ الْقَوْمِ وَقَدْ زَالَ”⁴⁰⁰ (يُضْرَبُ فِي الْيَأْسِ مِنَ الْحَاجَةِ) “أَخُوكَ أَمْ اللَّيْلُ”⁴⁰⁰ /Şu vakitten sonra mı yardıma geliyorsunuz, halbuki öğle vakti/iş işten geçti.” meselinin hangi konuda söylendiğini

³⁹⁶Detaylı bilgi için bk. Katâmiş, *el-Emsâlü’l-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye*, 12-13; Cevziyye, *el-Emsâl fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 20-21.

³⁹⁷Yakup Kızılkaya, “Arap Dilinde Meselin Darbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2014): 284.

³⁹⁸Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî Ebü’s-Suûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: y.y., ts.), 1/72; Darb-ı mesel kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Kızılkaya, “Arap Dilinde Meselin Darbı”, 281-293.

³⁹⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/10, Mesel no: 8. Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Evde aslan dışarıda kuzu; İlyas Karşı bu meseli “kendi ülkesinde hiçbir gücü olmayan kişi, bizim ülkede başımıza kral kesiliverdi” şeklinde yorumlamıştır. Bk. İlyas Karşı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2017), 129.

⁴⁰⁰Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/335, Mesel no: 1790; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Araba devrilince (kırıldıktan sonra, kırılınca) yol gösteren çok olur./Türk’ün aklı sonradan gelir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 69, 204.

kardeşin mi yoksa gecenin karanlığı mı?” meselinin ise ne zaman söyleneceğini⁴⁰¹ bu fiille açıklamıştır.

Meydânî'nin şerh metodunda geçen ikinci lafız Arap dilinde *tefsir harfi* olarak isimlendirilen ve “يَعْنِي” anlamında kullanılan “أَيُّ” harfidir. Bazı dilciler bu harfin “عَوَا” ve “إِفْهَمُوا” anlamında isim-fiil olduğunu söylerken bazıları ise atıf harfi ve ondan sonra gelen kısmın atfı beyan veya bedel olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁰² Yaklaşık bin dört yüz meselde geçen bu harf *yudrabu*'dan sonra Meydânî'nin en fazla tercih ettiği şerh lafızlarının başında gelmektedir. Bu harfin kullanım vecihleri ise şu iki başlıktan ibarettir:

- *Kelimenin Tahlili*: “الذَّلِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عَضْدٌ”/Zelil kişi, yardımcıları ve destek çıkan kimseleri olmayandır.” meselinde geçen “عَضْدٌ” kelimesini (أَيُّ: أَنْصَارٌ) açıklaması gibi.⁴⁰³
- *Meselin Tahlili*: “أَنَا ابْنُ بَجْدَتَيْهَا”/Ben onun toprağının oğluyum/onu iyi bilirim.” meselini (أَيُّ: أَنَا عَالِمٌ بِهَا وَالْهَاءُ رَاجِعَةٌ إِلَى الْأَرْضِ) açıklaması gibi.⁴⁰⁴

İlgilenmek, hedeflemek, anlamına gelmek, kastetmek, birşeye kendini vermek, önemsemek gibi anlamlara gelen “عَنَى ← يَعْنِي” fiili⁴⁰⁵ Meydânî'nin mesel tahlilinde kullandığı lafızlardandır. Müellif bu kelimeyle meselin anlamı, neyi kastettiği, kelimenin izahı, zikredilen kelimeyle neyin kastedildiği, şiirden istişhad getirilen beytin açıklanması, nakilde bulunulan kişilerin görüşlerini açıklama gibi birçok noktada bu kelimeyi ve türevlerini zikretmektedir. Mazi sigasıyla yaklaşık on bir meselde, muzari sigasıyla yaklaşık üç yüz seksen meselde, mana ismiyle ise yaklaşık yüz yetmiş-yüz seksen meselde kullanılan kelime “يُضْرَبُ” ve “أَيُّ”den sonra

⁴⁰¹Karanlıkta şüpheli bir durum söz konusu olduğu zaman kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/56, Mesel no: 251.

⁴⁰²Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasan b. Kâsim el-Mâlikî, *el-Cenâ'd-dânî fî hurûfi'l-meânî*, thk. Fahreddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâzıl (Beyrut: y.y., 1413/1992), 233-234;

⁴⁰³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/21, Mesel no: 54; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Öksüzün karnına vurmuşlar arkam! demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 183.

⁴⁰⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/22, Mesel no: 60.

⁴⁰⁵İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, “anv/any” 4/146-149; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, “anv” 39/120-123.

Meydânî'nin en fazla tercih ettiği lafızların başında gelmektedir. Söz konusu fiil ve diğer kalıpları mesellerin birçok açıdan ele alınmasında izah edici bir fonksiyon üstlenmekte, Meydânî'nin izlediği yöntem ve üsluba ilişkin bilgiler vermektedir. Örnek verilecek olursa “أَبْهَى مِنَ الْقَمَرَيْنِ/Kamereyn'den daha parlak.” meselinde geçen “الْقَمَرَيْنِ” kelimesinin hangi anlama geldiğini “يَعْنِي الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ/Yani güneş ve ay” şeklinde,⁴⁰⁶ “لَا التَّجَلُّدَ وَلَا التَّبَلُّدَ/Ahmaklık değil cesurluğa başvur.” meselinin bizzat kendisini ise “يَعْنِي أَنَّ التَّجَلُّدَ يُنْجِيكَ مِنَ الْأَمْرِ/Yani seni bizzat cesaret kurtarır.” şeklinde “يَعْنِي” fiiliyle açıklamıştır.⁴⁰⁷

“دَلِيلُكَ”, “سَبَبُ” ve “أَصْلُ” kelimeleri de Meydânî'nin meselleri tahlili sırasında kullandığı lafızlardan olup daha çok meseli, hikâyesini veya ondaki bir sözün çıkış sebebini ya da dayanağını tespit etmek için kullanmaktadır. Bunlardan asıl kelimesi iki yüzden fazla meselde “أَصْلُهُ” şeklinde geçmektedir. Kelime, aşağıda da örnekleri verildiği üzere meselin kullanıldığı yeri, kişiyi/şeyi, raviyi, hikâyeyi ve ondaki bir kelimenin aslının izah edildiği durumlarda kullanılmaktadır.

Meselin nerede kullanıldığını açıklama: “آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا/Onların sonuncusu suyu en az içer.” meselinin develerin sulanmasıyla alakalı olduğunu “أَصْلُهُ فِي سَقْيِ الْإِبِلِ” şeklinde belirtmesi gibi.⁴⁰⁸

Meselin kullanıldığı kişiyi/şeyi açıklama: “لِيَتَرَوْا بَيْنَ شَطْنَيْنِ/İki ip arasında sıçrayıp zıplıyor.” meselinin atlar için kullanıldığına “أَصْلُهُ فِي الْفَرَسِ إِذَا اسْتَعْصَى عَلَى” “صَاحِبِهِ” sözüyle işaret etmesi gibi.⁴⁰⁹

Kelimenin aslını açıklama: “أَخَذَهُ بِأَبْدَحَ وَدَبَّيْحَ/Malını kolaylıkla alıp yedi.” meselindeki “دَبَّيْحَ” kelimesinin aslını “أَصْلُهُ دَبَّيْحٌ” şeklinde ifade etmesi gibi.⁴¹⁰

⁴⁰⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/119, Mesel no: 604.

⁴⁰⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/139, Mesel no: 695.

⁴⁰⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/41, Mesel no: 158; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Arda kalan derde kalır./Sona kalan dona kalır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 69, 194.

⁴⁰⁹İki taraftan sıkıştırılan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/61, Mesel no: 297

⁴¹⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/63, Mesel no: 308.

Meselin ravisini açıklama: “إِنَّمَا نُعْطِي الَّذِي أُعْطِينَا”/Biz bize verileni veriyoruz.” meselinin “أَصْلُهُ كَمَا رَوَاهُ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ عَنْ أَبِي شُبَيْلٍ” şeklinde ravisini belirtmesi gibi.⁴¹¹

3.2. Mesel Tahlillerinde Yapılan Alıntılar

“شَاهِدٌ” sülasi mücerred fiilin kökünden türeyen “شَاهِدٌ”; *gördüğü şeyi haber veren kimse* demektir.⁴¹² Fiilin istifâl babından gelen “اسْتِشْهَادٌ” masdarı ise; *tanıklığını istemek, şahit olmasını istemek, şahit getirmek, şahit göstermek* anlamına gelmektedir. Kelimenin ıstilahî tanımı; nahiv, sarf, belâgat ve lügat alanlarında ileri sürülen bir söz veya iddianın lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu ispat etmek amacıyla asıl kaynak kabul edilen nazım ve nesirden örnek getirmek anlamındadır. İleri sürülen görüşün doğruluğu için getirilen bu örneğe şâhid denilmektedir.⁴¹³ Zikredilen tanımla bağlantılı olması hasebiyle istişhâd, temsil, ihticâc ve istidlâl gibi kavramlar zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmışlardır.⁴¹⁴ Bu minvalde Meydânî’nin yaptığı alıntılarda şevâhidlerin ve örneklerin⁴¹⁵ iç içe kullanıldığı görülmektedir. Binaenaleyh bu başlık altında görüşleri delillendirmek için başvurduğu şevâhidler, meselin maksadını tekid ve anlatılmak istenen konuyu daha açık ifade etmek için verdiği örneklerle birlikte incelenecektir.

3.2.1. Âyetlerden Yapılan Alıntılar

Meydânî *Mecma ‘u’l-emsâl*’de en az kırk dokuz âyet ile istişhâd etmiştir. Müellif bu âyetleri verirken, âyet olduklarını belirtecek şekilde “Allah şöyle buyurdu...”,⁴¹⁶ “Allah’ın şu sözü buna örnektir.”,⁴¹⁷ ve “Bu Allah’ın şu sözünden

⁴¹¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/64, Mesel no: 318.

⁴¹²İbn Manzûr, “msl”, 240.

⁴¹³Detaylı bilgi için bk. İsmail Durmuş, “İstişhâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396-397.

⁴¹⁴İstişhâd, ihticâc, istidlâl ve temsil ilişkisi hakkında bilgi için bk Fırat Çeledir, *Mustafa el-Galâyîni’nin Câmiu’l-Durûsi’l-Arabîyye İsimli Eserinde İstişhâd Yöntemi ve Şâhid Beyitlerin İncelenmesi* (Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 4-5; Bayram Köpük, *Arap Dilinde İstişhâd Olgusu ve Hatîb el-Kazvîni’nin Telhîsü’l-Miftâh Adlı Eserinde İstişhâd Referansları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 50-54.

⁴¹⁵Durmuş, “İstişhâd”, 23/396-397.

⁴¹⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/169, Mesel no: 890.

⁴¹⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/155, Mesel no: 3093.

alınmıştır,⁴¹⁸ gibi ifadelerle vurgulamaktadır. Bununla beraber alıntı yaparken bunların hangi sure veya âyet olduğunu belirtmeksizin zikretmektedir. Eserde âyetlerden verilen şevâhidlerin genel maksadı mesellere, kelimelere, kırâat farklılıklarına ve isimlere Kur’ân-ı Kerîm’den delil getirip doğruluklarını tespit etmektir. Örneğin; “إِنَّ عَلَيْكَ جُرْشًا فَتَعَشَّهُ”/Akşam yemeğini ye ve acele etme, önünde hâlâ gece var.” meselinin “فَتَعَشَّهُ” kelimesinde yer alan hâ harfinin hâ-i sekte olmasının caiz olduğunu ileri sürdükten sonra bu görüşüne dayanak oluşturması açısından Bakara Suresi’nin 259. âyetinde geçen “لَمْ يَتَسَنَّهْ” kelimesini delil getirmektedir. Meydânî bu şekilde “يَتَسَنَّهْ” kelimesinin sonundaki sekte hâ’sının “فَتَعَشَّهُ” kelimesinin sonundaki hâ ile aynı olduğunu delillendirmiştir.⁴¹⁹ Yine “إِنَّ الذَّلِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عِصْدُ”/Zelil kişi, yardımcıları ve destekçileri olmayan kimsedir.” meselinde geçen “عِصْدُ” kelimesinin yardımcı ve destekçi anlamına geldiğini Kehf Suresi’nin 51. âyetinde geçen “وَمَا كُنْتُ” cümlesini⁴²⁰ şahid getirmek suretiyle temellendirmiştir.⁴²¹

Âyetlerin istişhâd edildiği diğer bir alan ise gramer konularıdır. Meydânî “أَفْلَتَ” Âyetlerin istişhâd edildiği diğer bir alan ise gramer konularıdır. Meydânî “أَفْلَتَ” “فُلَانٌ جُرْبَعَةُ الذَّقْنِ”/Falanca, içeceği suyun çenesinde/ağzında kalmasından kurtuldu.” meselindeki “الذَّقْنِ” kelimesindeki elif-lâm takısının izafetten bedel olduğunu ileri sürmektedir. O, bu görüşünü önce Nâziât Suresi’nin 40. âyetindeki “وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ” “عَنْ هَوَاهَا” olduğunu ifade etmiş ve daha sonra bu görüşü desteklemek için şiirden alıntı yapmıştır.⁴²³

Aynı zamanda “نَارُ الْحَرْبِ أَسْعَرُ”/Savaşın ateşi daha kızgındır.” meselinde olduğu

⁴¹⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/203, Mesel no: 3430.

⁴¹⁹Bu mesel işinde acele eden kimse hakkında kullanılır. Bk. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/12, Mesel no: 22.

⁴²⁰Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim. Kur’ân Yolu (Erişim 6 Mart 2024), el-Bakara 2/259.

⁴²¹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/21, Mesel no: 54; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Öksüzün karnına vurmuşlar arkam! demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 183.

⁴²²Ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran. en-Nâziât 79/40.

⁴²³Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/69, Mesel no: 2731; Mesel, ölümden kıl payı kurtuldu/Kefeni yırttı veya paçayı son anda kurtardı anlamındadır

gibi âyetlerin örfü izah edici yönüne de vurgu yapılmıştır. Şöyle ki Araplar adetleri gereği savaş ilan edecekleri zaman ateş yakar ve yandaşlarını bu şekilde savaşa davet ederlerdi. Meydânî de Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “كُلَّمَا أُوقِدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ” âyetini⁴²⁴ delil getirerek Arap örfüne dair bu rivayetin doğruluğunu dile getirmiştir.⁴²⁵

Müellif bazen meselin dayandığı âyeti ifade etmek için de alıntılarda bulunmaktadır. Örneğin; “أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ/Ebû Leheb’den daha ziyankar/zararlı.” meselinin Tebbet Suresi’nden doğduğunu “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ” âyetiyle⁴²⁶ istişhâd etmiştir.⁴²⁷

Meydânî’nin farklı mesellerde geçen aynı konu için aynı âyeti tekrar ettiği de görülmektedir. Örnek verecek olursak; Mutaaffîfîn Suresi’nin “وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ” “وَإِذَا كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ” âyetini⁴²⁸ “جَانِيكَ مَنْ يَجْنِي عَلَيْكَ”/Asıl suçlu suçu işleyip cezasını sana yıkan kimsedir./Sana iyilik yapan kimse kötülük yapanla aynı kişidir.” meseline delil getirmektedir. Meydânî “جَانِيكَ”nin “الجَانِي لَكَ” anlamında olduğunu belirttikten sonra lâm harfinin hazfedilip zamirinin fiile bitişmesini “أَيُّ كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ” şeklinde açıklamıştır. Zira meselde yapılan hazif bu âyette yapılan hazifle aynıdır.⁴²⁹

3.2.2. Hadislerden Yapılan Alıntılar

Hadis ve mesel arasındaki ilişki üç temele dayanmaktadır. Bunlardan birincisi Peygamber Efendimiz’in ağzından çıkan sözlerin mesel olarak yayılıp kullanılması, ikincisi onun var olan meselleri sözlerinde kullanması, üçüncüsü ise mesel müelliflerinin mesel tahlillerinde hadisleri şevâhid olarak kullanmasıdır. Gerek edebî gerekse de ilmî sahalarda ilk iki madde etrafında Râmhürmüzî’nin (ö. 360/971) *Emsâlü’l-hadîs*, Muhammed el-Ğaravî’nin *el-Emsâlü’n-nebeviyye* ve Ebü’s-Şeyh el-İsbahânî ismiyle meşhur Abdullah b. Muhammed’in *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-*

⁴²⁴Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. el-Mâide 5/64.

⁴²⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/346, Mesel no: 4278.

⁴²⁶Ebû Leheb’in iki eli kurusun. Tebbet 111/1.

⁴²⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/150, Mesel no: 768.

⁴²⁸Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında noksan yaparlar. el-Mutaaffîfîn 83/3.

⁴²⁹Meydânî bu meselin anlamıyla ilgili farklı görüşler ileri sürmüştür. Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/169, Mesel no: 890.

nebevî'si gibi birçok çalışma yapılmıştır.⁴³⁰ Hadislerin şevahid olarak kullanılması ise İbn Sellâm, Ebû Hilâl el-Askerî, İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr el-Hârizmî ve Meydânî gibi müelliflerin eserlerinde sıkça tercih edilmiştir. Bu başlık altında söz konusu çalışmalardan biri olan *Mecma'u'l-emsâl*'deki hadis istişâdları ve keyfiyeti ele alınacak, Hz. Peygamber'in ağzından çıkan ve mesel olarak kullanılan hadislere ise ileride, ilgili başlık altında değinilecektir.

Müellif âyetlerde olduğu gibi alıntı yaptığı hadislerin künye bilgisini vermemektedir. Nakledilen rivayetlerin hadis olduğu “Bunun benzeri Hz. Peygamber'in şu sözüdür...”⁴³¹ “Bu, anlamca Hz. Peygamber'in şu sözüne yakındır...”⁴³² “Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir...”⁴³³ “Bu, Hz. Peygamber'in şu sözü gibidir.”⁴³⁴ ve “Hz. Peygamber'in şöyle buyurdu...”⁴³⁵ gibi cümlelerle Hz. Peygamber'e nisbetinden anlaşılmaktadır. Bunun dışında “وفي الحديث” kalıbıyla toplam otuz beş meselde alıntı yapılmıştır.⁴³⁶

Meydânî'nin, bazı hadislerde senede ve hadisin türüne değindiği görülmektedir. Onun bu şekilde iki farklı yöntem izleyerek bazı hadislerde detaya girip bazılarında ayrıntı vermemesinin arka planını bazı mesellerde istişâdın içerik ve mahiyetinin asıl maksadı oluşturması diğer bazı mesellerde ise hadislerin bizzat mesel olarak kullanılması sebebiyle bilgi verilmeye ihtiyaç duyulması şeklinde yorumlayabiliriz. Binaenaleyh eser hacminin geniş, mesel sayısının fazla olması sebebiyle bir meselden diğerine geçişte içeriklerin bağlantısız olarak sürekli değişmesi, alıntı yaptığı eserlerin farklılığı, nakilde bulunurken daha önceki alıntıları nasıl verdiğini unutmuş olabileceği gibi ihtimaller tabii olarak böyle bir eserde belirli bir metot takibini zorlaştırmıştır.

Meydânî'nin hadislerden alıntı yaptığı konulara değinecek olursak bunlar; mesellerdeki bilgiyi detaylandırma, mesel veya kelimeye yakın bir anlam verme, konu veya iddiayı destekleme gibi durumlarda aynı veya yakın kullanımları delil

⁴³⁰Ali Arslan, *Hadislerde Meseller* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 8-11.

⁴³¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/389, Mesel no: 4512.

⁴³²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/59, Mesel no: 266.

⁴³³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/195, Mesel no: 1028.

⁴³⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/218, Mesel no: 3275.

⁴³⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/351-352, Mesel no: 4302.

⁴³⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/283, Mesel no: 3876.

getirmekten ibarettir. Örneğin; “إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ”/Aşırı çalışma yorgunluk getirir.” meselinde geçen “الْحُسُومَ” ve “الْحُسُومَ” kelimelerini açıkladıktan sonra “الْحُسُومَ” anlamını “إِنَّ الْمُنْبِتَ لَا أَرْضًا قَطَعَ وَلَا ظَهْرًا أَبْقَى”/Onu zorlayan kimse, ne mesâfe kat eder, ne de bineğinde güç bırakır.” hadis-i şerifindeki⁴³⁷ “الْمُنْبِتَ” kelimesi ile açıklamıştır.⁴³⁸ “حَدِيثُ خُرَافَةٍ”/Hurâfe denen adamın sözü.” meselinde ise Hurâfe adlı kişinin cinler hakkında söylediklerini ve Arapların onu yalanlamalarını naklettikten sonra Hz. Peygamber’in “حُرَافَةٌ حَقٌّ”/Hurâfe hakır.” şeklindeki sözünü naklederek bu kişinin sözlerinin doğru olduğuna delil getirmiştir.⁴³⁹ Meydânî bu hadiste geçen Hurâfe’nin lügavi anlamdaki hurafe ile karıştırılabileceğini ön görerek “Yani Hurâfe’nin cinler hakkında anlattıkları hakır.” şeklinde ek bir açıklama gereği duymuştur.⁴⁴⁰

Müellif mesellerdeki mecazi kullanımları açıklamak için de hadislere başvurmuştur. Şöyle ki “لَقِيتُهُ بَيْنَ سَمْعِ الْأَرْضِ وَبَصَرِهَا”/Onunla kimsenin duyup göremeyeceği bir yerde buluştum.” meselindeki “yer” için kullanılan duyma ve görmenin mecazi anlam taşıdığını Hz. Peygamberin “Bu bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır.” hadisini⁴⁴¹ delil getirerek açıklamıştır.⁴⁴²

3.2.3. Sahabe Sözlerinden Yapılan Alıntılar

Mecma‘u’l-emsâl’de Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Huzeyfe b. Yemân, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes‘ûd ve Sa‘d b. Ebî Vakkâs gibi sayılı sahabinin sözlerinden birçok alıntı yapılmıştır. Meydânî’nin bu isimlerden en fazla alıntıda bulunduğu kişiler Hz. Ömer ve Hz. Ali olmuştur. Diğer sahabelerin sözlerine ise sadece bir veya birkaç yerde değinmiştir. Örneğin; Huzeyfe b. Yemân’ın ismi sadece “جَاءَ بِمُطْفِئَةِ الرَّضْفِ”/Kızgın taşları söndürecek bir musibetle geldi.” meselinde geçmiştir.

⁴³⁷Bk. Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1379/1959), “Daavât”, 80 (No. 6463).

⁴³⁸Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/7, Mesel no: 266; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Acele yürüyen yolda kalır./Ağır git ki yol alsın. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 49, 56.

⁴³⁹Ebü’s-Saâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî ġarîbi’l-hadis ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1399/1979), 2/25.

⁴⁴⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/195, Mesel no: 1028.

⁴⁴¹Müslim, “Hac”, 85 (No. 1365).

⁴⁴²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/183, Mesel no: 3275.

Meydânî, “الرَّضْفُ” kelimesinin *kızgın taş* anlamına geldiğini Huzeyfe b. Yemân’ın “أَتَتَكُمُ الدَّهِيْمَاءُ تَرْمِي بِالنَّشْفِ ثُمَّ الَّتِي تَلِيهَا تَرْمِي بِالرَّضْفِ”/Üzerinize kapkaranlık bir fitne geliyor ki önce gelen yanardağdan çıkan taşları, ondan sonra gelecek olan ise kızgın taşları fırlatır.” şeklindeki sözünü örnek getirerek izah etmiştir.⁴⁴³

Bir diğer örnek “إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ”/Yaşlılığında nefsin ve aklının neye düşkün olacağını bilemezsin.” meselidir. Meydânî meselin anlamını destekleyici mahiyette olması için Hz. Ömer’in “مَا أَهْتَرَّ بِهِ النَّمِرُ خَيْرٌ مِمَّا أَهْتَرَتْ بِهِ هَذِهِ”/Nemir’in bunayıp da söylediği şey bile bu kadının söylediği sözden iyidir.” sözünü zikretmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer bu sözü aklını kaybedip çocuklaşan bir kadının “Beni evlendirin, beni evlendirin.” demesi üzerine söylemiştir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla mesel ve Hz. Ömer’in bu sözü arasında tam bir münasebetin olduğu görülmektedir.

Hz. Ali’nin sözleriyle yapılan alıntılara gelince; “خَامِرِي أُمَّ عَامِرٍ”/Sırtlana tuzak kur, sana olduğu yerde teslim olsun.” meselinde Meydânî sırtlanın ahmak bir hayvan oluşuna değindikten sonra bu görüşünü Hz. Ali’nin; “Ses işitince yılan sanıp yakalama arzusuyla yuvadan çıkar çıkmaz avlanan sırtlan gibi olmayacağım.” sözüyü desteklemektedir.⁴⁴⁵ Başka bir yerde “شَدِيدُ الْحُجْزَةِ”/Kemerini bağladığı yer sıkıdır.” sözünün zor ve çetin durumlara sabreden kimseye matuf olduğunu tekid etmek maksadıyla Hz. Ali’nin Ümeyyeoğulları için söylediği “يُنَالُ حُجْرًا وَأَطْلَبْنَا لِلْأَمْرِ لَا يُنَالُ أَشَدُّنَا حُجْرًا وَأَطْلَبْنَا لِلْأَمْرِ لَا يُنَالُ أَشَدُّنَا حُجْرًا”/Zorluklara karşı bizden daha sabırlı, ulaşılmayacak bir işte daha istekli olup ona ulaşmaktadırlar.” sözünü örnek vermektedir.⁴⁴⁶

Meydânî’nin sahabe sözüne başvurduğu diğer bir örnek Ebû Amr kanalıyla isim vermeksizin Abdullah b. Mes’ûd’dan yaptığı alıntıdır. “أَسْهَرُ مِنْ قُطْرُبٍ”/Kutrubtan daha gececi/uyanık!” meselinde geçen *Kutrubun* bir gece böceği değil gündüz böceği olduğunu Abdullah b. Mesud’un “Kutrub denen böcek gibi bütün gündüz çalışıp gece

⁴⁴³Büyük ve feci durumlar için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/170, Mesel no: 897.

⁴⁴⁴İstenmeyen durumların yaşlılıkta görülmesi üzerine kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 265.

⁴⁴⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/238, Mesel no: 1265.

⁴⁴⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/370, Mesel no: 1993.

boyunca yatanları tanımam.”⁴⁴⁷ sözüne dayandırarak açıklamaktadır.

3.2.4. Tâbiîn Sözlerinden Yapılan Alıntılar

Meydânî az da olsa mesellerde Âmir eş-Şa‘bî (ö. 104/722), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi tâbiînden bazı kişilerin sözlerinden de alıntı yapar. Örneğin; “جَاءَ بِالشَّعْرَاءِ الزَّيَّاءِ/Başına büyük bir musibet getirdi./Büyük bir musibet ile geldi.” meselinde geçen “الزَّيَّاءِ”nin ne olduğu ve sıfatını Şa‘bî’nin “Kıllı ve tüylü bir deve!/Çok zor ve çetin bir mesele!”⁴⁴⁸ sözüyle açıklamıştır.⁴⁴⁹ Yine “أَبُولُ مِنْ” “كَلْبٍ/Köpekten daha çok bevleden.” meselinde bevl kelimesinin çok çocuktan kinaye olduğunu İbn Sîrîn’in Abdülmelik b. Mervan’ın mihrabta beş defa bevlettiğini gördüğü rüyayı çocuk şeklinde tevil etmesi ve beş çocuğunun hilafete geçeceği şeklindeki tevili ile delillendirmiştir.⁴⁵⁰ “صَارَ الْأَمْرُ إِلَى الْوَزَعَةِ/Hüküm iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayanın elindedir.” meselinde ise “الْوَزَعَةِ” kelimesinin anlamını destekleyici olarak Hasan-ı Basrî’nin kadı olduktan sonra halkın kalabalıklar halinde onu sıkması üzerine söylediği “لَا بُدَّ لِلسُّلْطَانِ مِنْ وَزَعَةٍ/Padişah için bu tür kalabalıkları engelleyecek kimselerin olması lazımdır.” sözünü nakletmiştir.⁴⁵¹

3.2.5. Avâm Sözlerinden Yapılan Alıntılar

Meseller halkın günlük yaşantısının ürünüdür. Bu yüzden bir meselin anlam ve maksadını en doğru şekilde açıklayacak olan yine bu kimselerdir. Ancak belirtmek gerekir ki avamdan yapılan nakiller onlar tarafından kullanılagelse de bunları her zaman doğru kabul etmek mümkün değildir. *Mecma ‘u’l-emsâl*’de bu türden nakillerin sıhhatini tespit etmek oldukça zordur. Zira Meydânî avamdan yaptığı istişâhlardan

⁴⁴⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/355, Mesel no: 1899.

⁴⁴⁸“زَيَّاءٌ”; tüyleri ve kılları çok olan dişi deveye denir. Hem mesel hem de Şa‘bî’nin sözünde geçen *Zebbâ* kaçıp sahibini yoran kıl ve tüylü deveye benzetilerek zor ve çetin anlamında kullanılmıştır. Bk. Ezherî, “Zebbe”, 13/120; İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fî ġaribi’l-hadîs ve’l-eser*, 2/393; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *ġaribü’l-hadîs*, thk. Abdulmu‘ti Emin el-Kal‘acî (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1985), 1/429.

⁴⁴⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/172, Mesel no: 902.

⁴⁵⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/119, Mesel no: 596.

⁴⁵¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/397, Mesel no: 2104.

bazılarının sıhhatini tahlil ederken bazılarını ise olduğu gibi nakletmiştir. Örneğin o, “بَاشِدَا بُيُوكَ بَرِشَ وَارَ./Başında büyük bir iş var./Aklında büyük bir plan var.” meselinin farklı rivayetini avamdan nakletmiş ancak doğruluğu konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁴⁵² Bununla beraber İbn Manzûr avam-bedevî ayrımı yaparak doğrusunun “فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ” olduğunu “Bedevi kelamı daha önceliklidir.” kaidesiyle destekleyerek Bedevî kelamını avam kelamının önüne geçirmiştir.⁴⁵³

Meydânî kelimenin anlamından meselin ifade ettiği maksada kadar birçok konuda avamdan alıntıda bulunacağı zaman “Avâm ise şöyle der...”,⁴⁵⁴ “Bu mesel avâmın şu sözü gibidir.”,⁴⁵⁵ “Avâm bu meselle şu görüşe varmıştır.”⁴⁵⁶ ve “Bu mesel avâmın şu sözüne yakındır.”⁴⁵⁷ gibi lafızlar kullanmıştır. Bu bağlamda onun alıntı yaptığı konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Meselin Halk Arasındaki Farklı Kullanımını Zikretme: “أَبَايَ مِمَّنْ جَاءَ بِرَأْسِ/“Bu mesel avâmın şu sözü gibidir.”,⁴⁵⁵ “Avâm bu meselle şu görüşe varmıştır.”⁴⁵⁶ ve “Bu mesel avâmın şu sözüne yakındır.”⁴⁵⁷ gibi lafızlar kullanmıştır. Bu bağlamda onun alıntı yaptığı konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Meselin Halk Arasındaki Farklı Kullanımını Zikretme: “أَبَايَ مِمَّنْ جَاءَ بِرَأْسِ/Hâkân’ın başıyla gelenden daha kibirli.” meselinin halk arasında “كَأَنَّهُ جَاءَ بِرَأْسِ/Sanki Hâkân’ın başıyla gelmiş gibi.”⁴⁵⁸ şeklinde kullanıldığını belirtmesi gibi.

Meselin Maksadına Yakın Bir Meseli Zikretme: “اطْمِئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ/Yerine göre yerleş!” meseline benzeyen “مُدَّ رِجْلَكَ عَلَى قَدْرِ الْكِسَاءِ/Ayağını yorganına göre uzat!” sözünü kullanması gibi.⁴⁵⁹

Kelimenin Halk Arasındaki Kullanımını Zikretme: “أَثْقَلُ مِنَ الزَّأْوُوقِ/Cıvadan daha ağır!” meselinde geçen “مُزَابِقٌ” kelimesinin halk arasında “مُزَبَّقٌ” şeklinde kullanıldığını zikretmesi gibi.⁴⁶⁰ Meydânî bu kullanımı vermekle beraber doğruluğu veya yanlışlığına değinmemektedir. Ancak İbn Kuteybe ve Ebû Hilâl el-Askerî gibi

⁴⁵²Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/69, Mesel no: 2727.

⁴⁵³İbn Manzûr, “htt”, 7/290.

⁴⁵⁴Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 264.

⁴⁵⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/154, Mesel no: 787.

⁴⁵⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/241, Mesel no: 1276.

⁴⁵⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/435, Mesel no: 2305.

⁴⁵⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/116, Mesel no: 582.

⁴⁵⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/435, Mesel no: 2305.

⁴⁶⁰Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 802.

birçok edip bu kullanımın yanlış olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁶¹

Kelimenin Halk Arasındaki Kullanımını Tercih Etme: Meydânî *وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّقْيَ*”
”وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّقْيَ” kelimesinin “الرُّقْيَ” şeklinde de
rivayet edildiğini hatta kelimenin “فُعْلَى” vezninde “الرُّقْيَ” olarak da kullanıldığını
belirtmektedir. Meydânî bu bilgilerden sonra avam arasında en doğru ve yaygın
kullanıma “والعامة تقول الرُّقْيَ” sözüyle değinmiştir. Öyle ki meseli “وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّقْيَ”
başlığıyla atması onun bu kullanımı tercih ettiğini göstermektedir.⁴⁶²

Meydânî yukarıda dikkat çektiğimiz üzere bazen avâmın yanlış bildiğini de
nakletmektedir. Örneğin; “أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُصْلَيْنِ/Unsuleyn yolunu tuttular.” meselinde
avâmın, yolunu kaybeden her insan için bu sözü kullanmasını bir hata olarak kabul
etmekte ve sebebini Ferezdak’ın bir şiirinde yolunu kaybeden birini zikretmesi üzerine
her yolunu kaybeden için kullanılacağını zannetmelerine bağlamaktadır.⁴⁶³

3.2.6. İdarecilerin Sözlerinden Yapılan Alıntılar

Meydânî gerek Cahiliye gerekse de İslâmî dönemde yaşayan emirler, valiler,
kabile reisleri gibi siyaset sahasında öne çıkan kimselerin sözlerinden alıntılar
yapmıştır. Bu gruba dahil olanların en önde geleni hiç şüphesiz Temim kabilesinin
reislerinden Eksem b. Sayfî’dir. O, Cahiliye döneminin meşhur şair ve hatiplerinden
kabul edilmiş ve hikmetli sözleri birçok yerde yayılmıştır. Eserde yaklaşık kırk üç
meselde bahsedilen Eksem b. Sayfî’nin sözlerinin birçoğu mesel olarak kullanılmıştır.
Örneğin; “الشَّحِيحُ أَعْدَرُ مِنَ الظَّالِمِ/Cimri, zâlime göre daha mazurdur.” meselinde⁴⁶⁴
Meydânî bunun Eksem’in “رُبَّ لَائِمٍ مُلِيمٍ/Birçok insan vardır ki kendisi kınanacak
durumdayken başkasını kınar.” sözüne benzediğini belirtmek için ondan nakilde

⁴⁶¹Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, thk.
Muhammed ed-Dâli (b.y.: y.y., ts.), 392; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah Ebû Hilâl el-Askerî, *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ* (Dimaşk: y.y., 1996), 152.

⁴⁶²Mesel, “kimseye yardım etmeyen birisine muhtaç oldu” anlamında olup arkadaşının işlerini
halletmede yardımcı olmayan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/367, Mesel no:
4379.

⁴⁶³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 264.

⁴⁶⁴Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Verip de pişman olmaktan, vermeyip de düşman
olmaktan yeğdir. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 207.

bulunmuştur.⁴⁶⁵

Diğer bir örnek Emevilerin Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi'nin sözüdür. Meydânî “ضَرَبَ غَرَائِبَ الْإِيلِ/Yabancı develere vurulduğu gibi ona vurdu.” meselinde geçen “غَرَائِبَ الْإِيلِ” tanımını yaptıktan sonra Haccac'ın, Irak halkını tehdid ettiği bir hutbesinde söylediği “Vallahi sulama esnasında araya karışan yabancı develere vurulduğu gibi size vuracağım.” sözünü örnek vererek anlamı tekid etmiştir.⁴⁶⁶

3.2.7. Şairlerin Sözlerinden Yapılan Alıntılar

Meydânî'nin en fazla istişhâd ettiği saha şiidir. Şiir gerek Arap dili gerekse dini ilimlerin tespitindeki en önemli malzemedir. Müellif, *Mecma'u'l-emsâl*'de ileri sürülen görüşler için bir dayanak oluşturma ve bağlama göre meselin maksadını daha açık hale getirme veya onu tekid etmek için bolca şiir şevâhidi kullanmıştır. O, istişhâdda bulunduğu şiirleri sahiplerine isnad ettiği gibi bazen onları meçhul ve mübhem olarak nakletmiştir. İsimlerini verdiği şairlerin ise yaşadıkları dönemleri belirtmemiştir. Kaynaklar başlığı altında şairlerin isimlerine yer verildiğinden burada onları zikretmek yerine şiirleri incelencektir.

Mesele Benzeyen Beyitle İstişhâd: Meydânî “أَجْرُ الْأُمُورِ عَلَى أَذْلَالِهَا/İşleri kendi istikametine göre/uygun olduğu şekilde hallet.” meseli ile muhadram şairlerden Hansâ'nın şu beytinin benzer anlamda kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁶⁷

لَتَجْرَ الْمَنِيَّةُ، بَعْدَ الْفَتَى الـ مُغَادِرِ بِالْمَحْوِ، أَذْلَالُهَا

Mahv'da ölüp giden o gencecik (kardeşimden) sonra artık hiçbir şeye üzülmiyorum.

*Ölüm istediği gibi can almada yoluna devam etsin.*⁴⁶⁸

⁴⁶⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/365, Mesel no: 1955; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Yılan kendi eğrilğine bakmaz da devenin boynu eğri der. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 213.

⁴⁶⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/419, Mesel no: 2203.

⁴⁶⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/174, Mesel no: 927.

⁴⁶⁸Ümmü Amr Tûmâdır bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd, *Dîvânü'l-Hansâ*, thk. Heysem Cum'a Hilâl (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Maârif, 2016), 168.

Buna benzer diğerk bir örnek “عَصَبُ الْعَصَبِ السَّلْمَةِ”/Onu seleme ağacının dallarını bağlar gibi bağladı.” meselidir. Müellif meselin ifade ettiğı anlamı Kumeyt el-Esedî’nin şu beyti ile tekid etmiştir:⁴⁶⁹

وَلَا سَمَرَاتِي يَتَغَيَّهِنَّ عَاذِدٌ وَلَا سَلَمَاتِي فِي بَجِيلَةٍ تُعْصَبُ

*Ne Sümere ağaçlarımı kesmek isteyen ne de Becile kabilesinden Seleme ağaçlarımı bağlamak isteyen buna güç yetirebilir.*⁴⁷⁰

İstişhâd Edilen Beytin Farklı Rivayetlerini Zikretme: Müellifin, bazı mesellerde kullandığı bir beyti açıklarken o beytin farklı rivayetlerine değindiğı görölmektedir. Örneğın; “بِأَبِي وَجْوهَ الْيَتَامَى”/şu yetimlerin yüzleri için babamı feda edeyim.” meselinde alıntı yaptığı beyitte geçen “بِجَرَى الْجِيَادِ” ve “فِي السَّلَفِ” lafzının muhtelif rivayetlerine yer vermiştir:⁴⁷¹

نَحْنُ بَغْرَسِ الْوَدِيِّ أَعْلَمْنَا مِنَّا بِجَرَى الْجِيَادِ فِي السَّلَفِ

*Biz hurma fidanlarını dikmeyi karanlık ve aydınlığın birbirine karıştığı bir zamanda at koşturmaktan daha iyi biliriz.*⁴⁷²

Meselde Geçen Kelimeye İstişhâd: Meydânî ‘بَيْتِ وَمَوْتُ فِي الْبَعِيرِ وَكَغْدَةِ الْبَعِيرِ وَمَوْتُ فِي بَيْتِ’ “غُدَّةٌ كَغْدَةِ الْبَعِيرِ وَمَوْتُ فِي بَيْتِ”/Deve taunu gibi bir hastalık, Selül’den bir kadının evinde ölüm!” meselinde geçen “سلول” kelimesinin değerk ve konum yönünden Arapların en düşüğü anlamına geldiğini şu beyitle istişhâd etmektedir:⁴⁷³

إِلَى اللَّهِ أَشْكُو أَنَّنِي بَتُّ طَاهِرًا فَجَاءَ سَلُولِي فَبَالَ عَلَى رَجُلِي

Temiz bir şekilde uyuduğum halde selülî birinin gelip ayağıma bevl etmesini Allah’a şikayet ediyorum.

Şerh Esnasında Geçen Bir Bilgi İçin İstişhâd: Meydânî مِنْ أَفْسَدُ

⁴⁶⁹Zorla kendisinden bir şey alınan cimri kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/17, Mesel no: 2437.

⁴⁷⁰Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, *Dîvânü’l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî (Beyrut: Dâru Sâdır, 2000), 54.

⁴⁷¹Akrabaya duyulan şefkati göstermek için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/93, Mesel no: 453.

⁴⁷²Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm (Sâbit) b. Adî b. Amr el-Evsî, *Dîvânü Kays b. el-Hatîm*, thk. Nâsirüddîn el-Esed (Beyrut: Dâru Sâdır, 2009), 236.

⁴⁷³Biri diğerkinden daha kötü olan iki haslet için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/57, Mesel no: 2667.

الضبع/Sırtlandan daha bozguncu/müfsid.” meselini açıklarken sırtlan ve tilkinin sürü içinde beraber olmasının sürü için selamet olduğunu çünkü her birinin diğerine engel olduğunu şairin şu sözüyle istişhad etmiştir:⁴⁷⁴

وَكَانَ لَهَا جَارَانِ لَا يَخْفَرَانِهَا أَبُو جَعْدَةَ الْعَادِي وَعَرَفَاءُ جِيَالُ

Onun kollamayan iki komşusu/yardımcısı vardır. Biri tilki diğeri ise sırtlandır.

Meselin Asıl ve Zıd Anlamını İstişhâd: Müellif “أَلْقَى عَصَاهُ/Değneğini attı/sabit ve istikrarlı kaldı.” meselinin asıl ve zıd anlamı için şiirden delil getirmiştir. Rivayete göre Ebü'l-Abbâs es-Seffâh minberde iken esasının elinden düşmesi üzerine bir adam kalkarak ona iade etmiş ve halifenin, saltanatındaki istikrarına gönderme yaparak şu beyti okumuştur:

فَأَلْقَتْ عَصَاهَا وَاسْتَقَرَّتْ بِهَا النَّوَى كَمَا قَرَّ عَيْنًا بِالْإِيَابِ الْمُسَافِرُ

O kadın esasını attı ve evde ikamet etti. Yolcunun dönmesi üzerine gözün aydınlanması gibi.

Meydânî bu bilgiyi naklettikten sonra Ebü't-Tayyib el-Bâharzî'nin yukarıdaki beytin tam zıddını ifade eden şu beyitle istişhâd ederek iki farklı anlama dikkat çekmiştir:⁴⁷⁵

حَمَلُ الْعَصَا لِلْمُبْتَلَى بِالشَّيْبِ عُنْوَانُ الْبَلَى
وَصِفَ الْمُسَافِرُ أَنَّهُ أَلْقَى الْعَصَا كَيْ يَنْزِلَا
فَعَلَى الْقِيَاسِ سَبِيلُ مَنْ حَمَلَ الْعَصَا أَنْ يَرْحَلَا

Yaşlılık musibetine uğramış kimsenin değnek taşıması bela alametidir.

Yolcu kimse ikamet etmek için değneğini yere atmasıyla bilinir.

Bu kıyasa göre değneği taşıyan kimsenin yola koyulması (gitmesi/ölmesi) gerekir.

3.3. Mesellerde Geçen Kelimelerle İlgili Açıklamalar

Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl* eseri sahip olduğu muhteva zenginliğiyle diğer çalışmaları geride bırakmıştır. Şüphesiz eserin Arap dili ve edebiyatı sahasındaki müstesna konuma ulaşmasında müellifin meselleri ayrıntılarıyla açıklama çabası önemli rol oynamaktadır. Onun bu çabalarından biri kelimelerde kendini

⁴⁷⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/84, Mesel no: 2805.

⁴⁷⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/101, Mesel no: 2872.

göstermektedir. Kelime analizlerine önem veren Meydânî mesellerin anlamları kadar kelimelerin anlamlarına da yoğunlaşmaktadır. Bu minvalde o, mesellerde geçen kelimeleri yapısal ve anlamsal açıdan ayrıntılarıyla tahlil etmektedir. Müellif bunu yaparken *Kitâbü'l-ayn*, *Tekmiletü'l-Ayn*, *Tâcü'l-luğa*, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, *Cemheretü'l-luğa*, *Tehzîbü'l-luğa* gibi Arap dilinin klasik sözlüklerinden faydalanmaktadır. Meydânî, sözlüklerin yanı sıra daha önce isimlerini zikrettiğimiz dil, nevadir ve garibü'l-luğa konularında uzman olan geniş bir kitleden faydalanmakta ve onlardan nakilde bulunmaktadır. Onun kelimelerin manalarını açıklama çabası esere bir sözlük hüviyeti kazandırmıştır. Zira sözlük yazarlığı geçmişi olan Meydânî kelimeleri açıklarken onları iştikaklarına kadar tahlil ederek izah etmiştir. Bu bağlamda onun *Mecma'u'l-emsâl*'de yaptığı analizleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Kelimeleri farklı yönleriyle açıklayarak mesellerin daha iyi anlaşılmasını hedeflemektedir.⁴⁷⁶
- Kelimelerin hakiki ve mecazi anlamlarını tahlil etmektedir.⁴⁷⁷
- Kelime analizlerinde gündelik konuşmalardan ve işlerden örnekler vermektedir.⁴⁷⁸
- Kelimeleri izah ettiği örnekler üzerinden meselin anlamıyla bağlantı kurmaya çalışmaktadır.⁴⁷⁹
- Kelime tahlilinde verdiği örneğin ne anlama geldiğini ayrıca açıklamaktadır.⁴⁸⁰
- Kelimeyi birden fazla örnek vererek detaylıca ele almaktadır.⁴⁸¹
- Bazı mesellerde sadece kelime tahlili yapmakla yetinmektedir.⁴⁸²
- Kelimeleri meselin başında, ortasında ve sonunda tahlil etmekte, bu konuda sabit bir yöntem takip etmemektedir.⁴⁸³
- Kelimeleri kaynak belirtmeden açıkladığı gibi garibü'l-luga, nevadir, ahbar ve lügat konularında öne çıkan müelliflerden alıntılar yaparak açıklamaktadır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/17, Mesel no: 34.

⁴⁷⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/435, Mesel no: 34 (Eyyâmü'l-Arab).

⁴⁷⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/202, Mesel no: 1067.

⁴⁷⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/280, Mesel no: 1472.

⁴⁸⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/51, Mesel no: 207.

⁴⁸¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/419, Mesel no: 2204.

⁴⁸²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/284, Mesel no: 1504.

⁴⁸³Bunun örneği yukarıda zikredildi.

⁴⁸⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/297, Mesel no: 1569.

- Yer yer kelimeyi nazım veya nesirden getirdiği şevâhidlerle tekid etmektedir.⁴⁸⁵

Kelimeleri kök, anlam, irab, ihtilaflar, yapısal ve anlamsal değişimler, kıyas ve halk arasındaki kullanımlar gibi birçok açıdan değerlendiren Meydânî, bununla mesellerin daha iyi anlaşılmasını amaçlamakta ve ilave bilgilerle metni muhteva yönünden zenginleştirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden o, mesellerin teşekkül ettiği kelimelerin -anlama uygun bir şekilde açıklanması için- farklı açılardan incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Binaenaleyh bu başlık altında Meydânî'nin, kelimeleri hangi yönlerden incelediği ayrıntılarıyla açıklanacak ve kelimeler üzerinden mesellere bakışı hakkında genel bir portre sunulacaktır.

3.3.1. Kelimenin Köküyle/İştikâkıyla İlgili Tahliller

Meydânî, meselleri şerh ederken çoğu zaman mesel içinde kullanılan kelimenin ifade ettiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bu konuda her kelimedede tam bir tahlil yapmamakta, kelimeleri istikak yönünden incelemekte ancak açıklamalarını kısa tutmaktadır. Örneğin; خَشَّ دُؤَالَةَ بِالْجِبَالَةِ/Kurdu tuzakla korkut!" meselindeki "دُؤَالَةَ" kelimesinin "الدَّالَّان"dan türediğini ve bunun *hafif yürüyüş* anlamına geldiğini,⁴⁸⁶ "لَقِيتُهُ صِفَاحًا/Onunla yüz yüze görüştüm." meselindeki "صِفَاحًا" kelimesinin ise "الصَّفْح"dan türediğini ve *bir şeyin yanı, yakınlık* gibi anlamlara geldiğini belirtmekle iktifa etmektedir.⁴⁸⁷

"أَحْمَقُ مِنْ جُحَا/Cuhâ'dan daha ahmak!" meselinde ise Meydânî'nin biraz daha detaya girdiği görülmektedir. Öyle ki "جُحَا" kelimesinin gayri munsarıf olduğunu belirttikten sonra "عامر" isminin "عُمَر" isminden dönüştüğü gibi "جُحَا"nın "جَاح" isminden dönüştüğünü ifade etmektedir. Meydânî bu bilgidan sonra جَاحًا يَجْحُو جَحْوًا şeklinde kelimenin türediği fiili anlamıyla beraber verdikten sonra *sima/yüz anlamına* da geldiğini "حَيَّا اللَّهَ جَحَوْتَكَ" şeklinde bir örnek içinde kullanmakta ve örneği

⁴⁸⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/92, Mesel no: 2832.

⁴⁸⁶Tehditlere aldırış etmeyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/232, Mesel no: 1248.

⁴⁸⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/198, Mesel no: 3382; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Yüz yüze gelmek.

de mübhem kalacağını düşünerek “أَيُّ وَجْهَكَ” sözüyle açıklamaktadır.⁴⁸⁸

Meydânî bazı mesellerdeki kelimelerin yazılış ve okunuşları aynı olsa da kök itibariyle birbirinden farklı olduklarına dikkat çekmektedir. Örneğin; “أَمِنْ مِنْ” “أَمِنْ مِنْ حَمَامٍ”⁴⁸⁹dan; “الأمانة”/Yerden daha güvenli.” meselinde “أَمِنْ” kelimesinin “الأمانة”⁴⁸⁹dan; “أَمِنْ مِنْ حَمَامٍ”/Mekke güvercininden daha güvende.” meselinde ise “الأمن”⁴⁹⁰dan türediği şeklinde yapısal ve anlamsal bir ayrıma gitmektedir. Bu ayrıma göre “الأمانة” kelimesinin emanet anlamında yer ile bağdaştırılması yere emanet edilen her şeyin tekrar sahibine geri vermesindendir. “الأمن” kelimesinin güvenlik anlamıyla bağdaştırılması ise güvercinin bu kutsal bölgede tahrik ve rahatsız edilmemesi sebebiyledir.⁴⁹⁰

Meydânî yeri geldiğinde kelimelere dair kıyasî bilgiler de vermektedir. Bu bilgileri verirken bazı kullanımların şâz, bazılarının sahih veya bazılarının kıyasa daha uygun olduğuna işaret etmekte ancak -çoğu zaman- bunlardan birini tercih edip etmediğini belirtmemektedir. Örneğin; “تَمَسَّكَ بِحَرْدِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقَّكَ”/Hakkını alıncaya kadar öfkeni diri tut.” meselinde “حَرْدٌ” kelimesinde *râ* harfinin sakın okunmakla beraber kıyâsen harekeli okunduğunu nakletmektedir.⁴⁹¹ “سَوَاسِيَّةٌ كَأَسْنَانِ الْحِمَارِ”/Eşegin dişleri gibi eşit.” meselinde ise Ahfeş’i kaynak göstererek “سَوَاسِيَّةٌ”un “سَوَاءٌ” kelimesinin çoğulu olup “فَعْلَفَلَةٌ” vezninde kıyâs dışı (سَوَاسِيَّةٌ) geldiği şeklinde bir açıklama yapmakta, “سَوَاءٌ” kelimesinin “فَعَالٌ” vezninde, “سِيَّةٌ”nun da “فَعَّةٌ” vezninde gelmesinin kıyasa daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁴⁹² Meydânî bunların dışında kelimeleri şu açılardan da incelemektedir:

Kelime Yapısındaki Muhtemel Köke Değınme: Müellif, bazı kelimelerin iştikakları hakkında kesin açıklamalarda bulunurken bazılarında ise ihtimallere değınmektedir. “تَوَلَّبَ مِنْ تَوَلَّبٍ”/Sıpadan daha çok takip eden.” meselinde “تَوَلَّبَ” lafzındaki *te* harfinin aslı itibariyle vâv olduğunu ve “وَلَبَّ يَلْبُ وَلُوبًا”den “وَوَلَّبَ” şeklinde

⁴⁸⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/223, Mesel no: 1191.

⁴⁸⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/87, Mesel no: 417.

⁴⁹⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/87, Mesel no: 418.

⁴⁹¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/144, Mesel no: 728.

⁴⁹²Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/329, Mesel no: 1771.

türediğini İbn Fâris'ten alıntı yaparak açıklamaktadır.⁴⁹³

Kelimenin Aslındaki Farklı Okuyuş ve Kullanımlara Değınme: Meydânî kelimeleri olduğu gibi tek bir anlam ve kalıpla zikretmek yerine muktezâyı hale göre farklı kullanımlarına değınmektedir. Onun bahsettiğı bu kullanımlar hareke, harf, harf+hareke ve bazen de lehçe farklılığından kaynaklanmaktadır. Binâenaleyh “إِسْتَأْصَلَ/Allah onların kökünü/soyunu kazısın.”⁴⁹⁴ meselinde “عَرَقَاتَهُ” kelimesinin “عَرَقَاتَهُ - عَرَقَاتِهِ ve عَرَقَاتِهِ - عَرَقَاتِهِ” şeklinde harekeden, “أَحْشُكَ وَتَرَوْثِي/Ben sana ot veriyorum, sen üstüme pisliyorsun.” meselindeki “أَحْشُكَ” yerine “أَحْسُكَ” asli harften,⁴⁹⁵ طَالَ “طِيلُهُ/Yokluğu ve gözden ırak oluşu çok uzadı.” meselinde “طُولُهُ” kelimesinin “طِيلُهُ - طَوْلُهُ - طَوَالُهُ - طَوَالُهُ” şeklinde gelmesi gibi hem hareke hem de harften kaynaklanan farklı kullanım ve okuyuşlara detaylıca yer vermiştir.⁴⁹⁶

Kelime İstikakındaki Yanlış Değınme: Müellif, yeri geldiğinde meseli oluşturan kelimenin yanlış kullanımına da dikkat çekmektedir. Örneğın; “أَتْنَحَمُ مِنْ” “وَحِمَ فَصِيلَ/Deve yavrusundan daha hazımsız/şışkin.” meselindeki “أَتْنَحَمُ” kelimesinin “يَوْحَمُ” dan türeyen “أَوْحَمَ” şeklinde gelmesi gerektiğini ancak Arapların *te* harfini asli harf zannederek bunu “أَتْنَحَمُ” üzerine bina ettiklerini ifade etmiştir.⁴⁹⁷

Kelimenin Muarreb Olduğuna Değınme: Bazı mesellerde Meydânî, kelimenin Farsçadan Arapçaya geçerek Arapçalaştığını belirtmektedir. “أَثْقَلُ مِنَ الرَّأْوُقِ/Cıvadan daha ağır.” meselinde geçen “الرَّأْوُقُ” kelimesinin Medine halkının dilinde cıva anlamındaki “الرَّزْبُقُ” in bir ismi olduğunu belirtmiş ve “الرَّزْبُقُ” i Farsça asıllı muarreb bir kelime olarak tanımlamıştır. Meydânî bu ismin “رَبْقُ” şeklinde muarreb olmasını hatalı görmektedir. Ona göre doğrusu *be* harfinin kesriyle (رَبْقُ) olmasıdır.⁴⁹⁸ Bunun

⁴⁹³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/150, Mesel no: 763.

⁴⁹⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/98-99, Mesel no: 307; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Kökünü kazımak.

⁴⁹⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/200, Mesel no: 1055.

⁴⁹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/434, Mesel no: 2300.

⁴⁹⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/150, Mesel no: 769.

⁴⁹⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 802.

dışındaki diğer mesellerde geçen Farsça kökenli muarreb kelimelerde “فَارِسِيٌّ مُعَرَّبٌ” demekle yetinmiş ve detaylı yorum yapmamıştır.⁴⁹⁹

3.3.2. Kelimenin Vezin ve Sigasıyla İlgili Tahliller

Meydânî'nin kelimeler üzerinde yaptığı incelemelerden biri de kelimenin girdiği kalıp ve vezinleri tespit etmektir. Onun bu şekilde vezinlere değinmesinin sebebi bazı mesellerde ilk bakışta yanlış anlaşılmaya sebep olabilecek inceliklere dikkat çekmek veya söz konusu kelime hakkında detaylı bir bilgi sunmaktır. Birinci sebebe değinecek olursak; kitapta geçen birçok meselde mutad olduğu üzere ismi fail kalıbı fail manasında kullanıldığı gibi bazen de ismi meful anlamında kullanılmıştır. Bunun aksi olan ismi mefulün ismi fail anlamında gelmesi de yine muhtemel bir durumdur. Binâenaleyh Meydânî bu tür mesellerde benzer sebeplerden kaynaklanan bir anlam karmaşasına mahal vermemek için kalıpları ve ifade ettiği anlamları açıklama gereği duymaktadır. Örneğin; “إِلَّا حَظِيَّةً فَلَا أَلِيَّةَ”/Şayet şansım yoksa itibar ve değer kazanmak için elimden geleni yaparım.” meselinde geçen “أَلِيَّةً” kelimesinin aslının “الْأَلُو” olup burada “فَعِيلَةٌ” vezninde gelmekle beraber “فَاعِلَةٌ” vezninde ismi fail olduğunu belirtmektedir. “حَظِيَّةً” kelimesinin ise “فَعِيلَةٌ” vezninde gelmekle beraber “مَفْعُولَةٌ” vezninde ismi meful olduğunu söylemektedir. O, kelimenin bu anlamıyla kullanımına Arapların “أَحْظَاهَا اللَّهُ”/Allah onu nasıplendirsın, şanslı kılsın!” sözünü örnek vermekte ve şanslı kılınan kişi için “حَظِيَّةً” kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Meydânî bu konuda başka bir görüş daha nakletmekte ve bu kelimenin “فَاعِلَةٌ” vezninde ismi fail olarak gelmesinin de caiz olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşü de “حَظِيَّ فُلَانٌ عِنْدَ فُلَانٍ”/Falan kişi falancanın nezdinde şanslı ve nasıpli oldu!” örneğiyle açıklamakta ve şanslı olan kimse için “حَظِيَّ” denildiğini nakletmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/222, Mesel no: 884.

⁵⁰⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/20, Mesel no: 44; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 232-233.

Müellif, analizlerinde yer yer sadece bir vezne has olan sıfat ve isimlere de yer vermektedir. Örneğin; “فَعِلٌ” vezninden sadece “إِيلٌ” ve “إِطِلٌ” isimleri ile “إِيدٌ” ve “بِلَزٌ” sıfatlarının geldiğini ve bunlar dışında bu vezinde herhangi bir şeyin gelmediğini belirtir.⁵⁰¹ *el-Usûl fi'n-nahv* kitabında vezinlere değinen İbnü's-Serrâc da bu görüşü destekleyen bir açıklamada bulunarak “فَعِلٌ” vezninden gelen isim ve sıfatların son derece nadir olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁰² Bu bağlamda Meydânî'nin sarf konusundaki eserlerini de dikkate aldığımızda onun ileri düzeyde sarf bilgisine sahip olduğunu görebilmekteyiz.

Müellif kelimenin vezin ve sigalarındaki ihtilafları da ele almaktadır. Bu ihtilaflardan biri “رَمَاهُ اللَّهُ بِالْصُّدَامِ وَالْأَوْقِ وَالْجُدَامِ”/Allah onu baş ağrısı, cinnet ve cüzzamla mübtela kılsın.” meselinde görülmektedir. O, Ezherî ve Cevherî'nin “الصُّدَامُ” kelimesi etrafındaki ihtilaflarını zikretmekte ve en sonunda dammeyi tercih ederek bunun kıyasa daha uygun olduğunu belirtmektedir. Zira hastalıkların “فُعَالٌ” sigasında geldiğini “الزُّكَامُ/Nezle”, “السُّعَالُ/Öksürük”, “الْجُدَامُ/Cüzzam”, “الصُّدَاعُ/Baş ağrısı” ve “الْخِرَاعُ/Bitkinlik/Deve hastalığı” gibi örneklerle açıklamaktadır.⁵⁰³

3.3.3. Eşanlamlı ve Zıt Anlamlı Kelimelerle İlgili Tahliller

Meydânî'nin kelimelerde yaptığı araştırmalardan biri de Arapça ve nadir de olsa Farsçadaki⁵⁰⁴ eş anlam ve zıt anlamlara değinmektir. O, sadece isimlere değil aynı zamanda fiillere de bu açıdan yaklaşmaktadır. Bunu yaparken “falan şey ile falan şey aynıdır”, “şu, şu anlamdadır”, “şunun anlamı şudur” veya “şu şudur” anlamındaki cümleler kullanmaktadır. Onun, kelimeleri bu açıdan değerlendirmesi meselin anlaşılmasını kolaylaştırırken aynı zamanda okuyucunun kelime bilgisinin genişlemesine de katkı sunmaktadır.

⁵⁰¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/207, Mesel no: 3462.

⁵⁰²Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3/181.

⁵⁰³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/309, Mesel no: 1654.

⁵⁰⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/266, Mesel no: 1400.

Meydânî, kelimeleri tahlil ettikten sonra eş anlamını vermekte ve daha sonra her ikisinin ifade ettiği anlamı zikretmektedir. Örneğin; “إِنَّ الْهَوَانَ لِلنَّيِّمِ مَرَامَةٌ”/Alçaklara hakaret etmek merhamettir./Zillet (değersizlik), alçak kimseye şefkat sayılır.” meselinde “المرَّامَةُ” kelimesinin “الرَّئِيَانُ” ile eş anlamlı olduğunu belirttikten sonra her iki kelimenin de *şefkat* ve *merhamet* anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁵ Benzer bir açıklama “الْأَوْقَابُ وَحَمِيَّةُ الْيَاكُمُ”/Zayıfların öfkesinden sakının.” meselinde de görülmektedir. O, “الْأَوْقَابُ” ve “الْأَوْغَابُ” kelimelerinin eş anlamlı olduğunu aktardıktan sonra ikisinin *zayıf kimseler* anlamına geldiğini izah etmekte ve bunu “رَجُلٌ وَوَقْبٌ وَوَعْبٌ” örneğiyle desteklemektedir.⁵⁰⁶

Meydânî, sadece farklı köklerden değil aynı zamanda aynı kökten türeyen kelimelerin farklı kalıplarda gelseler dahi eş anlamlarına değinmektedir. Örneğin; “إِذَا أَخَذَتْ بِذَنْبَةِ الضَّبِّ اغْضَبَتْهُ”/Kelerin kuyruğundan yakaladığında onu kızdırırsın.” meselinde “ذَنْبَةٌ” kelimesinin “ذَنْبٌ” ile⁵⁰⁷ “اقْصِدْ بِذَرْعِكَ”/Gücün ölçüsünde zahmete gir.” meselinde “الذَّرْعُ” kelimesinin “الذَّرَاعُ” ile aynı anlamda olduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁸

Fiilin eş anlamına gelince; “حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَنْى لَكَ مَقْرُوعٌ”/Ne ağlamakla ne de sızlamakla Makrû‘u getiremezsin.” meselindeki “حَنْتَ” ve “هَنْتَ”in aynı anlamda kullanıldığını belirtmesi gibi birçok meselde fiilin eş anlamını açıklamaktadır.⁵⁰⁹ “الْعَاشِيَةُ تُهَبِّجُ الْآبِيَةَ”/Geceleyin ot yiyen hayvanlar, yemeyenleri teşvik ederler ve onlar da yiyenlere tabi olup yemeye başlarlar.” meselindeki gibi fiil bablarında da eş anlama yer verdiğini görmekteyiz. Meydânî “عَشَوْتُ” fiilinin “تَفَعَّلُ” babından gelen “تَعَشَيْتُ”

⁵⁰⁵Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 30; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Köpeğe gem vurma, kendisini at sanır./Yoksul ata binse, selam alma. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 169, 214.

⁵⁰⁶Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/65, Mesel no: 319.

⁵⁰⁷Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/27, Mesel no: 94; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Arı kızdırana sokar./Kediyi sıkıştırırsan üstüne atılır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 69, 162.

⁵⁰⁸Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 2/92, Mesel no: 2836; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Ayağını yorganına göre uzat. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 77.

⁵⁰⁹Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/192, Mesel no: 1025; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bekle gözlerim bekle, ne gelen var ne giden. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 81-82.

ile aynı anlamda kullanıldığını “عَدَوْتُ” fiilinin “تَغَدَّيْتُ” anlamında kullanılmasıyla örneklendirmektedir.⁵¹⁰

Meydânî kelimenin zıddına ise “bu falan şeyin karşıtıdır”, “bu şunun zıttıdır.”, “falan şey, onun zıttıdır.” gibi lafızlarla değinmektedir. Müellifin zıt anlamları eş anlamlılara kıyasla daha kısa ve detaya girmeden açıkladığı görülmektedir. O bir kelimeyi açıkladıktan sonra *zıttı şudur* şeklinde zıt anlamını vermekle yetinmektedir. Örneğin; “الرَّفْقُ يُمْنٌ وَالْخَرْقُ شُومٌ/Nezaket uğur, kabalık uğursuzluk getirir.” meselinde “الرَّفْقُ” kelimesinin anlamını verdikten sonra “وَهُوَ ضِدُّ الْعُنْفِ” sözüyle nezaketin şiddet ve kabalığın zıttı olduğunu ifade etmektedir.⁵¹¹ Yine “عَنْ صَبُوحٍ تُرَفِّقُ/Sabah içeceği için mi sözlerini süslüyorsun?” meselinde “صَبُوحٍ” kelimesine *sabah vaktinde içilen içecek* anlamını verdikten sonra bunun zıttının *ğabûk* kelimesiyle karşılandığını “وَالْغَبُوقُ: ضِدُّهُ” sözüyle izah etmektedir.⁵¹²

3.3.4. Garip ve Mübhem Kelimelerle İlgili Tahliller

Meydânî, eserini telif ederken mesellerin anlamlarını doğru ve yerinde vermenin kelimelere ve bu kelimeler hakkında detaylı bilgilerin yer aldığı sözlüklere vakıf olmayı gerektirdiğini iyi bilmektedir. O, mesellerin anlam ve maksatlarını yüzeysel sunmak yerine anlaşılmayan ve okuyucunun bilmeden tam bir anlam veremeyeceği kelimelerin tahlillerine özel bir ihtimam göstermektedir. Kişiler, kabileler, hayvanlar, coğrafi bölgeler, su kaynakları, dağlar ve çöllere dair mübhem ve kinayeli kelimeleri bu bağlamda inceleyerek mesellerin daha açık ve net anlaşılmasının önündeki kavram/kelime karmaşasını gidermeye çalışmaktadır.⁵¹³ Örnek verecek olursak; “إِذَا جَاءَتِ السَّنَةُ جَاءَ مَعَهَا أَعْوَانُهَا/Kıtlık geldiğinde yardımcılar da onunla gelir.” meselinde “السَّنَةُ” ve “أَعْوَانُهَا” kelimelerinde anlam açısından bir

⁵¹⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/9, Mesel no: 2409; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Üzüm üzüme baka baka kararır. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 231.

⁵¹¹Yumuşak davranmaya teşvik ve yanlış bir tedbirde bulunmaktan nehyetmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/305, Mesel no: 1631.

⁵¹²Yanlış yerde ve zamanda liderlik yapan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/21, Mesel no: 2451.

⁵¹³Bununla beraber bazı yerlerde kelimeler mübhem olmasına rağmen müellif tarafından açıklanmadığı da olmuştur. Örnek mesel için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/398, Mesel no: 4573.

belirsizlik ve kapalılık hakimdir. Sene ve a‘vân ile neyi kastettiği tam anlaşılmayan bu mesel müellif tarafından şerh edilerek netlik kazanmıştır. Ona göre yıl ile kastedilen kıtlık, yardımcılar ile kastedilen ise bu kıtlıkla beraber insanlara musallat olan çekirgeler, sinekler, hastalık ve musibetlerdir.⁵¹⁴ Kapalılık bildiren diğer örnek “أَبْخَلُ” Mâdir’den daha cimri!” sözüdür. Meselde kim olduğu belirsiz olan Mâdir, Meydânî tarafından açıklanmış ve onun Benî Hilâl’den bir adam olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca o, aynı meselde istişhad ettiği bir beyitte “أَبْنُ الْكَاهِلِيَّةِ” şeklinde geçen ve kim olduğu belirsiz olan kişinin de Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) olduğunu nakletmiştir.⁵¹⁵

Bazen mesellerde geçen özel isim her ne kadar açık olsa da aynı isimde birden fazla meşhur kişi olduğundan bir kapalılık söz konusu olabilmektedir. Meydânî bu noktayı göz önünde bulundurarak mübhemlikten doğabilecek bu türden bir karışıklığa da engel olmaktadır. Örneğin; “أَتَيْمٌ مِنَ الْمُرَقِّشِ/Murakkiş’ten daha âşık!” meselinde geçen Murakkiş adında iki meşhur şair olduğundan bunların birbirine karışma ihtimali söz konusu olabilmektedir. Müellif bu ihtimali ortadan kaldırmak için meselin şerhinde ismi geçen Murakkiş’in el-Murakkişü’l-Ekber olduğunu belirterek mübhemliği ortadan kaldırmıştır.⁵¹⁶

“أَثْقَلُ مِنَ حِمْلِ الدُّهَيْمِ/Duheym’in yükünden daha ağır!” meselinde Duheym’in Amr b. Zebbân’ın devesinin ismi,⁵¹⁷ “أَجْبَنُ مِنَ لَيْلٍ/Leyl kuşundan daha korkak!” meselindeki Leyl’in kervan çulluğunun yavrusunun (yağmur kuşu) ismi,⁵¹⁸ “أَجْبَنُ مِنَ نَهَارٍ/Nehâr kuşundan daha korkak!” meselinde ise Nehâr’ın hubâra kuşunun yavrusunun ismi⁵¹⁹ ve “أَزَنَى مِنَ هِجْرَسٍ/Hicrîs’ten daha zinakar!” meselindeki Hicrîs’in ise maymun veya ayı⁵²⁰ olduğunu belirterek hayvanlara ait isimlerdeki kapalılıkları

⁵¹⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/66, Mesel no: 333.

⁵¹⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/111, Mesel no: 568; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Beleş kefen bulsa mezara girer./Günahını bile vermez. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 155-156.

⁵¹⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/148, Mesel no: 757.

⁵¹⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 800.

⁵¹⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/185, Mesel no: 983.

⁵¹⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/185, Mesel no: 984.

⁵²⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/326, Mesel no: 1757.

“تَجَاوَزْتَ شَبِيئًا وَالْأَحْصَ”/Heyhât! Şubeys ve el-Ehass adındaki su pınarlarını geride bırakalı çok oldu.” meselinde ise yer isimlerindeki kapalılıkları açıklamıştır.⁵²¹

Şunu ifade etmek gerekir ki müellif, mübhemi açıklama noktasında sadece kelimelerle yetinmemektedir. O, yeri geldiğinde zamirler, ismi işaretler ve ismi mevsullerdeki kapalılığı da açıklamaktadır. Örneğin; “أَرَيْنَهَا نَمْرَةً”/Çölü aşır geçebilen develeri seç!” meselinde geçen hâ (مِنْهَا) zaminin develere,⁵²² “أَرَيْنَهَا مَطْرَةً”/Sen bana nokta kadar bulut göster, bende yağmurunu göstereyim.” meselindeki hâ (أَرَيْنَهَا) zaminin ise buluta raci olduğunu ifade etmiştir.⁵²³

Meydânî kelimeleri açıklayamadığı durumlarda *bunu duymadım, bilmiyorum, bulamadım ve görmedim* gibi lafızlarla kelimenin mana veya lafzını bilmediğini açıkça ifade etmektedir.⁵²⁴ Anlamını bilmekle beraber aynı ismi taşıyan iki farklı şeyi nakleden Meydânî meselde ikisinden hangisinin kastedildiğinin kapalı olduğuna da değinmektedir. Örneğin; “هَيْهَاتَ مِنْكَ قُعَيْقَعَانُ”/Sen nerde Kuaykiân nerde!” sözünde Kuaykiân’ın Mekke ve Ahvâz’da bir dağ adı olduğunu ancak meselde bunların hangisinin kastedildiğinin bilinmediğini ifade etmiştir.⁵²⁵

3.3.5. Müsterek (Çok Anlamlı) Lafızlarla İlgili Tahliller

Meydânî meselleri şerh ederken kelimelerin farklı anlamlarını zikretmekte ve bu şekilde hangisinin anlamca daha uygun olduğunu değerlendirdikten sonra meseli yeniden şerh etmektedir. Müellifin bu yöntemini “أَبْنُ بُوْحِكْ”/Asıl evlat kendi sulbünden olan evlattır.” meseli üzerinden açıklamak mümkündür. Bir görüşe göre “البُوحُ” kelimesi nefis anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre *açığa vurmak, ilan*

⁵²¹Yeri ve zamanı dışında bir şey isteyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/145, Mesel no: 733.

⁵²²Güçlü kimselerden yardım isteme konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/231, Mesel no: 1244.

⁵²³Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/294, Mesel no: 1556; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 156-157; Müellif zamirlerin merciini açıklığa kavuşturmanın yanı sıra aynı zamanda onlardaki ihtilafları da değerlendirmektedir. Bk. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/62, Mesel no: 305.

⁵²⁴Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/331, 2/239, 2/293, Mesel no: 1777, 3649, 3973.

⁵²⁵İstediği şeyde umutsuzluğa kapılma konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/395, Mesel no: 4547.

etmek anlamındaki “بَاحٌ” fiilinin ismidir. Meydânî kelimenin bu manasına uygun olarak mesele; “oğlun, senin evladın olduğunu ilan ettiğin kişidir.” şeklinde anlam vermektedir. O, bu anlamın verilmesindeki arka planı ise şöyle açıklamaktadır: “Bazı Araplar, kadınlarla birlikte olduktan sonra doğan çocuğun nesebi hakkında ihtilafa düşerler. Bu durumda kadın çocuğu istediği erkeğe nisbet eder. Erkek de bunu kabul edip ilan edince onun çocuğu olur.” Meydânî kelimenin *bahçe* ve *avlu* anlamına gelen “بَاحَةٌ”un çoğulu olduğu şeklinde son bir görüşü naklederek meseli tamamlar. Buna göre mesel “oğlun senin avlunda doğan kişidir.” şeklinde tevil edilebilir.⁵²⁶

Müellifin bu yöntemine dair diğer bir örnek Arapların “جَاؤُوا عَلَى بَكْرَةِ أَبِيهِمْ/Hepsi beraber geldiler.” sözüdür. *Bekre* kelimesinin anlamında ihtilaf olduğunu belirten Meydânî, farklı görüşleri sunmakta ve bu görüşlere göre mesele yeni anlamlar vermektedir. Bu bağlamda o, *Bekre*’nin genç dişi deve, kendisiyle su temin edilen deve, yol ve insan topluluğu gibi hakiki ve mecazi anlamlarını zikretmiştir. Kendisi bununla da yetinmemiş *Bekre*’nin insan topluluğu anlamıyla kullanımının tercih edilmesi halinde “عَلَى” harfi cerrinin “مَعَ” anlamına geleceğini ifade etmiş ve meselin “جَاؤُوا مَعَ جَمَاعَةٍ أَبِيهِمْ أَيْ مَعَ قَبِيلَتِهِ” şeklinde anlam kazandığını nakletmiştir.⁵²⁷

Bazı mesellerin kim tarafından, niçin, nerede ve kime söylendiği gibi asli unsurlarda tevatürün olmaması, zamanla değişimlerin meydana gelmesi veya unutulması ihtilafların doğmasına yol açmıştır. Özellikle bazı kelimelerin hakiki mi yoksa mecazi anlamıyla mı kullanıldığı, alem mi yoksa cins mi olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. “أَخْطَفُ مِنْ قَرْلَى/Kirillâ’dan daha hızlı kapıp kaçar.” meselinde Kirillâ’nın insan mı, nesne mi yoksa hayvan mı olduğu konusunda bir ihtilaf söz konusudur. Meydânî onun bir kuş türü olduğunu belirtip fiziki özelliklerine detaylıca değindikten sonra Hamza’nın Kirillâ’nın Araplardan bir adamın adı olduğu şeklindeki bir görüşünü nakletmiş ve bu adamın söz konusu kuşa benzetilerek bu ismi almış olabileceğini belirtmiştir.⁵²⁸

⁵²⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/101, Mesel no: 496; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 92.

⁵²⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/176, Mesel no: 941.

⁵²⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/261, Mesel no: 1378.

3.3.6. Müzekker ve Müennes Kelimelerle İlgili Tahliller

Mecma 'u'l-emsâl kitabında kelimelerin müzekker ve müennes oluşuna çokça vurgu yapılmıştır. Meydânî kelimeleri bu şekilde erillik ve dişilik yönünden inceleme ihtiyacı duymasındaki nedeni açıkça ifade etmez. Ancak yapılan incelemede bunun bazı temel sebeplere dayandığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi nahiv ve sarf yönünden kelimeyi analiz etme ihtiyacı, ikincisi kelimenin lafzında müenneslik ve müzekkerlik alametinin belirgin olmaması, üçüncüsü ise cinsiyeti birbirine karıştırma ve buna bağlı olarak yanlış anlamlar yüklenme ihtimalidir. Özellikle hakiki cinsiyetin söz konusu olduğu özel isimlerde bu karışıklığın daha belirgin bir hal aldığını söylemek mümkündür. İbnü'l-Enbârî'nin *el-Müzekker ve 'l-müennes* eserini kaleme alırken söylediği şu ifadeler de Meydânî'nin kelimelerdeki cinsiyet ayrımına verdiği önemi destekler mahiyettedir:

“Nahiv ve i'râbı tam olarak anlamak müzekker ve müennesi bilmekle mümkündür. Müzekker bir kelimeyi müennes veyahut müennes bir kelimeyi müzekker yapmak, tıpkı merfû yerine mansûb ya da mansûb yerine mecrûr okumak gibi apaçık biri hata yapmak gibidir.”⁵²⁹

Meydânî, müzekker ve müennes kelimelerin analizine farklı açılardan yaklaşmaktadır. Örneğin; “ذَرِي بِمَا عِنْدَكَ يَا كَيْغَاءُ/Ey Kekeç kadın! Meramını anlat ki muradını anlayayım!” meselinde kelimenin doğrudan müennesini verip anlamını açıklarken,⁵³⁰ “رَمَاهُ اللَّهُ بِأَفْعَى حَارِيَةٍ/Allah onu uzun ömrü ve keskin zehiri sebebiyle bedeni incelip küçülen bir yılan ile helak etsin!” meselinde ise müzekkerini zikretmekle yetinmektedir.⁵³¹ “شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ/İnsanların en kötüsü tuzu dizinin üstünde olandır.” gibi bazı mesellerde ise kelimenin hem müzekker hem de müenneslikte ortak olduğunu ifade etmektedir.⁵³²

Müellif bazı yerlerde kelimenin anlam ve cinsiyet değişimini göz önünde bulundurarak tahliller yapmaktadır. Örneğin; Bedir kelimesini incelerken bunun, adı Bedir olan bir adama nispet edilen kuyudan alındığını nakletmektedir. Buna göre isim

⁵²⁹Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnü'l-Enbârî, *el-Müzekker ve 'l-müennes*, thk. Muhammed Abdülhâlik Udayme (b.y.: y.y., 1401/1981), 1/51.

⁵³⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/275, Mesel no: 1452.

⁵³¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/309, Mesel no: 1653.

⁵³²Hemen sinirilenen veya nankör kimseler için kullanılır. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/369, Mesel no: 1989.

hem müzekker hem de müennes kabul edilmiştir. Müzekker okuyanlar bu ismi adama veya suya, müennes okuyanlar ise kuyuya veya bir bölgeye nispet etmişlerdir.⁵³³

3.3.7. Müfred ve Cemi Kelimelerle İlgili Tahliller

Meydânî'nin cemiler üzerine yazdığı *Risâle fî'l-cumû'* adlı müstakil risalesi onun bu konuya hakim ve aynı zamanda özel bir ilgisinin olduğunu göstermektedir. *Mecma'u'l-emsâl*'de de bu konuyu detaylı inceleyen müellif, mesellerin muhtevastaki anlam zenginliğine katkı sağlamak için ilk bakışta okuyucuya zor gelebilecek kelimeleri farklı açılardan tahlil ederek kolay bir üslupla açıklamaya çalışmaktadır. O, bu bağlamda kelimeyi sarf açısından değerlendirmekte, müfred ve cemisini izah ederek en doğru anlama ulaşmayı hedeflemektedir. Binaenaleyh çalışmamızda Meydânî'nin müfred ve cemileri şu açılardan incelediği tespit edilmiştir:

Kelimenin Müfred ve Cemisini Örneklerle Açıklama: Meydânî bu yönteminde önce meseldeki kelimenin müfred veya çoğulunu vermiş daha sonra aynı kalıptan gelen örnekleri sıralamıştır. Örneğin; *إِنَّهُ مَاعِزٌ مَّقْرُوطٌ* / Bu tabakalanmış bir keçidir.” meselinde “مَاعِزٌ” kelimesinin “المَعَزُ”un tekili olduğunu belirttikten sonra onu “صَاحِبٌ” kelimesinin “صَحْبٌ”un müfredi olmasıyla kıyas etmiştir.⁵³⁴ *أَبْنُ بُوْحٍ* / Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır.” meselinde ise “بُوْحٌ” kelimesinin, “بَاحَةٌ”nun müfredi olduğunu zikretmiş ve buna “نَاقَةٌ” - “سَاحَةٌ” ve “لَابَةٌ” gibi müfred kelimelerin “نُوقٌ” - “سُوحٌ” ve “لُوبٌ” şeklindeki cemi hallerini örnek vermiştir.⁵³⁵

Kelimenin Müfredinin Olmadığını Belirtme: Arap dilinde bazı cemiler vardır ki müfredleri ne kullanılmış ne dilciler tarafından nakledilmiştir. Bazı dilciler ise Araplardan duyulmamasına rağmen takdir ve tahminlerde bulunarak bu cemilerin müfredlerini araştırma yoluna girmişlerdir.⁵³⁶ Meydânî de bu konuya değinmiş ancak

⁵³³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/444, Eyyâmü'l-Arab: 2.

⁵³⁴Aklı tam ve görüşü yerinde olan kimseler için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/54, Mesel no: 228.

⁵³⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/101, Mesel no: 496; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 92.

⁵³⁶Konu hakkındaki farklı görüşler için bk. Hamdî el-Cibâlî, “Cumûun lâ müfrede lehâ min lafzihâ”, *Mecelletü Câmiati'l-Kuds el-Meftûha li'l-Ebhâsi ve'd-Dirâsât* 6 (2005), 271-273.

detaylara girmeden müfredinin olmadığını “لا يُوحَدُ/Bundan müfred yapılamaz.”⁵³⁷ ve “الخَيْلُ”nın müfredi yoktur.”⁵³⁸ gibi kalıplarla ifade etmiştir. Örneğin; “تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا/At kısmı kusurlu da olsa asaleti onu koşmaya sevk eder.” meselinde “المَحَاسِنُ” kelimesinin müfredinin olmadığını belirtmiş ve buna benzer “المَسَاوِي” ve “المَقَالِيدُ” kelimelerini örnek vererek iddiasını desteklemiştir.⁵³⁹

Kelimenin Cemisini Vermekle Yetinme: Meydânî “جَاؤُوا قَضًا وَقَضِيضًا/Küçük büyük hepsi geldiler.” meselinde ve “أَعْلَامُ أَرْضٍ جُعِلَتْ بَطَائِحًا/Yerin yüksek dağları alçak oldu.” gibi bazı mesellerde sadece kelimenin cemi olduğunu belirtmekle yetinmiş ve detaya girmemiştir. Birinci örnekte “قَضًا” kelimesinin müfred, “قَضِيضًا” kelimesinin ise cemi olduğunu,⁵⁴⁰ ikinci örnekte ise “بَطَائِحًا” kelimesinin “البَطِيحَةُ”nun cemisi olduğunu zikretmiş fakat kelimelerin sarfı bilgisini vermemiştir.⁵⁴¹

Birden Fazla Çoğulu Peş Peşe Zikretme: Müellif, bazı yerlerde cemilerin farklı kalıplarda gelen kullanımlarını peş peşe sıralamıştır. Örneğin; “أَرْوَاحُ وَجَرَى كُلُّهَا/Vecrâ rüzgârlarının tümü kible tarafından gelen Debûr’dur.” meselinde çoğul olan “أَرْوَاحُ” kelimesinin “رِيَّاحٌ” ve “أَرِيَّاحٌ” şeklindeki cemilerini nakletmiştir. Meydânî burada salt bir nakilde bulunmakla iktifa etmemiştir. Kelimeyi “أَرْوَاحُ” şeklinde okuyanların bunu aslına, “أَرِيَّاحٌ” şeklinde okuyanların ise “رِيَّاحٌ” kelimesine bina ettiklerini ifade etmiştir.⁵⁴²

Ceminin Gayrı Kıyâsî Olduğunu Belirtme: Meydânî cemiler hakkında bilgi verirken bunları çeşitli yönlerden tasnif etmektedir ki bunlardan birisi de kıyas veya kıyas dışı olduğunu söylemesidir. “الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولًا/Asaletli erkek deve, sütü az

⁵³⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/277, Mesel no: 1456.

⁵³⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/58, Mesel no: 2671.

⁵³⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/238, Mesel no: 1259; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Asıl azmaz, bal kokmaz. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 49-50.

⁵⁴⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/161, Mesel no: 841; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Cümbür cemaat gelmek.

⁵⁴¹Bu mesel, bir zamanlar saygın, itibarlı olup sonradan düşkün hale gelenler için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/41, Mesel no: 2588.

⁵⁴²Tamamı şer olan bir iş için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/312, Mesel no: 1681.

dişi deveyi korur.” meselinde “شَوْل” kelimesinin çoğul olduğunu ifade ettikten sonra bunun gayrı kıyâsî olduğunu not düşmüş ve ayrıntıya girmemiştir.⁵⁴³ Kelimenin kıyâs üzerine cemi kullanımı ise “شَوَائِل” şeklindedir.⁵⁴⁴

Cemi Killet ve Cemi Kesret Olduğunu Belirtme: Cemi teksîrler cemi killet ve cemi kesret olmak üzere iki kısma ayrılır. Cemi kalîl üç ile on arasında, cemi kesîr ise on ve üzeri olan çoğullardır.⁵⁴⁵ Cemi kalîlin kalıpları “أَفْعَالٌ” - “أَفْعَالٌ” - “أَفْعَالٌ” ve “فِعْلَةٌ” olmak üzere dört,⁵⁴⁶ cemi kesîrin kalıpları ise bazı dilcilere göre kırk olup⁵⁴⁷ bunlardan yirmi üç tanesi en meşhurdur.⁵⁴⁸ Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl* eserinde cemileri bu kalıplar üzerinden inceleyerek kelimenin iki gruptan hangisine dahil olduğunu açık ifadelerle belirtmiştir. Örneğin; حَرَكْ لَهَا حَوَارَهَا تَحْنُ/Yavrusunu devenin önünde hareket ettir ki ona özlem duysun/şefkati kabarsın.” meselinde “حَوَارٌ” kelimesinin cemi kalîli için “أَفْعَالٌ” kalıbında gelen “أَحْوَرَةٌ”, cemi kesîri için ise “فُعْلَانٌ” ve “فِعْلَانٌ” kalıplarında gelen “حُورَانٌ” ve “حِيرَانٌ” isimlerini zikretmiştir.⁵⁴⁹

Ceminin Nadir ve Garip Olduğunu Belirtme: Müellif نَزْوُ الْفَرَارِ اسْتَجْهَلَ “نَزْوُ الْفَرَارِ/Beyaz antilopun yavruları gelişip (dişi üzerine) sıçramaya başlayınca henüz büyümeyenler de onu taklit ederler.” meselinde “الْفَرَارِ” kelimesinin nadir bir çoğul olduğunu⁵⁵⁰ ve مَعْيُورَاءُ/Yaban eşeklerinin çekişmesi gibi.” meselinde “مَعْيُورَاءُ” cemisinin garip bir cemi olduğunu⁵⁵¹ ifade eden bir yorumda bulunarak yaygınlık durumunu değerlendirmiştir.

⁵⁴³Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 2/72, Mesel no: 2740.

⁵⁴⁴İbn Hişâm el-Lahmî, *Şerhü'l-Fasîh*, thk. Mehdi Ubeyd Câsim, (yy.; 1988), 284.

⁵⁴⁵Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *el-Lüma‘ fi'l-Arabiyye*, thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: y.y., ts.), 4/171.

⁵⁴⁶Ebü Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. el-Merzubân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasan Mehdelî - Ali Seyyid Ali (Beyrut: y.y., 2008), 229.

⁵⁴⁷Velîd Hâlid Lâzim, “Ebniyetü cumûü't-teksîr fi şî'ri Ka'b b. Züheyr”, *Mecelletü'd-Dirâsâti't-Terbiyye* 37 (2017), 188.

⁵⁴⁸Abdulmun'im Seyyid Abdülâl, *Cumûun li't-tashîh ve't-teksîr fi'l-luğati'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1976), 44-72.

⁵⁴⁹Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/191, Mesel no: 1016.

⁵⁵⁰Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 2/335, Mesel no: 4204; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Körle yatan şaşı kalkar./ Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 154.

⁵⁵¹Çekişen ve kavgaya tutuşan ahmaklar için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 2/301, Mesel no: 4025.

Veznin Müfred ve Cemi İçin Ortak Olduğunu Belirtme: Meydânî mesel incelemesinde kelimenin tekil ve çoğullar için kullanılan ortak kalıplarına da değinmektedir. Örneğin; “هُوَ دَرَجٌ يَدِكْ/O, elinin altındadır/emrindedir.” meselinde “دَرَجٌ” kelimesinin müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müenneslerin tümü için ortak kullanıldığını ifade etmiştir.⁵⁵²

Konuya geniş bir çerçeveden bakıldığında Meydânî’nin müfred ve cemi kelimelere bu alanda eser telif eden diğer müelliflerden daha geniş yer verdiği görülmektedir. Onun konuyu ele alış yönteminde ayrıntılı sarf bilgileri sunmak yerine ilgili kelimeleri bazen olduğu gibi bazen de vezinleriyle sunmak temel hedeftir. Mesellerde kullanılan kelimelerin ifade ettiği derin anlamlara vakıf olmak aynı zamanda kalıp ve vezinlerine de vakıf olmayı gerektirmektedir. Zira çoğul veya müfred anlam ifade eden kalıpların yer yer birbirlerinin yerine kullanılmaları gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Özellikle cemi kalıl ve cemi kesirde olduğu gibi her birini diğerinden ayıran ince detaylar vardır. Bununla beraber Meydânî’nin müfred ve cemiler konusunda ayrıntılı irdeleme yapmaması bize göre eksikliklerdir. Meydânî’nin bu yöntemi incelendiğinde onun, vezinlerin anlamı üzerinde durmaktan çok bu vezinlerde gelen kelimelerin manalarına yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

3.3.8. Kelimelerin Tasğiriyle İlgili Tahliller

Meydânî’nin kelimelerde yaptığı incelemelerden biri de ism-i tasğir konusudur. Müellif kelimelerin yapısının değişmesiyle meydana gelen anlam farklılıklarını ve ilgili mesel için hangi anlamın daha uygun olacağını ismi tasğirler üzerinden izah etmektedir. Çünkü bir kelimenin ifade ettiği asıl anlam ile tasğir yapıldığında ifade edeceği anlam doğal olarak farklı olacaktır. Bu farklılık sadece anlamda değil aynı zamanda kelimenin yapısındaki değişimde de kendini göstermektedir. Bu bağlamda Meydânî’nin ismi tasğirleri farklı yönleriyle ele aldığı görülmektedir. Örneğin; “إِحْدَى حُطَيَّاتٍ لُقْمَانَ/Lokman’ın oklarından biri...” meselinde “حُطَيَّاتٍ” kelimesinin “الْحَطْوَةُ” isminden tasğir yapıldığını vermekle iktifa ederken⁵⁵³

⁵⁵²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/388, Mesel no: 4507.

⁵⁵³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/35, Mesel no: 142.

“ضَيَّوْنَ” meselinde “ضَيَّوْنَ”/Kediden daha ihtiyatlı ve yavaş yürüyen!” meselinde “ضَيَّوْنَ” kelimesinin ismi tasğirinin “ضَيَّوْنَ” ve “ضَيَّوْنَ” gibi farklı formlarda gelebileceğini ifade etmektedir.⁵⁵⁴

Müellif terhim yoluyla yapılan ism-i tasğirlere de değinmektedir. Örneğin; “دَبَّيْحَ/أَخَذَهُ بِأَبْدَحَ وَدَبَّيْحَ” meselinde “دَبَّيْحَ” kelimesinin “دَبَّيْحَ”den,⁵⁵⁵ “مَا سَقَانِي مِنْ سُودٍ قَطْرَةً”/Bana sudan bir damla bile içirmedi.” meselinde ise “سُودٍ” kelimesinin “أَسْوَدُ” isminden terhim yapılarak elde edildiğini zikretmektedir.⁵⁵⁶

Meydânî bazı mesellerde ism-i tasğir yapılan kalıp hakkında bilgi vermekte ve kelimenin niçin bu vezinde geldiğini detaylıca ele almaktadır. “انْقَضَبَ قُوِيٌّ مِنْ قَاوٍ/Yavru, yumurtadan ayrıldı.” meselinde “قُوِيٌّ” kelimesinin “قَاوٍ” isminden tasğir yapıldığını çünkü “فَاعِلٌ” vezinde gelen tüm alem isimlerin “فَاعِلٌ” kalıbına sokularak ism-i tasğir elde edildiğini dile getirmektedir. O, bu iddiasını “صَالِحٌ” isminin “صَلِيحٌ”, “عَامِرٌ” isminin “عَمِيرٌ” ve “خَالِدٌ” isminin “خَلِيدٌ” olmasına dayandırarak kıyas etmektedir. Konuyu daha da detaylandıran edip, söz konusu kalıptan gelen kelimenin isim değil sıfat olması halinde ism-i tasğirin “صَوِّلِحٌ” - “عَوْيِمِرٌ” ve “خَوْيِلْدٌ” geleceğini belirtmektedir.⁵⁵⁷

İsm-i tasğir her ne kadar küçültme ve eksiltme anlamında kullanılsa da bazı yerlerde yüceltme ve büyütme gibi zıt anlamlarda da kullanılmıştır. Örneğin; “بَعْدَ اللَّتَّى”/Büyük, küçük onca badire atlattıktan sonra....” meselinde ism-i tasğir lafzen küçüklük anlamca ise büyüklük ifade etmektedir. İsm-i tasğir olan “اللَّتَّى”nın büyük musibet için kullanılması onun yılanı benzetilmesi sebebiyledir. Zira yılanın zehiri arttıkça bu zehir kendisini yiyip bitirir ve bu sebeple bedeni ve boyutu da küçülür. Dolayısıyla bu durum küçülen yılanın aslında ne kadar büyük ve tehlikeli olduğunu

⁵⁵⁴Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 1/273, Mesel no: 1443.

⁵⁵⁵Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 1/99, Mesel no: 308.

⁵⁵⁶Hiçbir konuda destek vermeyen ve teselli etmeyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 2/292, Mesel no: 3969.

⁵⁵⁷Bir işin neticelenmesi ve sona ermesi üzerine kullanılır. Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 2/98, Mesel no: 2859

göstermektedir. “اللَّتْيَا” da tıpkı bu yılan gibi her ne kadar küçük ve musağgar olsa da verdiği zarar büyük olduğu için bu şekilde kullanılmıştır. Arapların “دَاهِيَّةٌ” yerine “خُوَيْخِيَّةٌ” gibi büyük işleri ve feci durumları ifade etmek için tasgir yapmaları malum bir kullanımdır.⁵⁵⁸

3.3.9. Ezdâdla İlgili Tahliller

“ضِدٌّ”; “أَضْدَادٌ” kelimesinin çoğulu olup bir şeyin zıttı/zıtları demektir. Terim anlamı ise “اشْتَرَى” fiilinin hem satmak hem satın almak, “الصَّرِيمُ” kelimesinin hem gece hem de gündüz anlamına gelmesi gibi birbirine zıt iki anlam ifade eden kelimelere verilen isimdir.⁵⁵⁹ Genel çerçeveden mülâhaza edildiğinde Meydânî, “وَالْحَرْفُ مِنْ” kalıplarıyla toplam dokuz meselde bu konuya değinmektedir. O, sahip olduğu edebî ve lügavî birikimiyle *Mecma‘u'l-emsâl*’de anlamsal karmaşa ve hataların söz konusu olabileceği çok anlamlı kelimeleri ustaca tahlil edip anlamlarını açıklamaktadır. Örneğin; “جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلَدِ/Kız, çocuk yapamayacak kadar küçüktür.” meselinde “جَلَّتْ” fiilinin hem küçülmek hem de büyümek ve yücelmek anlamına geldiğini örneklerle izah etmektedir.⁵⁶⁰

Meydânî ezdâddan olan kelimeyi anlamıyla beraber verdikten sonra mesel için bunlardan hangisinin daha isabetli ve doğru olduğunu belirtmektedir. Örneğin; “شَعَبْتُ” meselinde “الشَّعْبُ” kelimesinin ezdâddan olduğunu ifade eden Meydânî hem *bir araya getirme* hem de *ayırma ve dağıtma* anlamlarını vermekte, meselde ise ayırma anlamının kastedildiğini söylemektedir.⁵⁶¹ Müellif bazı yerlerde ise her iki anlamın mümkün olduğuna da dikkat çekmektedir. Örneğin; “وَرَاءَ مَا وَرَاءَكَ يَا عِصَامُ/Ey İsâm! Arkanda/önünde ne haber var?” meselinde “وَرَاءَ”

⁵⁵⁸Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/164, Mesel no: 856.

⁵⁵⁹Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Tural, *Arap Dilinde Ezdâd* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 9-34.

⁵⁶⁰Zamanı gelmeden önce bir şeyle karşı karşıya kalan kimse için kullanılır. Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/159, Mesel no: 825.

⁵⁶¹Bir toplulukta birliğin parçalanması üzerine kullanılır. Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/370, Mesel no: 1998.

zarfının hem arka hem ön anlamı taşıdığını belirttikten sonra meselde her iki anlamın da mümkün olduğunu belirtmektedir.

3.4. Mesellerde Geçen Şahıslarla İlgili Açıklamalar

Meydânî'nin mesellerinde çok boyutlu bir şahıs kadrosu vardır. Her atasözü ve deyimde farklı şahıslar, karakterler, mizaçlar bulunmakta ve tamamı farklı açılardan ele alınmaktadır. Kişi kadrosu ve arka plandaki olayların sürekli değiştiği mesellerde sabit karakterlerden bahsetmek güçtür. Bununla beraber cesur, korkak, cimri, cömert, güçlü, zayıf, zalim ve adil gibi tipleri bir arada görmek mümkündür. Meydânî meselleri şerh ederken şahıs analizini altı temel üzerine bina etmektedir. Bunlar:

- Meselin Kim ve Ne İçin Söylendiğini Açıklama
- Meselin Muhatabını Açıklama
- Meselin Kim Tarafından Söylendiğini Açıklama
- Meselin Kimler Tarafından Kullanıldığını Açıklama
- Kıssada Geçen Kişilerin Kimliğini Açıklama

3.4.1. Meselin Kim ve Ne İçin Söylendiğini Açıklama

Mesellerin bir kısmı insanlar bir kısmı hayvanlar ve bir kısmı da cansız varlıkların isim ve sıfatlarıyla kullanılmaktadır. Meydânî, eserinde insanların dahil olduğu grupta erkek, kadın, çocuk, genç, yaşlı, iyi, kötü, ahmak, deli, zeki, uyanık, cimri, cömert, cesur gibi birçok kimseyi görmek mümkünken, hayvan grubunda daha çok deve, at, sırtlan, kurt, tilki, maymun, yılan, aslan ve kuşlar öne çıkmıştır. Cansızlardan ise en fazla su kaynakları, dağlar ve coğrafi bölgeler zikredilmiştir. Meseller yukarıda ifade ettiğimiz bu üç türe mahsus olmakla beraber bunların çoğu birbirinin yerine kullanılmıştır. Konuyu iki örnek ile açıklayacak olursak; ”إِنَّ الْبُعَاثَ”/Lori kuşu bizim yurdumuzda kartal kesilir.” meselinde Buğâs’ın bir kuş türü olduğunu belirttikten sonra önceleri zayıfken güçlünen ve zelilken saygıdeğer biri haline gelen kimseler için,⁵⁶² ”أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرِيَّهَا”/Yeryüzü zinet ve güzelliklerini alıp (bitkilerle/çiçeklerle) süslenmiştir.” meselinde ise yer yüzünün çiçekleri giyinmesi;

⁵⁶²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/138, Mesel no: 8; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Evde aslan dışarıda kuzu.

durumu kötü iken düzelen kişi için kullanılmıştır.⁵⁶³ Meydânî, ilk meselde hayvanlar üzerinden ikinci meselde ise yeryüzü üzerinden insana ait özelliklere atıfta bulunmuştur.

Bahsi geçen bu meseller hem insanlar hem de hayvanlar için kullanılabilir. Meydânî burada insan profillerine göre mesellerin kullanımına dikkat çekmiştir. Aksi halde bunun sadece insana has bir mesel olduğunu söylemek doğru değildir. Kanaatimizce dışarıda uysal olan bir kedi veya köpek, sahiplendirildikten sonra ev halkına saldırdığında yine “إِنَّ الْبُعَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنَسِرُ” meseli kullanılabilir. Zira müellif bir meseli bir gruba has kılacağı zaman bunu ya açıkça belirtmekte veya meselin bizzat kendisi anlam itibariyle hususiyet ifade etmektedir.⁵⁶⁴

“إِنَّ الْكَذُوبَ قَدْ يَصْدُقُ”/Çok yalan söyleyen nadiren de olsa doğru söyleyebilir.”⁵⁶⁵ meseline gelince; bu söz yalan ve kötülükle şöhret bulmakla beraber az da olsa doğru söyleyen bir insana mahsustur. Çünkü konuşma yetisi sadece insanlara mahsustur. Bu yüzden müellifin bu mesel bu türe hastır şeklinde bir açıklama yapmasının gereği yoktur. Ancak “سَوَاءٌ لَوَّاءٌ”/Bazen düz bazen eğri.” meselinde bunun sadece kadınlara has olduğunu açıkça belirtmektedir.⁵⁶⁶ Aksi halde bunun kime mahsus olduğu bilinmeyecektir.

Meydânî nefy yoluyla meselin kim için kullanılmayacağına da değinmektedir. “أَجُودُ مِنَ الْجَوَادِ الْمُبِرِّ”/Hızlı ve yarışta önce gelen attan daha üstün.” meselinde görüldüğü üzere bu sözün atlara has olduğunu ve insanlar için kullanılamayacağını “Bu, Arapların atlar için kullandıkları bir meseldir. İnsanlar için değil.” sözüyle ifade etmiştir.

3.4.2. Meselin Muhatabını Açıklama

Meydânî, incelediği mesellerin muhataplarına “bunu falan kişi falan kişiye söylemiştir”, “bu falanın falana söylediği sözlerdendir”, “bu mesel falan kişinin falana söylediği sözdür” gibi cümlelerle değinmektedir. O, “مِنْكَ أَنْفُكَ وَإِنْ كَانَ أَجْدَعُ”/Burnun

⁵⁶³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/31, Mesel no: 122.

⁵⁶⁴Bu meselin kullanım yeri farklı ülkelerde yaşayan Araplara sorularak tespit edilmiştir.

⁵⁶⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/17, Mesel no: 33.

⁵⁶⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/338, Mesel no: 1813.

kesik bile olsa senindir.” meselinin Rebî‘ b. Ka‘b el-Mâzinî⁵⁶⁷ ve الْحَامِلُ عَلَى”
الْكِرَازِ/Eşyalarını koç üzerinde taşıyan kimse.”⁵⁶⁸ meselinin ise Kâsir b. Seleme el-
Cuzâmî adındaki kimseye söylendiğini açıkça belirtmektedir.

Mecma ‘u’l-emsâl’de geçen mesellerin aynı derecede yaygın olmadığı veya da
metninde kapalılıkların söz konusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda bazı
mesellerin muhataplarının bilinmemesi tabii bir durumdur. Buna binaen müellifin
incelediği mesellerin kimlere söylendiği noktasında farklı başlıklar öne çıkmaktadır.
Örneğin; جُرُّوا لَهُ الْخَطِيرَ مَا انْجَرَ لَكُمْ/Atın yuları size ne kadar çekilebiliyorsa çekin.”
meselinde olduğu gibi bazı yerlerde söyleyen kişi malum iken söylenen kişi meçhul,⁵⁶⁹
“خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا/İşlerin en hayırlısı orta olanıdır.” meselinde ise söyleyen kişi meçhul
iken söylenen kişi malumdur.⁵⁷⁰

”أَرِنِي” Eserde hem söyleyen hem de söylenenin meçhul olduğu yerler de vardır. اَرِكُهُ سَمِينًا/Bana güzel bir şey göster. dedi. Ben de ona yağlı ve semiz bir şey
gösterdim.” meselinde sözü söyleyen kişi ile sözün söylendiği kişi “Bir adam bir
adama dedi.” şeklinde kapalı olarak ifade edilmiştir.⁵⁷¹ Sözü söyleyenin malum
muhatapın ise ihtilafı olduğu mesellere de yer verilmiştir. Örneğin; وَلِيَّ حَارًّا مَنْ وَلِيَّ
قَارًّا/Onun serinlik, afiyet ve iyiliklerine nâil olan, sıcaklık, şiddet ve zorluklarına da
katlanır.” meselinin Hz. Ömer tarafından Utbe b. Gazvân’a başka bir görüşe göre Ebû
Mesûd el-Ensârî’ye söylendiği nakledilmiştir.⁵⁷²

3.4.3. Meselin Kim Tarafından Söylendiğini Açıklama

Mesellerin anonim olduğu yaygın bir görüş olsa da Arapların diğer milletlere
kıyasla sözlü nakil kültürlerinin daha ileri bir seviyede olması onları ayrıcalıklı

⁵⁶⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/298, Mesel no: 4007.

⁵⁶⁸Zillet ve adilikle itham edilen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/208, Mesel no: 1108.

⁵⁶⁹İyilik yapma ve insanlara karşı hoşgörülü olma konusunda kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/159, Mesel no: 824.

⁵⁷⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/243, Mesel no: 1294.

⁵⁷¹Söz konusu mesel güzelliğin semiz ve dolgun kimselerde/şeylerde olduğunu ifade etmektedir. Bk. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/310, Mesel no: 1659.

⁵⁷²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/369, Mesel no: 4388.

kılmıştır. Zira onlar ihtilaflar olmakla beraber nakilde bulundukları bir sözün nisbeti konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Sözlü edebiyat döneminin bir türü olarak meselleri biraya toplayan Meydânî *Mecma 'u'l-emsâl*'de, kaynaklık etmesi açısından atasözleri ve deyimlerin kim tarafından söylendiğini tespit etmek için ayrı bir çaba sarf etmiştir. O, mesellerin kim tarafından söylendiğini tespit ettiği gibi ismini bulamadığı veya bilgisine ulaşamadığı kişileri ise kapalı bırakmıştır. Yine o bazen sözü söyleyen kişilerin sadece isimlerini, künyelerini, sıfatlarını bazen de sadece biyografik bilgilerini açıklamıştır. Örneğin; “إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ/Allah'ın nice askerleri vardır ki bunlardan biri de baldır.” meselinin Muâviye b. Ebî Süfyân'a ait olduğunu “قَالَ مُعَاوِيَةُ” şeklinde,⁵⁷³ “زَوْجٌ مِنْ عُودٍ، خَيْرٌ مِنْ قُعُودٍ/Koca olsun da odundan olsun.” meselinin bedevi kadınlar tarafından söylendiğini “هَذَا الْمَثَلُ لِبَعْضِ نِسَاءِ الْأَعْرَابِ” sözüyle açıklamıştır.⁵⁷⁴

Meselin ilk defa kim tarafından söylendiği hususu da Meydânî'nin üzerinde durduğu ayrıntılardandır. Müellif “أَوَّلُ مَنْ قَالَ ذَلِكَ” ve “قَالَ...” gibi kalıpları kullanmak suretiyle meseli ilk defa kimin söylendiğini belirtir. Örneğin; “إِيَّاكَ أَعْنِي وَأَسْمِعِي يَا جَارَةَ/Sevdiğim sana söylüyorum, komşu sen işit!” sözünü *ilk defa* Sehl b. Mâlik el-Fezârî⁵⁷⁵ ve “اقتُلُونِي وَمَالِكًا/Beni ve Mâlik'i öldürün.” sözünü ise Abdullah b. Zübeyr söylemiştir.⁵⁷⁶ Bununla beraber “جَوِّعْ كَلْبَكَ يَتَّبِعْكَ/Köpeğini aç bırak ki peşinden gelsin.” meselinin ilk defa Himyer meliklerinden biri tarafından söylendiğini belirtmiş ancak söyleyen kişinin ismini tespit edemediği için vermemiştir.⁵⁷⁷

Meselin sâdır olduğu isimdeki ihtilaflara değinen Meydânî, bazı yerlerde ilk söyleyen ismin değişmesi üzerine değişen kıssayı da zikretmektedir. “قَدْ يَضْرُطُّ الْعَيْرُ” “وَالْمِكْوَاةُ فِي النَّارِ/Bazen damga ateş üstünde iken eşek yellenir.” meselinde sözün ilk defa Urfuta b. Arfece el-Hezzânî tarafından söylendiğini belirttikten sonra kıssası ve

⁵⁷³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/11, Mesel no: 15.

⁵⁷⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/320, Mesel no: 1729.

⁵⁷⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/49, Mesel no: 187; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle/anla. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 20.

⁵⁷⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/105, Mesel no: 2885.

⁵⁷⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/165, Mesel no: 868.

darb yerini açıklayan Meydânî, başka bir rivayeti naklederek ilk söyleyenin Musâfir b. Ebî Amr b. Umeyye olduğunu farklı bir kıssayla beraber zikretmiştir. Ancak müellif bunlardan hangisinin doğru olduğu konusunda bir yorumda bulunmamıştır.⁵⁷⁸

3.4.4. Meselin Kimler Tarafından Kullanıldığını Açıklama

Meydânî'nin, kitabında yer verdiği bilgilerden bir diğeri naklettiği mesellerin yaygınlık derecesine işaret etmesidir. İncelediği atasözü ve deyim kimler tarafından kullanıldığına değinen edip, temessül eden kişileri Abbasi dönemine kadar götürmüştür. O, bu şekilde mesellerin güncelliğini koruduklarına dolaylı olarak işaret etmekte, bazı yerlerde atasözlerini kullanan kişilerin sadece isimlerini verirken bazı yerlerde ise hangi konumda ve niçin kullandıklarını tarihi vakıalara değinerek değerlendirmektedir. Örneğin; “مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ/Bu gece düne ne kadar da benziyor!” meselinin Hz. Hüseyin,⁵⁷⁹ “انْجُ سَعْدٌ فَقَدْ هَلَكَ سَعِيدٌ/Ey Sa'd! Sa'id helak oldu, sen kendini kurtar.” meselinin Haccâc⁵⁸⁰ ve “لَا تَجْعَلَنَّ بِجَنِّكَ الْأَسَدَةَ/Sakın canını sıkıp da sağır ve dilsiz gibi cevap vermemezlik etme!” meselinin Ebû Müslim el-Horasânî tarafından kullanıldığını söyleyerek bu sözlerin halk arasında güncelliğini koruduğuna dolaylı olarak atıfta bulunmuştur.⁵⁸¹

“إِنَّ بَنِي صَبِيَّةٍ صَيْفِيُونَ أَفْلَحَ مَنْ كَانَ لَهُ رُبْعِيُونَ/Benim oğullarım sayfiyyûndur, çocukları rib'ıyyûn olanlar kazançlı çıktı.” meselinde ise bunun ilk defa Sa'd b. Mâlik tarafından söylendiğini belirttikten sonra Emevi halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in ölüm anında bu meseli kullandığını nakletmiştir. Şöyle ki Araplar ileri yaşlarda çocuk sahibi olan kimselerin çocuklarına sayfiyyûn genç yaşta çocuk sahibi olanların çocuklarına ise rib'ıyyûn adını verirlerdi.⁵⁸² Süleyman b. Abdülmelik vefat edeceği zaman cariyelerinin çocuklarından başka hilafete geçecek kimseyi bulamadığında bu meseli kullanarak kendi durumuna işaret etmiştir.

⁵⁷⁸Korktuğu bir işin içine düşmeden önce kaygıya kapılan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/95, Mesel no: 2850.

⁵⁷⁹İki şey arasındaki benzerliği ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/275, Mesel no: 3831; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Eski tas eski hamam. Karşılı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, 338.

⁵⁸⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/339, Mesel no: 4228.

⁵⁸¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/233, Mesel no: 3610.

⁵⁸²Geçmişte yapamadığı bir şeye hayıflanmayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 31.

3.4.5. Kıssada Geçen Kişilerin Kimliğini Açıklama

Meydânî mesellerin ortaya çıkışlarına etki eden hikâyeyi aktarırken olayın kahramanlarını üç kısma ayırmaktadır. Birinci kısımda hikâye ve kişilerin isimleri - bazen de biyografik bilgileri- detaylıca anlatılmaktadır. İkinci kısımda hikâye ayrıntılarıyla anlatılsa bile şahıs kadrosu meçhul kalmakta ve kim oldukları belirtilmemektedir. Üçüncü kısımda ise olaydaki kişilerin bilgisi verilirken bir kısmının ise verilmemektedir. Örneğin; “أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ/Köpükten halis (süt) ortaya çıkmıştır.” meselinde Meydânî hikâyenin ilgili olduğu tüm kişilerin isimlerini peş peşe sıralamaktadır. Sırasıyla bu isimler Ubeydullah b. Ziyâd, Hz. Hüseyin, Müslim b. Akîl ve Hâni b. Urve el-Murâdî’dir.⁵⁸³ Onun hikâyede anlattığı olay örgüsünde ismini kapalı bıraktığı herhangi bir kişi yoktur. Bu yöntem “بَخِ بَخٍ سَاقٍ”/Halhalla süslenmiş ayak ne güzeldir!” meselinde daha ayrıntılı işlenmiştir.⁵⁸⁴

İkinci kısma gelince; burada kişiler açıkça zikredilmezler. Müellif, bilgilerine ulaşamadığı ve kimliklerine şüphe ile yaklaştığı kişilerin isimlerini kapalı bırakmaktadır. Örneğin; “وَأَهْلَبَ الْعَضْرُطِ/İyâk/Kılları fazla olan perineden/apış arasından sakın.” meselinin kıssasında bir kadın ve oğlundan bahsetmekte ancak isimlerini vermemektedir.⁵⁸⁵ “إِنَّ الْمَقْدَرَةَ تَذْهَبُ الْحَفِيطَةَ”/Kudret öfkeyi giderir.” meselinde ise Ebû Ubeyd’den rivayette bulunarak hikâyedeki iki kişiden bahsetmektedir. Bunlardan biri cahiliye döneminde yaşamış Kureyşli soylu bir adam, diğeri intikam almak için peşine düşüp onu yakaladıktan sonra öldürmekten vazgeçtiği başka bir adamdır. Meydânî her ikisin de ismini vermemekte ve *adam* kelimesini kullanmakla yetinmektedir.⁵⁸⁶

Mecma ‘u’l-emsâl’de en çok takip edilen yöntem hikâyedeki şahsiyetlerin bir kısmının açıklanıp diğer kısmının ise kapalı bırakılmasıdır. “إِنَّ الْمُعَافَى غَيْرُ مَخْدُوعٍ/Salim kimse (Hilelerden kurtulan kimse) kandırılmaz.” meselinin kıssasında beş kişiden bahsedilmektedir. Bunlar Süleym kabilesinden Kâdih ve Sulayt, dönemin emiri Ebû

⁵⁸³ Açığa çıkan ve herkesçe malum olan durum için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/103, Mesel no: 507.

⁵⁸⁴ Yapılmaması gereken bir yerde alay edilmesi üzerine kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/110, Mesel no: 566.

⁵⁸⁵ Kendisini beğenen kibirli kimselere karşı temkinli olmayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/22, Mesel no: 58.

⁵⁸⁶ Hasmına karşı öfkenin dinip affetmenin söz konusu olduğu yerde kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 27.

Maz‘ûn, Kâdih’in eşi ve Ebû Maz‘ûn’un cariyesidir. Meselin olay örgüsünde erkeklerin kim oldukları sıfatlarıyla beraber verilirken kadınların kimliği kapalı bırakılmıştır.⁵⁸⁷ “إِنَّ الْمَعَاذِيرَ يَشُوْبُهَا الْكَذِبُ”/ Mazeretlere yalan karışır!” meselinde ise olay iki kişi arasında geçmektedir. Bunlardan biri ismi zikredilmeyen ve “رَجُلًا” lafzıyla kendisine değinilen bir adam diğeri ise İbrâhim en-Nehaî’dir.⁵⁸⁸

3.5. Mesel Metinlerini Analiz ve Yorumlama Yöntemi

Meydânî’nin *Mecma‘u’l-emsâl* isimli eseri hacim ve muhteva itibariyle oldukça geniş bir eser olduğundan meselleri tek bir yöntemle şerh etmemiştir. Önceki müelliflerin çalışmalarına yaptığı atıflarla derleyici ve bütünleştirici bir eser telif ettiği düşünülse de Meydânî, kendisine has uslubuyla meselleri incelemekte ve açıklamaktadır. Bu bağlamda onun nakilci, eleştirel ve anlam merkezli bir metot takip ettiği görülmektedir. Şöyle ki o, incelediği mesel hakkındaki rivayetleri zikretmekte daha sonra bu rivayetler üzerinde ya sükût etmekte ya onları daha da detaylandırmakta veya da ihtilaflar varsa bunlara yer vermektedir. İhtilafları ele alırken hangi görüşe meylettiğini doğrudan ve dolaylı olarak belirtmektedir. Onun, kitabında izlediği bu ve benzeri açıklamaların amacı mesellerin anlam ve maksatlarını doğru bir şekilde şerh etmektir. Bu yüzden yaptığı tahlil ve değerlendirmelerinde mesellerin siyak ve sibakını göz önünde bulundurarak şerhin donuk bir yapıdan kurtulmasını ve anlamın tam anlaşılmasını sağlamak için ek bilgilerle mesel alanındaki bir araştırmacının tahlil kabiliyetini geliştirmektedir. Binâenaleyh müellifin hem mukaddimesinde kendi metoduna dair yaptığı genel açıklamalar doğrultusunda hem de yaptığımız analizci bakış açısıyla eser incelenerek mesellere yaklaşımı hakkında çıkarımlarda bulunulmuş ve detaylı bir potre çizilmiştir. Ancak dikkat edilmelidir ki bunlar tüm meseller için genel geçerlik teşkil edecek çıkarımlar değildir. Zira Meydânî bazı meseleleri ayrıntılı ve ihtimamlı ele alırken bazılarını ise yüzeysel değerlendirmiştir. Onun bu şekilde bir yol izlemesindeki sebeplere daha önce değinildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

⁵⁸⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/10, Mesel no: 11.

⁵⁸⁸Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/12, Mesel no: 19; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Balık çok konuşurum ama ağzım su dolu demiş./Geline oyna demişler, yerim dar demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 82, 130.

Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl* eserinde meselleri oldukça kapsamlı bir şekilde ele almış ve çeşitli açılardan incelemiştir. Bu açılar genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz; bazıları ilgili bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

- Sözün açıkça mesel olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁹
- Kapalı ve anlaşılmayan bir yer bırakmaksızın meselin tam anlamını vermektedir.⁵⁹⁰
- Yeri geldiğinde meselin anlamının açık olduğunu ve şerhe ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir.⁵⁹¹
- Açıklamayı fazla uzatmadan meselleri şerh etmektedir.⁵⁹²
- Bazı yerlerde meselin anlamını bilmediğini açıkça söylemektedir.⁵⁹³
- Mesel hakkında diğer müelliflerin bir şey söylemediğini belirtmektedir.⁵⁹⁴
- Meselin kaynağını belirtmekte ve bazı yerlerde birden fazla kaynağa başvurmaktadır.⁵⁹⁵
- Arapların bazı meselleri intak sanatı kullanarak hayvan ve bitkilerin ağzından naklettiklerine değinmektedir.⁵⁹⁶
- Mesellerin ne zaman söylendiğini açıklamaktadır.⁵⁹⁷
- “فَصَّارَ مَثَلًا” ve “فَدَّهَبَ مَثَلًا”, “فَارْسَلَهَا مَثَلًا” gibi kalıplarla sözün mesel olarak kullanılmaya başlanma zamanını bildirmektedir.⁵⁹⁸
- Mesellerin nerede ve hangi amaçla kullanıldığını izah etmektedir.⁵⁹⁹
- Bazen sadece meselin darb edildiği yeri açıklamaktadır.⁶⁰⁰
- Bazen herhangi bir bilgi vermeksizin sadece meseli zikretmektedir.⁶⁰¹
- Bazen sadece meselin anlamını açıklamaktadır.⁶⁰²

⁵⁸⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/225, Mesel no: 1196.

⁵⁹⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/17, Mesel no: 34.

⁵⁹¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/61, Mesel no: 292.

⁵⁹²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/53, Mesel no: 216.

⁵⁹³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/239, Mesel no: 3649.

⁵⁹⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/189, Mesel no: 1013.

⁵⁹⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/140, Mesel no: 696.

⁵⁹⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/364, Mesel no: 1951.

⁵⁹⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/405, Mesel no: 2141.

⁵⁹⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/19, 109, 339, Mesel no: 43, 556, 1815.

⁵⁹⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/10, Mesel no: 7.

⁶⁰⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/20, Mesel no: 47.

⁶⁰¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/310, Mesel no: 1662.

⁶⁰²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/31, Mesel no: 2515.

- Mesellerin kıssasını zikretmeye gayret göstermektedir.⁶⁰³
- Meselin yaygınlık derecesine değinmektedir.⁶⁰⁴
- Yeri geldiğinde kendi görüşünü belirtmekte ve bazen de bu görüşünde isabetli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁵
- Bazı mesellerde “وَاللَّهُ أَعْلَمُ” lafzını kullanarak sunduğu bilgiye temkinle yaklaşmaktadır.⁶⁰⁶
- Mesellerin anlamında öne çıkan ihtilafları zikretmektedir.⁶⁰⁷
- Şerhte ihtimal ve şüphe bildiren açıklamalar yapmakta ve tahminlerde bulunmaktadır.⁶⁰⁸
- Şerh esnasında meselin detaylıca geleceği⁶⁰⁹ veya daha önce geçtiği yeri haber vermektedir.⁶¹⁰
- Meselin şerhinde detaylara girmektedir.⁶¹¹
- Şerhte doğrudan nakillerde bulunmaktadır.⁶¹²
- Yer yer mesel veya şerhinde tekrara düşmektedir.⁶¹³
- Şerh esnasında meseli yarıda kesebilmektedir.⁶¹⁴
- Meseli açıklarken başka bir meseli zikretmektedir.⁶¹⁵
- Şerh esnasında kullandığı başka meseli şerh etmektedir.⁶¹⁶
- Bazı yerlerde bir meseli başka bir meselle şerh etmektedir.⁶¹⁷
- Meseli açıklarken karşısında biri varmış gibi muhatap sigayla şerh etmektedir.⁶¹⁸

⁶⁰³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/124, Mesel no: 2948.

⁶⁰⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/142, Mesel no: 3033.

⁶⁰⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/389, Mesel no: 2064.

⁶⁰⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/98, Mesel no: 2859.

⁶⁰⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/379, Mesel no: 4441.

⁶⁰⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/169, Mesel no: 891.

⁶⁰⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/336, Mesel no: 4182.

⁶¹⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/388, Mesel no: 2056.

⁶¹¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/66, Mesel no: 333.

⁶¹²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/406, Mesel no: 2145.

⁶¹³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/91, 93, 96, 2/124, Mesel no: 436, 450, 463, 2942.

⁶¹⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/98, Mesel no: 477.

⁶¹⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/21, Mesel no: 57.

⁶¹⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/293, Mesel no: 3973.

⁶¹⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/201, Mesel no: 3414.

⁶¹⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/24, Mesel no: 2468.

- Meseli veya bir kelimesini açıklayan bir esere işaret etmektedir.⁶¹⁹
- Meselin anlamına yakın/eş anlamlı başka bir meseli vermektedir.⁶²⁰
- Bir konu veya şey hakkında çokça mesel kullanıldığını belirtmektedir.⁶²¹
- Meselin veya kelimenin farklı rivayetlerini nakletmektedir.⁶²²
- Yeri geldiğinde zarurati şiiire değinmektedir.⁶²³
- Meselin veya onda geçen bir kelimenin halk arasındaki kullanımından bahsetmektedir.⁶²⁴
- Meselin veya ondaki bir kelimenin kazandığı yeni anlamları açıklamaktadır.⁶²⁵
- Meselin kullanıldığı bölgeyi zikretmektedir.⁶²⁶
- Meseli kullanan kabilenin ismini vermektedir.⁶²⁷
- Şerh esnasında dua cümleleri kullanmaktadır.⁶²⁸
- Şerh esnasında ara bilgiler sunmaktadır.⁶²⁹
- Şerhte nadir de olsa önemsiz bilgilere yer vermektedir.⁶³⁰
- Konuyula bağlantılı olsun veya olmasın ilklere değinmektedir.⁶³¹
- Meselin zıddını zikretmektedir.⁶³²
- Meselde geçen kinayelere değinmektedir.⁶³³
- Meselin şerhinde kişinin, nesnenin veya kabilenin lakabını zikretmektedir.⁶³⁴
- Kabile lehçelerine değinmektedir.⁶³⁵
- Hadis menşeli meselin şerhini yapmaktadır.⁶³⁶

⁶¹⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/424, Mesel no: 2247.

⁶²⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/53, Mesel no: 221.

⁶²¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/442, Mesel no: 2371.

⁶²²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/24, 298, Mesel no: 73, 1575.

⁶²³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/289, Mesel no: 1533.

⁶²⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/250, Mesel no: 3714.

⁶²⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/205, 266, 301, 2/228, 252, Mesel no: 1089, 1400, 3570, 3726.

⁶²⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/408, Mesel no: 4628.

⁶²⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/370, Mesel no: 1995.

⁶²⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/90, Mesel no: 2826.

⁶²⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/232, Mesel no: 3599.

⁶³⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/87, Mesel no: 258.

⁶³¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/158, Mesel no: 714.

⁶³²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/109, Mesel no: 2917.

⁶³³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/337, Mesel no: 1803.

⁶³⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/199, 219, 273, 2/43, Mesel no: 1048, 1178, 1440, 2598.

⁶³⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/200, Mesel no: 1051.

⁶³⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/230, Mesel no: 3586.

- Mesellerde istiṣhad ettiği beyit⁶³⁷ ve hadisleri şerh etmektedir.⁶³⁸
- Meselde geçen harfleri şerh etmektedir.⁶³⁹
- Ayetleri tefsir etmektedir.⁶⁴⁰
- Terminolojik tanımlar yapmaktadır.⁶⁴¹
- Arapların dildeki tasarrufuna değinmektedir.⁶⁴²
- Harekeleri izah etmektedir.⁶⁴³
- Meselde geçen bir kelimenin türediği fiilin bablarını zikretmektedir.⁶⁴⁴
- Belâgat tahlilleri yapmaktadır.⁶⁴⁵
- Gramer tahliller yapmaktadır.⁶⁴⁶

3.5.1. Meselin Anlamını Açıklama

Meydânî, bazı yerlerde meselde geçen kelimelerin anlamlarını vererek yapacağı açıklama için altyapı oluştururken bazı yerlerde ise doğrudan meselin ifade etmek istediği anlamı verir. Onun bu şekilde mesellerin anlam ve maksadını daha sade bir dille açıklamasının sebebi gerek meselin kelimesinde gerekse tamamında bir kapalılık olmasıdır. Örneğin; *إِنَّ الْهَوَانَ لِلَّيْمِ مَرَامَةٌ* / Alçaklara hakaret etmek merhamettir./Zillet (değersizlik), alçak kimseye şefkat sayılır.” meselinde *“مَرَامَةٌ”* kelimesinin okuyucu tarafından anlaşılmayacağını düşünen Meydânî, anlamını verdikten sonra meseli anlaşılır bir şekilde yeniden şerh etmektedir.⁶⁴⁷ *“غَيْبُهُ غِيَابَةٌ”* meselinde ise tam bir kapalılık olduğundan “Yani mezarına gömüldü.” şeklinde yeniden izah etmek zorunda kalmıştır.⁶⁴⁸ Verdiği bu anlamlar kendi görüşleri olduğu

⁶³⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/233, Mesel no: 3610.

⁶³⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/76, Mesel no: 378.

⁶³⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/196, Mesel no: 3365.

⁶⁴⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/343, Mesel no: 4264.

⁶⁴¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/366, Mesel no: 1969.

⁶⁴²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/92, Mesel no: 440.

⁶⁴³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/336, Mesel no: 1798.

⁶⁴⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/51, Mesel no: 204.

⁶⁴⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/444, Mesel no: 2299.

⁶⁴⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/23, Mesel no: 64.

⁶⁴⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 30; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Köpeğe gem vurma, kendisini at sanır./Yoksul ata binse, selam alma. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 169, 214.

⁶⁴⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/63, Mesel no: 2694.

gibi Cevherî gibi kendisinden önceki müelliflere ait açıklamalar da olabilir. Ancak Meydânî her ne kadar isnada önem verse de bazı mesellerde kaynak zikretmediği görülür. Örneğin yukarıda bahsi geçen mesel için zikrettiği “Yani mezarına gömüldü.” açıklaması Cevherî’nin *es-Sihâh* eserinde geçmektedir. Bununla birlikte Cevherî’nin sözlüğünün günümüze ulaşmasında en önemli kanallardan biri olması ve *Kaydû’l-evâbid mine’l-fevâid fî nakdi kâmûsi’l-Cevherî* adında bir eser kaleme alarak kitaba katkıda bulunması bu bilginin onun tarafından mı sözlüğe eklendiği yoksa sözlükten mi alıntı yaptığını meçhul bırakmıştır.

Meydânî bazı mesellerde maksat anlaşılır olsa da yeniden anlam vermektedir. Örneğin; *إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا*/Beyânda bir sihir etkisi vardır.” meselinde görüldüğü üzere anlam nettir. Fakat o, meseli “Beyânın bir kısmı sihir gibi tesir eder.” şeklinde yeniden açıklamıştır.⁶⁴⁹ Onun böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyması meselin maksadını tekid ve pekiştirme düşüncesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte bazı mesellerde anlamın açık ve şerhe ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir. Örneğin; *إِنَّ الْمَنَاحِيحَ*” *خَيْرُهَا الْأَبْكَارُ*/Nikahlanılacak kadınların en iyisi bakire olanlardır.” sözü için *meselin manası açıktır* anlamında *وَمَعْنَى الْمَثَلِ ظَاهِرٌ*” tabirini kullanır.⁶⁵⁰

Her iki meseli mukayese ettiğimizde ikisinin de anlaşılır olduğu görülmektedir. Ancak Meydânî’nin aynı düzeyde olan mesellerden birini yeniden açıklayıp diğerini açıklamaması şerhinde çok yönlü bir üslup takip ettiğini göstermektedir. Bu durum birçok meselde kendini açıkça göstermiş ve eserin hacminin gereksiz açıklamalarla büyümesine sebep olmuştur.

3.5.2. Mesel Tahlillerinde Detay Verme

Meydânî, bazı mesellerin analizinde ayrıntılara girmektedir. Bu doğrultuda o, anlamın bina edildiği kelime tahlillerine ağırlık vermektedir. Kanaatimizce Meydânî meselin anlaşılmasının önündeki en büyük engelin kelimelerdeki kapalılıklar olduğunu düşünmekte ve bu yüzden kelimelerin anlamlarının net olmasına gayret göstermektedir. O, kelimeleri doğru anlama giden birer basamak olarak görür.

⁶⁴⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/7, Mesel no: 1.

⁶⁵⁰Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/61, Mesel no: 292; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Tarlayı düz, kadını kız al! Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 96.

Dolayısıyla basamaklar ne kadar sağlam olursa meselin anlam ve maksadı da o derece açık olur. Örneğin; أَغْنَى عَنْهُ مِنَ التُّفَةِ الرُّفَّةُ/Saman yemekten vazgeçen, karakulaktan daha fazla vazgeçer.” meselinde neredeyse şerhin tamamını “التُّفَةُ” ve “الرُّفَةُ” kelimelerine ayırır.⁶⁵¹ Meydânî kelime detaylarında olduğu gibi meselin anlamında da detaya girmektedir. Örneğin; أَخُوكَ أَمْ الدُّبُّ/Kardeşin mi yoksa kurt mu?” meselinde aynı açıklamayı farklı cümlelerle tekrar etmektedir. Meselin vermek istediği mesajı “أَيُّ” harfiyle açıklayan Meydânî bunun yeterli olmadığını düşünmüş olacaktır ki “يَعْنِي” ile daha da detaylandırma gereği duymaktadır.⁶⁵² أَجَنَ اللَّهُ جِبَالَهُ/Allah dağlarının cinlerini çoğaltsın.” meselinde ise ayrıntıya daha çok girmektedir. Bu bağlamda Asmaî’den rivayette bulunarak meseli: “Yani ikamet ettiği yerde öldürsün de kabirde saklasın yani dağlarında cinleri arttırsın yani karanlık ve ıssızlığını çoğaltsın demektir.” şeklinde açıklamaktadır.⁶⁵³ Görüldüğü üzere burada üç defa *yani* ile meseli tekid ve detaylandırma yoluna gitmektedir.

Meydânî’nin mesellerdeki detaylı incelemeleri sadece anlamlara mahsus değildir. O aynı zamanda meselin kıssasında da detaya girmektedir. Örneğin; قَدْ وَقَعَ” Aralarında Dâhis ve Ğabrâ savaşı çıktı.” meselinde söz konusu savaşın hikâyesini sayfalarca işlemekte ve yaptığı nakillerdeki açıklamaları yetersiz gördüğü yerlerde detaya girmektedir.⁶⁵⁴

Meydânî’nin doğrudan yaptığı nakiller bir kenara bırakılacak olursa şöyle bir soru sorulabilir: Müellif meselleri tek cümle ile daha açık ifade etme imkânı varken niçin aynı veya benzer açıklamalar yapmaktadır? Bu sorunun cevabını onun mukaddimesinde veya şerhinde bulmak güçtür. Ancak bize göre o, uzun cümlelerden çok anlama yoğunlaştığından tekrarlara düşse dahi meselin anlaşılmasına daha fazla önem vermektedir.

⁶⁵¹Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/63, Mesel no: 2700.

⁶⁵²”أَيُّ هَذَا الَّذِي تَرَاهُ أَخُوكَ أَمْ الدُّبُّ، يَعْنِي أَنَّ أَخَاكَ الَّذِي تَخْتَارُهُ مِثْلُ الدُّبِّ فَلَا تَأْمَنُ.” Bk. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/50, Mesel no: 197.

⁶⁵³”أَيُّ الْجِبَالِ الَّتِي يَسْكُنُهَا، أَيُّ أَكْثَرَ اللَّهِ فِيهَا الْجِنَّ، أَيُّ أَوْحَشَهَا.” Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/169, Mesel no: 891.

⁶⁵⁴Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/110, Mesel no: 2925.

Müellifin yaptığı veciz açıklamalara gelince; Meydânî, bu şekilde detay vermemesinin sebeplerini açıkça belirtmez. Ancak bize göre en önemli sebep verdiği bilgileri yeterli görmesi veya kısaca değindiği mesel hakkında yeterli bilgiye ulaşamamasıdır. Bununla birlikte detay vermenin ve uzatmanın faydasız olacağını belirttiği yerler de vardır. Örneğin; “أَفْتَكُ مِنْ عَمْرٍو بْنِ كَلْثُومٍ/Amr b. Külsûm’dan daha katil” meselinde Amr hakkındaki hadiselerin oldukça uzun olduğunu söyleyip bunlardan en önemlisini nakleder, geriye kalanlara ise hiç değinmez.⁶⁵⁵ Beyitlerde dahi benzer açıklamalar yaparak detayların gereksiz olduğunu ifade eder.⁶⁵⁶ Öyle ki أَصْرَدُ” meselinde “Çekirgeden daha çok üşüyen.” meselinde gerekli görmediği için istişhâd ettiği beyitleri dahi tamamlamayıp yarıda kesmektedir.⁶⁵⁷

3.5.3. Meselin Söylendiği Zamanı Açıklama

Bir sözün ne zaman kullanılıp mesel halini aldığına değinen Meydânî “حِينَ”, “يَوْمَ”, “عِنْدَ” gibi ifadelerle zamana atıfta bulunur. Örneğin; “التَّجَرُّدُ لِغَيْرِ النِّكَاحِ” meselinde bu söz “Evlenmek amacıyla olmayan soyunma, aşağılayıcı bir cezadır.” meselinde bu söz Rekâş b. Amr tarafından kocası kendisinden soyunmasını istediğinde söylenmiştir.⁶⁵⁸

Müellifin biraz daha sınırlamaya gittiği yerler de vardır. Örneğin; “أَنَا جَذِيْلُهَا” meselinde “Ben uyuz develerin kaşındığı küçük bir tahta parçasıyım ve sırkla desteklenen yüklü küçük bir hurma ağacıyım.” meselinde Ebû Ubeyd’den nakilde bulunarak bunun Hubâb b. Münzir b. Cemûh el-Ensârî tarafından Sakîfe gününde söylendiğini belirttikten sonra zamanı daha da sınırlandırarak Hz. Ebû Bekir’e biat edildiği anda söylendiğini nakleder.⁶⁵⁹

Meydânî bazı mesellerde sözün hangi dönemde kullanıldığına da değinir. O bu tür açıklamalara doğrudan veya dolaylı olarak atıfta bulunur. “أَصَبُّ مِنْ

⁶⁵⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/89, Mesel no: 2821.

⁶⁵⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/170, 205, 2/226, Mesel no: 898, 1090, 3557.

⁶⁵⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/413, Mesel no: 2178.

⁶⁵⁸İşi yerli yerinde yapmayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/136, Mesel no: 682.

⁶⁵⁹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/31, Mesel no: 125; Mesel “Ben bu işin inceliklerini bilen, en yetkin kişiyim” anlamındadır. Görüşüne başvurulmuş tecrübeli ve deneyimli kişiler için kullanılır.

المُتَمَنِّيَّة/Arzulayan kadından daha çok özlem duyan” meselinde bu sözün Sadru’l-İslâm döneminde yaygın olduğunu belirtirken⁶⁶⁰ “قَدْ يُؤْخَذُ الْجَارُ بِذَنْبِ الْجَارِ/Komşu komşusunun işlediği suçtan dolayı cezalandırılabilir.” sözünün ise İslâmî dönemin mesellerinden olduğunu ifade eder.⁶⁶¹

Genel olarak ifade edecek olursak; Meydânî -çok az bir kısmı hariç- mesellerin hangi dönemlere ait olduğunu belirtmez. Bununla beraber meselin bizzat lafzında veya şerhinde şahıs isimlerine, tarihi vakalara ve hikâyelere değinmesi ait oldukları zamanı tespit etmemizi mümkün kılabilir.

3.5.4. Meselin Nerede ve Ne Amaçla Kullanıldığını Açıklama

Mesellerin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayan unsurlardan biri nerede yani hangi makamda ve hangi sebeple söylendiğidir. Zira bazı meseller söylenme sebebinin bilinmesiyle anlaşılır hale gelir. Meydânî’nin de bu konuda oldukça titiz davrandığı görülmektedir. Kendisi kısa cümlelerle de olsa çoğu kez meselin söylenme nedenine değinmektedir. Öyle ki bazı meselleri sadece bu iki açıdan ele almıştır. Örneğin; “صَاحَ بِهِمْ حَادِثَاتُ الدَّهْرِ/Zamanın felaketleri onlara seslendi/onları yok etti.” meselinin kökleri kuruyan ve soyları tükenen kimseler için,⁶⁶² “إِنَّ الْجَبَانَ حَتَفَهُ مِنْ فَوْقِهِ/Korkağın ölümü tepesindedir.” meselinin ise kadere karşı önlemin fayda vermeyeceği yerlerde kullanıldığını belirtir.⁶⁶³

Müellif bir meselin birden fazla konuda kullanılabileceğine de işaret etmektedir. Örneğin; “تَرَكَ الظَّنِّي ظِلَّهُ/Ceylan, gölgelendiği yeri terketti.” meseli bir şeyden nefret edip geri dönmek üzere onu terk eden kimse için ve aynı zamanda birinin, arkadaşından ayrılması durumunda kullanılır.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/414, Mesel no: 2187.

⁶⁶¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/109, Mesel no: 2913.

⁶⁶²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/404, Mesel no: 2137.

⁶⁶³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/10, Mesel no: 10; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Kaza geliyor demez./Korkunun ecele faydası yoktur. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 160, 168.

⁶⁶⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/121, Mesel no: 609; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Gözünün yaşına bakmamak. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 207.

Meydânî meselin nerede ve hangi durumlarda kullanılacağını bilmediği durumlarda bunu açık bir şekilde belirtir. “أَتَيْسُ مِنْ تُيُوسٍ تُوَيْتِ”/Tuveyt kabilesinin keçilerinden daha keçi/erkek/şehvetli.” meselinde Hamza’dan rivayette bulunarak hangi makamda kullanıldığını bilmediğini,⁶⁶⁵ “طَارَ أَنْضَجُهَا”/En olgun ve etli olanı uçtu.” meselinde ise Ebû Amr’ın bu meselin hangi makamda kullanıldığını açıklamadığını belirtmekte ve dolaylı olarak kendisinin de bilmediğine işaret etmektedir.⁶⁶⁶

3.5.5. Meseli Meselle Açıklama

Müellif, kitabında ele aldığı atasözleri veya deyimleri bazen eş anlamlı, ona yakın başka bir mesel veya anlamı tekid edecek bir söz ile tahlil etmektedir. O, bu yöntemle naklettiği ikinci meseli ya sadece zikretmekte veya zikrettikten sonra açıklamaktadır. Örneğin; “صَادَفَ دَرَّءُ السَّيْلِ دَرَّءًا يَصْدَعُهُ”/Sel, onu def eden bir şeyle karşılaştı.” meselini açıkladıktan sonra benzeri olan “الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ”/Demir demirle dövülür.” meselini⁶⁶⁷ vermekte ve ikinci mesele dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır.⁶⁶⁸ Ancak “أَثَرُ الصَّرَارِ يَأْتِي دُونَ الذِّيَارِ”/Meme üzerine bağlanan ipin izi gübrenin altına geçer.” meselini “بَلَغَ الْحِزَامُ الطُّبَيْنَ”/Kolan iki memeyi geçti.” meseli ile açıklamakta ve daha sonra ikinci meseli “Yani iş raydan çıktı.” cümlesiyle şerh etmektedir.⁶⁶⁹ Meydânî bu şekilde meseli meselle şerh edeceği durumlarda “Bu Arapların şu sözüne yakındır.”,⁶⁷⁰ “Bu Arapların şu sözü gibidir.”⁶⁷¹ vb. kalıpları kullanmaktadır. O bazı tahlillerinde sözü uzatmak yerine meselin anlamına yakın olan aynı meseli birçok defa kullanmayı tercih eder. Örneğin; “قَدْ بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى”/Sel tepelere ulaştı.” sözünün üç mesel ile aynı anlamı ifade etmesi üzerine Meydânî onları şerh ederken bununla aynı anlama geldiklerini belirterek maksadın hasıl olduğuna işaret

⁶⁶⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/149, Mesel no: 761.

⁶⁶⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/434, Mesel no: 2295.

⁶⁶⁷Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Demir demiri keser./Çivi çiviye söker. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 95.

⁶⁶⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/394, Mesel no: 2090.

⁶⁶⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/42, Mesel no: 162; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bıçak kemiğe dayandı./Ok yaydan çıktı. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 234-235.

⁶⁷⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/31, Mesel no: 2510.

⁶⁷¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/240, Mesel no: 3660.

eder.⁶⁷²

Meydânî meseli sadece benzer veya aş anlamlı bir meselle değil aynı zamanda onun zıddı olan bir meselle de açıklar. Bir şerh yöntemi olarak benimsediği bu metodunda veciz bir ifadeyle maksadı açıklamayı hedeflemekte, bu bağlamda bazen sadece zıddını zikretmektedir. Örneğin; “رُبَّ كَلِمَةٍ أَفَادَتْ نِعْمَةً/Nice kelimeler vardır ki nimet getirir.” meselinin ne anlama geldiğini, zıddı olan “رُبَّ كَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً/Nice kelimeler vardır ki nimeti çekip alır.” meseliyle açıklar.⁶⁷³ Bazı yerlerde zıddını verdiği meselin daha yerinde ve doğru olduğunu belirtip tercihe şayan olmasının sebebine de değinir. “أَنُومٌ مِنْ كَلْبٍ/Köpekten daha uykucu.” meselini ele alırken tam tersi bir anlam ifade eden “أَيْقَظٌ مِنْ الْكَلْبِ/Köpekten daha uyanık.” meselini⁶⁷⁴ verir. Ona göre köpeğin nöbet için uyku halinde dahi gözünü tam kapatmaması ikinci meselin daha yerinde olduğunu göstermektedir.

3.5.6. Meselin Farklı Rivayetlerini Açıklama

Eseri zengin kılan özelliklerinden biri Meydânî'nin meselleri çok yönlü ele almasıdır. Özellikle mesele dair farklı rivayetleri, rivayetlerin sıhhatini ve bunlardan hangisinin tercihe şayan olduğunu tespit etmekte ve ulaştığı önemli bilgileri bir araya getirerek analiz etmektedir. Müellifin değindiği bu farklı rivayetlere “أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي/Seksen koyunun çobanından daha ahmak” meselini örnek verebiliriz. Meydânî burada meselin anlamını verdikten sonra rivayetin Muhammed b. Habîb'e ait olduğundan bahseder. Daha sonra Ebû Ubeyd'in “أَحْمَقُ مِنْ طَالِبِ ضَانٍ ثَمَانِينَ/Seksen koyun isteyen kişiden daha ahmak.” şeklindeki rivayetine yer verir. Bundan sonra ise Câhız'ın naklettiği “أَشَقَى مِنْ رَاعِي ضَانٍ ثَمَانِينَ/Seksen koyunun çobanından daha bahtsız” ve “أَشْغَلُ مِنْ مُرْضِعِ بَهْمٍ ثَمَانِينَ/Seksen hayvanın emzirme işiyle uğraşan kişiden daha

⁶⁷²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/124, Mesel no: 2942; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bıçak kemiğe dayandı./Ok yaydan çıktı. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 234-235.

⁶⁷³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/310, Mesel no: 1660; Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Söz gümüşse sükut altındır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 195.

⁶⁷⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/355, Mesel no: 4311.

meşgul” gibi farklı rivayetlere yer vererek bunları açıklar.⁶⁷⁵

Meydânî bazı mesellerde birden fazla farklı rivayet vermektedir. Dolayısıyla bu tür rivayetler için belirli bir sayı veya sınır belirlemek zordur. Örneğin; ”أَرْقُ مِنْ”/Meltemden daha yumuşak” meselinde meltem yerine beş,⁶⁷⁶ ”أَسْرَعُ مِنْ”/Rüzgârdan daha hızlı.” meselinde ise rüzgâr yerine yirmi dört farklı rivayeti zikreder.⁶⁷⁷ O, söz konusu rivayetleri naklederken bunlardan yanlış olanları tespit etmekte ve incelemeye tabi tutmaktadır. Örneğin; ”هُوَ إِمْعَةٌ”/O asalak/görüşü olmayan biridir.”⁶⁷⁸ meselinde ”إِمْرَأَةٌ إِمْعَةٌ”/Asalak kadın” şeklinde bir kullanım olmakla beraber İbnü’s-Serrâc’ın bunun kadınlar için kullanılamayacağı şeklindeki görüşüne değinir.⁶⁷⁹

”أَسْهَرُ مِنْ قُطْرُبٍ”/Kutrubtan daha gececi/uyanık!” meseline gelince; bu kalıpla gelen kullanımın sadece Ebû Amr’a ait olduğunu ve onun dışındakilerin ”أَسْعَى مِنْ”/Kutrubtan daha çok hareket eden.” rivayetini kullandıklarını zikreder. Zira onlara göre Kutrub denilen böcek gece değil gündüz uyanık kalır. Bu yüzden ”أَسْهَرُ” tabiri yerine ”أَسْعَى” tabirini tercih etmişlerdir.⁶⁸⁰

Müellif bazı mesellerde farklı rivayeti aktardıktan sonra bir öncekini nakzedecek görüşlere başvurur. Bu görüşler rivayetin hatalı olduğunu ifade etmekten çok onun şaz veya kullanım dışı oluşuna yöneliktir. Örneğin; ”إِذَا أَخَذْتَ بِذَنْبَةِ الضَّبِّ”/Kelerin kuyruğunu tutarsan onu sinirlendirirsin” meselinde ”إِذَا أَخَذْتَ بِرَأْسِ الضَّبِّ”/Kelerin başını tutarsan onu sinirlendirirsin” şeklindeki rivayetini veren

⁶⁷⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/224, Mesel no: 1194.

⁶⁷⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/316, Mesel no: 1712.

⁶⁷⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/355, Mesel no: 1904.

⁶⁷⁸Mütercim Âsım Efendi bu kelimeyle ilgili şöyle bir yorumda bulunur: Bazı usûlde işbu ”إِمْرٌ/İmmer” kelimesi menhût olmak üzere mezkûrdur, gûyâ ki aslı ”إِنِّي إِمْرِي” idi ki ”Ben yalnız bir kimseyim.” Ya’nî re’y ve tedbîre kudretim yoktur, mu’âvenete muhtâcım demektir. Nitekim ”إِمْعٌ/İmma” kelimesi dahi ”إِنِّي مَعَكَ” lafzlarından menhûttur ki istiklâl kudreti olmamakla her kim ne re’y ederse ben de seninle bileyim sana kâilim demektir. İntehâ. Bk. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basîf fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, nşr. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 1, 2013), ”emr”, 2/1729.

⁶⁷⁹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/467, Mesel no: 4545.

⁶⁸⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/243, Mesel no: 990.

Meydânî “بَذْنَةُ الضَّبِّ” tabirinin Araplarca kullanılmadığını belirtmiştir.⁶⁸¹

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü üzere Meydânî herhangi bir yorum ve itirazda bulunmamaktadır. Bu da onun söz konusu görüşlere katıldığını göstermektedir. Ancak ileride geleceği üzere itiraz veya görüşünü belirteceği durumlarda ya doğrudan yorum yapmakta veya “قُلْتُ” şeklinde bir girişle fikrini beyan etmektedir.

3.5.7. Meselin Hikâyesini Açıklama

Mecma ‘u’l-emsâl eserini değerli kılan en önemli yönü onun tarihi bir hüviyete sahip olmasıdır. Meydânî’nin her meselin hikâyesini tespit ve açıklama çabası bu açıdan önemlidir. Zira eserde anlatılan her hikâye gerek olayların gerekse de şahsiyetlerin tanınmasında önemli rol oynar. Meydânî Arapların kültür, tarih, savaş ve edebiyatına kadar pek çok konuya değinerek eseri bir mesel kitabının ötesine götürmüş ve ansiklopedik bir yapıya kavuşturmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda onun meselin hikâyesini açıklamak için takip ettiği yöntemini şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- Yer yer sadece meselin hikâyesini zikretmektedir.⁶⁸²
- Meselin hikâyesindeki ihtilafı zikretmektedir.⁶⁸³
- Meselin hikâyesindeki bir sözü şerh etmektedir.⁶⁸⁴
- Meselin hikâyesinde geçen bir söze şevâhid getirmektedir.⁶⁸⁵
- Meselin asıl hikâyesine benzer başka hikâye zikretmektedir.⁶⁸⁶
- Hikâyede geçen bir sözün hikâyesini zikretmektedir.⁶⁸⁷
- Birden fazla hikâye zikretmektedir.⁶⁸⁸
- Aynı meselin farklı hikâyesini başka bir meselde vermektedir.⁶⁸⁹

⁶⁸¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/27, Mesel no: 94; Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Arı kızdırmanı sokar./Kediyi sıkıştırırsan üstüne atılır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 69, 162.

⁶⁸²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/43, Mesel no: 166.

⁶⁸³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/393, Mesel no: 2086.

⁶⁸⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/57, Mesel no: 258.

⁶⁸⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/45, Mesel no: 2606.

⁶⁸⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/129, Mesel no: 655.

⁶⁸⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/70, Mesel no: 2733.

⁶⁸⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/217, Mesel no: 3526.

⁶⁸⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/367, Mesel no: 4383.

- İlgili meselin hikâyesinde ismi geçen bir kişinin hikâyesini başka meselde vermektedir.⁶⁹⁰
- Meselin hikâyesinin detaylı geleceği yeri belirtmektedir.⁶⁹¹
- Meselin hikâyesinin daha önce geçtiği yeri zikretmektedir.⁶⁹²
- Meselin hikâyesindeki kişinin farklı oluşuna değinmektedir.⁶⁹³
- Meselin hikâyesini başka babta vermektedir.⁶⁹⁴
- Meseldeki kişinin değişmesiyle değişen hikâyeyi yeniden vermektedir.⁶⁹⁵
- Meselin hikâyesinde birden fazla mesele yer vermektedir.⁶⁹⁶

Görüldüğü üzere Meydânî mesellerin meydana gelmesinin temel sebebi olan hikâyelerde birbirinden farklı birçok detayı ele almıştır. Elbette bu çıkarımlar onun bizzat üzerinde durup tespit ettiği başlıklar değildir. Aksine bunlar eserde tarafımızca hikâyelerin rolü ve önemine binaen ulaştığımız sonuçlardır. Bu bağlamda Meydânî'nin hikâyeleri verirken nasıl bir yol izlediğini birkaç örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Örneğin o, “أَفَلَتْ وَأَنْحَصَّ الذَّنْبُ/Kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.” meselinin hikâyesini şöyle anlatır: “Bir adam devenin kuyruğundan yakalar. Bunun üzerine devenin kaçmasıyla kuyruğu adamın elinde kalır. Bunu görenler adama; أَفَلَتْ” deyince kendisi de “كَلاَّ إِنَّهُ لِهَيْلِهِ” cevabını verir.⁶⁹⁷ Görüldüğü üzere Meydânî hikâyede sözü uzatmaktan kaçınmakta ve arka plandaki olayı öz bir şekilde vermektedir. Ancak “أَجَبْنُ مِنَ الْمَرْوَفِ ضَرْطًا/Yellene yellene ölenenden daha korkak.” meselinde durum farklılık arz etmektedir. Zira o, bu mesel için dört farklı hikâye zikretmekte⁶⁹⁸ ve hikâye içerisinde başka bir hikâyeye dahi değinmektedir. Bu da Meydânî'nin salt bir nakilci olmadığını ve her bir mesel için farklı kaynakları çok iyi irdelediği ve olay örgüleri arasındaki bağlantıları iyi kurguladığını göstermektedir.

⁶⁹⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/135, Mesel no: 674.

⁶⁹¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/258, Mesel no: 1365.

⁶⁹²Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/388, Mesel no: 2055.

⁶⁹³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/111, Mesel no: 568.

⁶⁹⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/35, Mesel no: 140.

⁶⁹⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/95, Mesel no: 2850.

⁶⁹⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/152 , 374, Mesel no: 771, 2028.

⁶⁹⁷Korkusundan kaçan birinden bahsedileceği zaman kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/70, Mesel no: 2733.

⁶⁹⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/180, Mesel no: 969.

Meselde geçen kişilerin özellikleri veya sıfatlarına dair hikâyelere gelince; bunların tamamen farklı oldukları görülmektedir. Örneğin; ”أَحْمَقُ مِنْ”/Hebenneka’dan daha ahmak” meselinde Hebenneka adındaki kişinin ahmaklığını,⁶⁹⁹ ”أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ”/İyâs’tan daha ferasetli/öngörülü.” meselinde⁷⁰⁰ İyâs’ın kıvrak zekâsını, ”أَجْوَدُ مِنْ حَاتِمٍ”/Hâtim’den daha cömert.” meselinde⁷⁰¹ ise Hâtim’in cömertliğini gösteren birbirinden farklı hikâyeler anlatılmaktadır.

Aynı meselin farklı hikâyesinin başka bir meselde verildiği yerler de vardır. Bu husus daha çok aynı olay veya hikâye içerisinde birden fazla sözün kullanılıp mesel halini aldığı durumlar için söz konusudur. Örneğin; ”وَيْلٌ لِلشَّجِيِّ مِنَ الْخَلِي”/Dertli olmayanın yanında dert çekenin vay haline.” meselinin hikâyesi iki yerde geçmektedir. Bunlardan birincisi 2112 nolu ”صُعْرَاهَا شُرَاهَا”/En küçükleri en fenaları çıktı.”⁷⁰² meseli ikincisi ise 4383 nolu ”وَيْلٌ لِلشَّجِيِّ مِنَ الْخَلِي” meselidir. Meydânî her ne kadar ikinci meselde “ben bunun kıssasını sad harfînde anlattım” diyerek açıklama yapsa da ilaveten farklı bir hikâye daha anlatır.

3.5.8. Kendi Tercihini Açıklama

Meselleri inceleyen Meydânî değerlendirme yaparken öncelikle ilgili mesel hakkında kaynaklarda geçen benzer veya farklı bilgileri aktarır. Ardından, sunduğu bu bilgileri tahlil ederek kendi yorum ve açıklamalarını ortaya koyar. Meydânî mesellerin şerhinde tercihte bulunma, anlamına yönelik yorum yapma, kelimenin kökenini tahlil etme, başka görüşleri değerlendirme, ileri sürülen iddiaları analiz etme, şaibeli bilgileri tashih etme, iraba yönelik görüş belirtme ve ilave bilgiler sunma gibi birçok konuda “قُلْتُ” tabirini kullanır. Örneğin; ”وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ”/Çöplükte biten gülden sakının (kötü muhitte yetişen kadınlarla evlenmekten)!” meselinde ”إِيَّأ”nın tahsis bildirdiğini “قُلْتُ” ile kendisine nisbet etmektedir.⁷⁰³

⁶⁹⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/217, Mesel no: 1169.

⁷⁰⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/412-413, Mesel no: 1754.

⁷⁰¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/182, Mesel no: 977.

⁷⁰²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/398, Mesel no: 2112.

⁷⁰³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/64-65, Mesel no: 126.

Meselleri geniş bir yelpazede inceleyen müellif katıldığı veya kendisinin doğru bulduğu görüşü “وَهَذَا أَقْرَبُ إِلَى”⁷⁰⁶ “وَهَذَا أَصَحُّ الْأَقْوَالِ”⁷⁰⁵ “وَالصَّوَابُ”⁷⁰⁴ “وَالصَّحِيحُ” bulduğu görüşü “وَالصَّوَابُ”⁷⁰⁷ eleştirdiği görüşleri ise “هَذَا لَا يَصِحُّ”⁷⁰⁸ gibi ifadelerle değerlendirmektedir. Söz konusu görüşler arasından tercihte bulunacağı zaman ise nadiren “وَالْمُخْتَارُ”⁷⁰⁹ çoğunlukla ise “يَجُوزُ”⁷¹⁰ lafzını kullanmaktadır.

Meydânî yer meselleri ve yorumları mukayese ederek başkasının görüşünün daha yerinde olduğuna değinir. Örneğin; “جَانِيكَ مَنْ يَجْنِي عَلَيْكَ”/Asıl suçlu suçu işleyip cezasını sana yıkan kimsedir./Sana iyilik yapan kimse kötülük yapanla aynı kişidir.” meselinde Ebû Amr’ın görüşünü tercih ederken⁷¹¹ “أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ”/Susamış develerden daha fazla su içen.” meselinde Ahfeşin görüşünün yerinde olduğunu “هَذَا وَجْهٌ”⁷¹² “قُلْتُ: هَذَا وَجْهٌ”⁷¹³ “قُلْتُ: هَذَا وَجْهٌ”⁷¹⁴ gibi ifadeler kullanır.

Meydânî mesellerin farklı kullanımlarını verirken emin olmadığı veya bilmediği bir kullanım varsa bunu da belirtmektedir. Örneğin; “الْقَوْمُ طُبُونٌ”/Bu grup akıllı ve uyanıktır.” meselinin “مَا أَطْبُونُ” ve “مَا أَطْبَهُمْ” şeklindeki farklı rivayetlerini verdikten sonra “مَا أَطْبُونُ” için; “ben bu konuda bir görüş bilmiyorum.” açıklamasında bulunur.⁷¹⁵ İsim benzerliğinden oluşan şaibeliği giderme gibi emin olduğu durumlara gelince; bu tür yerlerde hatalı görüşleri bertaraf ederek doğru olan görüşü net bir şekilde verir. Örneğin; “لَا يَشَقَّى بِقَعْقَاعٍ جَلِيسٌ”/Ka‘kâ ile dost olan mutsuz olmaz/sıkıntı çekmez.”

⁷⁰⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/174, Mesel no: 922.

⁷⁰⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/360, Mesel no: 4343.

⁷⁰⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/63, Mesel no: 2700.

⁷⁰⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/216, Mesel no: 3520

⁷⁰⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/32, Mesel no: 129.

⁷⁰⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/129, Mesel no: 655.

⁷¹⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/175, Mesel no: 3231.

⁷¹¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/169, Mesel no: 890.

⁷¹²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/389, Mesel no: 2064.

⁷¹³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/424, Mesel no: 2243.

⁷¹⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/335, Mesel no: 1793.

⁷¹⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/106, Mesel no: 2889.

meselinde Ka‘kâ‘ adındaki bu kişinin Ka‘kâ‘ b. Amr olduğu şeklindeki şüpheli bilgiyi verdikten sonra doğru kişinin o değil, Ka‘kâ‘ b. Şevr olduğunu nakleder.⁷¹⁶

3.5.9. Mesel veya Şerhindeki Tekrarları Açıklama

Meydânî’nin tekrara girmekten ve aynı ifadeleri kullanmaktan kaçındığını belirtmiş olsak da bazı yerlerde bunu tam uygulamadığını hatta bazı yerlerde aynı meseli müstakil olarak iki defa verdiğini ve aynı açıklamayı yaptığını görmekteyiz. Örneğin; *أَعْلَمُ مِنْ أَيْنَ يُؤْكَلُ الْكَفِّ* /Kürek kemiğinin hangi yerden yenildiğini iyi bilmekteyim.” meselini 2593 numarada⁷¹⁷ veren Meydânî aynı meseli 2639 numarada⁷¹⁸ tekrar vermekte ve ikisi için aynı açıklamayı yapmaktadır. Aynı şekilde 2849 numrada⁷¹⁹ verdiği *اقْلَبْ قَلَابْ* /Söz anlaşıncaya kadar başka anlamlara çevir dur.” meselini 2949 numarada⁷²⁰ tekrar vermekte ve aynı yöntemle şerh etmektedir.

Her ne kadar bazı açıklamaların gerek aynı mesellerde gerekse de farklı mesellerin şerhinde tekrar edilmesi bağlam gereği bir zaruret olarak görülse de bize göre aynı mesellerin müstakil olarak tekrar edilmesi müellifin unutkanlığından kaynaklanmış olma ihtimalini ortaya koymaktadır. Zira binlerce meseli bir araya toplamak ve telif sırasında bunları hafızada tutmak oldukça zordur. Meydânî’nin, eserini yaşının ilerleyen dönemlerinde kaleme aldığı göz önüne alındığında bu tür tekrarların normal karşılanması gerektiğini ifade etmek isteriz.

Meydânî’nin meselin başlığını atıp hiçbir açıklamada bulunmaması, daha sonra aynı başlığı zikredip meseli şerh ettiği de olmuştur. Örneğin; *هَذَا أَوَانُ الشَّدِّ فَاشْتَدِّي زَيْمٌ* /Bu amansız ve zorluk anlarıdır, Ziyem atını dehle.” meselini 4499 numarada⁷²¹ verdikten sonra onu 4520 numarada⁷²² tekrar vermesi ve açıklamayı burada yapmasını şu şekilde yorumlayabiliriz; 4499 numarada verilen *هَذَا أَوَانُ الشَّدِّ فَاشْتَدِّي زَيْمٌ* meseli

⁷¹⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/241, Mesel no: 3661.

⁷¹⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/42, Mesel no: 2593; Tecrübeli ve bilge kimseleri ifade etmek için kullanılır.

⁷¹⁸Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/52, Mesel no: 2639.

⁷¹⁹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/94, Mesel no: 2849.

⁷²⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/124, Mesel no: 2949.

⁷²¹İşinde ciddi olmayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/388, Mesel no: 4499.

⁷²²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/391, Mesel no: 4520.

4498 numarada⁷²³ verilen “هَذَا أَوَانٌ شَدَّكُمْ فَشَدُّوا”/Bu amansız ve zorluk anlarıdır. Saldırı için hazırlanın.” meseline benzemektedir. Bu yüzden Meydânî sadece “مِثْلُ قَوْلِهِمْ” şeklinde bir not düşer ve daha sonra ona anlamca yakın olan ikinci meseli verir.

Meydânî meselleri ve açıklamaları neden tekrar ettiğini açıklamamakla beraber bir yerde sebep belirtmektedir. O, Lâm babında verdiği “لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ”/Gözle gördükten sonra izi takip etmek istemem.” meselinin⁷²⁴ aynısını Te babında “تَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ”/Gözle gördükten sonra izin peşine mi düşmek istiyorsun!” kalıbıyla naklettiğini ifade etmekte ve tekrar etme sebebini şöyle açıklamaktadır; “Ben daha önce Te babında bu meseli kıssasıyla beraber zikretmiştim. Burada tekrar vermemin sebebi Ebû Ubeyd’in *el-Emsâl* eserinde bu vecihle gelmesidir.”⁷²⁵

Meydânî’nin en çok tekrar ettiği mesellerin başında “بَلَغَ السَّيْلُ الرَّبْيَ”/Sel tepeye ulaştı./Bıçak kemiğe dayandı.” sözü gelir.⁷²⁶ Toplam dört farklı yerde tekrar edilen mesel 436 numarada müstakil şerhiyle beraber verilmiş, 450 numaradaki “بَلَغَتِ الدَّمَاءُ”/Kanlar atın topuk arkasındaki saçlara kadar ulaştı.”⁷²⁷ 463 numaradaki “بَلَغَ السَّكِينُ”/Bıçak kemiğe dayandı.”⁷²⁸ ve 2942 numaradaki “قَدْ بَلَغَ الشَّطَّاطُ الْوَرَكَيْنِ”/Değnek iki kalçaya değdi.”⁷²⁹ mesellerinde ise benzer olduklarını ve aynı anlamı taşıdıklarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Genel olarak, Meydânî *Mecma’u’l-emsâl*’de çokça tekrara düşmüştür. Bu tekrarların bir kısmının vurgu amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Ancak bazı tekrarlarda ise unutkanlık faktörünün etkili olduğu görülmektedir. Her ne kadar ilk bakışta olumsuz bir durum veya eksiklik gibi görünse de bu tekrarlar okuyucunun meselleri daha iyi anlamasına ve farklı bağlamlarda değerlendirmesine yardımcı olur.

⁷²³Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/387, Mesel no: 4498.

⁷²⁴Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/215, Mesel no: 3509.

⁷²⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/127, Mesel no: 652.

⁷²⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/91, Mesel no: 436; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bıçak kemiğe dayandı./Ok yaydan çıktı. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 234-235.

⁷²⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/93, Mesel no: 450;

⁷²⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/96, Mesel no: 463.

⁷²⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/124, Mesel no: 2942.

Ayrıca, eser farklı zamanlarda ve farklı oturumlarla kaleme alındığı için bazı tekrarların oluşması doğal karşılanabilir.

3.5.10. Şerh Sırasında Meseli Yarıda Kesme

Meydânî, sözü uzatmama veya tekrara düşmemek için bazı yerlerde meseli kısaltma yoluna gitmektedir. O bu metodu meseli tekrar zikretme ihtiyacını duyduğu zamanlarda kullanır. Örneğin; *إِنَّ الْمَعَاذِيرَ يَشُوْبُهَا الْكَذِبُ* /Mazeretlere yalan karışır.” meselinin kıssasını açıkladığı yerde sözün İbrâhim en-Nehaî’ye ait olduğunu belirtir. Ancak hikâye içinde meseli tekrar verirken sözü uzatmamak için *”إِنَّ الْمَعَاذِيرَ...”* şeklinde kısaltır.⁷³⁰ Yine *بُسِّ الْعِوَضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ* /Deve yerine yularıyla gelmek ne kötü bir bedeldir.” meselinde durum aynı olmakla beraber *”فَقَالَ: بُسِّ الْعِوَضُ...”*⁷³¹ ve *”أَذْكُرُ غَائِبًا يَقْتَرِبُ”* /Uzaktakini an ki yakınlaşsın.” meselinde *”فَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ: أَذْكُرُ غَائِبًا...”* şeklinde sözün devam ettiğine ancak kendisinin kısaltma yoluna gittiğine işaret eder.⁷³²

Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*’de genellikle özlü ve etkili bir anlatım kullanmaya özen gösterse de bazı durumlarda gereksiz açıklamalarda bulunarak konunun dışına çıkabilmektedir. Örneğin; *”إِنَّهُ لَحَوْلٌ قَلْبٌ”* /O çok yönlü becerikli bir kişidir.” meselini şerh ederken gerekli değerlendirmeleri yaptıktan sonra bir beyit aktarır ve ardından kaynağı belirsiz bir rivayet ekleyerek “Bu beyit Asmaî’nin hoşuna giderdi” bilgisini verir.⁷³³ Meselin şerhiyle doğrudan ilgisi olmayan bu rivayet, metnin akışını kesintiye uğratmakta ve yer yer okuyucuya kitabın gereksiz bilgileri içerdiğini hissettirmektedir.

3.5.11. Meselin Türünü Açıklama

Mesellerin ilk çıkış yerleri önemlidir. Mesel irticali bir söz olduğu gibi âyet, hadis, şiir veya bir olaydan da doğabilir. Çıkış yerinin bilinmesi aynı zamanda çıkış

⁷³⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/41, Mesel no: 19; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Balık çok konuşurum ama ağzım su dolu demiş./Geline oyna demişler, yerim dar demiş. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 82, 130.

⁷³¹Büyük bir bedel beklerken değersiz bir bedel alan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/98, Mesel no: 477.

⁷³²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/280, Mesel no: 1473.

⁷³³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/57, Mesel no: 258.

zamanının tespitini de kolaylaştırır. Bu şekilde hem doğuş yeri hem de zamanının bilinmesi yaygınlık kazandıkları dönemlerin tarihi vakıalarına ve kültürel mirasına kadar birçok konunun incelenip anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Meydânî yaptığı incelemelerde meselin türüne her zaman vurgu yapmaz. Bu durum bazı yerlerde açıkça görülmekte bazı yerlerde ise konunun bağlamından anlaşılmaktadır. Örnek verecek olursak; “إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ”/Korkağın ölümü tepesindedir.” meselinde İbnü’l-Kelbî kanalıyla bunun şiirden doğan bir mesel olduğunu;⁷³⁴ “وَخَضِرَاءَ الدِّمَنِ”/Çöplükte biten gülden sakının (kötü muhitte yetişen kadınlarla evlenmekten)!” meselinde ise sözün ilk defa Hz. Peygamber tarafından söylendiğini ifade ederek hadis menşeli olduğunu dolaylı olarak belirtir.⁷³⁵ Meydânî hadisten doğduğunu belirtmekle beraber bazen literatür içerisindeki türüne de atıfta bulunur. Örneğin; “خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ”/Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanıdır.” meselinde “يُرَوَّى هَذَا فِي حَدِيثٍ مَرْفُوعٍ”/Bu merfu bir hadiste rivayet edilir.” açıklamasıyla sadece hadisin türüne dikkat çeker.⁷³⁶ Ancak söz konusu meselin merfu hadisten türediği bilinmesine rağmen Meydânî -kaynaklara ulaşma imkânı varken- bunu neden şerh etmemiştir? şeklinde bir soru sorulabilir. Bu soruya şu şekilde farklı yorumlar yapmamız mümkündür:

- Hadisin muteber kaynaklarda şerh edilmiş olduğunu düşündüğünden açıklama gereği duymamıştır.
- Zayıf bir ihtimale olmakla beraber hadisin şerhlerine ulaşma imkânı bulmamıştır.
- Hadisin anlaşılır olması sebebiyle şerhine ihtiyaç duymamıştır.
- Hadisin farklı lafızlarla nakledilme ihtimalinden dolayı ulaşamamıştır.

Meydânî mesellerin sadece türünü yani çıkış yerlerini incelediği gibi yeri geldiğinde âyet, hadis ve şiirden doğan sözlerin şerhine detaylı yer verir. Örneğin; bir

⁷³⁴Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/10, Mesel no: 10; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Kaza geliyor demez./Korkunun ecele faydası yoktur. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/*Atasözleri Sözlüğü*, 160, 168.

⁷³⁵Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/64-65, Mesel no: 126.

⁷³⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/248, Mesel no: 1334.

hadiste/meselde Ezherî'nin yaptığı geniş açıklamaya yer verirken⁷³⁷ diğer bir hadiste/meselde ise kendisi şerh eder.⁷³⁸

3.5.12. Meselde Geçen Beyitleri Açıklama

Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl*'de en sık başvurduğu kaynaklardan biri şiidir. Yüzlerce mesele açıklık getirmek için yine yüzlerce beyit kullanan Meydânî, bu beyitlerin şerhlerini bazen kendisi yapmakta, bazen de doğrudan veya dolaylı alıntılarla sunmaktadır. Bazı beyitleri kelime kelime incelerken bazılarını ise genel hatlarıyla açıklamaktadır. Meydânî, beyitleri sadece anlam açısından değil farklı yönlerden tahlil etmektedir. Bunlar:

- *Beyti gramer yönünden şerh etmektedir:* “أَصُولٌ مِنْ جَمَلٍ/Deveden daha çok ısırın.” meselinde geçen beyitte “مُصَاءَلَةٌ” ve “مَصَالَةٌ” kelimesinin masdar olduğunu ifade etmesi gibi.⁷³⁹

وَلَمْ يَخْشَوْا مُصَاءَلَةً عَلَيْهِمْ وَتَحْتَ الرَّغْوَةِ اللَّبْنُ الصَّرِيحُ

*Onlar kendilerine dil uzatılmasından korkmadılar. Zira malumdur ki köpüğün altında saf süt bulunur.*⁷⁴⁰

- *Beyitte geçen harfin ifade ettiği anlama değinmektir:* “لَا أَفْعَلُ كَذَا مَا غَبَا”/Gecenin koyu karanlığı devam ettiği sürece asla böyle yapmayacağım.” meselinde geçen beyitte “عَلَى” harfi cerinin “فِي” anlamında kullanıldığını söylemesi gibi.⁷⁴¹

وَفِي بَنِي أُمِّ زُبَيْرٍ كَيْسٌ عَلَى الطَّعَامِ مَا غَبَا غُبَيْسٌ

Ümmü Zübeyr Oğulları yedirme ve ikramda bulunma konusunda her zaman cömerttirler.

⁷³⁷Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/8, Mesel no: 3.

⁷³⁸Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/230, Mesel no: 3586.

⁷³⁹Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/414, Mesel no: 2185.

⁷⁴⁰Beyit şerhi şöyledir: Süt köpürünce üstünde deri gibi bir tabaka (رغوة) oluşur. Bu köpüğü gördüğünde altında ne olduğunu hemen bilemezsin. Belki de altında katıksız, saf süt vardır. İşte böylece insanlar da beni görünce çirkinliğimden dolayı küçümsediler. Ama beni tanıyınca, köpüğün altından çıkan katıksız süt gibi dış görünüşümün aksine bir hakikatle karşılaştılar. Bk. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil fi'l-luğati ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 1/78.

⁷⁴¹Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/239, Mesel no: 3649.

- *Beyitte geçen kelimenin farklı anlamlarını bir arada vermektedir: ”تَعِسَتْ”*
العَجَلَةُ/Kahrolsun acelecilik.” meselinde şâhid getirdiği bir beyitte geçen
”المِشْمَلَةُ” kelimesinin çakmak taşının alet edevatıyla beraber bir araya
toplandığı örtü veya kılıf anlamına, fethalı okunmasıyla da kuzey rüzgârı
anlamına geldiğini belirtmesi gibi.⁷⁴²

مَا رَأَيْنَا لُغْرَابٍ مَثَلًا إِذْ بَعَثْنَاهُ يَجِي بِالْمِشْمَلَةِ
غَيْرَ فَنَدٍ أَرْسَلُوهُ قَابِسًا فَثَوَى حَوْلًا وَسَبَّ الْعَجَلَةَ

*Kargayı çakmak taşının kılıfını getirmesi için gönderdiğimizde ona yakışan
bir mesel bulamadık.*

*Ancak Find hakkında bir mesel bulmak zor olmadı. Zira ateş alması için onu
gönderdiklerinde gittiği yerde bir sene ikamet etmiş ve döndüğünde
aceleciliğe lanet etmişti.*

- *Beyitte geçen hataları tahlil edip doğrusunu vermektedir: ”أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ، وَمِنْ*
الرُّؤْنِ/Kukla ve putların içine konduğu Zûn’dan daha güzel.” meselinde geçen
beytin anlamsal olarak üç yönden hatalı olduğunu belirtmesi gibi.⁷⁴³

يَمْشِي بِهَا كُلُّ مَوْشِيٍّ أَكَارِعُهُ مَشْيَ الْهَرَابِذِ حَجُّوا بَيْعَةَ الرُّؤْنِ

*Ayakları farklı renklerle damgalanmış her mahlukat Zûn putunun olduğu
kiliseyi hacceden Herâbizler gibi onunla beraber yürür.*

- *Beyitteki bir kelimenin farklı rivayetini vermektedir: ”مَوَاعِيدُ عَرْقُوبٍ”/Urkûb’un*
vaatleri.” meselinin türediği beyitte geçen ve Yemâme’ye yakın bir yerin ismi
olan “يَتْرَبُ” yerine Medîne’nin diğer bir ismi olan “يَثْرَبُ” lafzının rivayet
edildiğini belirtmesi gibi.⁷⁴⁴

وَعَدَتْ وَكَانَ الْخُلْفُ مِنْكَ سَجِيَّةً مَوَاعِيدَ عَرْقُوبٍ أَخَاهُ يَتْرَبَ

Söz verdin ancak sözünden dönmek senin huyundur. Zira senin sözlerin

⁷⁴²Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/139, Mesel no: 690.

⁷⁴³Meydânî, Hamza’dan nakilde bulunarak beyitteki üç hatayı şöyle açıklar: 1. Herâbizler Hristiyan değil, mecusilerin ateşini yakmakla meşgul olan kahinlerdir. 2. Kilise mecusilerin değil, Hristiyanlarındır. 3. Hristiyanlar puta tapmazlar. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/227, Mesel no: 1211.

⁷⁴⁴Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/311, Mesel no: 4070.

Urkûb 'un Yetrib 'li kardeşine verdiği sözler gibidir.

- *Beyitlerde zaruratı şiire değinmektedir: “رَيْحُ حَزَاءٍ فَالنَّجَاءِ”/Bu, Hazâ bitkisinin (Kerevize benzer bir bitki) kokusudur. Kaç!” meselinde memdûd olan “النَّجَاءِ” kelimesinin zaruratı şiir sebebiyle “النَّجَا” şeklinde maksûr okunduğunu söylemesi gibi.⁷⁴⁵*

رَيْحُ حَزَاءٍ فَالنَّجَا لَا تَكُنْ فَرِيسَةً لِلْأَسَدِ اللَّابِدِ

*Bu, Hazâ bitkisinin (Kerevize benzer bir bitki) kokusudur. Kaç! Kaç ki
Pusuya yatmış aslana yem olma!*

3.5.13. Meseli Kullanan Yöre ve Kabileyi Açıklama

Meseller çıktıkları/söylendikleri ilk dönemler itibariyle yereldirler. Zamanla yaygınlık kazanarak bulundukları bölgenin dışına çıkarırlar. Bununla beraber bazıları her ne kadar yaygınlık kazansa da kullanıldıkları bölgeler ve onları kullanan kabileler ile anılır olmuşlardır. Meydânî meselin aidiyeti ile ilgili bilgi verirken “bu mesel falan bölge halkının mesellerindendir” veya “bu mesel falan kabileye aittir/falan kabilenindir” gibi ifadeler kullanır. Bu minvalde mesellerin ait olduğu bölgeler içinde Mekke, Medine, Tâif, Şam, Basra, Kûfe ve Umman’ı; kabilelerden ise Kureys, Temîm, Tay ve Esed’i zikreder. Örneğin; “أَتَجَرُّ مِنْ عَقْرَبٍ/Akreb’den daha tüccar.”⁷⁴⁶ meseli Medine, “حَتَّى يُوُوبَ/Mekke, “أَجْمَلُ مِنْ ذِي الْعِمَامَةِ/Sarıklı olan kişiden daha güzel.”⁷⁴⁷ Basra, “أُظْلَمُ مِنَ الْجُلُنْدَى/Cülûnda’dan daha zalim.”⁷⁴⁹ Umman ve “أَلْحَنُ مِنْ قَيْتَتِي يَزِيدَ/Yezîd’in iki şarkıcı cariyesinden daha şarkıcı.”⁷⁵⁰ Şam bölgesi halkınca kullanılan mesellerdir.

“أَقْرَى مِنْ حَاسِي الذَّهَبِ/Hâsî’z-Zeheb’ten (Bir kişinin lakabı) daha

⁷⁴⁵Meydana gelmesinden korkulan kötü bir şeyi ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/289, Mesel no: 1533.

⁷⁴⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/147, Mesel no: 754.

⁷⁴⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/188, Mesel no: 1003.

⁷⁴⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/215, Mesel no: 1164; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Akıllı düşününceye kadar deli oğlunu everir. Arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 60, 69.

⁷⁴⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/446, Mesel no: 2373.

⁷⁵⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/255, Mesel no: 3738.

misafirperver.”⁷⁵¹ meseli Kureyş, “أَفْرَى مِنْ آكِلِ الْخُبْزِ/Ekmek yiyenden daha misafirperver.” Temîm,⁷⁵² “أَتَى عَلَيْهِمْ دُوْأَتِي/Başlarına gelen geldi.” Tay⁷⁵³ ve “أَشَدُّ حُطْبَى” “أَشَدُّ حُطْبَى/Ey Huzubbâ yayını ger!” ise Esed kabilesi tarafından kullanılan mesellerdendir.⁷⁵⁴

Müellif bazen doğrudan bölge, kabile veya şehir zikretmek yerine bunlara mensubiyeti ifade eden lafızlar kullanır. Şöyle ki “أَخْنَتْ مِنْ مُصَفَّرٍ اسْتِهِ/Kıç1 sarı olandan/kıçına koku sürenden daha kadınsı.” meselinin⁷⁵⁵ Medinelilere ait olduğunu söylemek yerine Ensar’a ait olduğunu “Bu Ensârın mesellerindendir.” şeklinde ifade eder. Bizce Meydânî’nin burada böyle bir ayırım yapmasının sebebi onun Ensar’ı yani Medine’nin asıl yerli halkını Mekke’li muhacirlerden veya Yahudiler gibi diğer milletlerden ayırt etmek istemesidir. Zira meselin şerhine bakıldığında bu sözün muhacirlerden Benî Mahzûm’a karşı veya da özelde Ebû Cehil için kullanıldığı görülür.

Meydânî meselin bölge veya kabile dışında kullanılıp kullanılmaması konusunda bir sınırlama var ise buna da değinir. Örneğin; “أَحْمَقُ مِنَ الرُّبْعِ/Baharda doğan deveden daha ahmak.” meselinin⁷⁵⁶ Araplar arasında yaygın olduğunu ifade etmek için “Bu birçok Arabın-bedevinin söylediği bir meseldir.” şeklinde açıklama yaparken “عَيْرٌ بِعَيْرٍ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ/Sultan ölünce yerine başka bir sultan geçer, bize de fazlalık on dirhem düşer.”⁷⁵⁷ meselinde yaptığı nakilde bunun Şam halkına ait olduğunu ve onların dışındaki kimselerin kullanmadıklarını belirtir.

Bazı mesellerin kabileye has olduğunu gösteren unsurlardan biri de lehçelerdir. Örneğin; “حُبٌّ إِلَى عَبْدٍ مَحْكِدُهُ/Köle dahi aslını sever.” meselinde geçen ve *asıl* anlamına gelen “الْمَحْكِدُ” kelimesinde lehçe farklılıklarını görmek mümkündür. Meydânî bunun

⁷⁵¹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/127, Mesel no: 2963.

⁷⁵²Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/168, Mesel no: 2966.

⁷⁵³Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/104-105, Mesel no: 348.

⁷⁵⁴Bir işe hazırlanmayı ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/270, Mesel no: 1995.

⁷⁵⁵Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/251, Mesel no: 1339.

⁷⁵⁶Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/225, Mesel no: 1196.

⁷⁵⁷Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/13, Mesel no: 2419; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Gelen ağam, giden paşam. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 150.

Ukeyl kabilesine ait bir lehçe olduğunu bildirdikten sonra Benî Kilâb kabilesinde bunun “مَحْقَدٌ” olarak karşılandığını belirtir.⁷⁵⁸ Yine “دَغْرِي لَا صَفِيّ”/Saldırın ve sakın sıralanıp beklemeyin.” meselinde geçen “دَغْرِيّ” kelimesinin Ezd, “دَغْرًا” şeklindeki kullanımın ise diğer kabilelere ait olduğunu ifade eder. Ayrıca kelimenin harekesinden de lehçe tasnifi yapan Meydânî⁷⁵⁹ “مَا عَلَى الْأَرْضِ شَيْءٌ أَحَقُّ بِطُولِ سِجْنٍ مِنْ لِسَانٍ”/Yeryüzünde uzun hapsedilmeyi en çok hak eden şey dildir.” meselinde geçen “أَحَقُّ” ifadesinin “أَحَقُّ” şeklinde mansub okunuşunun Hicaz veya Temîm kabilelerine mahsus olduğunu belirtir.⁷⁶⁰

Meydânî’nin yer yer kabile ve bölge adını zikretmediği meseller vardır. O bazı kullanım farklılıklarını sunduktan sonra “bu bir lehçedir” açıklamasını yapar ancak bu lehçenin aidiyeti hakkında bir bilgi vermez. Örneğin; “مَا بِالْأَرْضِ شَفَرٌ”/Evde hiç kimse yok.” meselinde yaptığı nakilde “شَفَرٌ” şeklindeki kullanımın mensubiyetini açıklamaz ve sadece “لُعَّةٌ” yani “bu bir kullanımdır/lehçedir” ifadesiyle yetinir.⁷⁶¹

3.5.14. Halk Arasındaki Kullanımları Açıklama

Meydânî mesellerin herkes tarafından bilinen asıllarını verdikten sonra varsa halk arasındaki kullanımlarına değinir. “الْعَامَّةُ” kelimesiyle ifade ettiği avam yani sıradan halk zamanla asıl kullanım üzerinde tasarrufta bulunmuş olabilir. Meselin asıl lafızları avamın sözüyle uyuştugu gibi bazen farklılık gösterebilir. Yine kelimeler farklı olsa dahi anlam açısından bir değişiklik söz konusu olmayabilir. Binaenaleyh müellif gerek meselin tümü gerekse de kelimelerdeki bu farklılıkları tespit ederek bakış açılarını nakleder. Örneğin; “لَوْ كُنْتُ أَنْفُخُ فِي فَحْمٍ”/Şayet köze üfürseydim...”

⁷⁵⁸Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/200, Mesel no: 1051.

⁷⁵⁹Ele geçen fırsatı değerlendirmeyi ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/271, Mesel no: 1434.

⁷⁶⁰Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/260, Mesel no: 3751; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bülbulün çektiği dili belasıdır./Dilim seni dilim dilim dileyim, basıma geleni senden bileyim./Dilin cirmi küçük, cürmü büyük./Dilin kemiği yok. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 96, 111.

⁷⁶¹Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/265, Mesel no: 3766.

meselinin halk arasında “تَمَرَةُ الْجَبَنِ لَا رِيحٌ وَلَا /Küle üfürüyor.”⁷⁶² ise “التَّاجِرُ الْجَبَانُ لَا يَرِيحُ وَلَا /Korkaklığın ne faydası var ne de zararı.”⁷⁶³ meselinin “يَخْسِرُ /Korkak tüccar ne kazanır ne de kaybeder.” sözüyle karşılandığını ifade eder. Yine “رَكَّتْ” yerine “اقْطَعَهَا مِنْ حَيْثُ رَكَّتْ”/Onu zayıf yerinden kopar.” meselindeki “رَكَّتْ” yerine anlamca aynı olan “رَقَّتْ” kelimesinin kullanıldığını nakleder.⁷⁶⁴

Bunların yanı sıra kişi, nesne ve kabilelerin halk nezdindeki lakaplarına da değinmektedir. Ara bilgi olarak verdiği bu ayrıntıları kitabının birçok yerinde görmek mümkündür. Örneğin; “الحُسْنُ أَحْمَرُ”/Güzellik kırmızıdır/kızıldır.” meselinde Ezherî’nin “أَحْمَرُ” kelimesini beyazlık anlamında kullanmasına dikkat çeker. O, Arapların kendilerine mevali olan Acem ve Rumlara “الْحُمْرُ” lakabını taktıklarını ve hatta Hz. Aişe’ye beyazlığından dolayı “الْحُمَيْرَاءُ” lakabının verildiğini zikreder.⁷⁶⁵ Buna benzer Benî Anber sövgü maksadıyla “بَنُو الْجَعْرَاءِ”/Dışkı oğulları”,⁷⁶⁶ kaybolan Sinan b. Ebî Harise “مُفَرَّقَ النَّعَمِ”/Develeri dağıtan”⁷⁶⁸ ve Rebîa b. Amir “رَبِيعَةُ الْبَكَاءِ”/Ağlayan Rebîa” olarak isimlendirilmiştir.⁷⁶⁹ Bunlardan her biri belirli sebeplerden dolayı bu lakapları almış ve gerek kendi kabileleri gerekse Araplar arasında bunlarla anılmışlardır.

3.5.15. Yaygın ve Şâz Kullanımları Açıklama

Meydânî mesellerin aslını, kelimelerini, şevâhidini ve diğer pek çok bilgiyi bir araya getirirken bunların bir kısmını olduğu gibi verir, bir kısmını kendi değerlendirmeleriyle harmanlayarak analiz eder. Bu minvalde yaptığı incelemelerde,

⁷⁶²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/186, Mesel no: 3294; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: İş olacağına varır./Suyu havana koy, döv döv yine su. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2/Atasözleri Sözlüğü, 151, 196.

⁷⁶³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/154, Mesel no: 787.

⁷⁶⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, Müvelledün: 1/129.

⁷⁶⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/199, Mesel no: 1048.

⁷⁶⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/219, Mesel no: 1178.

⁷⁶⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/425, Mesel no: 2249.

⁷⁶⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/85, Mesel no: 2807.

⁷⁶⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/224, Mesel no: 1192.

meselin veya bağlam gereği zikredilen bir bilginin yaygınlık derecesine dikkat çeker. Yaygın olanları *sâir*, *mâruf*, *meşhûr* gibi ifadelerle belirtirken, nadir olanları *şâz* ve *nâdir* şeklinde niteler. Örneğin; “البِرُّ أَبْقَى مِنَ الرَّشَاءِ”/Kuyu, ipten (kova ipi) daha kalıcı.” meselini “Arapların yaygın mesellerinden biri de budur.” şeklinde açıklayarak kullanım sıklığına işaret eder.⁷⁷⁰ “كَفَى بِرُعَايَاهَا مُنَادِيًا”/Devenin böğürmesi davetçi olarak yeter.” meselinde ise Ebû Ubeyd’in “Bu Araplarca meşhur olan bir meseldir.” sözüyle meselin meşhur ve herkesçe bilindiğine atıfta bulunur.⁷⁷¹

“فَعَالٌ” kelimelerinin “لَوَاءٌ ve سَوَاءٌ/Bazen düz bazen eğri.” meselinde “لَوَاءٌ” kalıbında gelmesinin şaz olduğunu belirten Meydânî,⁷⁷² “الْعُنُوقَ بَعْدَ النُّوقِ”/Develere çobanlık yaptıktan sonra keçilere çobanlık yapmaya başladım.” meselinde ise “الْعُنُوقَ” kelimesinin “الْعَنَاقُ”ın cemisi olarak gelmesini nadir bir kullanım olarak kabul eder.⁷⁷³

3.5.16. Nahiv ve Sarf Konularını Açıklama

Meydânî meselleri gramer yönünden yoğun bir incelemeye tabi tutar. Meselleri ve teşekkül ettikleri kelimeleri nahiv, sarf, hareke ve irab gibi yönlerden ele alan müellif birçok konuya değinmekte; bu konular dağınık olsa dahi eserde birçoğunu zikretmektedir. Bu minvalde onun gramer konularını şu açılardan ele aldığı tespit edilmiştir:

- Harekeleri,⁷⁷⁴ harekedeki kıyası,⁷⁷⁵ ihtilaflarını⁷⁷⁶ ve buna bağlı olarak değişen anlamları⁷⁷⁷ zikreder.
- Meselin ve şerhinde geçen bir sözün irabını yapar.⁷⁷⁸

⁷⁷⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/118, Mesel no: 591.

⁷⁷¹Mesel, ihtiyacın dile getirilmeden önce giderilmesi durumunda söylenir. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/142, Mesel no: 3033.

⁷⁷²Sürekli farklı hallere bürünen kadınlar için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/338, Mesel no: 1813.

⁷⁷³Durumu iyi iken sonradan kötüleşen kimseleri ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/12, Mesel no: 2417.

⁷⁷⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 796.

⁷⁷⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/300, Mesel no: 4012.

⁷⁷⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/161, Mesel no: 840.

⁷⁷⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/250, Mesel no: 3712.

⁷⁷⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/51, Mesel no: 201.

- Kelimedeki farklı irabları ve ondaki ihtilafları açıklar.⁷⁷⁹
- Gramer konularını şevâhidle destekler.⁷⁸⁰
- Gramer konularını örneklerle açıklar.⁷⁸¹
- Gramer kaidelerini bazen veciz bazen de ayrıntılı açıklar.⁷⁸²

Masdar: Eserde müellifin en fazla ve en detaylı tahlil ettiği konuların başında masdarlar gelir. Kelimelerin sarf açısından hangi gruba dahil oldukları nahvi açıdan ise hangi harekeyi aldıklarını sürekli vurgular ve bunları farklı açılardan değerlendirir. Örneğin; *إِلَّا حَظِيَّةً فَلَا أَلِيَّةَ*; Şayet şansım yoksa itibar ve değer kazanmak için elimden geleni yaparım.” meselinde *حَظِيَّةً* kelimesinin masdarının *الْحُظْوَةُ* - *الْحِظْوَةُ* ve *الْحِظَّةُ* şeklinde,⁷⁸³ *أَسَاءَ سَمِعًا فَأَسَاءَ جَابَةً*; Yanlış bir şekilde duyduğu için cevabı da yanlış verdi.” meselinde ise *جَابَةً* - *إِجَابَةً* - *جَوَابًا* ve *جَبِيَّةً* gibi dört farklı şekilde geldiğini ifade eder.⁷⁸⁴ *الْأَكْلُ سَلْجَانٌ وَالْقَضَاءُ لَيَّانٌ*; Yiyince hızlıca yutar, vermeye gelince ise oyalar.” meselinde ise *اللَّيَّانُ* ve *الشَّتَّانُ* kelimeleri hariç, masdarların *فَعْلَانٌ* vezninde gelmediğine dikkat çeker.⁷⁸⁵

Meydânî ismi mekân ile aynı kalıpta gelen mimli masdarlara da işaret eder. Öyle ki meseli açıklarken bunlardan hangisinin daha uygun olacağını belirterek anlamsal bir karmaşanın önüne geçer. Örneğin; *لِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ*; Her nefis ölümlüdür.” meselinde geçen *مَصْرَعٌ* kelimesinin ölüm ve aynı zamanda ölüm yeri anlamlarına geldiğini açıkladıktan sonra ölüm anlamını tercih ettiğini ifade eder.⁷⁸⁶

Fail-Meful: Müellif ismi fail ve ismi mefullere çokça yer vermekle beraber bazen ikisinin birbirinin yerine kullanılıp bir diğerrinin anlamını aldığına değinir.

⁷⁷⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/83, Mesel no: 2802.

⁷⁸⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/12, 34, Mesel no: 22, 121.

⁷⁸¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/209, Mesel no: 1113.

⁷⁸²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/370, Mesel no: 1994.

⁷⁸³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/20, Mesel no: 44; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 232-233.

⁷⁸⁴Uzun süre bir yerde konaklayan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/330, Mesel no: 1773.

⁷⁸⁵Başkalarından aldığımda kendisine kolay gelen ancak ödenmesi istendiğinde zor gelen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/41, Mesel no: 156.

⁷⁸⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/202, Mesel no: 3424.

Örneğin; “صَافِرٌ/مَا فِي الدَّارِ صَافِرٌ/Evde ısıklıkla çağrılacak kimse yoktur.” meselinde “صَافِرٌ” kelimesinin fail olarak gelmekle beraber meful anlamını taşıdığını belirtmekte ve bunu örneklerle tahlil etmektedir.⁷⁸⁷

Gayrı Munsarîf: Müellif bu konuyu farklı açılardan ele alır. Bazı mesellerde sadece ismin gayrı munsarîf olduğunu belirtirken bazılarında ise gayrı munsarîf olma sebebine değinir. Örneğin; “لَكِنَّ عَلَى بَلَدَحَ قَوْمٌ عَجَفَى/Beldehe’de zayıf bir topluluk var.” meselinde “بَلَدَحَ” kelimesinin fiilden menkûl olduğu için,⁷⁸⁸ “هُوَ الضَّلَالُ بْنُ يَهْلَلْ/O batıl oğlu batıldır.” meselinde ise “يَهْلَلْ” kelimesinin ucme ve marifelikten dolayı sarftan menedildiğini belirtir.⁷⁸⁹

Atıf: Eserde zikredilen konulardan biri atıftır. Örneğin; “إِيَّاكُمْ وَخَضِرَاءَ/Çöplükte biten gülden sakının (kötü muhitte yetişen kadınlarla evlenmekten!)” meselinde mukadder bir fiilin yine mukadder başka bir fiile atfedilmesi için vâv harfinin atıf olarak geldiğini belirten Meydânî ayrıca atıf harfinin zaruret dışında hazfedilmeyeceğini yani “إِيَّاكَ الْأَسَدَ” şeklinde bir cümlenin kullanılamayacağını söyler.⁷⁹⁰

Lazım-Mütaddi Fiil: Meydânî bu fiillerin aynı anda hem lazım hem de müteaddi olduklarını ifade eder. Örneğin; “أُفْلَتَ فُلَانٌ جُرَيْعَةَ الذَّقْنِ/Helak olmaktan kıl payı kurtuldu.” meselinde geçen “أُفْلَتَ” fiil hem lazım hem de müteaddidir. Ancak müellif burada lazım geldiğini söylemiştir.⁷⁹¹

Hal: Meydânî’nin en çok değindiği nahiv konularından biri olan hal birçok meselde geçmiştir. İrab yaparken hemen hemen hal olan tüm kelimeleri “falan kelime hal olmak üzere nasb edilmiştir.” sözüyle zikreder. Bunun dışında hal konularına veya çeşitlerine girmez sadece kelimenin hal olduğunu belirtir. Örneğin; “الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ/Meqûlâ/Buğra (erkek deve) bağlansa bile dişi develerini korur.” meselinde “مَعْقُولًا”

⁷⁸⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/285, Mesel no: 3891.

⁷⁸⁸Yakınlarına olan özlem ve hüznü ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/208, Mesel no: 4370.

⁷⁸⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/395, Mesel no: 4549.

⁷⁹⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/32, Mesel no: 126.

⁷⁹¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/69, Mesel no: 2731.

kelimesinin hal olması sebebiyle nasb edildiğini zikreder.⁷⁹²

Marife-Nekre: Marife ve nekrelik konusu sadece alem isimlerde zikredilmiştir. Meydânî meselde geçen özel bir ismin elif-lâm takısı almama sebebini buna dayandırır. Örneğin; “أَقْصَتْهُ شُعُوبٌ/Ölüm, ona yaklaştı.” meselinde “شُعُوبٌ” isminin marife olduğu için elif-lâm takısına ihtiyaç duymadığını belirtir. “دَعِ امْرَأً وَمَا اخْتَارَ/İnsan ne istiyorsa onunla bırak.” meselinde ise “امْرَأً” kelimesinin nekre geldiğini çünkü bununla umum ifade edildiğine değinir.⁷⁹³

Mebnilik: Eserde mebnilik konusuna değinmesinin sebebi kabileye ve bölgeye göre farklı kullanımları veya ihtilafları tespit etmektir. Örneğin; “أَثْقَلُ مِنْ شَمَامٍ/Şemâm’dan daha ağır.” meselinde “شَمَامٍ” kelimesinin Hicaz halkına göre kesre üzerine mebni,⁷⁹⁴ “أَثْقَلُ مِنْ نَضَادٍ/Nedâd’dan daha ağır.” meselinde ise onu kullanan bölge halkına göre kesre üzerine mebni, Temîm kabilesine göre ise gayri munsarıftır.⁷⁹⁵

Tahzîr-İğrâ: *Mecma ‘u’l-emsâl*’de bahsedilen gramer konularından bir diğeri tahzîr ve iğrâdır. Bu şekilde mansub olarak başlayan mesel sözün ya sakındırma veya teşvik anlamını taşıdığını bildirir. “حَوْضَكَ فَالْأَرْسَالَ جَاءَتْ تَعْتَرِكُ/Yalağına dikkat et! Zira deve sürüsü gelip izdiham yaratacak.” meselinde olduğu gibi “حَوْضَكَ” kelimesinin “أَحْفَظْ حَوْضَكَ”⁷⁹⁶ ve “الْدَّمُ الدَّمُ وَالْهَدَمُ الْهَدَمُ/Sakın kanımı dökme! Sakın beni mahvetme!” meselinde “إِحْدَرْ سَفْكَ دَمِي” ve “إِحْدَرْ هَدَمِي” anlamında uyarı bildirdiğini ve bu yüzden nasb edildiğini belirtir.⁷⁹⁷ Tahzîrin bilinen kalıplarından biri olan “إِيَّاكَ” ile yapılan sakındırma daha çok kullanılmıştır.⁷⁹⁸ İğrâya gelince; Meydânî sadece bir yerde kısaca değinir. “اَشْتَغِلْ بِشَأْنِكَ/Sen kendi işine bak!” meselini “اَشْتَغِلْ بِشَأْنِكَ” şeklinde açıklamış

⁷⁹²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/72, Mesel no: 2740.

⁷⁹³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/268, Mesel no: 1406; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Ne hali varsa görsün!

⁷⁹⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 795.

⁷⁹⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 796.

⁷⁹⁶Kendisinden daha güçlü ve donanımlı kimseyle mücadeleye giren kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/210, Mesel no: 1116.

⁷⁹⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/265, Mesel no: 1397.

⁷⁹⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/22, 76, Mesel no: 58, 382.

ve bunun iğra olarak isimlendirildiğini söylemiştir. Daha sonra “عِنْدَكَ” - “عَلَيْكَ” ve “دُونِكَ” gibi iğranın harflerini sıralayıp “خُنْ” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.⁷⁹⁹

Bedel: حَلَبَ الدَّهْرَ أَشْطَرُهُ/Zamanın/feleğin bütün memelerini sağdı.” meselinde “أَشْطَرُهُ” kelimesinin “الدَّهْرَ”nin bedeli olduğuna değinmesi gibi.⁸⁰⁰

Temyiz: أَطَاعَ يَدًا بِأَلْقُودٍ فَهُوَ ذُلُولٌ/Bağları görünce itaat eden yiğit alçaktır.” meselinde “يَدًا” kelimesinin temyiz oluşuna değinmesi gibi.⁸⁰¹

Mübtada-Haber: شَرَّ أَهْرَ ذَا نَابٍ/ Köpeği bir şer havlatmıştır.” meselinde “شَرَّ” kelimesinin mübteda;⁸⁰² مَرَّةً عَيْشٌ وَمَرَّةً جَيْشٌ/Bazen yaşam bazen ölümsün.” meselinde ise “عَيْشٌ” ve “جَيْشٌ” kelimelerinin haber oluşunu belirtmesi gibi.⁸⁰³

İzmâr-ı Fiil: لَا تَقْعُدْ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ/Elbiseni koru, rüzgâr uçurmasın!” meselinde “تَوَبَّكَ” kelimesinin mansub oluşunu gizli “احْفَظْ” veya “صُنْ” fiiliyle açıklaması gibi.⁸⁰⁴

Terhîm: “مُرَّةً” isminin “مُرَّ” şeklinde gelmesi gibi.⁸⁰⁵

İstisnâ: Konuya birkaç meselde değinen Meydânî kelimenin istisnâ olduğunu belirtmekle itkifa ederken bir meselde ise munkatı istisnâyı zikretmiştir.⁸⁰⁶

Bunların dışında hemze, ma-i zâide, taaccüb, ism-i mevsûl, kalb, ibdâl, nûn-ı tekid, ahd-i zihni, nidâ, idğâm, zarf ve istiğâse gibi nahiv konularına yer veren müellif örneklerden de anlaşıldığı üzere çok kısa açıklamalarla bunları ele almıştır.⁸⁰⁷ Filolojik tahliller yapmasının sebebi eserine başvuracak ve onu okuyacak olan kimselere gerek irabı gerekse de irabla anlam kazanan manaları veciz ve analıslır bir dille aktarmak, mesellerin ve teşekkül ettikleri kelimelerin anlamlarını tespit etmektir. Dile hakimiyeti

⁷⁹⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/38, Mesel no: 2561.

⁸⁰⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/195, Mesel no: 1033; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Gün görmüş./Mürekkep yalamış./Feleğin çemberinden geçmiş.

⁸⁰¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/433, Mesel no: 2287.

⁸⁰²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/370, Mesel no: 1994; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 74.

⁸⁰³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/318, Mesel no: 4118.

⁸⁰⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/155, Mesel no: 793.

⁸⁰⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/134, Mesel no: 668.

⁸⁰⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/244, Mesel no: 3693.

⁸⁰⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/47, 51, 62, 90, 65, 143, 102, 102, 358, 2/29,216, 412, Mesel no: 184, 201, 305, 428, 324, 713, 503, 503, 1916, 2495, 3513, 4645.

ile nahiv ve sarf alanındaki çalışmaları göz önüne alındığında detaylı açıklamalar yapmak yerine kısa izahatlara başvurusu eserinde maksadı dışına çıkmama gayretini taşıdığını göstermektedir.

3.5.17. Belâgat Konularını Açıklama

Meydânî'nin filolojik konulara kıyasla belâgat konularına çok değinmediği görülmektedir. O, şerhinde mesellerin manalarına yoğunlaşmış ancak yeri geldiğinde sarf ve nahiv yönünden analizler yapmayı ihmal etmemiştir. Gramer konularını belâgat konularından daha fazla ele almasının nedeni, kendisinin bir dilci olması ve gramerin belâgata göre daha öncelikli bir alan olması olabilir. Bununla birlikte Meydânî, az da olsa bazı mesellerde belâgata değinmektedir. Özellikle kinâye, istiâre ve intâk başta olmak üzere izdivâc, müzâvece ve haberi ismen zikretmiş ancak bunlara dair terimsel veya ilmi açıklamalar yapmamıştır. Örneğin; “بَدَأَ نَجِيثُ الْقَوْمِ/Topluluğun sırrı ortaya çıktı.” meselinde “نَجِيثٌ” kelimesinin kuyu toprağı anlamına gelip sırdan kinaye olarak kullanıldığını ifade etmiştir.⁸⁰⁸ “أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ/Köpekten daha çok işeyen.” meselinde ise Arapların, bevli çok çocuktan kinaye olarak kullandıklarını belirtmekle yetinmiştir.⁸⁰⁹

İstiâreye gelince; Meydânî bu sanatta müsteâr olan kelimeyi ve hangi anlama geldiğini özet bir şekilde açıklamıştır. Örneğin; “الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ/Babaya çocuk, zina yapan kadına taş vardır.” meselinde yatak anlamındaki firâşın karı kocadan ikisi için kullanılacağını söylemekle yetinmiş ve istiâre ile ilgili detaylı bir açıklama yapmamıştır.⁸¹⁰ Ses itibarıyla kelimelerin uyuşması anlamına gelen izdivâc sanatına “أَرَيْنَهَا نَمْرَةً أَرْكُهَا مَطَرَةً/Sen bana nokta kadar bulut göster, bende yağmurunu göstereyim.” meselinde geçen “مَطَرَةً” kelimesiyle değinmiştir.⁸¹¹

⁸⁰⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/95, Mesel no: 459; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bir ağızdan çıkan bin ağıza (dile) yayılır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 88.

⁸⁰⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/119, Mesel no: 596.

⁸¹⁰Gerçeğin ortaya çıkmasıyla umutları boşa çıkan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/365, Mesel no: 4367.

⁸¹¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/294, Mesel no: 1556; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 156-157.

“أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ”/Çalı çırpıdan daha beteri!” meselinde keler ve yavrusu,⁸¹² “الْحَدَرُ قَبْلَ إِرسَالِ السَّهْمِ”/Önlem, oku atmadan önce olmalıdır.” meselinde karga ve yavrusu,⁸¹³ “كَيْفَ أَعَاوِدُكَ وَهَذَا أَثَرُ فَاسِكَ”/Baltanın izi hala kafamdayken seninle nasıl eskisi gibi olayım.” meselinde ise yılan ve insan arasındaki konuşmaları intâk sanatıyla nakletmiştir.⁸¹⁴

Özetle, Meydânî *Mecma‘u‘l-emsâl*’de belâgat konularını detaylı bir şekilde incelememiş ve ayrıntılarına girmemiştir. İstiâre, kinâye ve intâk gibi bazı belâgat sanatlarını ele almış olsa da diğer sanatlara değinmemiştir. Ancak, müellifin belâgat konularından açıkça bahsetmemesi, mesellerin bu sanatlardan yoksun olduğu anlamına gelmez. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, meseller yapısı gereği belâgat temelli bir türdür.

Mesellerin tek tek incelenerek belâgat inceliklerinin ortaya konulması, kuşkusuz ayrı bir çalışma gerektirecek kadar geniştir. Bu çalışma, Meydânî’nin mesellere bakış açısına odaklandığı için belâgat yönünün detaylı analizini kapsamamaktadır. Ancak, bu alanda yapılacak araştırmalara bir zemin oluşturabileceğini ve diğer araştırmacılara yol gösterebileceğini söylemek mümkündür.

3.6. Muhtevaya Yönelik Açıklamalar

Meydânî’nin *Mecma‘u‘l-emsâl*’i yazma nedeni mukaddimesinde de belirttiği üzere Arapların Cahiliye ve İslâmî dönemde kullandıkları, dilden dile rivayet ettikleri atasözleri ve deyimleri bir araya getirmektir. O, bu minvalde incelediği mesellerde Arapların tarihine, kültürüne, adetlerine, coğrafyasına, yaşam şartlarına ve dünya görüşlerine kadar birçok malzemeyi bir araya toplayarak analiz etmiştir. Bu yüzdendir ki esere sadece belirli alan veya konuya dair bir çalışma olarak bakmak doğru değildir.

⁸¹²Bir şeyden kaçarken daha kötüsüne yakalanan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/186, Mesel no: 996; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.

⁸¹³Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/206, Mesel no: 1093; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Eşği bağla, işini sağla./Eşğini sağlam bağla, sonra Allah’a ısmarla./Kazan taşarsa kepenin değeri olmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 124, 125, 160.

⁸¹⁴Verdiği söze vefa göstermeyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/145, Mesel no: 3046; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Orospu tövbe tutmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 182.

Binaenaleyh bu başlık altında Meydânî'nin, şerh ettiği mesellerde yer verdiği konular muhteva açısından incelenecek ve analizinde takip ettiği yöntemi tespit edilecektir.

3.6.1. Kitapta Geçen İlk Kavramı ve Öncü Olaylar

Meydânî yaptığı açıklamalarda *evvelu...* şeklindeki ifadeyle ilk defa meydana gelen olaylara atıfta bulunur. Bunlardan en meşhuru ve konuyla da doğrudan ilgisi bulunan ilk meselin hangisi olduğu sorusudur. Örneğin; *الْمَرْأَةُ مِنَ الْمَرْءِ وَكُلُّ أَدَمَاءٍ مِنْ* ”*المَرْأَةُ*/Kadın erkeğin bir parçasıdır; tüm insanlar Âdem'den gelir.” meselini nakleden Meydânî bunun Araplara ait ilk mesel olduğunu belirtmektedir.⁸¹⁵

Bazı mesellerde bir kişinin birden fazla konuda öncü olduğu görülmektedir. Örneğin; Kuss b. Sâide için onun “Falandan falana.” ve “Asıl konuya gelince...” tabirlerini ilk kullanan, öldükten sonra dirilişi ilk tasdik eden, “Delil iddia edene, yemin ise inkâr edene düşer.” sözünü ilk söyleyen kişi olduğunu nakletmiştir.”⁸¹⁶ Eserde buna benzer diğer bazı konular şunlardır:

Arapları ilk yakan: Hâris b. Amr'ın Arapları kendi topraklarında yakan ilk kişi olması sebebiyle *el-muharrik* yani yakan lakabıyla anılması.⁸¹⁷

Kalemle ilk yazan: Şîs aleyhisselamin oğlu Enûş'un kalemle ilk yazan kişi olarak bilinmesi.⁸¹⁸

Devenin ilk yavrusu: Devenin doğurduğu ilk yavruya *fera* ' adının verilmesi.⁸¹⁹

Tek başına intikam alan ilk kişi: Kasîr b. Sa'd el-Lahmî'nin, intikamını tek başına alan ilk kişi olması.⁸²⁰

İslamda ilk şarkı söyleyen: Tuveys adlı muhannesin İslâmî dönem Medine'sinde ilk şarkı söyleyen ve dörtgen def çalan kimse olması.⁸²¹

Doğan ilk şey: Doğan ilk çocuğa *bikr* denilmesi.⁸²²

⁸¹⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/319, Mesel no: 4133.

⁸¹⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/111, Mesel no: 567.

⁸¹⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/9, Mesel no: 6.

⁸¹⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/19, Mesel no: 40.

⁸¹⁹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/25, Mesel no: 85.

⁸²⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/158, Mesel no: 714.

⁸²¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/258, Mesel no: 1366.

⁸²²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/110, Mesel no: 2921.

*Arapların iranlılara karşı ilk zaferi: Zî-Kâr savaşının Arapların acemlere karşı kazandığı ilk savaş olması.*⁸²³

3.6.2. Arap Savaşlarını (Eyyâmü'l-Arab) Açıklama

Eyyâmü'l-Arab; ıstılahi anlamıyla Cahiliye döneminde Arap kabileleri veya nadiren de olsa başka milletler arasında meydana gelen savaşların genel ismidir. Eyyâm kelimesi mecazi bir kullanım olup savaşların gündüz meydana gelmesi sebebiyle kullanılmıştır.⁸²⁴ Bu günler Yevmu'l-Kulâb, Yevmu Zî-kâr, Yevmu Halîme gibi daha çok savaşların yapıldığı yerlerin isimleriyle bazen de Yevmu'l-Ficâr gibi sıfatlar ile zikredilmektedir.⁸²⁵ Meydânî kitabının yirmi dokuzuncu babında yer verdiği Arap savaşlarını genel bir liste halinde vermekte ve bunlarla ilgili bilgileri kısa tutmaktadır. Bazı rivayetlere göre sayısı 1700'lere kadar ulaşan bu savaşlardan⁸²⁶ Cahiliye dönemine ait 132, İslâmî döneme ait 88 olmak üzere toplam 220 savaşa yer vermektedir.⁸²⁷ Bu bölümde Meydânî Eyyâmü'l-Arab bahsini şu açılardan ele almaktadır:

- Bekr ve Tağlib kabileleri arasında vuku bulan *Yevmu Vâridât* ve *Yevmu'z-Zenâib* gibi savaşların kimler arasında yapıldığını açıklamaktadır.⁸²⁸
- İsmi Benî Temîm'e ait bir su kaynağından alan *Yevmu'l-Cifâr* ve Benî Âmir'e ait bir köyden alan *Yevmu'l-felec* örneğinde olduğu gibi savaşların meydana geldiği yerlerle ilgili bilgiler vermektedir.⁸²⁹
- Günlerin aldıkları isimler ve bu isimleri alma nedenlerini açıklamaktadır. Örneğin Bekr b. Vâil ile Tağlib kabilesi arasında vuku bulan savaş bir tarafın saçlarını kazıtması sebebiyle *Yevmu't-Tehâluk* diye adlandırılmıştır.⁸³⁰

⁸²³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/431, Mesel no: 10 (Eyyamu'l-Arab).

⁸²⁴Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/204; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 10/13.

⁸²⁵Muhammed en-Nâsir, "Mefhûmü'l-câhiliyye fi's-si'rî'l-câhili", *Mecelletü'l-Beyân* 238 (1987), 55.

⁸²⁶Ahmed Şiblî, "Eyyâmü'l-Arab", *Mevsûatü'l-mefâhîmi'l-İslâmiyyeti'l-âmme* (Mısır: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2001), 62.

⁸²⁷Houtsma vd., *Mûcezû dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*, 5/1440.

⁸²⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/442, 442, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 103, 106.

⁸²⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/430, 432, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 2, 13.

⁸³⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/439, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 65.

- Benî Mustalik gazvesi için *Yevmû Benî Mustalik* veya *Yevmu 'l-Muraysî'*, Mekkenin fethi için *Yevmu 'l-Feth* veya *Yevmu 'l-Handeme* gibi aynı savaşların farklı isimlerine değinmektedir.⁸³¹
- *Yevmu Men 'ec/Men 'ic* şeklinde isimdeki hareke veya *Yevmu 'l-Kusaybe/Kudeybe* gibi harfteki ihtilafa değinmekte⁸³² aynı zamanda bunlardan doğru bulduğu kullanımı açıkça belirtmektedir.⁸³³
- *Yevmu 'l-Hufre* ve *Yevmu 'd-Dehnâ* gibi bazı savaşların sadece ismini vermekte ve açıklama yapmamaktadır.⁸³⁴
- Savaşların galibi hakkında bilgiler vermekte; bazen de büyüklüğü ve şiddetine değinmektedir. Örneğin; *Yevmû Zî-Kâr*'ın Arapların acemelere karşı ilk zaferi ve en büyük savaşlarından olduğunu belirtmektedir.⁸³⁵

Meydânî, Eyyâmü'l-Arab babının dışında bu savaşların bazıları hakkındaki muhtevayı oldukça geniş tutar. Bunlardan biri Dâhis ve Ğabrâ savaşıdır. Savaşa giden yolu, sebepleri, kimler arasında olduğu, kaç yıl sürdüğü, kaç defa yapıldığı, savaşın önde gelen isimleri, sonuçları gibi birçok ayrıntıyı *”قَدْ وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ وَالْغَبْرَاءُ/Aralarında Dâhis ve Ğabrâ savaşı çıktı.”* meselinin şerhinde görmek mümkündür. Benzer detaylar Bekr ve Tağlib kabileleri arasında çıkan Besûs savaşında da vardır.⁸³⁶ Meydânî Arap tarihi açısından önemli ve yaygınlık kazanan bu gibi olaylar hakkında sayfalarca detay verebilmektedir.

3.6.3. Tarihi Olayları Açıklama

Mecma 'u'l-emsâl'in yer yer ihtiva ettiği konular arasında tarihi olaylar mevcuttur. Meydânî birçok hadiseyi anlattığı bu eserde bir tarihçi ve ravi kimliğiyle öne çıkar. O tarihi olaylara olduğu gibi yer vermekte ve aynı konuda farklı görüşler varsa bunlara değinmektedir. Mesellerin az bir kısmı hariç çoğunda alıntı yaptığı kaynakları zikretmeyen müellif bunun yerine ya doğrudan nakilde bulunmakta veya

⁸³¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/444, 444, Eyyâmü'l-Arab (İslâmî): 10, 14.

⁸³²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/440, 443, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 76, 112.

⁸³³Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/444, Eyyâmü'l-Arab (İslâmî): 1.

⁸³⁴Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/443, 444, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 128, 129.

⁸³⁵Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/431, Eyyâmü'l-Arab (Câhilî): 10.

⁸³⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/374, Mesel no: 2028; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Aralarından kara kedi geçti. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 167-168.

da meçhul ifadeler kullanmayı tercih etmektedir. Bunun dışındaki rivayetleri ise tarih, ahbar ve nevadir ravilerine nisbet ederek incelemektedir. Meydânî'nin bu bağlamda naklettiği olaylardan biri “أَبَى مِمَّنْ جَاءَ بِرَأْسِ خَاقَانَ/Hâkân'ın başıyla gelenden daha kibirli.” meselinde geçen şu hadisedir; Hakan, Hişâm b. Abdülmelik zamanında Ermenistan civarlarında hüküm süren bir Türk kralıdır. Zamanla verdiği zararlar ve zulmü bu topraklarda yayılınca halife, Saîd b. Amr el-Cereşî'yi onun üzerine gönderip birliğini dağıtır ve başını halifeye gönderir. Bu olay müslümanların gözünde Hâkân'ın şahsiyetinin büyümesine ve söz konusu meselin söylenmesine sebep olur. Meydânî İslam tarihinden verdiği bu kısa hikâyeyle Emevileri bir süre meşgul eden tarihi hadiseye de dikkat çekmiştir.⁸³⁷

“كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا مُعَلَّقَةٌ/Her koyun kendi bacağından asılır.” meselinde bir gecede kendilerine isabet eden bir hastalıktan dolayı Cürhüm kabilesinden seksen yaşlının öldüğü rivayet edilir. Meydânî bu hadisenin kaynağını meçhul bir senetle vermektedir.⁸³⁸ Tarihçi İbnü'l-Kelbî ise buna benzer bir açıklamada bulunarak kurtçuklara benzeyen hayvanların onların boyunlarında yol açtığı hastalıktan öldüklerini belirtmektedir.⁸³⁹

İslam tarihi açısından dile getirilen önemli vakıalardan biri de Emevilerin yıkılış sebeplerinin irdelenmesine dairdir. “إِنَّ بَنِي صَبِيَّةٍ صَيْفِيُونَ/ Benim oğullarım sayfiyyûndur.” şeklindeki meselin şerhini ve kıssasını veren Meydânî, Süleymân b. Abdülmelik'in bu sözü kullandığını söyler ve daha sonra Emevilerin o dönem için cariyeye çocuklarını hilafete geçirmedikleri bilgisini verir. Müellif, Câhız'ın bu konudaki görüşünü naklederek cariyeye çocuklarının onların mülkünü yok edeceklerini düşündüklerini aktarmıştır.⁸⁴⁰

Buna benzer “فُلَانٌ رُمِيَ فُلَانٌ بِحَجَرِهِ/Filanca biri kendi taşıyla vuruldu.” meselinde Sıffin savaşındaki tahkim hadisesi,⁸⁴¹ “عُدَّةُ كَعْدَةِ الْبَعِيرِ وَمَوْتُ فِي بَيْتِ سُلُولِيَّةٍ/Hastalığım

⁸³⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/161, Mesel no: 582.

⁸³⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/142, Mesel no: 3038.

⁸³⁹Ebû Cafer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî, *el-Münammak fî ahbârî Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Fârûk (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 284.

⁸⁴⁰Geçmişte yapamadığı bir şeye hayıflanmayı ifade etmek üzere kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/14, Mesel no: 31.

⁸⁴¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/287, Mesel no: 1525.

deva taunu gibi çaresiz, ölümüm ise Selûl kabilesinden birinin evinde ölenin ölümü gibi çok alçaltıcı.” meselinde Âmir b. Tufeyl ve Hz. Peygamer arasındaki olay,⁸⁴² “أشأم”⁸⁴³ min Âd'ın kızıl adamından daha uğursuz.” meselinde ise Sâlih aleyhisselamın devesinin kesilmesi hadisesi anlatılmıştır.⁸⁴³

3.6.4. Arapların İnanış ve Hurafelerini Açıklama

Mesellerin kapsamına dahil olan konulardan biri de Arapların inançlarıdır. Meydânî hayatın her alanında Arapların yapmayı doğru buldukları bu inanışlarını veya başka deyişle ifade edecek olursak hurafelerini eserine almakta ve bunlara; “iddialarındandır, zanlarındandır, hurafelerindendir, yalanlarındadır” şeklindeki ifadelerle değinmektedir. Meydânî bu sözlerle onların inanışlarının yanlışlığına dikkat çekmiştir. Konuya örnek verecek olursak; “عَشْرَ وَالْمَوْتُ شَجَا الْوَرِيدِ/Ölüm şah damarına yakinken eşek gibi on defa anırdı.” meselinde geçtiği üzere bazı Araplar bir beldeye vebanın bulaşmasından korktukları zaman on defa eşek gibi anırır ve bunun onları koruyacağını sanırlardı.⁸⁴⁴ Yine “أَرْسَحُ مِنْ ضِفْدَعٍ/Uyluk ve kalça eti bir kurbağadakinden daha az.” meselinde kurbağanın aslında kuyruğunun olduğu ancak keler ile girdiği bahsi kaybetmesi sonucu ondan alıp kendisine taktığını ileri sürmüşlerdir.⁸⁴⁵

Bunun dışında kelerin 800 yıl,⁸⁴⁶ kartalın ise 500 yıl yaşadığı,⁸⁴⁷ Lokman b. Ad'ın öğlen bir, akşam da bir deve yediği,⁸⁴⁸ Arâkîb adlı kuşun uğursuz sayılması⁸⁴⁹ gibi hurafeler Arapların Cahiliye döneminde dilden dile aktardıkları inanışlarındandır. Aslına bakıldığında bu gibi hikâyeleri birçok millette görmek mümkündür. Özellikle bizim kültürümüzde tilki, yılan veya karganın dilinden anlatılan hikâyeler bu türden anlatımlarla benzerlik arz etmektedir.

⁸⁴²Biri diğerinden daha kötü olan iki haslet için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/57, Mesel no: 2667.

⁸⁴³Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/379, Mesel no: 2031; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bastığı yerde ot bitmez./Altına yapışsa bakır olur. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 164-166.

⁸⁴⁴Korkunun fayda veremeyeceği bir zamanda korkan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/42, Mesel no: 2591.

⁸⁴⁵Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/315, Mesel no: 1706.

⁸⁴⁶Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/226, Mesel no: 3556.

⁸⁴⁷Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/50, Mesel no: 2634.

⁸⁴⁸Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/86, Mesel no: 416.

⁸⁴⁹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/383, Mesel no: 2040.

”حَرَامُهُ يَرْكَبُ مَنْ لَا“ Meydânî çoğu yerde bu inançların dayanağını açıklarken حَلَالٌ لَهُ/Haram deveye helal nedir bilmeyen biner.” meselinde olduğu gibi bazı yerlerde kapalı bırakmıştır. Söz konusu meselde Câhiliye halkının binilmesini haram kabul ettikleri bir deveden bahsedilmekte ancak neden yasak olduğuna dair herhangi bir sebep belirtilmemektedir.⁸⁵⁰

Arapların yeri geldiğinde bu gibi bazı söylemleri aşırı bulup inanmadıkları da olmuştur. Örneğin; ”حَدِيثُ خُرَافَةٍ“ meselinde onlar cinin musallat olup esir aldığı bir adamı yalanlamış ve söylediklerini abartılı bulmuşlardır. Bu yüzden onlar inanmadıkları ve imkansız gördükleri olaylar için bu sözü kullanmışlardır. Ancak Hz. Peygamber onun söylediklerini tasdik etmiştir.⁸⁵¹

3.6.5. Gündelik Hayatla İlgili Bilgiler Verme

Meseller, milletlerin tabîî hallerinden doğan sözlerdir. Zira hiçbir ulus planlı bir şekilde bir atasözü veya deyim üretmemiştir. Bu yüzden ki meseller insanoğlunun en doğal hallerinden zuhur eden yansımalarıdır. Bunlardan biri de Arapların gündelik yaşamlarına dair hallerdir. Meydânî bu minvalde meselleri açıklarken hayvancılık, tarım, yemek yeme adabı, yolculuklar ve gece sohbetlerine kadar hayatın olağan akışı içerisinde meydana gelen birçok konuya değinmiştir. Örneğin; ”أَثَرُ الصَّرَّارِ يَأْتِي دُونَ الدِّيَارِ“/Meme üzerine bağlanan ipin izi gübrenin altına geçer.” meselinde Arapların *es-sirâr* adını verdikleri bir çaputu memenin üzerine bağladıkları ve bununla yavru devenin süt içmesini engellediklerini nakletmektedir.⁸⁵² ”المِعْزَى تُبْهِئُ وَلَا تُبْنِي“/Keçi, ancak deler, bina etmez.” meselinde ise Arapların evlerinden bahsedilir. Bu evlerin bina şeklinde olmadığı aksine çadır şeklinde olup keçi kılından değil develerin tüyü ve yünden yapıldığını anlatmaktadır.⁸⁵³

⁸⁵⁰İstemediği bir şeyi yapmak zorunda kalan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/198, Mesel no: 1047.

⁸⁵¹Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/195, Mesel no: 1028.

⁸⁵²Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 1/42, Mesel no: 162; Meselin Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Bıçak kemiğe dayandı./Ok yaydan çıktı. Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 234-235.

⁸⁵³Bir işi ifsad eden kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, 2/269, Mesel no: 3794.

Arapların yolculuk sırasında hurma ve sevik gibi hafif yemekler hazırlamaları ve buna ucâle ismini vermeleri (الثَّيْبُ عُجَالَةُ الرَّأْيِ),⁸⁵⁴ gece sohbetlerine kaldıkları ve horozlar ötünceye kadar uyumadıkları (أَتَقَلُّ مِنَ الزَّوَاكِي),⁸⁵⁵ uyuz develerin sürtünmesi için ahırlarına cizl adını verdikleri ağaç kütüğü koymaları (جَذْلُ حُكَاكٍ)⁸⁵⁶ gibi birçok uygulamaya rastlamak mümkündür.

Deveye bağıracakları, onu kovacakları veya da zaptedecekleri zaman *Havbe* (حَوْبَ)⁸⁵⁷ sesini kullanmaları, deve yavrularını ise *Hide* ‘ *Hide* ‘ (هَدَعُ هَدَعُ)⁸⁵⁸ sesiyle teskin etmeleri onların günlük yaşantılarına dair uygulamalardandır. Bunların yanında Arapların tedavi yöntemlerine dair bilgilere de rastlamaktayız. Örneğin; deve yavrularına isabet eden *kar* ‘ (أَحْرُ مِنَ الْقَرَعِ)⁸⁵⁹ adındaki uyuza benzer hastalığı nasıl tedavi ettikleri görülür.

3.6.6. Arapların Örf ve Kültürel Değerlerini Açıklama

Meydânî, eserine aldığı deyim ve atasözlerini incelerken Arap kültür ve medeniyetine dair geniş bir birikime sahip olmuştur. Arapların adetleri incelendiğinde bugün çoğunun unutulup hafızalardan silindiği görülür. Zira insanoğlu zamanla meydana gelen bireysel ve toplumsal değişimlerle yeni dönemlere geçiş yaparlar. Bu geçişlerde bazı adetler daha sonraki nesiller için anlamsız ve mantık dışı kabul edilip terk edilirken bazıları ise varlıklarını devam ettirme olanağını korurlar. Meydânî’nin kitapta yer verdiği bu adetler bu türden olup çoğu Cahiliye döneminin uygulamaları olarak kalmıştır. Bunlara devenin ilk yavrusunun kurban edileceği zaman süslenip giydirilmesi (أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعُ)⁸⁶⁰ ani bir baskının olacağını gören kimsenin insanları uyarmak ve aynı zamanda durumun vehametini arttırmak için elbiselerini çıkarması

⁸⁵⁴Azla yetinmeyi ifade etmek için kullanılır. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/153, Mesel no: 773.

⁸⁵⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 801.

⁸⁵⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/160, Mesel no: 832.

⁸⁵⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/202, Mesel no: 1067.

⁸⁵⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/396, Mesel no: 2083.

⁸⁵⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/227, Mesel no: 1207.

⁸⁶⁰Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/25, Mesel no: 85.

Ermenistan’a yakın bir bölge olduğunu ifade eder. Konumu belirttikten sonra iklimine değinen Meydânî bu bölgede şiddetli soğuk havaların olduğunu ve kuzey rüzgârlarının burada hiç azalmadığını eklemektedir.⁸⁶⁸ “أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ/Cilzân’dan daha düz.” meselinde Cilzân adlı yerin Tâif’e yakın bir arazi olup son derece düz ve geniş olduğundan,⁸⁶⁹ “مَا حَلَّتْ بَطْنُ تَبَالَةَ لِتَحْرِمِ الْأَضْيَافِ/Batnıtebâle’de misafirleri mahrum etmek için yerleşmedin.” meselinde ise Tebâle adlı yerin Yemen’de olup son derece verimli olduğundan bahsetmektedir.⁸⁷⁰ Bu ayrıntıların dışında Meydânî’nin zikrettiği coğrafi bölgelerden bazıları şunlardır:

- Tarîku’l-unsul (طَرِيقُ الْعُنْصُلِ): Yemâme’den Basra’ya kadar olan yola denir.⁸⁷¹
- Küdâ ve Kedâ (كُدَى وَكَدَاءُ): Mekke’deki iki dağın,⁸⁷² Amâye (عَمَايَةُ): Bahreyn’de bulunan bir dağın,⁸⁷³ Uhud (أُحُدٌ): Medîne’deki meşhur dağın⁸⁷⁴ ismidir.
- Bekka (بَقْعَةُ): Şam’da bir yerin ismidir.⁸⁷⁵
- Râme (رَامَةُ): Basra yakınlarında bir yerin ismidir.⁸⁷⁶
- Sedûm (سَدُومُ): Hz. Lût kavminin şehirlerinden birinin ismidir.⁸⁷⁷
- Havrân (حَوْرَانُ): Şam’da bir yerine adıdır.⁸⁷⁸
- Birk ve Niâm (بَرْكٌ وَنَعَامٌ): Yemen civarında iki bölgenin ismidir.⁸⁷⁹

⁸⁶⁸Tamamı şer olan konu için kullanılır. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/312, Mesel no: 1681.

⁸⁶⁹Herkes tarafından açıkça bilinen bir durum için kullanılır. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/354, Mesel no: 1892; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Gözlüye gizli yoktur./Laf torbaya girmez. /Güneş balçıkla sıvanmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 134, 135, 174.

⁸⁷⁰İnsanları önce ihsana alıştırıp sonra onlardan bu ihsanı kesmek isteyen kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/260, Mesel no: 3750.

⁸⁷¹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/58, Mesel no: 264.

⁸⁷²Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/78, Mesel no: 407.

⁸⁷³Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 797.

⁸⁷⁴Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/156, Mesel no: 798.

⁸⁷⁵Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/90, Mesel no: 431.

⁸⁷⁶Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/124, Mesel no: 628.

⁸⁷⁷Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/190, Mesel no: 1015.

⁸⁷⁸Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 1/371, Mesel no: 2006.

⁸⁷⁹Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/235, Mesel no: 3615.

- Şubeys ve el-Ehass: Dâretu Şubeys -Necid'de- adlı yerde bulunan iki suyun adıdır.⁸⁸⁰

Müellifin bahsettiği tüm bu mekânlar, mesellerin metinlerinde geçen yerlerin ismidir. Çoğunun yerellik arz etmesi sebebiyle bilinemeyeceğini öngören Meydânî bu yüzden açıklama ihtiyacı hissetmiştir.

3.6.8. Hayvanlarla İlgili Bilgiler Verme

Hayvanlar ve sıfatları Arap kültüründe önemli bir yere sahiptir. İklim ve coğrafyadan kaynaklanan çetin yaşam koşulları sebebiyle çölde bedevi bir yaşam tarzını benimseyen Araplar; at, deve ve küçükbaş hayvanlarla içe içe olmuşlardır. Bunların dışında çevrelerinin uçsuz bucaksız çöllerle çevrili olması onların birçok vahşi hayvanla da karşılaşmalarını mümkün kılmıştır. Arap toplumunun hayvanlara atfettiği değer ve onlar hakkında edindikleriengin tecrübeler zamanla edebiyata yansımış ve onlara has eserlerin kaleme alınmasının yolunu açmıştır. Bunlardan *Kitâbü'l-vuhûş*, *Kitâbü'l-hayl*, *Kitâbü nesebi'l-hayl*, *Kitâbü's-şât*, *Kitâbü'l-ibil* gibi bazı kaynaklar belirli hayvan türlerini konu alırken, Câhız'ın telif ettiği *Kitâbü'l-hayevân* adlı eser edebî açılarından incelemiş ve biyolojik gözlemlere atıfta bulunmuştur. Mesel literatüründe en fazla öne çıkan hayvanın deve, at, keler/kertenkele, devekuşu, köpek, kurt, karga ve çekirge olduğu görülmektedir. Arapların deyim ve atasözlerindeki bu türlerin büyük bir kısmı gerçek dünyaya ait olmakla beraber bazı mesellerde isimleri zikredilen Anka Kuşu ve canavar anlamındaki ğûl gibi hayali hayvanlara da rastlamak mümkündür.⁸⁸¹

Meydânî'nin yaklaşımını açıklamak gerekirse onun bu konuyu farklı açılardan ele aldığı görülür. O, şerh ettiği bu tür mesellerde hayvanların fiziki özellikleri kadar duygusal özelliklerine de yer vermekte ve onların mesele konu olmasının sebebini tespit etmeye çalışmaktadır. Örneğin; أَخَذَهُ الضَّبُّ وَلَدَهُ/Onu, kelerin yavrusunu cezalandırdığı gibi cezalandırdı.” meselinde görüldüğü gibi bazı hayvanların tabiatından kaynaklanan özelliklere değinmektedir. Buna göre meselde bahsi geçen keler adındaki hayvan sürüngenlerin, yavrularını yeme korkusuyla yumurtalarını

⁸⁸⁰Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/145, Mesel no: 733.

⁸⁸¹Şener Şahin, “Mecma'u'l-Emsâl'de Yer Alan أَفْعَلُ Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 180-184.

sürekli gözlemektedir. Yavrular yumurtadan çıkınca korkuya kapılıp onları av için bekleyen bu haşerelerle karıştırır ve bir anlık iç güdüsel korkuyla kendi yavrularını yer.⁸⁸² Câhiz'in *Kitâbü 'l-hayevân* adlı eserini incelediğimizde onun da buna benzer bir görüş belirttiğini görürüz.⁸⁸³ Hatta o, kelerin yetmiş yumurta bıraktığını ve bu yumurtalardan çıkan yavrularını yememesi halinde çöllerin kelerle dolacağını nakleder.⁸⁸⁴ Yine bu hayvanın fiziksel yapısından kaynaklanan diğer bir özelliği ”كلُّ”
”أَصْلٌ مِنْ”/Her kelerin vurulacağı taş onun yanında olur.” meselinde geçmektedir. Meydânî bu meselin şerhinde kelerin, yolunu çoğu zaman kaybettiğini ve bu yüzden alamet olsun diye her zaman bir taşın dibini yuva yaptığını belirtmektedir.⁸⁸⁵ ”أَصْلٌ مِنْ”
”أَصْلٌ مِنْ”/Kelerden daha şaşkın/kayıp.” meseli de bu sıfatı açıklar niteliktedir.⁸⁸⁶

Meydânî ”أَرَوَى مِنْ ضَبِّ”/Kelerden daha çok suya doymuş.” meselini ise kelerin biyolojik özellikleri bağlamında açıklamaktadır. Örneğin, kelerin su içmek yerine yüzünü rüzgâra döndüğünü ve havayı içine çekerek su ihtiyacını giderdiğini belirtir.⁸⁸⁷ Buna benzer örneklerden biri de kurt hakkındadır. Kurt, yapısı itibarıyla aşırı iştahlı, hırslı ve aç gözlü bir hayvandır. Öyle ki; yiyecek bir şeyin dahi bulunmadığı bir yere düşecek olsa mutlaka bir şey bulup ağzına atma ihtiyacı duyar. Hiçbir şey bulamazsa dahi rüzgâr esintisini karnına doldurur. Meydânî bu bilgileri verdikten sonra onun fizyolojik ve biyolojik yapısını tanıtmaya devam eder. Ona göre kurdun midesi köpeklerinki gibi kemikleri eritip sindirebilecek bir yapıdadır. Ancak her ikisi de hurma çekirdeği kemikten daha zayıf olsa bile bunu sindiremezler.⁸⁸⁸ Kurdun sıfatlarından bir diğeri dikkatli ve uyanık bir hayvan olmasıdır. Meydânî ”أَحَدَرُ مِنْ”
”أَحَدَرُ مِنْ”/Kurttan daha dikkatli.” meselinde onun uyurken çevreyi gözetlemek için bir gözünü kapatıp diğer gözünü açık bıraktığını nakleder. Ancak tavşanın iki gözü açık

⁸⁸²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/27, Mesel no: 92.

⁸⁸³Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/341-342.

⁸⁸⁴Câhiz, *el-Hayevân*, 4/342-343.

⁸⁸⁵Helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kimse için kullanılır. Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/132, Mesel no: 2992.

⁸⁸⁶Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/426, Mesel no: 2251.

⁸⁸⁷Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/315, Mesel no: 1698.

⁸⁸⁸Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/186, Mesel no: 994.

uyumasını tedbirden değil yaratılışı gereği olduğunu ifade eder.⁸⁸⁹ İlerleyen sayfalarda bahsi geçen “أَخَفُ رَأْسًا مِنَ الدَّبِّ/Uykusu kurdun uykusundan daha hafif.” meseli kurdun dikkatli ve açığız bir hayvan olduğunu destekler niteliktedir.⁸⁹⁰

Müellif keler ve kurt gibi bazı hayvanların tabiatından kaynaklanan ve makul kabul edilen sıfatları açıklamanın yanı sıra mantık dışı denilebilecek bazı bilgilere yer vermekte ancak bunları herhangi bir tenkite tabi tutmamaktadır. Örneğin bazı mesellerde kelerin 800,⁸⁹¹ maymunun 700⁸⁹² ve kartalın 500 yıl yaşadığı⁸⁹³ şeklinde gerçeğe bağdaşmayan bilgilere yer vermektedir.

Arap mesellerinde “أَفْعَلُ مِنْ” vezninde gelen sözlerin yoğun kullanıldığı görülmektedir. Üstünlük bildiren bu kalıpta gelen deyim ve atasözlerinde çoğu zaman hayvanın önüne çıkan ve onu diğer hayvanlardan ayıran sıfatlarına vurgu yapılmakta bazen de bu sıfatlar arasındaki ortaklığa değinilmektedir. Örneğin; *Kirilla* adındaki kuş bir şeyi hızlı kapıp yakalamasıyla (أَخْطَفُ مِنْ قِرْلَى),⁸⁹⁴ *Enkad* adı verilen kirpi gece boyu yürümesiyle (أَسْرَى مِنْ أَنْفَدَ),⁸⁹⁵ tavuk en şefkatli hayvan olmasıyla (أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ),⁸⁹⁶ karınca kendi ağırlığından daha fazlasını taşımaya güç yetirmesiyle (إِحْدَى وَعِشْرِينَ),⁸⁹⁷ karga erkenci olmasıyla (أَبْكُرُ مِنْ غُرَابِ),⁸⁹⁸ kedi ataklarında hızlı olmasıyla (أَثْقَفُ مِنْ سِنُورِ),⁸⁹⁹ köpek uyanık ve tetikte olmasıyla (أَحْرَسُ مِنْ كَلْبِ),⁹⁰⁰ keler hileci (أَخْدَعُ مِنْ ضَبِّ)⁹⁰¹ olmasıyla diğer hayvanlardan ayrılmıştır. Meydânî’nin yer verdiği hayvan konulu tüm bu deyim ve atasözleri üstünlük ve ayrıcalık ifade eden “أَفْعَلُ مِنْ” kalıbıyla gelmiştir.

⁸⁸⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/226, Mesel no: 1204.

⁸⁹⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/254, Mesel no: 1350.

⁸⁹¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/226, Mesel no: 3556.

⁸⁹²Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/50, Mesel no: 2632.

⁸⁹³Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/50, Mesel no: 2634.

⁸⁹⁴Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/261, Mesel no: 1378.

⁸⁹⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/354, Mesel no: 1897.

⁸⁹⁶Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/126, Mesel no: 2952.

⁸⁹⁷Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/53, Mesel no: 2645.

⁸⁹⁸Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/119, Mesel no: 606.

⁸⁹⁹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/157, Mesel no: 813.

⁹⁰⁰Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/229, Mesel no: 1228.

⁹⁰¹Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 1/260, Mesel no: 1373.

kullanılmıştır. Bunların tümü ismi tafdil kalıbında gelen meseller olup köpeğe mahsus özellikleri kapsamaktadır.

Meseller insan ürünü olduğundan hayvanların özellikleri hakkında birbirine zıt ifadeler kullanmaları tabîi karşılanabilir. Şöyle ki bir toplum kediyi hain ve nankör olarak tanımlarken başka bir toplum onu insan dostu ve sevecen bir varlık olarak görebilir. Binaenaleyh Meydânî de bu farklılıkları göz önünde bulundurarak zıt anlamlı mesellerin çoğunu beraber vermiştir. Örneğin; balina için hem أَظْمَأُ مِنْ حُوتٍ/Balinadan daha çok susamış.” hem de أَرَوَى مِنْ حُوتٍ/Balinadan daha çok suya doymuş.” sözü mesel olarak kullanılmıştır. Birinci sözün söylenme sebebi bilinmemektedir. Ancak ikinci söz; onun sudan hiç ayrılmaması ve suyun içinde olması sebebiyle söylenmiştir.⁹¹⁴

3.6.9. Bitkilerle İlgili Bilgiler Verme

Bedevisi yaşamın zor koşullarında bitkiler de en az hayvanlar kadar önemli olmuştur. Çöllerle kaplı Arap coğrafyasının temel bitki örtüsü ve buna bağlı olarak yetişen farklı bitki türleri halk arasında gözlemlenmiş ve birçok yönden kendilerinden istifade edilmiştir. Araplar bitkilerin bu önemine binaen onlar üzerinde çalışmalar yapmış ve birçok açıdan değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Örneğin; Endelüslü Ebû Zekeriyâ Yahya b. Muhammed b. el-Avvâm el-İşbîlî (ö. 580?/1185?) *el-Filâha* adlı eserinde 585 bitkiyi ele alarak bunları teknik açıdan incelemiştir. Ebû Hanîfe ed-Dîneverî ise (ö.282/895-6) *Kitâbü'n-nebât* adlı eserinde bitkileri hem teknik hem de edebî yönleriyle ele almıştır. Bu gibi birçok çalışma Arap literatüründe bitkileri önem, yapı ve çeşitlilik açısından analiz etmiş bedevilerin etrafındaki biyolojik çeşitlilikten faydalanmanın yollarını göstermiştir.⁹¹⁵

Meydânî de eserinde bitki temalı mesellere ve onlar hakkındaki botanik bilgilere çokça yer vermiştir. Gerek meselin bizzat metninde gerekse de şerhinde bitkilere dair açıklamaları ele aldığımızda doğal olarak bunlardan en fazla hurmaya değindiğini görürüz. Zira hurma, bedevinin gündelik yaşamında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Dolayısıyla mesellerde hurmaya dair en ince ayrıntıyı görmek mümkündür.

⁹¹⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/447, Mesel no: 2378.

⁹¹⁵Hasan Taşdelen, “Meydânî'nin Mecma'u'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler”, *Bilimname* 7/17 (2009), 272.

bahsetmektedir.⁹²¹ Bu bitki topraktan çıktığında sarmal şekilde büyümekte ve ağaç asma gibi bir destek bulduğunda onu sararak emici hortumlarıyla ondaki gıdayı emmekte ve zayıflatıp kurumalarına yol açmaktadır. Taşdelen'e göre bu meseldeki bitki sosyal yaşamda sıkça rastlanan ve insanların sırtından geçinen asalak tipini temsil etmiştir.⁹²²

3.6.10. Astronomi ve Atmosfer Olaylarıyla İlgili Bilgiler Verme

Araplarda çöl kadar gökyüzü de önemli bir gözlem alanıdır. Sürekli gökyüzünün büyüleyici ihtişamına, gezegenlerin ve yıldızların hareketlerine bakmayı telkin eden Kur'ân âyetleri başta olmak üzere nazım ve nesir gibi birçok edebî metinde örnekleri görmek mümkündür. Ancak meseller incelendiğinde bu konuya diğer alanlara kıyasla daha az yer verildiği görülmektedir. İncelediğimiz eserde bu konuya dair atasözü ve deyimlerin ay, güneş, yıldız, yağmur ve rüzgâr temaları altında sıralandığı tespit edilmiştir. Örnek verecek olursak bunlardan en meşhuru Kur'ân-ı Kerîm'de “وَإِنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى/Şi'râ'nın Rabbi de O'dur.”⁹²³ âyetiyle kendisinden bahsedilen Şi'râ yıldızıdır. Meydânî “أَتَى مِنَ الشَّعْرَى/Akyıldızdan (Şirâ'dan) daha takip eden.” şeklinde naklettiği bu yıldızı birkaç meselde tekrar etmektedir. Onun açıklama ve değerlendirmelerinde Şirâ yıldızını şöyle tanımladığını görürüz:

“Araplar bu yıldızla Şi'râ-yı Âbûr simini verdiler ki o Şi'râ-yı Yemâniyye'dir. Bu yıldız Cevzâ'dan sonra doğar. Buna Kelb-i Cebbâr adını vermişlerdir ki Cebbâr da Cevzâ (ikizler burcu)'nın ismidir. Araplar bu yıldızı, sahibini takip eden bir köpek şeklinde tasvir etmişlerdir.”⁹²⁴

Müellif “أَتَى مِنَ الشَّعْرَى/Süreyya yıldızından sonra gelen yıldızdan daha uğursuz.” meselinde ise Süreyya yıldızının Şi'râ-yı Yemâniyye ve Şi'râ-yı Şâmiyye olarak ikiye ayrılma sebebini açıklar. Ona göre Şi'râ-yı Yemâniyye semayı enine katettiği için ona abûr; yalnız kalan Şi'râ-yı Şâmiyye ise ağlamaktan gözleri çapaklandığından ona ğumeysâ adı verilmiştir.⁹²⁵ Farklı kaynaklarda bu yıldız

⁹²¹Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/284, Mesel no: 1503.

⁹²²Taşdelen, “Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler”, 276.

⁹²³Necm 53/49.

⁹²⁴Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/148, Mesel no: 756.

⁹²⁵Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/354, Mesel no: 4305; Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, “aşr” 1/269.

gökyüzünün en parlak yıldızı olarak tanımlanır ki güneşten yirmi üç kat -başka rivayete göre elli milyon kat-⁹²⁶ daha parlak, elli kat daha büyük ve aynı zamanda dünyadan 8,7 ışık yılı (51 trilyon mil) uzak bir mesafededir. Araştırmalara göre şubat ve mart aylarında Şi'râ yıldızının dünyanın her yerinden görülebilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Eski Yunanlılar Şi'rânın yaz mevsiminde görünmemesi sebebiyle, kendi sıcaklığını güneşin sıcaklığına ilave ederek yaz aylarında ısıyı arttırdığına inanırlardı.⁹²⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de geçmesi sebebiyle birçok tefsirde bu yıldız hakkında açıklamalar yapılsa da verilen bilgiler -bazı notlar hariç- hemen hemen Meydânî'nin yaptığı açıklamalar ile aynıdır. Bununla beraber ilk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân, Meydânî'den farklı olarak yıldızın parlaklığından, Huzâa, Ğassân ve Ğatafân kabilelerinden bazı insanların buna ibadet ettiğinden bahsetmiştir.⁹²⁸

Araplar Şi'râ gibi Târik adını da kullanmışlardır. Ancak bu ismin bir yıldızın özel ismi mi yoksa tüm yıldızları kapsayan bir cins isim mi olduğu konusunda ihtilafa düştülerse de genel görüş bunun cins isim olduğu yönündedir.⁹²⁹ Meydânî ^{الرَّيُّ} ”مَا هَذَا الْبَرُّ” Bu iyilik gece vakti çatkapı gelen bir şey değil.” meselini açıklarken bu konuya girmeksizin diğer sözlük yazarları gibi kelimenin etimolojik tahlilini yapmıştır.⁹³⁰

Yıldızlar gibi ay da Araplar arasında yaygın olarak darb edilmiştir. Ayın, dolunayın veya hilalin en çok öne çıkan yönü parlaklığı olmuştur. Araplar âşık ve son derece açık olan bir konuya dikkat çekecekleri zaman güneş ve ayı kullanırlar. Örneğin; ^{إِنَّ اللَّيْلَ طَوِيلٌ وَأَنْتَ مُقْمِرٌ} ”Sen aydınlıkta olduğun sürece gece uzun olsun.”⁹³¹ ^{فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ، وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ} ”Ay mevcut olup parladığı sürece yürü.”⁹³²

⁹²⁶Hammûd b. Abdillâh b. Hammûd b. Abdîrrahmân et-Tuveyçiri, *Zeylû 's-Savâik li-mahvi 'l-ebâtîl ve 'l-mehârik* (bs: yy; 1970), 244.

⁹²⁷Detaylı bilgi için bk. Murat Sülün, “Şi'râ”, Murat Sülün, “Şi'râ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/180-181.

⁹²⁸Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs, 1423/2002), 4/166.

⁹²⁹Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *el-Bahru 'l-muhîr fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: y.y., 1420), 10/450; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*, 4/734.

⁹³⁰Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 2/274, Mesel no: 3825.

⁹³¹Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/30, Mesel no: 117.

⁹³²Meydânî, *Mecma 'u'l-emsâl*, 1/335, Mesel no: 1789.

هَلْ يَخْفَى عَلَى النَّاسِ الْقَمَرُ”⁹³³ “Ay ışıktır, fakat güneş ondan daha parlaktır.”⁹³³ ve “أَشْهُرُ مِنَ الْقَمَرِ”⁹³⁴ “Aydan daha meşhur.”⁹³⁵ ayın parlaklık sıfatını öne çıkaran mesellerdendir.

Birinci mesel, insanı hedefine ulaşması için sabırlı olmaya teşvik ederken gecenin karanlığı ve ayın aydınlığını öne çıkarır. Burada gece zorluğu, ay ışığı ise sebat ve sabırdan kinaye olarak kullanılmıştır. İkinci meselde de benzer bir anlam söz konusudur ki o da insanın önünün aydınlık olduğu sürece amacına ulaşacağına vurgu yapmaktadır. Üçüncü meselde ise ay ve güneş arasında bir üstünlük söz konusudur. Ancak her ikisinin de parlaklık yönü vurgulanmakla beraber güneşin aydınlığının ayın aydınlığından üstün olduğu ifade edilmektedir. Dördüncü meselde herkes tarafından bilinen âşık işlerin gizli kalamacayağı ayın parlaklığıyla ifade edilmektedir. Sonuncu mesel ise meşhur bir kişi veya olayın ayın şöhretiyle ilişkilendirilmesine dikkat çekilmektedir.

Araplar parlaklığının yanı sıra nadiren de olsa “أَضِيعَ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ”/Kış mevsiminin ayından daha gizli/kayıp.” meselinde olduğu gibi sönüklüğünü de kullanırlar.⁹³⁶ Arapların bu meselle kış mevsiminde havaların bulutlu ve sisli olması nedeniyle ayın görülmemesine atıfta bulunduklarını söyleyebiliriz. Zira Meydânî meseli açıklarken kışın “bu ayın altında oturulmaz” şeklinde bir ifade kullanır. İlyas Karslı da bu meseli yorumlarken onun yazın daha belirgin olması nedeniyle ışıktan daha çok istifade edildiğini, kışın ise ışığın faydasının olmadığını söyler ve kendisinde olup da fayda vermeyen şeyler için misal verildiğini belirtir.⁹³⁷

Güneşe gelince; Meydânî, şerh edilmediğinde bir kapalılık söz konusu olacağından güneş temalı mesellerin çoğunu izah etmeye gayret göstermiştir. Örneğin; “الشَّمْسُ أَرْحَمُ بِنَا”/Güneş, bize daha merhametlidir.” meseli⁹³⁸ lafız açısından anlaşılır olsa

⁹³³Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/74, Mesel no: 2749; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: El elden üstündür. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 119.

⁹³⁴Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 2/404, Mesel no: 4600; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Gözlüye gizli yoktur. /Güneş balçıkla sıvanmaz. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 134, 135.

⁹³⁵Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/390, Mesel no: 2073.

⁹³⁶Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/424, Mesel no: 2245.

⁹³⁷Karslı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, 71-72; Mesel, kıymeti takdir edilmeyen ya da işe yaramayan güzellikleri anlatmak için söylenir.

⁹³⁸Meydânî, *Mecma‘u‘l-emsâl*, 1/373, Mesel no: 2017.

da maksad yönünden mübhemlik taşır. Bu yüzden müellif “Yani güneş kışın onların yorganıdır.” açıklamasıyla kış ayının soğuk günlerinde güneşin ısıtma sıfatının kastedildiğini izah etmiştir. Bunun tam tersi bir anlamda kullanılan “حَرُّ الشَّمْسِ يُلْجِي”/Güneşin sıcaklığı istenmeyen bir meclise girmeye mecbur bırakır.” meselinde⁹³⁹ ise güneşin aşırı yakıcılığına ve kavurucu sıcaklığının kişiyi her şeye sevk edeceğine dikkat çekilmiştir.

Mesellerde darb edilen konulardan biri de rüzgâr ve yağmurlardır. Meydânî bunların hangi maksatlarla kullanıldığını ele alırken çeşitlerine, sıfatlarına, fayda ve zararlarına değinmiştir. Eserin tamamına panoromik bir bakış açısıyla bakıldığında rüzgâr konulu mesellerin detaylı işlendiği görülecektir. Örneğin; kinayeler bir kenara bırakıldığında “أَمْضَى مِنْ رُزْغَارٍ”/Rüzgârdan daha hızlı.” meselinde hızına,⁹⁴⁰ “كَيْلَا النَّسِيمِ حَرُورٌ”/Rüzgârdan daha etkili.” meselinde şiddeti ve etkisine,⁹⁴¹ “حَرَجَفُ”/Her iki rüzgâr da sıcak ve soğuktur.” meselinde sıcak ve soğuk esen türlerine⁹⁴² ve “تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ”/Rüzgâr gemilerin istemediği yönden eser.” meselinde denizciler için oluşturduğu zarara değinilmiştir.⁹⁴³

“إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَاقَيْتَ إِعْصَارًا”/Eğer rüzgâr isen fırtınayla karşılaşsın.” meselinde istiâre sanatı kullanılarak insan rüzgâra benzetilmiştir.⁹⁴⁴ Burada rüzgâr her ne kadar güçlü olsa da ondan daha şiddetli ve büyük olan kasırganın varlığıyla zayıflığı gösterilmiştir. Meselin bu yönüne değinmeyen Meydânî sadece sözün nerede ve hangi maskatla kullanıldığını belirtmiştir.

Arapların yağmur konusundaki meselleri bazen bol yağmura genellikle ise yağmaması üzerinedir. Ayrıca eserde gerek yağmur gerekse onunla ilintili olan ve

⁹³⁹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/209, Mesel no: 1110; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Denize düşen yılana sarılır. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 107.

⁹⁴⁰Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/355, Mesel no: 1904.

⁹⁴¹Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/326, Mesel no: 4183.

⁹⁴²Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/166, Mesel no: 3185.

⁹⁴³Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, Müvelledün: 1/150; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Her zaman gemicinin istediği rüzgar esmez. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 143.

⁹⁴⁴Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/30, Mesel no: 113; Meselin Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Rüzgar eken fırtına biçer./Rüzgara tüküren kendi yüzüne tükürür. Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*, 188.

özellikle de kendilerine has isimler taşıması sebebiyle anlam kapalılığına sebep olan bulut ve şimşek türlerine de değinilmiştir. Örneğin; “أَرَى خَالًا وَلَا أَرَى مَطَرًا/Bulutu görüyorum ancak yağmuru göremiyorum.” meselinde Meydânî, *hâl* kelimesini yağmur yağdırması umulan ancak içinde suyun olmadığı bulut şeklinde açıklamış ve bu sözün bol malı olup fayda vermeyen kimse için kullanıldığını belirtmiştir.⁹⁴⁵



⁹⁴⁵Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, 2/304, Mesel no: 1619.

4. SONUÇ

XI. yüzyılda yaşamış önemli bir edip ve dilci olan Meydânî *Mecma'u'l-emsâl* adlı eseriyle şöhret bulmuştur. Kitap günümüze kadar güncelliğini korumuş ve bu alanın başyapıtı kabul edilmiştir. Zira bu eser muhteva, üslup, metot ve hacim yönünden mesel konusunda yapılan diğer eserleri geride bırakmıştır.

Meydânî son büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in veziri Ebû Ali Muhammed b. Arslan'ın isteği üzerine Cahiliye döneminden başlayarak Arapların kullandığı ve kendisinin de ulaşma imkânı bulduğu tüm meselleri bu kitabında bir araya getirmiştir. Tekrarlarla birlikte altı bine yakın meseli inceleyen Meydânî eserine başlamadan önce literatür taraması yapmış ve hepsini kendi süzgecinden geçirmiştir. Bu doğrultuda o, mesellerin şerhinde olukça geniş bir senet zinciri kullanmıştır. Onun bu şekilde geniş kaynak kullanmasını eserdeki konuların birçok alanla iç içe olmasına bağlamak mümkündür. Zira farklı konular, kaynakların çeşitlenmesini gerektirmiştir. Kitabın bu özelliğine binaen rivayetleri gerek şahıslara gerek eserlere ve bazen de her ikisine isnad ettiği görülmüştür. Ancak bu özverili çabaya rağmen azımsanmayacak çoğu meselde herhangi kaynak belirtmemiştir. Meydânî bunun yerine kapalı ve şüpheli ifadeler kullanmak veya doğrudan alıntılar yapmak suretiyle meselleri açıklamıştır.

Meydânî meselleri zikrettikten sonra anlama dair bolca şevâhid ve örnek kullanmıştır. Söz konusu örneklerin -kullanıldığı bağlamlar göz önünde bulundurulduğunda- tekid/pekiştirme veya meselin ya da herhangi bir sözün anlam kapalılığını gidermek için tercih edildiği görülmüştür. Zira bazı mesellerde müellif her ne kadar detaylı açıklama yapsa da tam anlaşılamayacağı için örneklerle izah etme yoluna gitmiştir. Bu yüzden ki o, eser boyunca anlaşılmama endişesi taşıdığı, ilave açıklamalarla ve örneklerle bu endişeyi gidermeye çalıştığı izlenimi vermiştir. Her ne kadar sade ve anlaşılır bir dil kullansa da anlaşılmayacağını düşündüğü yerlerde bu tür açıklamaları tekrar etmek suretiyle yeniden sunmuş ve yer yer abartıya kaçacak kadar detaya girmiş, bu abartılı detaylar ise okuyucu üzerinde sıkılma hissi uyandırmıştır.

Meydânî birçok meseli ayrıntılı ele alsa da bazılarını ya hiç açıklamamış ya açıklasa dahi muhatabın kolaylıkla anlayabileceği bir açıklıkta sunamamıştır. Özellikle de müvelled meselleri olduğu gibi nakletmesi ve herhangi bir açıklama yapmaması eserin eksik yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu durum onun

belli kaynaklara bağılı kaldığını ve hatta kısaltma yoluna gittiğini göstermektedir. Ancak bu, eserin değerini azaltmaz, aksine binlerce meselin çoğunu açıklaması onun gayretini göstermesi açısından takdire şayandır. Ayrıca Meydânî'nin bu tutumunda kaynak sınırlılığı başta olmak üzere birçok sebep rol oynamış olabilir. Nitekim araştırmanın ilgili bölümlerinde bu konuya ilişkin değerlendirmelerimize yer verilmiştir. Burada vurgulamak istediğimiz husus, eserde yer alan mesellerin tümünün şerh edilmesine yönelik beklentidir.

Müellifin kelimeler üzerinde çokça durması ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır. Kelime tahlillerine ayrı bir önem veren Meydânî, onları dilbilim ve anlambilim olmak üzere iki açıdan incelemeye tabi tutmuştur. Bunu yaparken Arap dilinin klasik sözlüklerinden faydalanmanın yanı sıra gramer, nevâdir ve garibü'l-luga alanında önde gelen eserlerden doğrudan alıntılar yapmıştır. Adeta o, mesellerin anlaşılmasını kelimelerin anlaşılmasına bağılı kılmıştır. Bu yüzden bir kelimeyi ele alırken, o kelime üzerinde etimolojik açıklamalara, ihtilaflara, kıyasa, vezne, müzekkerlik ve müennesliğe, müfredlik ve cemiliğe kadar farklı birçok açıklamalar yapmış ve meseli kelimenin anlamıyla olan ilişkisi bağlamında tahlil etmiştir. Onun bu açıklamalarla kitaba bir nevi sözlük hüviyeti kazandırdığı söyleyenebilir.

Şahıslar açısından ulaşılan sonuç ise karakter ve tip kadrosundaki zenginliktir. Mesellerin kime ait olduğu, kim tarafından söylendiği, kime söylendiği, daha sonra kim tarafından tekrar kullanıldığı vb. biyografik bilgiler Meydânî'nin kişi kadrosuna önem verdiğini göstermektedir. O, bir yandan mesellerde ismi geçen kişiler hakkında detaylı bilgiler sunarken diğer yandan bazı kişileri arka planda tutmuş ve onlardan hiç bahsetmemiştir. Eserin tamamı göz önünde bulundurulduğunda mesellerde ismi geçen kişi sayısını tespit etmenin zor ve meşakkatli olduğu aşıkardır. Ancak tematik açıdan bakıldığında birçok şahsiyeti bünyesinde topladığı görülmektedir.

Muhtevaya gelince; Meydânî eserinde Arapların Cahiliye ve İslâmî dönem yaşantılarını kapsayan birçok konuyu ele almıştır. Arapların tarihi olayları, savaşları, adetleri, gelenek ve görenekleri, yaşadıkları bölgeler, kabileden kabileye değişen töreler ve lehçeler, yaşam tarzları, dünya görüşleri ve gündelik yaşantıları gibi konular ayrıntılarıyla incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu yüzden eser Arap mesellerini konu edinmesinin yanında sahip olduğu içerik ve tema zenginliği açısından diğer

Çalışmalardan farklıdır. Bize göre Meyd n 'den sonraki müellif ve araştırmacıların bu kitabı alanın ana kaynağı kabul etmelerinin sebeplerinden biri de budur.

Bu bilgilerin yanı sıra *Mecma'u'l-ems l*'i incelerken şu sonuçlara da ulaşılmıştır:

- Eser daha önceki çalışmaların derlemesi ve genişletilmiş bir şerh halini taşır.
- Mukaddimedede Hamza el-İsfah n 'nin kitabında geçen Arapların hurafe ve batıl inançlarına dair meselleri almadığını belirtmesi dışında eser boyunca hiçbir mesel müellifini tenkit etmemiştir. Genel olarak böyle bir üsluptan kaçınan Meyd n  rivayetleri ve görüşleri analiz etmekle yetinmiştir. Bu da onun bakış açısını yeterince ortaya koymasını engellemiştir. Ancak bu durum onun hiçbir şekilde tenkit yapmadığı anlamına gelmemelidir. Zira sayısı azımsanmayacak birçok meselde eleştirel yorumlarını görmek mümkündür.
- Bu bağlamda, meselleri şerh ederken rivayetleri verdikten sonra şu yolları izlemiştir: 1. Rivayetler üzerinde s k t etmiştir. 2. Rivayetleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. 3. Konu ile ilgili ihtilaf varsa dile getirmiştir.
- Kitabın tamamında mutlak olarak meselin anlamı, maksadı, nerede kullanıldığı, ne zaman kullanıldığı, kim tarafından kullanıldığı, kime sylendiğı sorularına cevap bulmaya çalışılmıştır. Müellifin yaptığı analiz ve yorumlar bu sorulara cevap üretmeye dayalıdır.

Son olarak bu çalışma hakkında şöyle diyebiliriz: Araştırmamız Meyd n 'nin mesellere bakış yöntemini açıklamış ve bunu örnekler eşliğinde temellendirmiştir. Araştırma daha önceki incelemelerden farklı olarak müellifin eserin tamamında uyguladığı metot ve üslubunu tespite yönelik olup esere dair yapılan diğer akademik çalışmalar arasında kendisine has özellikleriyle yer bulmayı amaç edinmiştir. Ayrıca alışma, alandaki araştırmacılara makale ve tez konuları sunması açısından da önemlidir. Zira bu araştırmanın sonucunda mesellerin edebiyat, dilbilim, tarih ve sosyoloji gibi alanlarda çalışılmaya konu olabilecek bir kapsama sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın diğer bir sonucu alandaki mukayeseli çalışmalara uygunluğunun tespitidir. *Mecma'u'l-ems l*'in alandaki çalışmalarla olan benzerliği veya farklılığı bu açıdan incelenmeye müsaittir. Bu türden bir alışma Meyd n 'nin mesel alanındaki diğer müelliflerden farklı yönlerini ortaya koymasından önemlidir.

Çalışmamız bunun dışında müstakil çalışmalara da öncelik edecek mahiyettedir. Gerek Arap meselleri gerekse Türk atasözleri ve deyimleri alanında müstakil çalışma yapacak olan bir araştırmacı tezimizde değindiğimiz müellifin yönteminden yola çıkarak uygulayacağı metot ve takip edeceği üslupları veya kaçınması gereken hususları göz önünde bulunduracaktır. Dolayısıyla bu araştırmanın yeni çalışmalar için temel teşkil edeceği düşünülmektedir.



KAYNAKÇA

- Abdulâl, Abdulmun‘im Seyyid. *Cumûun li't-tashîh ve't-teksîr fi'l-luğati'l-Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1976.
- Abdulazîz, Ahmed Safâ. “Muhtasaru'l-İmâm el-Meydânî fî ilmi't-tasrîf li'l-İmâm Ebi'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî-dirâse ve tahkîk-”. *Mecelletü't-Türâsi'l-İlmiyyi'l-Arabî* 46/3 (2020), 1-62.
- Abdullayev, Kamran. *Ebû Bekr Muhammed b. el - Kâsım el - Enbârî'nin ez - Zahir fî Maânî Kelimâti'n-Nâs adlı Kitabındaki Sözlerin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili Ve Belağatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2015.
- Âbidîn, Abdülmecîd. *el-Emsâl fi'n-nesri'l-Arabiyyi'l-kadîm*. Mısır: Mektebetü Misr, 1. Basım, ts.
- Adenî, Ebû Muhammed Abdullah et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme el-Yemenî. *Kilâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr*. ed. Bû Cum'a Mukrî - Hâlid Zevârî. 6 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1. Basım, 2008.
- Ahdeb, İbrâhîm b. Ali et-Trablusî. *Ferâidü'l-leâli fî nazmi Mecmai'l-emsâl*. ed. Kusay el-Hüseyn. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, 2003.
- Altundağ, Mustafa. “Mücâşî”. 31/444-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Arslan, Ali. *Hadislerde Meseller*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2007.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Tebîrî'l-müntebih bi tatrîri'l-müştebih*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İlmiyye, ts.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed - Ebû Ğudde, Abdülfettâh. *Lisânü'l-mîzân*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2002.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh. *Cemheretü'l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh. *et-Telhîs fî ma'rifeti esmâi'l-eşyâ*. Dımaşk: y.y., 1996.
- Ayıntâbî, Mütercim es-Seyyid Hâfız Mehmed Şâkir İbnü'l-Hâc İbrâhîm Hilmi. *Menbaü'z-zülâli meânî Mecma'u'l-emsâli Meydânî*. İstanbul Üniversitesi

Nadir Eserler Kütüphanesi: IUNEK Türkçe Yazma, NEKTY00167.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00167.pdf>

Bağdâdî, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Münammak fî ahbâri Kureyş*. thk. Hurşîd Ahmed Fârûk. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985.

Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Behiyye - Milli Eğitim Basımevi, 1951.

Bâharzî, Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hasen) Ali b. el-Hasen b. Ali b. Ebi't-Tayyib. *Dümyetü'l-kasr ve usratü ehli'l-asr*. thk. Muhammed Altuncu. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1. Basım, 1930.

Bakracî, Kâsım b. Muhammed b. Ali. *ed-Dürrü'l-müntahab min emsâli'l-Arab*. thk. Bessâm Misbâh el-Ağber. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2021.

Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. es-Seyyid. *el-İktidâb fî şerhi edebi'l-küttâb*. thk. Mustafâ es-Sekkâ - Hâmid Abdülmecîd. 3 Cilt. Kahire: y.y., 1996.

Bekrî, Ebû Ubeyd. *Faslü'l-makâl fî şerhi kitâbi'l-emsâl*. thk. İhsân Abbâs - Abdülmecîd Âbidîn. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1971.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dimaşk: Dârü İbn Kesîr-Dârü'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.

Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Abdulhalîm en-Neccâr. 6 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Meârif, 4. Basım, ts.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Cerbûî, Abdullah b. Abdirrahmân. *el-Emsâlü'l-Kur'âniyyetü'l-kiyâsiyyetü'l-medrûbe li'l-îmânî billâh*. 3 Cilt. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye Umdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım, 2003.

Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1422/2001.

Cevcerî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdülmün'im. *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fî ma'rîfeti kelâmil-Arab*. thk. Nevâf b. Cezâ' el-Hârisî. 2 Cilt. b.y.: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1423/2004.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.

Cevziyye, Şemsüddîn İbn Kayyim. *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Saîd Muhammed Nemir el-Hatîb. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1981.

Cibâlî, Hamdî. "Cumûun lâ müfrede lehâ min lafzihâ". *Mecelletü Câmiati'l-Kuds el-Meftûha li'l-Ebhâsi ve'd-Dirâsât* 6 (2005), 267-326.

- Çeledir, Fırat. *Mustafa el-Galâyîni'nin Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye İsimli Eserinde İstişâd Yöntemi ve Şâhid Beyitlerin İncelenmesi*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Çetin, Nihat Mazlum. "Meydânî". *İslam Ansiklopedisi*. 8/177-179. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Dabbî, Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ. *Emsâlü'l-Arab*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2004.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mısırî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1. Basım, 1983.
- Dayf, Şevki. *Târihü'l-edebi'l-Arabî*. 10 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Meârif, 1. Basım, 1995.
- Delcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Abdillâh. *el-Felâke ve'l-meflûkûn*. Ürdün: Matbaatü's-Şa'b, 1993.
- Desûkî, Ömer. *Fi'l-edebi'l-hadîs*. 2 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2000.
- Dımaşkî, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs. *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Serkîs, 1928.
- Dımaşkî, İbn Nâsiruddîn Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî. *Tavzîhü'l-müştebih fî zabti esmâi'r-ruvât ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhum*. thk. Muhammed Naîm el-Ârkusî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *el-Envâ fî mevâsimi'l Arab*, 2009.
- Diyarbakirli Said Paşa. *Nuhbetü'l-emsâl*. ed. Uğur Boran. İstanbul: Büyüyen Ay, 1. Basım, 2017.
- Durmuş, İsmail. "İstişâd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". 29/293-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. "Müberred". 31/430-433. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm (Sâbit) b. Adî b. Amr el-Evsî. *Dîvânü Kays b. el-Hatîm*. thk. Nâsirüddîn el-Esed. Beyrut: Dâru Sâdır, 2009.
- Ebû Ali, Muhammed Tevfik. *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-asru'l-câhilî (dirâse tahlîliyye)*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1. Basım, 1988.
- Ebû Müshil, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Hureyş. *Nevâdiru Ebî Müshil*. b.y.: y.y., ts.

- Ebû Zeyd Bekr b. Abdillâh. *Tabakâtü'n-nessâbîn*. Riyad: Dârü'r-Rüşd, 1987.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm b. Abdillâh el-Herevî el-Bağdâdî. *el-Ğarîbü'l-musannef*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. 2 Cilt. Medine: Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1414/1993-1417/1996.
- Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd et-Tâlekânî. *el-Muhît fî'l-luğa*. nşr. Muhammed Hasan Âlû Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1994.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî. *İrşâdü'l-âkli's-selîm ilâ nezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 15 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Ednevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Süleymân b. Sâlih el-Hızzî. Suûdi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1997.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sem'ânî". 36/461-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru'l-Muhît fî't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: y.y., 1420.
- Enbârî, Ebü'l-Berakât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 3. Basım, 1985.
- Ergüven, Şahabettin. *Arapça Deyimler Lafız, Mana ve Kullanım Özellikleri*. Ankara: Feer Yayınları, 2020.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *ez-Zâhir fî ğarîbi elfâzi's-Şâfiî*. thk. Mes'ûd Abdülhamîd es-Sa'denî. Kahire: y.y., ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. Muhammed İvaz Mur'ib. 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Bulğa fî terâcimi eimmeti'n-nahv ve'l-luğa*. thk. Muhammed el-Mısrî. Dımaşk: Dârü Sa'düddîn li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 2000.
- Gallien, Claire. "Orientalist Pococke : Brokering Across Borders, Disciplines and Genres." *The Internationalization of Intellectual Exchange in a Globalizing Europe 1636–1780*. Bucknell University Press, 1-30.
- Ğazzî, Şemsüddîn Ebü'l-Meâlî Muhammed Abdurrahmân. *Dîvânü'l-İslâm ve bi-hâşiyetihi esmâ-i kütübi'l-a'lâm*. thk. Seyyid Hasan Kisrevî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1990.

- Hansâ, Ümmü Amr Tûmâdır bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd. *Dîvânü'l-Hansâ*. thk. Heysem Cum'a Hilâl. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Maârif, 2016.
- Halîfetü'n-Nîsâbûr, Ahmed b. Muhammed b. Hasan b. Ahmed. *Terceme-i târîh-i Nîşâbûr*. thk. Behmen Kerîmî. Tahran: Kitâbhâne-i İbn-i Sînâ, ts.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1977.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-udebâ*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.
- Hânsârî, Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Cafer el-Mûsev. *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâli'l-ulemâ ve's-sâdât*. 8 Cilt. Kum: Mektebetü'l-İsmâiliyân, ts.
- Hârizmî, Ebû Bekir Muhammed b. Abbâs. *el-Emsalü'l-müvellede*. nşr. Muhammed Hüseyin el-A'racî. Abu Dabi: el-Mecmau's-Sekâfî, 2003.
- Hatîb, İsmâ b. Abdillâh. *el-Emsâlü'l-Arabiyyeti'l-kadîme elleti hâlefeti'l-kavâide'n-nahviyye ve't-tasrîfiyye*. Riyad: Câmiatü Melik Suûd, Külliyyetü'l-Edeb, Yüksek Lisans, 2000.
- Himyerî, Neşvân b. Saîd el-Yemenî. *Şemsü'l-ulûm ve devâü kelâmî'l-Arab mine'l-külûm*. thk. Hüseyin b. Abdillâh el-Umerî vd.. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420/1999.
- Houtsma, Martijn Theodoor vd. *Mûcezû dâireti'l-meârifî'l-İslâmiyye*. ed. İbrâhîm Zekî Hûrşîd vd. 33 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezi'ş-Şârikati li'l-İbdâi'l-Fikrî, 1. Basım, 1998.
- Hûyî, Ebû Yakûb Yûsuf b. Tâhir. *Ferâidü'l-harâid fî'l-emsâli ve'l-hikem*. thk. Abdürezzâk Hüseyin. Ammân: Dârü'n-Nefâis, 1. Basım, 2000.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Lüma' fî'l-Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: y.y., ts.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed el-Kazvînî. *Mücmelü'l-luğa*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed el-Kazvînî. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbüddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959.

- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1978.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebü's-Sıdk Takiyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî. *Tabakâtü's-şâfiyye*. thk. el-Hâfız Abdulalîm Hân. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1987.
- İbn Kâsim el-Murâdî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasan b. Abdillâh el-Mısırî el-Mâlikî. *el-Cenâ'd-dânî fî hurûfi'l-meânî* thk. Fahreddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâzıl. Beyrut: y.y., 1413/1992.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 8. Basım, 1990.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Edebü'l-kâtib*. thk. Muhammedu ed-Dâlî. b.y.: y.y., ts.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh et-Tâî el-Ceyyânî. *İcâzü't-ta'rîf fî ilmi't-tasrîf*. thk. Muhammed el-Mehdî Abdulhayy Ammâr Sâlim. Medine: y.y., 1422/2002.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1414/1993.
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînuddîn Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şucâ' el-Bağdâdî. *İkmâlü'l-İkmâl (Tekmiletü'l-İkmâl)*. thk. Abdulkayyûm Abdürabbînnebi. 5 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1. Basım, 1989.
- İbn Nüreddîn, Muhammed b. Ali b. Abdillâh el-Yemenî. *Teysîrü'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Suriye: Dârü'n-Nevâdir, 1433/2012.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *ez-Zeyl alâ tabakâti'l-Hanâbile*. thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymîn. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1. Basım, 2005.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî. *el-Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbihi*. thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısırî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 5. Basım, 1981.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Miskîn el-Herevî. *Kitâbü'l-emsâl*. thk. Abdülmecîd Katâmiş. Dımaşk - Beyrut: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Basım, 1980.
- İbn Abdî Rabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ -

- Mustafa Abdülkâdir Atâ. 17 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1995.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *el-Müzekker ve'l-müennes*. thk. Muhammed Abdülhâlik Udayme. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1401/1981.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1980.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Mukaffa', Ebû Muhammed Abdullah. *el-Edebü's-sağîr*. thk. Vâil b. Hâfız b. Halef. İskenderiye: b.y., ts.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- İbnü's-Sâî, Ebû Tâlib Tâcuddîn Ali b. Enceb b. Osmân el-Hâzin el-Bağdâdî. *ed-Dürrü's-semîn fî esmâi'l-musannifîn*. Thk. Muhammed Saîd Haneşî - Ahmed Şevkî Benbîn. Tunus: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 2009.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî. *el-Usûl fî'n-nahv*. thk. Abdülhüseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbnü's-Sikkî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İslâhu'l-mantık*. thk. Muhammed Mar'ab. b.y.: y.y., 1423/2002.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Ğarîbü'l-hadîs*. thk. Abdulmu'tî Emîn el-Kal'acî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Feth Diyâüddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Meselü's-sâîr fî edebi'l-kâtib ve's-şâîr*. thk. Ahmed el-Havfî - Bedevî Tabâne. 4 Cilt. Kahire: Dârü Nahdati Mısır, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. nşr. Gotthelf Bergsträsser. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1. Basım, 2006.
- İbnü'l-Fuvatî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed. *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*. thk. Muhammed el-Kâzım. 6 Cilt. İran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-İslâmî, 1. Basım, 1995.
- İsfahânî, Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyüddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib. *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr-Aksâm uhrâ*. 2 Cilt, ts.

- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdeba ve muhâverâtü's-suarâ ve'l-büleğâ*. 2 Cilt. Beyrut: Şeriketü Dâri'l-Erkam, 1. Basım, 1420.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Jöcher, Christian Gottlieb vd. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. 3: M - R. Leipzig, 1751.
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Turan. *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 1. Basım, 2001.
- Karlı, İlyas. *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2017.
- Kâsımî, Vefâ vd. *Bünyetü't-tezâdd fî emsâli'l-Arabiyyeti'l-kadîme delâletüha ve cemâliyyâtüha -Mecma'u'l-emsâl li'l-Meydânî ünmuzece-*. Cezayir: Câmiatü's-Şehîd Hama li-Hadir, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lüğa, Kismü'l-Lüğa ve'l-edebî'l-Arabî, Lisans Tezi, 2019.
- Katâmiş, Abdülmecîd. *el-Emsâlü'l-Arabiyye dirâse târihiyye tahlîliyye*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halîfe. *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-Kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halîfe. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. thk Muhammed b. Abdulkâdir el-Arnaût. 6 Cilt. İstanbul: Merkezü'l-Ebhâsi't-Târîh ve'l-Fünûn ve's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2010.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1957.
- Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid. *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Basım, 1986.
- Kızılkaya, Yakup. "Arap Dilinde Meselin Darbı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2014), 281-295.
- Korkut, Şenol. "Edward Pococke". 34/305. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Köpük, Bayram. *Arap Dilinde İstişâd Olgusu ve Hatîb el-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh Adlı Eserinde İstişâd Referansları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kumeyt b. Zeyd el-Esedî. *Dîvânü'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*. thk. Muhammed Nebîl Tarîfî. Beyrut: Dâru Sâdır, 2000.

- Kubeysî, Mahmûd Fevzî Abdullah. “Risâletü’l-i’râb fi’n-nahv li’l-Îmâm Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî-dirâse ve tahkîk-”. *Mecelletü Câmîati Filistîn li’l-Ebhâs ve’d-Dirâsât* 1/4 (2020), 423-482.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâhirü’l-mudîyye fî tabakâtî’l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettâh b. Muhammed el-Hulv. 5 Cilt. Cîze: Dârü Hicr, 2. Basım, 1993.
- Lahmî, İbn Hişâm. *Şerhü’l-fasîh*. thk. Mehdi Ubeyd Câsim, 1988.
- Lâzim, Velîd Hâlid. “Ebniyetü cumû’î’t-teksîr fî şî’ri Ka’b b. Züheyr”. *Mecelletü’d-Dirâsâtî’t-Terbeviyye* 37 (2017), 185-204.
- Luhaybî, Micval Mahmûd Veheb. “Merviyyâtü Zeyd b. Kesve el-Anberî fî türâsina’l-lüğavî”. *Mecelletü Külliyyeti’l-Yermûk* 20/7 (2023), 595-622.
- Maïdani, Aboul-Fazl Mohammad al-Nâisabouri. *Al-Hadi lil-shadi*. Fransa: Bibliothèque nationale de France, Arabe, 6066.
- Meidani, Abu-l Fadl Ahmed Ebn Mohammend. *Meidanii proverbiorum Arabicorum pars*. çev. Albert Schultens. Lugdunum Batavorum: Sumptibus Auctoris, 1795.
- Meydani, Ebul Fazl Ahmed b. Muhammed. *Hade’s-sadi fi’n-nahv*. çev. Ali b. Celal Muin ed-din el-Larendî. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi - Konya İl Halk Kütüphanesi, 42 Kon 953/2.
- Meydânî, Ebu’l Fazl Ahmed b. Muhammed. *Müntehabât min Mecmai’l-Emsâl li’l-Meydânî*. İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler, 11/1624.
- Meydânî, Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *el-Hâdi li’ş-şâdî*. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi - Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 204.
- Meydânî, Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Risâle fî’l-cumû*. Ankara: Milli Kütüphane -Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi, 55 Vezirköprü 491/5.
- Meydânî, Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mecma’u’l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1. Basım, 1997.
- Meydânî, Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mecma’u’l-emsâl*. thk. Naîm Hüseyin Zerzûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2010.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleymân el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- Mustafa, Ezzedin Ibrahim. *The Methods and Techniques of The Early Arab Anthologists*. London: University Of The London Faculty Of Arts School Of Oriental And African Studies, Doktora, 1963.

- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil fî'l-luğati ve'l-edeb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- Müslim, Ebü'l-Hasan Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. nşr. Mustafa Koç. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 1, 2013.
- Nâsır, Muhammed. "Mefhûmü'l-câhiliyye fi'ş-şî'ri'l-câhilî". *Mecelletü'l-Beyân* 238 (1987), 55-67.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed. *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*. thk. Hasan Nüreddîn. 33 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. 4 Cilt. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.
- Ömerî, Ebü'l-Abbâs İbn Fazlullah. *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâliki'l-emsâr*. thk. Kâmil Süleymân el-Cebûrî. 27 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2010.
- Quatremère, Étienne Marc. *Mémoire sur la vie et les ouvrages de Meïdani*. Paris: Imprimerie Royale, 1828.
- Rababa, Rabbaa. *Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Râğıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk-Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, 1412.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 2000.
- Sâgânî, Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed b. Hasan. *et-Tekmile ve'z-zeyl ve's-sıla*. thk. İbrâhîm İsmâil el-İbyârî vd. 6 Cilt. Kâhire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb, 1971.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Cidde: Dârü't-Tefsîr, 1. Basım, 2015.

- Sâlihî, Ebü'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnaût. 10 Cilt. Dimaşk - Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1. Basım, 1993.
- Sarîfinî, İbrâhim b. Muhammed. *el-Müntehab min Kitâbi's-siyâk li-târîhi Nîsâbü'r*. thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- Schnurrer, Christian Friedrich vd. *Bibliothecae Arabicae specimen II*. Tubingae: Literis Hopferianis, 1800.
- Sellheim, Rudolf. *el-Emsâlü'l-Arabiyyetül-kadîme*. çev. Ramazan Abdüttevâb. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*. thk. Ahmed Abdurrahmân Muhammed Mahmûd. 2 Cilt. Cidde: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1. Basım, 1993.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Müntehab min mu'cemi şüyûhi's-Sem'ânî*. thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdülkâdir. 3 Cilt. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1. Basım, 1996.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *et-Tahbîr fî'l-mu'cemi'l-kebîr*. thk. Munîre Nâcî Sâlim. 2 Cilt. Bağdat: Riâsetü Dîvânî'l-Evkâf, 1. Basım, 1975.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. el-Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasan Mehdelî - Ali Seyyid Ali. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 2008.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*. çev. Arefe Mustafa vd. 10 Cilt. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1988.
- Siddîk Hasan Hân, Ebû't-Tayyib Muhammed b. Hasan el-Kannûcî. *el-Bulğa ilâ usûli'l-luğa*. thk. Suhâd Hamdân Ahmed es-Sâmerrâî. b.y.: y.y., ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1965.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1976.
- Sülün, Murat. “Şi'râ”. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Müzhîr fî ulûmi'l-luğa ve envâihâ*. thk. Fuâd Ali Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Nevâhidü'l-ebkâr ve şevâridü'l-efkâr: hâşiye alâ Tefsîri'l-Beydâvî*. 3 Cilt. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1424/2005.

- Şahin, Şener. “Mecmau’l-Emsâl’de Yer Alan أفعال Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 177-191.
- Şiblî, Ahmed. “Eyyâmü’l-Arab”. *Mevsûatü’l-me’fâhîmi’l-İslâmiyyeti’l-âmmeh*. Mısır: el-Meclisü’l-A‘lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2001.
- Taşdelen, Hasan. “Meydânî’nin Mecma‘u’l-Emsâl’i Çerçevesinde Arap Deyim Ve Atasözlerinde Bitkiler”. *Bilimname* 7/17 (2009), 265-280.
- Tenûhî, Ebû’l-Mehâsin el-Mufaddal b. Muhammed b. Mis‘ar el-Maarî. *Târîhu’l-ulemâi’n-nahviyyîn*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: y.y., 1412/1992.
- Tikrîti, Abdurrahmân. “Masâdirü’l-Meydânî fî kitâbihi Mecma‘u’l-emsâl -el-Kismu’l-evvel-”. *Mecelletü’l-Mevrid* 3/2 (1974), 11-32.
- Tikrîti, Abdurrahmân. “Masâdirü’l-Meydânî fî kitâbihi Mecma‘u’l-emsâl -el-Kismu’s-sânî-”. *Mecelletü’l-Mevrid* 3/3 (1974), 99-122.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü’t-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Tural, Hüseyin. *Arap Dilinde Ezdâd*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Tüccar, Zülfikar. “Meydânî”. 29/501-502. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tüveyciri, Hammûd b. Abdillâh b. Hammûd b. Abdurrahmân. *Zeylû’s-savâik li-mahvi’l-ebâtîl ve’l-mehârik*. bs: yy, 1970.
- Uludağ, Süleyman - Yazıcı, Tahsin. “Herevî”. 17/222-226. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Vrolijk, Arnoud. “Entirely Free From the Urge to Publish: H.A. Schultens, J.J. Reiske, E. Scheidius and the 18th-Century Attempts at an Edition of the Arabic Proverbs of al-Maydani”. *From codicology to technology Islamic Manuscripts and their place in scholarship*. ed. Stefanie Brinkmann - Beate Wiesmüller. Berlin: Frank & Timme, 2009.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es‘ad b. Ali b. Süleymân. *Mir‘âtü’l-cenân ve ibretü’l-yakzân fî ma‘rifeti ma yu‘teberu min havâdisi’z-zamân*. thk. Halîl el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Yazıcı, Numan. *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Yakûb, Emîl Bedî. *Mevsûatü emsâli’l-Arab*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Cîl, 1. Basım, 1995.

- Yesûî, Rızkullah b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Yakûb Şeyho. *Târîhu 'l-âdâbi 'l-Arabîyye fî 'l-karni 't-tâsi' aşer ve 'r-rub 'u 'l-evvel mine 'l-karni 'l-işrîn*. Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 3. Basım, 1991.
- Yûsî, Ebü'l-Mevâhib el-Hasen b. Mesûd. *Zehrü 'l-ekem fî 'l-emsâli ve 'l-hikem*. thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar. 3 Cilt. Beydâ: Dârü's-Sekâfe, 1. Basım, 1981.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü 'l-arûs min cevâhiri 'l-kâmûs*. thk. Mustafa Hicâzî. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 2. Basım, 1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber fî haberi men ğaber*. thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu 'l-İslâm ve vefeyâtü 'l-meşâhîr ve 'l-a 'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretu 'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu 'l-İslâm ve vefeyâtü 'l-meşâhîr ve 'l-a 'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1994.
- Zehrânî, Merzûk b. Hiyâs. *Nisbetün ve mensûb*. b.y.: y.y., 2014.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi 't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Mustaksâ fî emsâli 'l-Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *Esâsü 'l-belâĝa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zeynüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir el-Hanefî. *Muhtârü 's-sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut; Sayda: ed-Dârü'n-Nemûzeciyye, 1420/1999.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A 'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zübeyrî, Velid b. Ahmed Hüseyin. *el-Mevsûatü'l-müseyyere fî terâcim-i eimmeti't-tefsîri ve'l-ikrâ ve'n-nahv ve'l-luğa*. 3 Cilt. Manchester: Mecelletü'l-Hikme, 1. Basım, 2003.

